BBF00048

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

(บาลี - ไทย)

ภาค ๒

PARAMATTHADĪPANĪ THERAGĀTHĀ AṬṬHAKATHĀ

(PĀLI - THAI)

PART II

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาจารย์สมพร ปัญญาธร
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
ISBN : 974-8288-69-2

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

(บาลี - ไทย)

ภาค ๒

PARAMATTHADĪPANĪ THERAGĀTHĀ AṬṬHAKATHĀ

(PĀLI - THAI)

PART II

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาจารย์สมพร ปัญญาวร

สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

ISBN : 974-8288-69-2

พระบรมราโชวาท

ฉันขออนุโมทนา ขอให้ทำต่อไป อย่าหยุดเสีย ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวังให้จงหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่นักศึกษาต่อไปภายหน้า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจไม่ได้แจ่มแจ้ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย

(พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน พระราชทานแด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาโณทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าน้อมเกล้าฯ ถวายพระคัมภีร์อัฏฐสาลินีแปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖)

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุนโดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเสส สัททาวิเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสนมหาเถระ)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
องค์ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
และองค์ราชูปถัมภิกา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

คณะกรรมการ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	กรรมการ
๔. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย	กรรมการ
๕. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ	กรรมการ
๖. คุณหญิงนงเยาว์ จิตต์กุศล	กรรมการ
๗. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน	กรรมการ
๘. พลเอกอุดมชัย องคสิงห	กรรมการ
๙. นายบุญปลูก ชายเกตุ	กรรมการ
๑๐. นางสาววิไลลักษณ์ จารุดุล	กรรมการ
๑๑. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์	กรรมการ
๑๒. นายปราโมทย์ สัชฌุกร	กรรมการ
๑๓. พลเรือตรีสุรจิต สงสกุล	กรรมการ
๑๔. พันเอกณรงค์ ครองแถว	กรรมการ
๑๕. นายวิเศษ แสงกาญจนวนิช	กรรมการ

๑๖. นางสุนีย์ ครุจิต	กรรมการ
๑๗. นางสินีนาฎ โสดสถิตย์	กรรมการ
๑๘. นางบุญมา เตสยานนท์	กรรมการ
๑๙. นางสาวณัฐณิชา มานะวนิชย์	กรรมการ
๒๐. นายประสิทธิ์ พฤกษาจารสิริ	กรรมการ
๒๑. นายวีระชัย ไชยวรรธนะ	กรรมการ
๒๒. นายพีระพันธุ์ สุนทรศารทูล	กรรมการ
๒๓. นางสุภาคินี เอกฉัตร	กรรมการ
๒๔. นายระพินทร์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๒๕. นางสาวพิมพิมล งั่นบุญศรี	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๖. นางนิรมล เรียบร้อยเจริญ	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๗. นางสาวพรทิพย์ โพธิปิณฑ์	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๘. นางประณัฐ เตชะเสน	กรรมการและเหรัญญิก
๒๙. นางสาวจงกลณี นาคสมบูรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
๓๐. นางสาวกมลวรรณ กรรเกษม	กรรมการและเลขาธิการ

คณะผู้อำนวยการจัดสร้าง
พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	ประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. นายระพินทร์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๔. นายภิญโญ ล่องสกุล	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

๑. คณะนักวิชาการ

๑. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ.๙
๒. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙
๓. นายทศพร ศรีคำ ป.ธ.๙
๔. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘,พ.ม.,M.A.(B.H.U.)
๕. นายชำนาญ รักขาว ป.ธ.๘,พ.ม.
๖. นายกวีพัฑฒ์ นวลศรี ป.ธ.๗,พ.ม.,พธ.บ.,ค.บ.(มรธ.)
๗. อุบาสิกาจันทร์ทิพย์ ศรีวงษ์ บ.ศ.๗
๘. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ บ.ศ.๖
๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(ศิลปากร)

๒. ฝ่ายธุรการ-สารบรรณ

๑. นายสุนทร แก้วเพชร
๒. นางสุภา วรรณพงษ์

๓. ฝ่ายเอกสาร-การพิมพ์

๑. นางชลอ วรรณจันทร์
๒. นางพิกุล บำรุงผล
๓. นางจิตตรา อมะรักษ์
๔. นางสาวพวงเงิน อุชชิน

๔. ฝ่ายบัญชี-การเงิน

๑. นางถาวร ศรีปราสาท

๕. ฝ่ายพัสดุ

๑. นางวีณา เพิ่มสุข
๒. นางสาวธรินทร์ญา อภัยเสวตร์

๖. ฝ่ายโรงพิมพ์

๑. นายเฉลิมชัย ทองมี
๒. นางสาวจิดาภา กล่ำผ่องศรี
๓. นางบุศรา ขวัญดี
๔. นางรักชนก ศรีสุขสด
๕. อุบาสิกาชัฏสมร ทัดทอง
๖. อุบาสิกาพรหม เกิดเกษม
๗. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์
๘. นางวรียา รักดนตรี

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา
โย ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยความสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม
และ
กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๕๙
First published : 2016
ISBN : 974-8288-69-2

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ในบริเวณวัดสระเกศฯ กรุงเทพมหานคร
Printed in Thailand
At The Bhūmibalobhikkhu Foundation Press,
Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า **พระธรรมวินัย** ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสัทธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติสัทธรรม** ในบรรดาพระสัทธรรมทั้ง ๓ พระปริยัติสัทธรรมมีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสัทธรรมยังดำรงอยู่ตราบใด **พระปฏิบัติสัทธรรม** และ **พระปฏิเวธสัทธรรม** ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสัทธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสัทธรรมและพระปฏิเวธสัทธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสัทธรรม จึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระเป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรกด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่ **พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

พุทธบริษัทผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสัทธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎก หรือพระบาลีนี้ ให้รู้ซึ้งทั้งบทพยัญชนะและอรรถ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสัทธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นธุระในพระศาสนาอย่างหนึ่งเรียกว่า **คันถธุระ** คู่กับ **วิปัสสนาธุระ** ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสัทธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธาธิบายเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึงพระอรหันต์ผู้เป็นสังคีติกาจารย์ในครั้งแรกมีพระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ และพระอานนทเถระ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนั้นเรียกว่า **อรรถกถา** มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่น

อยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหฬอันเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่สำนักมหาวิหารในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา พุทธบริษัทจำต้องศึกษาภาษาสิงหฬก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่พุทธบริษัทผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถาธิบายพระพุทธวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลายมีพระพุทธโฆษะ พระพุทธทัตตะ และพระธัมมปาละเป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหฬเป็นภาษาบาลีอันเป็นตันติภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลาย เป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งคัมภีร์อธิบายความในอรรถกถา เพื่อให้เข้าใจพระพุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้นเรียกว่า **ฎีกา** มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า **มูลฎีกา** และคัมภีร์อธิบายฎีกาเดิม ซึ่งต่อมาเรียกว่า **อนุฎีกา** แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนแง่ข้อขอด ที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า **คัณฐีบท** อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า **อัตถโยชนา** คัมภีร์เหล่านี้ล้วน เป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย พระคัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณ์วิเสส แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค หรือพระคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์อธิบายต่อมาเรียกว่า **ฎีกา** เช่น **มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญชุสา** อธิบายพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคและ **คัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถวิภาวินี** อธิบายคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นตันติภาษา คือภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่า **พระบาลี** และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุตติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลง

ในอักขระและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น พุทธบริษัทผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ้งชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้เรียกว่า **สัททาวิเสส** บ้าง **สัททศาสตร์** บ้าง **นิรุตติศาสตร์** บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับพระคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และสัททาวิเสสเหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับภารธุระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้ว ตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้เผยแผ่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชกฤษฎาภินิหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างพระคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการะแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักไปไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ **มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ** ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชฉายาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ เมื่อวันที่

๕ มิถุนายน ๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียชั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทยตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่นและฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็จะถูกต้องตามไปด้วย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นรายยก เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคล ดังได้ประกาศพระนามและนามในท้ายเล่มพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ **พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๒** นี้ **อาจารย์สมพร ปัญญาธร** ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ สร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นมหากุศลยิ่ง

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ ขออำนาจแห่งมหากุศลอันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ **อาจารย์สมพร ปัญญาธร** ประสบความสุขความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ **ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย** นั้น มูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัณฐี อัตถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททาวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแผ่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่หลายไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกันโดยแยกเป็นสองคอลัมน์เป็น ๒ พากย์ซ้ายขวาเป็น ๒ ภาษา คือบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และ

จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิฯ จะทำพระคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแผ่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การพิมพ์**พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๒** นี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลี และคำแปลเป็นภาษาไทยลงคู่ในหน้าเดียวกัน ตามคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา ให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้ดื่มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

แนะนำ
พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์ "ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา" เพื่อเป็นธรรมบรรณาการร่วมงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี สำเร็จในปี ๒๕๒๕ นับว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง ที่งานด้านการสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้สำเร็จลงอีกหนึ่งคัมภีร์

เบื้องต้น ควรทำความเข้าใจคำว่า **ปรมัตถทีปนี** ซึ่งเป็นชื่อของคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาหลายคัมภีร์ด้วยกัน คือ

๑. เป็นชื่อของอรรถกถาในขุททกนิกาย ได้แก่
  ๑.๑ อรรถกถาอุทาน
  ๑.๒ อรรถกถาอิติวุตตกะ
  ๑.๓ อรรถกถาวิมานวัตถุ
  ๑.๔ อรรถกถาเปตวัตถุ
  ๑.๕ อรรถกถาเถรคาถา
  ๑.๖ อรรถกถาเถรีคาถา
  ๑.๗ อรรถกถาจริยาปิฎก
  ๑.๘ อรรถกถาปัญจปกรณ์ในพระอภิธรรมปิฎก
๒. ฎีกาอรรถกถาพุทธวงศ์
๓. ฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ (งานของพระอาจารย์เลดีสยาดอ) สำหรับพระคัมภีร์นี้ นับว่าเป็นฎีกาภาษาบาลีรุ่นใหม่สุด

คำว่า **ปรมัตถทีปนี** แยกคำเป็น **ปรม-อัตถ-ทีปนี** แปลว่า แสดงเนื้อความอันยอดเยี่ยม ในที่นี้เป็นชื่อเฉพาะของอรรถกถาเถรคาถา คือเป็นคำอธิบายความในเถรคาถา

คำว่า **เถรคาถา** นี้ เป็นชื่อของพระคัมภีร์หนึ่งในพระไตรปิฎก หมวดพระสูตรหรือพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อยู่ในเล่มที่ ๒๖ ของพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ในเล่มนี้มีรวมกันอยู่ ๔ พระคัมภีร์ คือ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา และเถรีคาถา

คำว่า **คาถา** นี้ ได้แก่ คำฉันท์ภาษาบาลี เป็นคำร้อยกรองที่พระเถระในครั้งพุทธกาล มีพระสุภูติเถระเป็นต้น ได้กล่าวไว้ จึงเรียกว่า เถรคาถา เป็นคำประพันธ์ที่ท่านพระเถระได้พิจารณาถึงความสุขอันเกิดจากมรรคผล ตามที่ตนได้บรรลุแล้ว บางคาถาเปล่งเป็นอุทานวาจา บางคาถาเกี่ยวกับการพิจารณาถึงธรรมเป็นที่อยู่หรือผลสมาบัติของตน บางคาถาเกี่ยวกับการแสดงความที่พระศาสนาเป็นธรรมเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ในวัฏฏะ พระสังคีติกาจารย์ ได้รวบรวมไว้เป็นหมวดเดียวกัน ในคราวทำปฐมสังคายนา เรียกว่า เถรคาถา ส่วนคาถาที่พระเถรีทั้งหลายได้ภาษิตไว้ เรียกว่า เถรีคาถา

เถรคาถาเหล่านี้ เมื่อว่าโดยนวังคสัตถุศาสน์ ได้แก่ สุตตะ เคยยะ ไวยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัพภูตธรรม เวทัลละ เถรคาถานี้จัดอยู่ในองค์ คือ คาถา

ว่าโดยพระธรรมขันธ์แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ เถรคาถานี้ นับเข้าเป็นพระธรรมขันธ์เล็กน้อย

ว่าโดยการจัดเป็นหมวดหมู่ที่เรียกว่า นิบาต เถรคาถามี ๒๑ นิบาต

บรรดานิบาตเหล่านั้น เอกกนิบาตมี ๑๒ วรรค ในแต่ละวรรคมีพระเถระ ๑๐ องค์ กล่าวองค์ละหนึ่งคาถา รวมเป็นพระเถระ ๑๒๐ องค์ มี ๑๒๐ คาถา

ทุกนิบาต	มีพระเถระ ๔๙ องค์ กล่าวองค์ละ ๒ คาถา มี ๙๘ คาถา
ติกนิบาต	มีพระเถระ ๑๖ องค์ กล่าวองค์ละ ๓ คาถา มี ๔๘ คาถา
จตุกกนิบาต	มีพระเถระ ๑๓ องค์ กล่าวองค์ละ ๔ คาถา มี ๕๒ คาถา

ปัญจกนิบาต	มีพระเถระ ๑๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๕ คาถา มี ๖๐ คาถา
ฉักกนิบาต	มีพระเถระ ๑๔ องค์ กล่าวองค์ละ ๖ คาถา มี ๘๔ คาถา
สัตตกนิบาต	มีพระเถระ ๕ องค์ กล่าวองค์ละ ๗ คาถา มี ๓๕ คาถา
อัฏฐกนิบาต	มีพระเถระ ๓ องค์ กล่าวองค์ละ ๘ คาถา มี ๒๔ คาถา
นวกนิบาต	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๙ คาถา
ทสกนิบาต	มีพระเถระ ๗ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๐ คาถา มี ๗๐ คาถา
เอกาทสกนิบาต	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๑๑ คาถา
ทวาทสกนิบาต	มีพระเถระ ๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๒ คาถา มี ๒๔ คาถา
เตรสนิบาต	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๑๓ คาถา
จุททสนิบาต	มีพระเถระ ๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๔ คาถา มี ๒๘ คาถา
ปัณณรสนิบาต	ไม่มี
โสฬสนิบาต	มีพระเถระ ๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๖ คาถา มี ๓๒ คาถา
วีสตินิบาต	มีพระเถระ ๑๐ องค์ กล่าวรวมกันมี ๒๔๕ คาถา
ติงสนิบาต	มีพระเถระ ๓ องค์ กล่าวรวมกันมี ๑๐๕ คาถา
จัตตาฬีสนิบาต	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๔๒ คาถา
ปัญญาสนิบาต	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๕๕ คาถา
สัฏฐินิบาต	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๖๘ คาถา
สัตตตินิบาต หรือ มหานิบาต	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๗๑ คาถา

รวมพระเถระ ๒๖๕ องค์ มีคาถา ๑,๒๙๔ คาถา

ต่อจากนี้ ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา ก็อธิบายคำแต่ละคำประกอบข้อความ เล่าเรื่องไปตามลำดับ ทำให้นักศึกษาเข้าใจความของคาถาและประวัติของพระเถระอย่างพิสดาร โดยได้อธิบายเล่าประวัติของพระเถระแต่ละองค์ทั้งในอดีตที่ได้บำเพ็ญบารมีและประวัติในครั้งพุทธกาล อธิบายความในคาถาให้เข้าใจได้ตลอด เป็นประโยชน์แก่การศึกษาพระคัมภีร์เถรคาถา

ประวัติผู้แต่งพระคัมภีร์

ท่านผู้แต่งพระคัมภีร์ “ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา” นี้ มีชื่อว่า พระธรรมปาลาจารย์ สำนักวัดพทรดิตถวิหาร แคว้นทมิฬ อินเดียตอนใต้ ใกล้เกาะลังกา ท่านมีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๙๕๐-๑๐๐๐ รุ่นหลังพระพุทธโฆษาจารย์ ได้สร้างงานรจนาพระคัมภีร์อรรถกถาฎีกาสืบต่อจากพระพุทธโฆษาจารย์ไว้เป็นจำนวนมาก ในคัมภีร์จูฬคันถวงศ์และศาสนวงศ์ได้กล่าวผลงานของท่านไว้ว่า ได้แต่งพระคัมภีร์ไว้ประมาณ ๑๔ พระคัมภีร์ คือ

๑. อรรถกถาเนตติปกรณ์
๒. อรรถกถาอิติวุตตกะ ชื่อปรมัตถทีปนี
๓. อรรถกถาอุทาน ชื่อปรมัตถทีปนี
๔. อรรถกถาจริยาปิฎก ชื่อปรมัตถทีปนี
๕. อรรถกถาเถรคาถา ชื่อปรมัตถทีปนี
๖. อรรถกถาเถรีคาถา ชื่อปรมัตถทีปนี
๗. อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๘. อรรถกถาเปตวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๙. มหาฎีกาวิสุทธิมรรค ชื่อปรมัตถมัญชุสา
๑๐. ฎีกาอรรถกถาทั้ง ๔ มีอรรถกถาทีฆนิกายเป็นต้น ชื่อลีนัตถปกาสินี
๑๑. ฎีกาอรรถกถาชาดก ชื่อลีนัตถปกาสินี
๑๒. ฎีกาเนตติอรรถกถา เป็นฎีกาอธิบายงานอรรถกถาของท่านเอง
๑๓. ฎีกาอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อปรมัตถทีปนี
๑๔. อนุฎีกาแห่งอรรถกถาอภิธรรม ชื่อลีนัตถวัณณนา

พระธรรมปาลาจารย์ ได้สร้างงานพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญเป็นสมบัติทางวรรณกรรมของโลกมาเป็นเวลาถึง ๑๕๐๐ ปีเศษแล้ว จัดว่าท่านเป็นพระอรรถกถาจารย์ และเป็นพระฎีกาจารย์ผู้มีความสามารถ จากผลงานของท่าน

ที่ปรากฏในคัมภีร์มหาฎีกาวิสุทธิมรรค ชื่อว่า ปรมัตถมัญชุสานั้น ได้แสดงถึงความรู้อย่างเยี่ยมทั้งพุทธศาสตร์และโลกโวหาร สำหรับด้านการรจนาอรรถกถานั้น ท่านได้ยึดแบบแผนข้อวินิจฉัยของสำนักมหาวิหารเป็นหลัก โดยถือแนวเดียวกับพระพุทธโฆษาจารย์ ทำให้เข้าใจว่าได้ร่วมงานมากับพระพุทธโฆษาจารย์ และรับช่วงงานทำอรรถกถาเป็นภาษาบาลีมาด้วย ผลงานที่ได้ทำอรรถกถาขุททกนิกายถึง ๘ พระคัมภีร์ อันมีชื่อว่าปรมัตถทีปนีนี้ แสดงถึงการวางแผนงานทำพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาในระบบต่อเนื่อง สืบทอดงานของกันและกันแห่งพระเถระผู้บริหารงานพระพุทธศาสนาไว้ให้เป็นสมบัติของโลก ถึงแม้ท่านจะอยู่สำนักวัดพทรดิตถวิหารในตอนใต้ของชมพูทวีป ทางลังกาก็ถือว่าท่านเป็นชาวลังกาด้วย

การสร้างเป็นอักษรไทย

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถานี้ เป็นพระคัมภีร์ที่แสดงถึงประวัติพระพุทธสาวกที่มีความสำคัญควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง แต่เดิมยังไม่เคยมีเป็นคัมภีร์อักษรไทย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อุปเสณมหาเถระ) ได้เห็นความสำคัญของพระคัมภีร์นี้ จึงได้เสนอแนะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ตรวจชำระตอนต้น พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานออกพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทยมหาเถระ) แห่งวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๘ งานสร้างพระคัมภีร์นี้ยังค้างอยู่ มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเห็นเป็นการสมควรที่จะสืบต่องานสร้างพระคัมภีร์นี้ จึงได้ดำเนินการปริวรรตอักษรขอม พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถาตั้งแต่ต้นจนจบพระคัมภีร์ ใช้ต้นฉบับอักษรขอมจากวัดบวรนิเวศวิหาร โดยความอนุเคราะห์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ยืมมาปริวรรต มีจำนวนทั้งสิ้น ๔๙ ผูก เป็นหนังสือ ๑,๑๖๘ ลาน ๒,๓๓๖ หน้าลาน ดังนี้

บั้นต้น มีจำนวน ๑๙ ผูก

ผูก ๑	๒๓$\frac{๑}{๒}$ ลาน	๔๗ หน้าลาน
ผูก ๒	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๓	๒๓ ลาน	๔๖ หน้าลาน
ผูก ๔	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๕	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๖	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๗	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๘	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๙	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๐	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๑	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๒	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๓	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๔	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๕	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๖	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๗	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๘	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๙	๑๔ ลาน	๒๘ หน้าลาน
รวม ๑๙ ผูก	๔๔๔$\frac{๑}{๒}$ ลาน	๘๘๙ หน้าลาน

บั้นสอง มีจำนวน ๑๐ ผูก

ผูก ๑	๒๓$\frac{๑}{๒}$ ลาน	๔๗ หน้าลาน
ผูก ๒	๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน

ผูก ๓	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๔	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๕	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๖	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๗	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๘	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๙	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๐	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
รวม ๑๐ ผูก	๒๓๙$\frac{๑}{๒}$	ลาน	๔๗๙ หน้าลาน

บั้นปลาย มีจำนวน ๒๐ ผูก

ผูก ๑	๒๓$\frac{๑}{๒}$	ลาน	๔๗ หน้าลาน
ผูก ๒	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๓	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๔	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๕	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๖	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๗	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๘	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๙	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๐	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๑	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๒	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๓	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๔	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน

ผูก ๑๕	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๖	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๗	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๘	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๙	๒๗$\frac{๑}{๒}$	ลาน	๕๕	หน้าลาน
ผูก ๒๐	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
รวม ๒๐ ผูก	๔๘๔	ลาน	๙๖๘	หน้าลาน

ในการจัดพิมพ์ **พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา ฉบับภูมิพโลภิกขุ** นี้ ได้แบ่งออกเป็น ๔ ภาค คือ

ปฐมภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ คันถารัมภกถา สุภูติเถรคาถาวัณณนา
ถึง สามิทัตตเถรคาถาวัณณนา

ทุติยภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ ปริปุณณกเถรคาถาวัณณนา
ถึง วิมลเถรคาถาวัณณนา

ตติยภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ นาคสมาลเถรคาถาวัณณนา
ถึง โคทัตตเถรคาถาวัณณนา

จตุตถภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ อัญญาโกณฑัญญเถรคาถาวัณณนา
ถึง วังคีสเถรคาถาวัณณนา

ในการพิมพ์ทั้ง ๔ ภาค เป็นการพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ **ปฐมภาค** มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้จัดพิมพ์เพื่อถวายพระกุศลแด่ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่ ญาโณทยมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ส่วนทุติยภาค ตติยภาค และจตุตถภาค นั้น ได้มีผู้มีจิตศรัทธาเป็นเจ้าภาพบริจาคเงินพิมพ์ ดังนี้

ทุติยภาค - หม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคณางค์ สร้างอุทิศส่วนกุศลถวายหม่อมเจ้าปรีดิยากร คัคณางค์ ท่านพ่อสุดที่รักและเคารพ

ตติยภาค - คณะอาสาสมัครร้านจิตรลดา มูลนิธิศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์ อุทิศกุศลถวายพระบุรพมหากษัตราธิราชเจ้าแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

จตุตถภาค - สหพันธ์สตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทย สร้างถวายเป็นพุทธบูชา

พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

พากย์คู่ บาลี–ไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้จัดให้มีการแปลอรรถกถาเถรคาถา เป็นพากย์คู่บาลี-ไทย โดยมอบหมายให้ นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ.๙ นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๙ นายปลั่ง บุญศิริ ป.ธ.๙ นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ.๙ และนายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘ เป็นผู้แปล แล้วมอบหมายให้คณะนักวิชาการประจำมูลนิธิเป็นผู้ตรวจชำระ

พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา ฉบับภูมิพโลภิกขุ บาลีล้วน ประกอบด้วย ปฐมภาค ทุติยภาค ตติยภาค และจตุตถภาค เมื่อจัดสร้างเป็นฉบับภูมิพโลภิกขุ บาลี-ไทย จะมี ๘ ภาค ประกอบด้วย

ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่ บทมาติกา คันถารัมภกถา **เอกกนิบาต** ปฐมวรรค ทุติยวรรค ไปจนจบ ตติยวรรค

ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่ จตุตถวรรค ปัญจมวรรค ฉัฏฐวรรค สัตตมวรรค อัฏฐมวรรค ไปจนจบ นวมวรรค

ภาค ๓ เริ่มตั้งแต่ บทมาติกา ทสมวรรค เอกาทสมวรรค ทวาทสมวรรค ทุกนิบาต ปฐมวรรค ไปจนจบ ทุติยวรรค

ภาค ๔ เริ่มตั้งแต่ ตติยวรรค จตุตถวรรค ปัญจมวรรค ไปจนจบ **ติกนิบาต**

ภาค ๕ เริ่มตั้งแต่ **จตุกกนิบาต ปัญจกนิบาต** ไปจนจบ **ฉักกนิบาต**

ภาค ๖ เริ่มตั้งแต่ **สัตตกนิบาต อัฏฐกนิบาต นวกนิบาต ทสกนิบาต เอกาทสกนิบาต ทวาทสกนิบาต เตรสกนิบาต** ไปจนจบ **จุทฺทสกนิบาต**

ภาค ๗ เริ่มตั้งแต่ **โสฬสนิบาต วีสตินิบาต** ไปจนจบ **ติงสนิบาต**

ภาค ๘ เริ่มตั้งแต่ **จัตตาฬีสนิบาต ปัญญาสนิบาต สัฏฐินิบาต** ไปจนจบ **มหานิบาต**

สำหรับ**พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๒** นี้ **อาจารย์สมพร ปัญญาธร** ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นธรรมทาน จงเป็นแสงสว่างคือปัญญาแก่มนุษยชาติและทวยเทพทั้งปวง ให้สรรพสัตว์มีความสุขโดยทั่วกันเทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๙	ประธานกรรมการ
๒. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์	ป.ธ.๙	กรรมการ
๓. นายบัว สนสร้อย	ป.ธ.๙	กรรมการ
๔. นายปลั่ง บุญศิริ	ป.ธ.๙	กรรมการ
๕. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา	ป.ธ.๙	กรรมการ
๖. นายบุญมา จิตจรัส	ป.ธ.๘, M.A.	กรรมการ
๗. นายจิตต์ นิกรพล	ป.ธ.๖	กรรมการ
๘. พระมหาสนอง วิโรจโน	ป.ธ.๙	กรรมการและเลขานุการ
๙. นางสุภาพร พงศ์ไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. นางปรางทิพย์ ขำทอง	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๓. นายอารมณ์ สุดใจ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๔. นางสาวเกษสุดา สุประดิษฐ์	ปกศ.สูง	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๕. นางสุนันทา วุฒิมานานนท์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๖. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๗. นายจิตต์ นิกรพล	ป.ธ.๖	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๘. นายสวัสดิ์ วิเศษวงษ์	ป.ธ.๕	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๙. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม

๒๐. นายอารมณ์ สุดใจ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม
๒๑. ร้อยตรีจันทร์ พุฒซ้อน		อ่านทานกับอักษรขอม
๒๒.สิบโทจำเนียร กิ่งยา		อ่านทานกับอักษรขอม
๒๓.ร้อยตำรวจเอกพิมพ์สอน ทองเปลว		อ่านทานกับอักษรขอม
๒๔.พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์	ป.ธ.๗ (เขมร)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๕.นายอารมณ์ สุดใจ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๖. นายสิทธิชัย อินทพงษ์	ป.ธ.๖	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๗.นางสาวราตรี โตเพ่งพัฒน์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๘.นายพวง หนองภักดี	ป.ธ.๔	ทำดรรชนี
๒๙. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา	ป.ธ.๙	ทำดรรชนี
๓๐. นายสุวัฒน์ โกพลวัฒน์	ป.ธ.๙, M.A.	ทำดรรชนี
๓๑. นายเกษียร มะปะโม	ป.ธ.๙	ทำดรรชนี
๓๒.นางปรางทิพย์ ขำทอง	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ควบคุมการแก้ไขตามต้นฉบับ
๓๓.นายวัฒนา สอนแย้ม	ป.ธ.๕	ตรวจความเรียบร้อย
๓๔.นางสาววชิราภรณ์ วรรณดี	อบ., อม.	ตรวจความเรียบร้อย และดำเนินการจัดพิมพ์

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๒
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

----

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๙	ประธานกรรมการแปล
๒. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์	ป.ธ.๙	แปล
๓. นายพิสิฐ เจริญสุข	ป.ธ.๙	แปล
๔. นายปลั่ง บุญศิริ	ป.ธ.๙	แปล
๕. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา	ป.ธ.๙	แปล
๖. นายบุญมา จิตจรัส	ป.ธ.๘	แปล
๗. นายทวี ศรีทองอินทร์	ป.ธ.๙	ตรวจชำระ
๘. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๙	ตรวจชำระ
๙. นายทองดี พันโน	ป.ธ.๘	ตรวจชำระ
๑๐. นายภิญโญ ล่องสกุล	ป.ธ.๘	ตรวจชำระ
๑๑. นายกวีพัฒน์ นวลศรี	ป.ธ.๗	ตรวจชำระ
๑๒. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ	บ.ศ.๖	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๑๓. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๑๔. นายชำนาญ รักขาว	ป.ธ.๘	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๑๕. นายกวีพัฑฒ์ นวลศรี	ป.ธ.๗	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๑๖. นางชลอ วรรณจันทร์		จัดทำรูปเล่ม และดำเนินการจัดพิมพ์
๑๗. นายเฉลิมชัย ทองมี		ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับภูมิพโลภิกขุ

****

คำย่อ	คำเต็ม	
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกฺขุนี.	วินยปิฎก	ภิกฺขุนีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ	วินยปิฎก	จุลฺลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. สี.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ม. มู.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
สํ. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
สํ. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
สํ. สฬา.	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
สํ. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
องฺ. เอกก.	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
องฺ. ทุก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	**คำเต็ม**
องฺ. ติก.	องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาต
องฺ. จตุกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาต
องฺ. ปญฺจก.	องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิปาต
องฺ. ฉกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย ฉกฺกนิปาต
องฺ. สตฺตก.	องฺคุตฺตรนิกาย สตฺตกนิปาต
องฺ. อฏฺฐก.	องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาต
องฺ. นวก.	องฺคุตฺตรนิกาย นวกนิปาต
องฺ. ทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาต
องฺ. เอกาทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาฐ
ขุ. ธ.	ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทกนิกาย อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ
ขุ. เปต.	ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺถุ
ขุ. เถร.	ขุทฺทกนิกาย เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทกนิกาย ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทส
ขุ. จูฬ.	ขุทฺทกนิกาย จูฬนิทฺเทส
ขุ. ป.	ขุทฺทกนิกาย ปฏิสมฺภิทามคฺค

คำย่อ	คำเต็ม	
ขุ. อ.	ขุทฺทกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺทกนิกาย	พุทฺธวํส
ขุ. จริยา.	ขุทฺทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภิ. สํ.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตุกถา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺญตฺติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺฐาน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	**คำเต็ม**	
สี.	สีหฬโปตฺถก	(ฉบับสิงหฬ)
ส.	สฺยามรฏฺฐโปตฺถก	(ฉบับสยามรัฐ)
ม.	มรมฺมโปตฺถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฺฐสงฺคีติโปตฺถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
ท.	นาลนฺทาเทวนาครีปาลิเตปิฏก	(ฉบับนาลันทา)
รา.	รามญฺญโปตฺถก	(ฉบับมอญ)
โป.	โปราณโปตฺถก	(ฉบับใบลานเก่า)
อิ.	อิงฺคลิสโปตฺถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ยุ.)
สงฺ.	สงฺคีติเตปิฏก	(ฉบับสังคายนา ๒๕๓๐)
มจร.	มหาจุฬาเตปิฏก	(ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
ก.	กตฺถจิโปตฺถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

****

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

As used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALOBHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

ะ a	า ā	ิ i	ี ī	ุ u	ู ū	เ e	โ o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฌ jha	ญ ña
ฏ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	ํ ṃ	

FIGURES

๑ 1	๒ 2	๓ 3	๔ 4	๕ 5	๖ 6	๗ 7	๘ 8	๙ 9	๐ 0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī
กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko

พระคัมภีร์
ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา
บาลี-ไทย
ภาค ๒

PARAMATTHADĪPANĪ THERAGĀTHĀ AṬṬHAKATHĀ

Pāli - Thai

Part II

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๕๖

สารบาญ

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

บาลี-ไทย

ภาค ๒

เรื่อง หน้า

๔. จตุตถวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระคหุรตีริยเถระ ๑
๒. พรรณนาคาถาของพระสุปปิยเถระ ๖
๓. พรรณนาคาถาของพระโสปากเถระ ๑๕
๔. พรรณนาคาถาของพระโปสิยเถระ ๒๒
๕. พรรณนาคาถาของพระสามัญญกานิเถระ ๓๐
๖. พรรณนาคาถาของพระกุมาปุตตเถระ ๓๖
๗. พรรณนาคาถาของพระเถระผู้เป็นสหายของพระกุมาปุตตเถระ ๔๒
๘. พรรณนาคาถาของพระควัมปติเถระ ๔๘
๙. พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ ๕๔
๑๐. พรรณนาคาถาของพระวัฑฒมานเถระ ๖๐

๕. ปัญจมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระสิริวัฑฒเถระ ๖๓
๒. พรรณนาคาถาของพระขทิรวนิยเถระ ๖๘
๓. พรรณนาคาถาของพระสุมังคลเถระ ๗๘

เรื่อง	หน้า
๔. พรรณนาคาถาของพระสานุเถระ	๘๗
๕. พรรณนาคาถาของพระรมณียวิหารีเถระ	๙๖
๖. พรรณนาคาถาของพระสมิทธิเถระ	๑๐๒
๗. พรรณนาคาถาของพระอุชชยเถระ	๑๐๘
๘. พรรณนาคาถาของพระสัญชยเถระ	๑๑๒
๙. พรรณนาคาถาของพระรามไณยกเถระ	๑๑๖
๑๐. พรรณนาคาถาของพระวิมลเถระ	๑๒๑

๖. ฉัฏฐวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระเถระ ๔ รูป มีพระโคธิกะเป็นต้น	๑๒๗
๒. พรรณนาคาถาของพระสุพาหุเถระ	๑๓๙
๓. พรรณนาคาถาของพระวัลลิยเถระ	๑๔๐
๔. พรรณนาคาถาของพระอุตติยเถระ	๑๔๐
๕. พรรณนาคาถาของพระอัญชนวนิยเถระ	๑๔๑
๖. พรรณนาคาถาของพระกุฏิวิหาริเถระ	๑๔๗
๗. พรรณนาคาถาของพระกุฏิวิหาริเถระ รูปที่ ๒	๑๕๓
๘. พรรณนาคาถาของพระรมณียกุฏิกเถระ	๑๕๙
๙. พรรณนาคาถาของพระโกศลวิหาริเถระ	๑๖๖
๑๐. พรรณนาคาถาของพระสีวลีเถระ	๑๗๑

เรื่อง **หน้า**

๗. สัตตมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระวัปปเถระ ๑๘๘
๒. พรรณนาคาถาของพระวัชชีปุตตเถระ ๑๙๔
๓. พรรณนาคาถาของพระปักขเถระ ๒๐๐
๔. พรรณนาคาถาของพระวิมลโกณฑัญญเถระ ๒๐๗
๕. พรรณนาคาถาของพระอุกเขปกตวัจฉเถระ ๒๑๔
๖. พรรณนาคาถาของพระเมฆิยเถระ ๒๒๒
๗. พรรณนาคาถาของพระเอกธรรมสวนียเถระ ๒๒๙
๘. พรรณนาคาถาของพระเอกุทานิยเถระ ๒๓๕
๙. พรรณนาคาถาของพระฉันนเถระ ๒๔๓
๑๐. พรรณนาคาถาของพระปุณณเถระ ๒๔๙

๘. อัฏฐมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระวัจฉปาลเถระ ๒๕๘
๒. พรรณนาคาถาของพระอาตุมเถระ ๒๖๔
๓. พรรณนาคาถาของพระมาณวเถระ ๒๗๐
๔. พรรณนาคาถาของพระสุยามนเถระ ๒๗๙
๕. พรรณนาคาถาของพระสุสารทเถระ ๒๘๖
๖. พรรณนาคาถาของพระปิยัญชหเถระ ๒๙๓
๗. พรรณนาคาถาของพระหัตถาโรหปุตตเถระ ๒๙๙
๘. พรรณนาคาถาของพระเมณฑสิรเถระ ๓๐๔

เรื่อง หน้า
๙. พรรณนาคาถาของพระรักขิตเถระ ๓๐๙
๑๐. พรรณนาคาถาของพระอุคคเถระ ๓๑๔

๙. นวมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระสมิติคุตตเถระ ๓๑๙
๒. พรรณนาคาถาของพระกัสสปเถระ ๓๒๕
๓. พรรณนาคาถาของพระสีหเถระ ๓๓๐
๔. พรรณนาคาถาของพระนีตเถระ ๓๓๖
๕. พรรณนาคาถาของพระสุนาคเถระ ๓๔๒
๖. พรรณนาคาถาของพระนาคิตเถระ ๓๔๗
๗. พรรณนาคาถาของพระปวิฏฐเถระ ๓๕๓
๘. พรรณนาคาถาของพระอัชชุนเถระ ๓๕๗
๙. พรรณนาคาถาของพระเทวสภเถระ (รูปที่ ๑) ๓๖๒
๑๐. พรรณนาคาถาของพระสามิทัตตเถระ ๓๖๘

ปทานุกฺกโม ๓๗๓

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา
บาลี-ไทย
ภาค ๒

๔. จตุตฺถวคฺค

๑. คหุรตีริยตฺเถรคาถา-วณฺณนา[๑]

ผุฏฺโฐ ฑํเสหีติ อายสฺมโต คหุรตีริยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร อิโต เอกตึเส กปฺเป สิขิสฺส ภควโต กาเล มิคลุทฺโท หุตฺวา อรญฺเญ วิจรนฺโต อทฺทส สิขึ ภควนฺตํ อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล เทวนาคยกฺขานํ ธมฺมํ เทเสนฺตํ, ทิสฺวา ปน ปสนฺนมานโส "ธมฺโม เอส วุจฺจตี"ติ สเร นิมิตฺตํ อคฺคเหสิ.

๔. จตุตถวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระคหุรตีริยเถระ

คาถาของท่านพระคหุรตีริยเถระมีคำว่า **ผุฏฺโฐ ฑํเสหิ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า ท่านได้ทำอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าปางก่อนทั้งหลาย ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี เกิดเป็นพรานเนื้อท่องเที่ยวอยู่ในป่า ได้เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี กำลังทรงแสดงธรรมแก่เทพ นาค และยักษ์ทั้งหลายที่ควงไม้ต้นหนึ่งอยู่ แลครั้นเห็นแล้วก็มีจิตเลื่อมใสจึงถือเอานิมิตในเสียงด้วยคิดว่า นั่นท่านกล่าวธรรม.

---

[๑] ฉ. คหฺวรตีริยตฺเถร.

โส เตน จิตฺตปฺปสาเทน เทวโลเก อุปฺปนฺโน ปุน อปราปรํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา "อคฺคิทตฺโต"ติ ลทฺธนาโม วยปฺปตฺโต ภควโต ยมกปาฏิหาริยํ ทิสฺวา สญฺชาตปฺปสาโท สาสเน ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา คหุรตีเร นาม อรญฺญฏฺฐาเน[1] วสติ. เตนสฺส **คหุรตีริโย**ติ สมญฺญา อโหสิ. โส วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[2] :

"มิคลุทฺโท ปุเร อาสึ
อรญฺเญ วิวเน[3] อหํ
อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ
เทวสํฆปุรกฺขตํ.

จตุสจฺจํ ปกาเสนฺตํ
เทเสนฺตํ อมตํ ปทํ
อสฺโสสึ มธุรํ ธมฺมํ
สิขิโน โลกพนฺธุโน.

ด้วยมีจิตเลื่อมใสนั้นท่านบังเกิดในเทวโลก แล้วเวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติไป ๆ มา ๆ อีก ในพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ กรุงสาวัตถี ได้นามว่าอัคคิทัตต์ เจริญวัยแล้วเห็นยมกปาฏิหาริย์ของพระผู้มีพระภาค เกิดศรัทธาเลื่อมใส จึงออกบวชในพระศาสนา รับกรรมฐานไปอยู่ในแดนป่าที่ฝั่งน้ำคหุระ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงมีสมญาว่าท่าน**คหุรตีริยะ** ท่านเจริญวิปัสสนาแล้วไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"เมื่อก่อนเราเป็นพรานเนื้อ เที่ยวอยู่
ในไพรวันอันสงัดเงียบ ได้พบพระ-
พุทธเจ้าผู้ปราศจากกิเลสธุลี อัน
หมู่เทวดาห้อมล้อม.

กำลังทรงประกาศสัจจะ ๔ แสดง
อมตธรรม เราได้สดับธรรมอัน
ไพเราะของพระพุทธเจ้า ผู้เป็น
เผ่าพันธุ์ของโลกพระนามว่าสิขี.

---

[1] สี. อญฺญตรฏฺฐาเน.

[2] ขุ. อ. ๓๓/๑๐๘/๑๕๘.

[3] ฉ. วิปิเน.

โฆเส จิตฺตํ ปสาเทสึ
อสมปฺปฏิปุคฺคเล
ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
อุตฺตรึ ทุตฺตรํ[๑] ภวํ.

เรายังจิตให้เลื่อมใสในพระสุรเสียง
เรายังจิตให้เลื่อมใสในพระองค์ท่าน
ผู้ไม่มีบุคคลเปรียบเสมอเหมือน
แล้วข้ามพ้นภพที่ข้ามได้โดยยาก.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยํ สญฺญมลภึ[๒] ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
โฆสสญฺญายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
สัญญาใดในกาลนั้น ด้วยการได้
สัญญานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย
นี้เป็นผลแห่งสัญญาในเสียง.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา สาวตฺถิยํ[๓] อคมาสิ. ตสฺส อาคตภาวํ สุตฺวา ญาตกา อุปคนฺตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตสุํ. โส กติปยทิวเส วสิตฺวา อรญฺญเมว คนฺตุกาโม อโหสิ. ตํ ญาตกา "ภนฺเต อรญฺญํ นาม ฑํสมกสาทิวเสน พหุปริสฺสยํ, อิเธว วสถา"ติ อาหํสุ. ตํ สุตฺวา เถโร

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วได้ไปยังกรุงสาวัตถี พวกญาติก็ได้ทราบว่าท่านมาก็เข้าไปหาถวายทานเป็นการใหญ่ ท่านพักอยู่ ๒-๓ วัน ต้องการจะไปอยู่ป่าอีก พวกญาติจึงพูดกะท่านว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ ชื่อว่าป่ามีอันตรายมากเป็นต้นว่า เหลือบยุงบุ้งมดริ้น, ขอนิมนต์อยู่เสียใน

---

[๑] สี. อตรึ อุตฺตรึ.
[๒] สี. ยํ ปุญฺญมลภึ.
[๓] สี. สาวตฺถึ, อิ. ภควนฺตํ วนฺทิตุํ สาวตฺถึ อคมาสิ.

"อรญฺญวาโสเยว มยฺหํ รุจฺจตี"ติ วิเวกาภิรติกิตฺตนมุเขน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต "**ผุฏฺโฐ ฑํเสหี**"ติ[1] คาถา อภาสิ.

ที่นี้แหละ พระเถระสดับคำนั้นแล้วจึงกล่าวว่า เราชอบใจการอยู่ป่าอย่างเดียว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัต โดยระบุถึงความอภิรมย์ในวิเวกเป็นประธาน จึงได้ภาษิตคาถาว่า "**ผุฏฺโฐ ฑํเสหิ**" เป็นต้น.

(๓๑. ผุฏฺโฐ ฑํเสหิ มกเสหิ
อรญฺญสฺมึ พฺรหาวเน
นาโค สงฺคามสีเสว
สโต ตตฺราธิวาสเยติ).

(๓๑. บุคคลถูกยุงและเหลือบกัดแล้ว ในป่าใหญ่ พึงเป็นผู้มีสติ อดทนต่อสัมผัสแห่งยุงแลเหลือบ ในป่าใหญ่นั้น เหมือนช้างอดทนต่อการถูกอาวุธในสงคราม ฉะนั้น).

๓๑. ตตฺถ **ผุฏฺโฐ ฑํเสหิ มกเสหี**ติ ฑํสนสีลตาย "ฑํสา"ติ ลทฺธนามาหิ อนฺธกมกฺขิกาหิ, มกสสญฺญิเตหิ จ สูจิมุขปาเณหิ ผุสฺสิโต, ทฏฺโฐติ อตฺโถ. **อรญฺญสฺมิ**นฺติ "ปญฺจธนุสติกํ ปจฺฉิมนฺ"ติ[2] วุตฺตอรญฺญลกฺขณโยคโต อรญฺเญ. **พฺรหาวเน**ติ มหารุกฺขคจฺฉคหนตาย มหาวเน อรญฺญานิยํ.

๓๑. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ผุฏฺโฐ ฑํเสหิ มกเสหิ** ความว่า บุคคลที่ถูกแมลงที่แฝงตัวอยู่ในความมืด อันได้นามว่ายุง เพราะชอบกัด และสัตว์ที่มีปากคมเหมือนเข็มที่รู้จักกันว่า เหลือบ สัมผัส คือกัดแล้ว. คำว่า **ในป่า** คือในป่า เพราะประกอบด้วยป่าซึ่งมีลักษณะแห่งป่า ตามที่กล่าวไว้ว่า ปญฺจธนุสติกํ ปจฺฉิมํ (ด้านหลังจากหมู่บ้านไปประมาณ ๕๐๐ ธนู). คำว่า **ในป่าใหญ่** คือในป่าใหญ่ ชื่อว่า

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๖๗/๑๖๘.

[2] วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๑๔๖.

นาโค สงฺคามสีเสวาติ สงฺคามาวจโร หตฺถินาโค วิย สงฺคามมุทฺธนิ ปรเสนาสมฺปหารํ.[1] "อรญฺญวาโส นาม พุทฺธาทีหิ วณฺณิโต โถมิโต"ติ อุสฺสาหชาโต **สโต** สติมา หุตฺวา **ตตฺร** ตสฺมึ อรญฺเญ ตสฺมึ วา ฑํสาทิสมฺผสฺเส อุปฏฺฐิเต **อธิวาสเย** อธิวาเสยฺย สเหยฺย "ฑํสาทโย มํ อาพาเธนฺตี"ติ อรญฺญวาสํ น ชเหยฺยาติ อตฺโถ.

คหุรตีริยตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

อรัญญานี เพราะรกชัฏไปด้วยต้นไม้ใหญ่และสุมทุมพุ่มพฤกษ์.

คำว่า **เหมือนช้างในสงคราม** ความว่า ประดุจพญาช้างผู้ที่เข้าสู่สงคราม ประหัตประหารกันกับข้าศึกในสนามรบ อธิบายว่า ภิกษุเป็นผู้เกิดความอุตสาหะว่า ชื่อว่า **การอยู่ป่า**อันพระพุทธเจ้าเป็นต้นสรรเสริญแล้ว ชมเชยแล้ว ชื่อว่า **เป็นผู้มีสติ** เมื่อสัมผัสด้วยยุงเป็นต้นนั้นปรากฏแล้วในป่านั้น ก็พึงอดกลั้นอดทน ไม่ละการอยู่ป่าด้วยคิดว่า เหลือบยุงเป็นต้นเบียดเบียนเราดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระคหุรตีริยเถระ
จบ.

---

[1] สี. ปรเสนาสุปฺปหารํ.

๒. สุปฺปิยตฺเถรคาถาวณฺณนา

อชรํ ชีรมาเนนาติ อายสฺมโต สุปฺปิยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรญฺญายตเน วสนฺโต ตตฺถ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ผลาผลํ อทาสิ, ตถา ภิกฺขุสํฆสฺส.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต กสฺสปสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส กาเล ขตฺติยกุเล นิพฺพตฺติตฺวา อนุกฺกเมน วิญฺญุตํ ปตฺโต กลฺยาณมิตฺตสนฺนิสฺสเยน ลทฺธสํเวโค สาสเน ปพฺพชิตฺวา พหุสฺสุโต อโหสิ. ชาติมเทน สุตมเทน จ อตฺตานํ อุกฺกํเสนฺโต ปเร จ วมฺเภนฺโต วิหาสิ.

โส อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน สาวตฺถิยํ ปริภูตรูเป สุสานโคปกกุเล นิพฺพตฺติ. **สุปฺปิโย**ติสฺส นามํ

๒. พรรณนาคาถาของพระสุปปิยเถระ

คาถาของท่านพระสุปปิยเถระมีคำว่า **อชรํ ชีรมาเนน** เป็นต้น. มีอุบัติขึ้นมาอย่างไร. ได้ยินว่า ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ ท่านบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ออกบวชเป็นดาบสอยู่ในราวป่า เห็นพระผู้มีพระภาคในป่านั้น มีใจเลื่อมใส จึงได้ถวายผลไม้น้อยใหญ่รวมทั้งภิกษุสงฆ์ด้วย.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ได้บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ เจริญวัยขึ้นโดยลำดับ จึงได้ความสังเวชเพราะอาศัยกัลยาณมิตร จึงออกบวชในพระศาสนาได้เป็นพหูสูต ท่านยกตนด้วยความเมาเพราะชาติ และความเมาเพราะสุตะ และข่มขี่ผู้อื่นด้วย.

ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ท่านมาบังเกิดในตระกูลคนเฝ้าป่าช้าซึ่งมีรูปร่างดังภูต ในกรุงสาวัตถี เพราะผลของกรรมนั้นท่านมี

อโหสิ. อถ วิญฺญุตํ ปตฺโต อตฺตโน สหายภูตํ โสปากตฺเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ตสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสํเวโค ปพฺพชิตฺวา สมฺมาปฏิปตฺตึ ปูเรตฺวา "**อชรํ ชีรมาเนนา**"ติ[1] คาถํ อภาสิ.

ชื่อว่า**สุปปิยะ** ครั้นโตขึ้นรู้ความแล้วจึงเข้าไปหาพระโสปากเถระซึ่งเป็นสหายของตน ฟังธรรมในสำนักของพระโสปากเถระ ได้ความสังเวช จึงออกบวชบำเพ็ญสัมมาปฏิบัติให้บริบูรณ์ จึงได้ภาษิตคาถาว่า "**อชรํ ชีรมาเนน**" เป็นต้น :

(๓๒. อชรํ ชีรมาเนน
ตปฺปมาเนน นิพฺพุตึ
นิรามิสํ ปรมํ สนฺตึ
โยคกฺเขมํ อนุตฺตรนฺติ).

(๓๒. บุคคลผู้มีความเพียร ถึงจะแก่แต่
เผากิเลสให้เร่าร้อนได้ พึงบรรลุ
พระนิพพานอันไม่รู้จักแก่ ไม่มี
อามิส เป็นธรรมสงบอย่างยิ่ง
เกษมจากโยคะ อย่างยอดเยี่ยม
ดังนี้).

๓๒. ตตฺถ **อชรนฺ**ติ ชรารหิตํ, นิพฺพานํ สนฺธายาห. ตํ หิ อชาตตฺตา[2] นตฺถิ เอตฺถ ชรา, เอตสฺมึ วา อธิคเต ปุคฺคลสฺส สา นตฺถีติ ชราภาวเหตุโตปิ อชรํ นาม. **ชีรมาเนนา**ติ ชีรนฺเตน, ขเณ ขเณ ชรํ ปาปุณนฺเตน. **ตปฺปมาเนนา**ติ สนฺตปฺปมาเนน, ราคาทีหิ เอกาทสหิ อคฺคีหิ ทยฺหมาเนน.

๓๒. ในคาถานั้น บทว่า **อชรํ** ความว่า เว้นจากความแก่ ท่านกล่าวหมายถึงพระนิพพาน ก็พระนิพพานนั้นชื่อว่าอชรา (ไม่แก่) เพราะในพระนิพพานนั้นไม่มีความแก่โดยที่ไม่เกิดหรือชื่อว่าอชรา เพราะเป็นเหตุให้ไม่มีความแก่ เพราะเมื่อบรรลุพระนิพพานนั้นความแก่นั้นก็ไม่มี. บทว่า **ชีรมาเนน** แปลว่า แก่อยู่คือถึงความแก่ไปทุกขณะ ๆ. บทว่า

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๖๗/๑๖๙.
[2] ม. อิ. อชรตฺตา.

ตปฺปมาเนน ความว่า ให้สงบระงับอยู่ คือถูกไฟ ๑๑ กองมีราคะเป็นต้นเผาอยู่.

นิพฺพุตินฺติ ยถาวุตฺตสนฺตาปาภาวโต นิพฺพุตสภาวํ[๑] นิพฺพานํ. **นิรามิสนฺ**ติ[๒] ปริวตฺเตยฺยํ เจตาเปยฺยํ. **ปรมํ สนฺตินฺ**ติ อนวเสสกิเลสาภิสงฺขารปริฬาหูปสมธมฺมตาย อุตฺตมํ สนฺตึ. จตูหิ โยเคหิ อนนุพนฺธตฺตา **โยคกฺเขมํ**. อตฺตโน อุตฺตริตรสฺส กสฺสจิ อภาวโต **อนุตฺตรํ**.

บทว่า **นิพฺพุตึ** ได้แก่ พระนิพพานอันมีสภาวะดับสนิท โดยไม่มีความเร่าร้อนตามที่กล่าวแล้ว. บทว่า **นิรามิสํ** ความว่า พึงเปลี่ยนไป คือพึงเคลื่อนไป. สองบทว่า **ปรมํ สนฺตึ** ได้แก่ ความสงบอันสูงสุด เพราะเป็นธรรมสงบระงับความเร่าร้อนเพราะกิเลสาภิสังขารอันไม่มีส่วนเหลือ. ชื่อว่า**เป็นแดนเกษมจากโยคะ** เพราะอันโยคะทั้ง ๔ ผูกพันไม่ได้ ชื่อว่าไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าเพราะไม่มีอะไรที่ยิ่งกว่าตน.

อยํ เหตฺถ สงฺเขปตฺโถ : ขเณ ขเณ ชราย อภิภุยฺยมานตฺตา ชีรมาเนน, ตถา ราคคฺคิอาทีหิ สนฺตปฺปมาเนน คโต เอวํ อนิจฺเจน ทุกฺเขน อสาเรน สพฺพถาปิ อนุปสนฺตสภาเวน สอุปทฺทเวน, ตปฺปฏิปกฺขภาวโต อชรํ, ปรมุปสมภูตํ เกนจิ อนุปทฺทุตํ อนุตฺตรํ นิพฺพานํ **นิรามิสํ**[๓] ปริวตฺเตยฺยํ "มหาวต เม

ก็ในคาถานี้มีความย่อดังต่อไปนี้ : บุคคลแก่ไปอยู่เพราะถูกชราครอบงำทุกขณะ ๆ อันไฟคือราคะเป็นต้นแผดเผาอยู่ เป็นไปกับด้วยอุปัทวะ เพราะยังไม่สงบระงับโดยประการทั้งปวงซึ่งไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่มีสาระอย่างนี้ จะพึงหมุนไปยังพระนิพพาน**อันไม่แก่** เพราะเป็นปฏิปักษ์ต่ออุปัทวะนั้น อันเป็นธรรมเข้าไปสงบ

---

[๑] สี. นิพฺพุตภาโว, ม. นิพฺพุตภาวํ.

[๒] ฉ. นิมิยนฺติ, สี. นิมฺมิสฺสนฺติ.

[๓] ฉ. นิมฺมิยํ, สี. นิมฺมิสฺสํ.

ลาโภ มหาอุทโย หตฺถคโต"ติ.

อย่างยิ่ง ชื่อว่าอนุตตระ อันอะไร ๆ ประทุษร้ายไม่ได้โดยคิดว่าเป็นลาภใหญ่ เป็นโชคยิ่งใหญ่อยู่ในเงื้อมมือของเราดังนี้.

ยถา หิ มนุสฺสา ยงฺกิญฺจิ ภณฺฑํ ปริวตฺเตนฺตา นิรเปกฺขา คยฺหมาเนน สมฺพหุมานา โหนฺติ, เอวมยํ เถโร ปหิตตฺโต วิหรนฺโต อตฺตโน กาเย จ ชีวิเต จ นิรเปกฺขตํ,[๑] นิพฺพานํ ปฏิเปสิตตฺตญฺจ[๒] ปกาเสนฺโต "นิรามิสํ ปรมํ สนฺตึ, โยคกฺเขมํ อนุตฺตรนฺ"ติ วตฺวา ตเมว ปฏิปตฺตึ ปริพฺรูหยนฺโต วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๓] :

เหมือนอย่างคนทั้งหลายสละสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มีความห่วงใย ไม่มีความยึดถือไว้ฉันใด พระเถระก็ฉันนั้น มีใจส่งไปแล้ว อยู่ไม่ห่วงใยในกายและชีวิตของตน ประกาศความที่ตนส่งไปแล้วสู่พระนิพพาน กล่าวว่าเป็นธรรมที่สงบอย่างยิ่ง ไม่มีอามิส เป็นแดนเกษมจากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า แล้วพอกพูนความปฏิบัตินั้นไว้ ขวนขวายวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"วรุโณ นาม นาเมน
พฺราหฺมโณ มนฺตปารคู
ฉฑฺเฑตฺวา ทส ปุตฺตานิ
วนมชฺโฌคหึ[๔] ตทา.

"ครั้งนั้น เราเป็นพราหมณ์มีนามว่า
วรุณ เป็นผู้เรียนจบมนต์ ทิ้งบุตร
๑๐ คนเข้าไปกลางป่า.

อสฺสมํ สุกตํ กตฺวา
สุวิภตฺตํ มโนรมํ

สร้างอาศรมอย่างสวยงาม สร้าง
บรรณศาลาไว้เป็นห้อง ๆ น่ารื่นรมย์

---

[๑] สี. นิรเปกฺขํ.

[๒] สี. ปฏิเสวิตพฺพตญฺจ.

[๓] ขุ. อ. ๓๓/๑๐๙/๑๕๙.

[๔] วนมชฺโฌคมึ.

ปณฺณสาลํ กริตฺวาน วสามิ ปวเน[๑] อหํ.	ใจ อาศัยอยู่ในป่าใหญ่.
ปทุมุตฺตโร โลกวิทู อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห มมุทฺธริตุกาโม โส อาคจฺฉิ มม อสฺสมํ.	พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลกผู้สมควรรับเครื่องบูชา ทรงพระประสงค์ จะช่วยเหลือเรา พระองค์ จึงได้เสด็จมายังอาศรมของเรา.
ยาวตา วนสณฺฑมฺหิ โอภาโส วิปุโล อหุ พุทฺธสฺส อานุภาเวน ปชฺชลี ปวนํ[๒] ตทา.	พระรัศมีได้แผ่ไปกว้างใหญ่ ตลอดไพรสณฑ์ ครั้งนั้นป่าใหญ่โพลงไปด้วยพุทธานุภาพ.
ทิสฺวาน ปาฏิหาริยํ[๓] พุทฺธเสฏฺฐสฺส ตาทิโน ปตฺตปุฏํ คเหตฺวาน ผเลน ปูรยึ[๔] อหํ.	เราเห็นปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดผู้คงที่ ได้เก็บเอาใบไม้มาเย็บเป็นกระทง แล้วเอาผลไม้ใส่จนเต็มหาบ.
อุปคนฺตฺวาน สมฺพุทฺธํ สหขาริมทาสหํ[๕] อนุกมฺปาย เม พุทฺโธ อิทํ วจนมพฺรวิ.	เข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วได้ถวาย พร้อมทั้งหาบ เพื่อทรงอนุเคราะห์เรา พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่เราว่า.

---

[๑] ฉ. วิปิเน.

[๒] ฉ. วิปินํ.

[๓] ฉ. ตํ ปาฏิหีรํ.

[๔] ฉ. ปูชยึ.

[๕] สี. สกํ ขารึ, อิ. สาขาริกํ อทาสหํ.

ขาริภารํ คเหตฺวาน
ปจฺฉโต เอหิ เม ตุวํ
ปริภุตฺเต จ สํฆมฺหิ
ปุญฺญํ ตว ภวิสฺสติ.

ท่านจงถือเอาหาบเดินตามหลังเรามา เมื่อสงฆ์บริโภคแล้ว บุญจักมีแก่ท่าน.

ปุฏกนฺตํ[๑] คเหตฺวาน
ภิกฺขุสํฆสฺสทาสหํ
ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
ตุสิตํ อุปชฺชหํ.

เราได้หาบเอาผลไม้ไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ เรายังจิตให้เลื่อมใสในพระภิกษุสงฆ์แล้ว ได้เข้าถึงสวรรค์ชั้นดุสิต.

ตตฺถ ทิพฺเพหิ นจฺเจหิ
คีเตหิ วาทิเตหิ จ
ปุญฺญกมฺเมน สํยุตฺตํ
อนุโภมิ ยสํ อหํ.[๒]

เป็นผู้ประกอบไป ด้วยการฟ้อน การขับ การประโคม (ดนตรี) อันเป็นทิพย์ เสวยยศในสวรรค์ชั้นดุสิตนั้น โดยบุญกรรม.

ยํ ยํ โยนูปปชฺชามิ
เทวตฺตํ อถ มานุสํ
โภเค เม อูนตา นตฺถิ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือเป็นเทวดาหรือมนุษย์ในกำเนิดนั้น ๆ เราไม่มีความบกพร่องในเรื่องโภคทรัพย์เลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

ยาวตา จตุโร ทีปา
สสมุทฺทา สปพฺพตา
ผลํ พุทฺธสฺส ทตฺวาน
อิสฺสรํ การยึ อหํ.[๓]

เพราะได้ถวายผลไม้แด่พระพุทธเจ้า เราจึงได้เป็นใหญ่ตลอดทวีปทั้ง ๔ พร้อมทั้งสมุทร พร้อมทั้งภูเขา.

---

[๑] ฉ. ปุฏกํ ตํ.

[๒] ฉ. สทา สุขํ.

[๓] ฉ. การยามหํ.

ยาวตา เย ปกฺขิคณา
อากาเส อุปฺปตนฺติ เจ[๑]
เตปิ มํ[๒] วสมเนฺวนฺติ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

ถึงฝูงนกมีเท่าใดที่บินอยู่ในอากาศ นกเหล่านั้นก็ตกอยู่ในอำนาจของเรา นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

ยาวตา วนสณฺฑมฺหิ
ยกฺขา ภูตา จ รกฺขสา
กุมฺภณฺฑา ครุฬา จาปิ
ปาจริยํ[๓] อุเปนฺติ เม.

ยักษ์ ภูต รากษส กุมภัณฑ์ และครุฑ เท่าที่มีอยู่ในไพรสณฑ์ ต่างก็บำรุงบำเรอเรา.

กุมฺมา โสณา มธุการา
ฑํสา จ มกสา อุโภ
เตปิ มํ วสมเนฺวนฺติ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

ถึงพวกเต่า หมาใน ผึ้ง และเหลือบ ยุง ก็ตกอยู่ในอำนาจของเรา นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

สุปณฺณา นาม สกุณา
ปกฺขิชาตา[๔] มหพฺพลา
เตปิ มํ สรณํ ยนฺติ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

แม้เหล่าสกุณปักษีมีกำลังมาก ชื่อสุบรรณ ก็นับถือเรา นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

เยปิ ทีฆายุกา นาคา
อิทฺธิมนฺโต มหายสา
เตปิ มํ วสมเนฺวนฺติ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

ถึงพวกนาคที่มีอายุยืน มีฤทธิ์ มียศใหญ่ ก็ตกอยู่ในอำนาจของเรา นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

---

[๑] อิ. เต.
[๒] ฉ. เม.
[๓] ฉ. ปาริจริยํ.
[๔] โป. สี. ปกฺขชาตา.

สีหา พฺยคฺฆา จ ทีปี จ
　อจฺฉโกกตรจฺฉกา[๑]
เตปิ มํ วสมเนฺวนฺติ
　ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี หมาป่า หมาจิ้งจอก ก็ตกอยู่ในอำนาจของเรา นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

โอสธี ติณวาสี จ
　เย จ อากาสวาสิโน
สพฺเพ มํ สรณํ ยนฺติ
　ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

ผู้ที่อยู่ในดาวประกายพฤกษ์ และหญ้า กับผู้ที่อยู่ในอากาศ ล้วนนับถือเราทั้งหมด นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

สุทุทฺทสํ สุนิปุณํ
　คมฺภีรํ สุปฺปกาสิตํ
ผุสฺสยิตฺวา[๒] วิหรามิ
　ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

ธรรมที่เห็นได้ยาก ละเอียด ลึกซึ้ง ซึ่งพระศาสดาทรงประกาศไว้ดีแล้ว เราถูกต้องแล้วอยู่ นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

วิโมกฺเข อฏฺฐ ผุสิตฺวา
　วิหรามิ อนาสโว
อาตาปี นิปโก จาปิ[๓]
　ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

เราถูกต้องวิโมกข์ ๘ เป็นผู้ไม่มีอาสวะ เป็นผู้มีความเพียรเผากิเลส และมีปัญญารักษาตนอยู่ นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

เย ผลฏฺฐา พุทฺธปุตฺตา
　ขีณโทสา มหายสา
อหมญฺญตโร เตสํ

เราเป็นผู้หนึ่งในจำนวนโอรส ของพระพุทธเจ้าที่ดำรงอยู่ในผล สิ้นโทสะ มียศใหญ่ นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

---

[๑] สี. อจฺฉกา จ ตรจฺฉกา.
[๒] โป. ม. ผสฺสยิตฺวา.
[๓] ฉ. จาหํ.

ผลทานสฺสิทํ ผลํ.
อภิญฺญาปารมึ คนฺตฺวา
สุกฺกมูเลน โจทิโต
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
วิหรามิ อนาสโว.

เราถึงความบริบูรณ์ในอภิญญา อันกุศลมูลตักเตือน กำหนดรู้อาสวะทั้งปวง เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่.

เตวิชฺชา อิทฺธิปตฺตา จ
พุทฺธปุตฺตา มหายสา
ทิพฺพโสตํ สมาปนฺนา
เตสํ อญฺญตโร อหํ.

เราเป็นผู้หนึ่งในจำนวนพระโอรสของพระพุทธเจ้าที่ได้วิชชา ๓ บรรลุฤทธิ์ มียศใหญ่ สมบูรณ์ด้วยทิพโสต.

สตสหสฺสิโต กปฺเป
ยํ ผลํ อททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่แสนแต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวาปิ ตเมว คาถํ อญฺญาพฺยากรณวเสน อภาสิ.

อนึ่ง พระเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว ได้กล่าวคาถานั้นนั่นแหละ ด้วยอำนาจพยากรณ์พระอรหัต.

สุปฺปิยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสุปปิยเถระ จบ.

๓. โสปากตฺเถรคาถาวณฺณนา

ยถาปิ เอกปุตฺตสฺมินฺติ อายสฺมโต โสปากตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร หุตฺวา ตตฺถ ตตฺถ วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต กกุสนฺธสฺส ภควโต กาเล อญฺญตรสฺส กุฏุมฺพิกสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต พีชปูรผลานิ สตฺถุ อุปเนสิ.

ปฏิคฺคเหสิ ภควา อนุกมฺปิ อุปาทาย โส ภิกฺขุสํเฆ จ อภิปฺปสนฺโน สลากภตฺตํ ปฏฺฐเปตฺวา สํฆุทฺเทสวเสน ติณฺณํ ภิกฺขูนํ ยาวตายุกํ ขีรภตฺตํ อทาสิ. โส เตหิ ปุญฺญกมฺเมหิ อปราปรํ เทวมนุสฺเสสุ สมฺปตฺตึ[1] อนุภวนฺโต เอกทา มนุสฺสโยนิยํ นิพฺพตฺโต เอกสฺส ปจฺเจกพุทฺธสฺส ขีรภตฺตํ อทาสิ. เอวํ ตตฺถ ตตฺถ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุ เอว ปริพฺภมนฺโต[2] อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท

๓. พรรณนาคาถาของพระโสปากเถระ

คาถาของท่านพระโสปากเถระมีคำว่า **ยถาปิ เอกปุตฺตสฺมึ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า ท่านได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้ามีในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมกุศลที่เป็นอุปนิสัยวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากกุสันธะ มาบังเกิดเป็นบุตรกุฎุมพีคนหนึ่ง วันหนึ่งท่านเห็นพระศาสดา มีจิตเลื่อมใสจึงน้อมนำผลพืช (พีชปูร) เข้าไปถวายพระศาสดา.

พระผู้มีพระภาคทรงรับด้วยอาศัยความอนุเคราะห์ ท่านเลื่อมใสอย่างยิ่งในพระภิกษุสงฆ์ด้วย จึงเริ่มตั้งสลากภัต ได้ถวายภัตที่เจือด้วยน้ำนมแก่ภิกษุ ๓ รูป โดยสงฆ์ชี้ให้ จวบจนสิ้นชีพ ด้วยบุญกรรมเหล่านั้น ท่านเสวยสมบัติในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายไป ๆ มา ๆ อยู่ คราวหนึ่งบังเกิดในกำเนิดมนุษย์ ก็ได้ถวายภัตเจือด้วยน้ำนมแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ท่านกระทำบุญทั้งหลาย

---

[1] สี. สมฺปตฺติโย.

[2] สี. สํสรนฺโต.

ปริมกมฺมนิสฺสนฺเทน สาวตฺถิยํ อญฺญตราย ทุคฺคติตฺถิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ.

ในภพนั้นๆ อย่างนี้ จึงหมุนเวียนอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ ด้วยผลแห่งกรรม แต่ปางก่อนจึงถือเอาปฏิสนธิในท้องแห่งหญิงเข็ญใจคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี.

ตสฺส มาตา ทส มาเส กุจฺฉินา ปริหริตฺวา ปริปกฺเก คพฺเภ วิชายนกาเล วิชายิตุํ อสกฺโกนฺตี มุจฺฉํ อาปชฺชิตฺวา พหุเวลํ มตา วิย นิปชฺชิ. ตํ ญาตกา "มตา"ติ สญฺญาย สุสานํ เนตฺวา จิตกํ อาโรเปตฺวา เทวตานุภาเวน[๑] วาตวุฏฺฐิยา อุฏฺฐิตาย อคฺคึ อทตฺวา ปกฺกมึสุ. ทารโก ปจฺฉิมภวิกตฺตา เทวตานุภาเวน มาตุกุจฺฉิโต อโรโค นิกฺขมิ.

มารดาของท่านรักษาครรภ์มาครบ ๑๐ เดือน จนครรภ์แก่แล้ว ในเวลาจะคลอดก็ไม่อาจคลอดได้. จึงนอนสลบไปประดุจคนตายแล้วตลอดเวลานาน ฉะนั้น พวกญาติจึงนำนางไปยังป่าช้าด้วยสำคัญว่า นางตายแล้ว ยกขึ้นสู่จิตกาธาน (เชิงตะกอน) พอจุดไฟแล้วก็พากันกลับ ก็มีลมพายุฝนตั้งขึ้นด้วยอานุภาพของเทวดา ทารกจึงคลอดออกจากครรภ์มารดาด้วยอานุภาพของเทวดา เพราะท่านเป็นสัตว์เกิดในภพสุดท้ายจึงไม่มีโรคภัย.

มาตา ปน กาลมกาสิ. เทวตา ตํ คเหตฺวา มนุสฺสรูเปน สุสานโคปกสฺส เคเห ฐเปตฺวา[๒] กติปยกาลํ ปฏิรูเปน อาหาเรน โปเสสิ. ตโต ปรํ สุสานโคปโก จ นํ อตฺตโน ปุตฺตํ กตฺวา วฑฺเฒสิ. โส ตถา วฑฺเฒนฺโต ตสฺส ปุตฺเตน

แต่ว่ามารดาของท่านสิ้นชีพไป เทวดาแปลงเพศเป็นมนุษย์นำท่านไปวางไว้ที่เรือนของคนเฝ้าป่าช้าแล้วเลี้ยงดู ด้วยอาหารที่สมควรอยู่ ๒-๓ เวลา ต่อแต่นั้นคนเฝ้าป่าช้าจึงเลี้ยงท่านเป็นบุตรของตน ท่านเติบโตขึ้นด้วยอาการนั้นเที่ยวเล่นกับ

---

[๑] ม. เทวตาธิคฺคหิเตน, อิ. เทวตาวิคฺคเหน.

[๒] อิ. วาเสตฺวา.

สุปิเยน นาม ทารเกน สทฺธึ กีฬนฺโต วิจรติ. ตสฺส สุสาเน ชาตสํวฑฺฒภาวโต **โสปาโกติ** สมญฺญา อโหสิ.

อเถกทิวสํ สตฺตวสฺสิกํ ตํ ภควา ปจฺจูสเวลาย ญาณชาลํ ปตฺถริตฺวา เวเนยฺยพนฺธเว โอโลเกตฺวา[1] ญาณชาลนฺโตคธํ ทิสฺวา สุสานฏฺฐานํ อคมาสิ. ทารโก ปุพฺพเหตุนา โจทิยมาโน ปสนฺนมานโส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ. สตฺถา ตสฺส ธมฺมํ กเถสิ. โส ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา "ปิตรา อนุญฺญาโตสี"ติ วุตฺโต ปิตรํ สตฺถุ สนฺติกํ เนสิ.[2] ตสฺส ปิตา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา "ภนฺเต อิมํ ทารกํ ปพฺพาเชถา"ติ อนุชานิ. สตฺถา ตํ ปพฺพาเชตฺวา เมตฺตาภาวนาย นิโยเชสิ.

โส เมตฺตากมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา สุสาเน วิหรนฺโต นจิรสฺเสว เมตฺตาฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ฌานํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ สจฺฉากาสิ.

เด็กชายชื่อสุปิยะ ซึ่งเป็นบุตรของคนเฝ้าป่าช้านั้น เพราะท่านเกิดและเจริญในป่าช้า จึงได้นามว่า **โสปากะ** ดังนี้.

ภายหลัง ณ วันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงแผ่ข่ายพระญาณไปในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูพวกเวไนยสัตว์ ก็ทรงเห็นโสปากะนั้นมีอายุ ๗ ขวบ เข้ามาสู่ภายในข่ายคือพระญาณจึงเสด็จไปสู่ที่ป่าช้า ทารกอันเหตุในปางก่อนตักเตือนแล้ว มีใจเลื่อมใสเข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้วยืนอยู่ พระศาสดาทรงตรัสธรรมแก่เขา ทารกนั้นฟังธรรมแล้วทูลขอบรรพชา พระศาสดาตรัสว่า จะต้องให้บิดาอนุญาตก่อน จึงไปนำบิดามาเฝ้าพระศาสดา บิดาของท่านเข้าเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้ว ขออนุญาตว่า ขอได้โปรดบวชทารกนี้ด้วยเถิดเจ้าข้า.

พระศาสดาทรงให้ทารกนั้นบรรพชาแล้ว ทรงแนะนำให้เจริญเมตตา ท่านเรียนเมตตากรรมฐาน แล้วไปอยู่ในป่าช้า ไม่นานนักก็ยังเมตตาฌานให้บังเกิดขึ้น

---

[1] สี. โอโลเกนฺโต.

[2] สี. อาเนสิ.

เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

"กกุสนฺโธ มหาวีโร
สพฺพธมฺมาน ปารคู
คณมฺหา วูปกฏฺโฐ โส
อคมาสิ วนนฺตรํ.

วีชวีชํ[๒] คเหตฺวาน
ลตาย อาจรึ[๓] อหํ
ภควา ตมฺหิ สมเย
ฌายเต ปพฺพตนฺตเร.

ทิสฺวานหํ เทวเทวํ
วิปฺปสนฺเนน เจตสา
ทกฺขิเณยฺยสฺส วีรสฺส[๔]
วีชวีชมทาสหํ.[๕]

อิมสฺมึเยว กปฺปมฺหิ
ยํ วีชมททึ[๕] ตทา

แล้วกระทำฌานให้เป็นบาท เจริญวิปัสสนา กระทำให้แจ้งพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"พระพุทธเจ้า ผู้มีความเพียรใหญ่ ทรงรู้จบธรรมทั้งปวง พระนามว่ากกุสันธะ พระองค์เสด็จหลีกออกจากหมู่ไปสู่ภายในป่า.

เราถือเมล็ดพืชเครือเถา เที่ยวมา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเข้าฌานอยู่ ณ ระหว่างภูเขา.

เราเห็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นเทพ ของทวยเทพแล้ว มีใจเลื่อมใส ได้ถวายเมล็ดพืช แด่พระพุทธเจ้าผู้เป็นทักขิไณยบุคคลเป็นนักปราชญ์.

ในกัปนี้เองเราได้ถวายพืชใด ในกาลนั้น ด้วยการถวายพืชนั้น เรา

---

[๑] ขุ. อุ. ๓๓/๓๑/๕๖.
[๒] ฉ. พีชมิญฺชํ.
[๓] ฉ. อาวุณึ.
[๔] ปาฬิ ธีรสฺส.
[๕] ฉ. มิญฺชมททึ, โป. สี. พีชปูชายิทํ.

ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
วีชวีชสฺสิทํ ผลํ.

ไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายเมล็ดพืช.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้กระทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหา หุตฺวา ปน อญฺเญสํ โสสานิกภิกฺขูนํ เมตฺตาภาวนาวิธึ[๑] ทสฺเสนฺโต "**ยถาปิ เอกปุตฺตสฺมินฺ**"ติ[๒] คาถํ อภาสิ.

ครั้นท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว เมื่อแสดงวิธีเจริญเมตตาแก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในป่าช้าเป็นวัตรเหล่าอื่น ได้กล่าวคาถาว่า "**ยถาปิ เอกปุตฺตสฺมึ**" เป็นต้น.

(๓๓. ยถาปิ เอกปุตฺตสฺมึ
ปิยสฺมึ กุสลี สิยา
เอวํ สพฺเพสุ ปาเณสุ
สพฺพตฺถ กุสโล สิยาติ).

(๓๓. บุคคลพึงมีเมตตาในบุตรคนเดียวผู้เป็นที่รัก แม้ฉันใด ภิกษุพึงมีเมตตาในสัตว์ทั้งปวง ในที่ทุกสถาน ฉันนั้น).

๓๓. ตตฺถ **ยถาติ** โอปมฺมตฺเถ นิปาโต. **เอกปุตฺตสฺมินฺติ** ปุนาติ จ กุลวํสํ ตายติ จาติ[๓] ปุตฺโต, อตฺรชาทิเภโท ปุตฺโต. เอโก ปุตฺโต เอกปุตฺโต, ตสฺมึ เอกปุตฺตสฺมึ. วิสเย เจตํ ภุมฺมวจนํ. **ปิยสฺมินฺติ** ปิยายิตพฺพตาย เจว เอกปุตฺตกาย จ

๓๓. ศัพท์ว่า **ยถา** ในพระคาถานั้นเป็นนิบาตใช้ในอรรถแห่งอุปมา. บทว่า **เอกปุตฺตสฺมึ** ความว่า ชื่อว่าบุตร เพราะอรรถว่าสืบต่อและรักษาตระกูลวงศ์ไว้ คือบุตร มีบุตรที่เกิดแต่ตนเป็นต้น บุตรคนเดียวชื่อว่าลูกโทน. ในบุตรคนเดียวนั้น ก็คำนี้เป็นสัตมีวิภัติใช้ใน

---

[๑] สี. เมตฺตาภาวนาย วีธึ.

[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๖๘/๑๙๐.

[๓] สี. ม. ปุนาติ กุลํวสํ ตายตีติ วา.

รูปสีลาจาราทีหิ จ เปมกรณฏฺฐานภูเต. **กุสลี**ติ กุสลํ วุจฺจติ เขมํ โสตฺถิภาโว, ตํ ลภิตพฺพํ เอตสฺส อตฺถีติ กุสลี, สตฺตานํ หิเตสี เมตฺตชฺฌาสโย.

วิสัย. บทว่า **ปิยสฺมึ** ความว่า เป็นฐานะแห่งการกระทำความรัก เพราะประพฤติรักใคร่ เพราะเป็นลูกคนเดียว และเพราะมีรูป ความประพฤติและอาจาระเป็นต้น ความเกษมคือความสวัสดี ท่านเรียกว่า กุศล ในคำว่า **กุสลี** ชื่อว่ากุสลี เพราะอรรถว่า มีความเกษมที่จะพึงได้ ผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า มีอัธยาศัยมีเมตตา.

สพฺเพสุ ปาเณสูติ สพฺเพสุ สตฺเตสุ. **สพฺพตฺถา**ติ สพฺพาสุ ทิสาสุ, สพฺเพสุ วา ภวาทีสุ, สพฺพาสุ วา อวตฺถาสุ. อิทํ วุตฺตํ โหติ : ยถา เอกปุตฺตเก[1] ปิเย มนาเป มาตาปิตา กุสลี เอกนฺตหิเตสี ภเวยฺย, เอวํ ปุรตฺถิมาทิเภทาสุ สพฺพาสุ ทิสาสุ, กามภวาทิเภเทสุ สพฺเพสุ[2] ภเวสุ ทหราทิเภทาสุ สพฺเพสุ อวตฺถาสุ จ[3] ฐิเตสุ สพฺเพสุ สตฺเตสุ เอกนฺตหิเตสิตาย กุสลี ภเวยฺย, "มิตฺโต อุทาหุ โน[4] ปจฺจตฺถิโก"ติ สีมํ อกตฺวา

สองบทว่า **สพฺเพสุ ปาเณสุ** ความว่า ในสัตว์ทุกชนิด. บทว่า **สพฺพตฺถ** ได้แก่ ทุกทิศ หรือในภพเป็นต้น ทุกภพ, หรือในที่ตั้งลงทุกแห่ง. ท่านกล่าวอธิบายว่า เหมือนอย่างมารดาบิดาผู้มีเมตตาพึงแสวงหาประโยชน์เกื้อกูลโดยส่วนเดียวในบุตรคนเดียวอันเป็นที่รักที่ชอบใจ ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นพึงเป็นผู้มีเมตตาด้วยความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลโดยส่วนเดียวในสัตว์ทุกจำพวกอันต่างด้วยคนหนุ่มเป็นต้น ในภพทุกภพหรือในที่ตั้ง

---

[1] สี. เอกปุตฺเต.

[2] สี. สพฺเพสุ วา.

[3] สี. อวตฺถาสุปิ.

[4] ฉ. อิ. อุทาสีโน.

สีมาสมฺเภทวเสน สพฺพตฺถ เอกรสํ เมตฺตํ ภาเวยฺยาติ.

ลงคือที่ดำรงอยู่ทุกแห่ง ไม่พึงกระทำเขตแดนว่า มิตรหรือเป็นศัตรูของเรา พึงเจริญเมตตาให้มีรสเป็นอย่างเดียวกันในที่ทุกแห่งด้วยอำนาจสีมาสัมเภท (ปนคละทุกเขตแดนไม่จำกัด).

อิมํ ปน คาถํ วตฺวา "สพฺเพ[1] ตุเมฺห อายสฺมนฺโต เอวํ เมตฺตาภาวนํ อนุยุญฺเชยฺยาถ, เย เต ภควตา 'สุขํ สุปตี'ติอาทินา[2] เอกาทส เมตฺตานิสํสา วุตฺตา, เอกํเสน เตสํ ภาคิโน ภวถา"ติ โอวาทมทาสิ.

ก็พระเถระกล่าวคาถานี้แล้วได้ให้โอวาทว่า ท่านทั้งหลายผู้มีอายุทุกรูปพึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งเมตตาภาวนาด้วยประการดังกล่าวมานี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคได้ตรัสอานิสงส์ไว้ ๑๑ ข้อ ด้วยพระดำรัสว่า ย่อมหลับเป็นสุข ดังนี้เป็นต้น ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้มีส่วนแห่งอานิสงส์แห่งเมตตาเหล่านั้นโดยส่วนเดียว.

โสปากตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระโสปากเถระ
จบ.

---

[1] ฉ. สเจ.

[2] องฺ. เอกาทสก. ๒๔/๓๗๐.

๔. โปสิยตฺเถรคาถาวณฺณนา

อนาสนฺนวราติ อายสฺมโต โปสิยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ พหุํ กุสลํ อุปจินิตฺวา สุคตีสุ เอว สํสรนฺโต อิโต จตุนวุเต[1] กปฺเป ติสฺสสฺส ภควโต กาเล มิคลุทฺโท หุตฺวา อรญฺเญ วิจรติ.

อถ ภควา ตสฺส อนุคฺคหํ กาตุํ อรญฺญํ คนฺตฺวา ตสฺส จกฺขุปเถ อตฺตานํ ทสฺเสสิ. โส ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต อาวุธํ นิกฺขิปิตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิ. ภควา นิสีทิตุกามตํ ทสฺเสสิ. โส ตาวเทว ติณมุฏฺฐิโย คเหตฺวา สเม ภูมิภาเค สกฺกจฺจํ สนฺถริตฺวา อทาสิ. นิสีทิ ตตฺถ ภควา อนุกมฺปํ อุปาทาย.

๔. พรรณนาคาถาของพระโปสิยเถระ

คาถาของท่านพระโปสิยเถระมีคำว่า **อนาสนฺนวรา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า ท่านได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ได้ก่อสร้างกุศลที่เป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้เป็นอันมากในภพนั้น ๆ เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น. ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้เกิดเป็นนายพรานเนื้อ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าติสสะ ท่องเที่ยวอยู่ในป่า.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จไปป่าเพื่อจะทรงกระทำอนุเคราะห์แก่ท่าน จึงแสดงพระองค์ให้ปรากฏในคลองจักษุของท่าน ท่านเห็นพระผู้มีพระภาคแล้วมีจิตเลื่อมใส วางอาวุธเข้าไปเฝ้ายืนประคองอัญชลีอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงความประสงค์จะทรงประทับนั่ง ในขณะนั้นเองท่านเอากำหญ้ามาลาดถวายบนภูมิภาคให้เสมอกันโดยเคารพ พระผู้มีพระภาคทรงประทับนั่งบนหญ้านั้นเพื่ออนุเคราะห์.

---

[1] ฉ. เทฺวนวุเต.

นิสินฺเน ปน ภควติ อนปฺปกํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทนฺโต ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา สยมฺปิ เอกมนฺตํ นิสีทิ. อถ ภควา "เอตฺตกํ วฏฺฏติ อิมสฺส กุสลพีชนฺ"ติ อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ. อจิรปกฺกนฺเต ภควติ ตํ สีโห มิคราชา ฆาเตสิ. โส กาลงฺกโต เทวโลเก นิพฺพตฺติ. "โส กิร ภควติ อนุปคจฺฉนฺเต[1] สีเหน ฆาติโต นิรเย นิพฺพตฺติสฺสตี"ติ ตํ ทิสฺวา ภควา สุคติยํ นิพฺพตฺตนตฺถํ กุสลพีชโรปนตฺถญฺจ อุปสงฺกมิ.

ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงประทับนั่งแล้ว ท่านเกิดปีติโสมนัสมิใช่น้อยจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วตัวเองก็นั่งลง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง คราวนั้นพระผู้มีพระภาคทรงพระดำริว่า เท่านี้ก็พอสำหรับกุศลพืชแก่พรานนี้ จึงเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จกลับไปไม่นาน พญามฤคสีหะได้กัดเขาตายเสียแล้ว ท่านตายแล้วก็ไปบังเกิดในเทวโลก พระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่า ได้ยินว่า ท่านหากพระผู้มีพระภาคไม่เสด็จเข้าไปหา ถูกราชสีห์กัดตายจักไปบังเกิดในนรก จึงเสด็จเข้าไปหา เพื่อให้ท่านบังเกิดในสุคติ และเพื่อจะทรงปลูกพืชคือกุศลไว้.

โส ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต เทวโลกโต จวิตฺวา สุคตีสุเยว ปริวตฺเตนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส มหาวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต สงฺคามชิตตฺเถรสฺส กนิฏฺฐภาตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ. **โปสิโย**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต ทารปริคฺคหํ กตฺวา เอกํ ปุตฺตํ ลภิตฺวา อนฺติมภวิกตาย ธมฺมตาย โจทิยมาโน

ท่านดำรงอยู่ในเทวโลกนั้นตราบเท่าสิ้นอายุ แล้วก็จุติจากเทวโลกนั้นหมุนเวียนไปในสุคตินั่นเทียว ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ ก็มาบังเกิดเป็นบุตรของเศรษฐีผู้มีสมบัติมากผู้หนึ่ง เป็นน้องคนเล็กของพระสังคามชิตเถระ ในกรุงสาวัตถี ท่านมีนามว่า**โปสิยะ** ท่านเจริญวัยแล้วจึงแต่งงานมีบุตรคนหนึ่ง อันธรรมดาตักเตือนแล้ว เพราะท่านเกิดในภพ

---

[1] สี. อนาคจฺฉนฺเต.

ชาติอาที ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนสํเวโค ปพฺพชิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วูปกฏฺโฐ หุตฺวา จตุสจฺจกมฺมฏฺฐานภาวนํ[๑] อนุยุญฺชนฺโต นจิรสฺเสว วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

สุดท้ายอาศัยชาติเป็นต้น เกิดความสังเวชจึงออกบวชเข้าป่าหลีกออกจากหมู่ ประกอบภาวนาจตุสัจจกรรมฐานอยู่เนือง ๆ กระทำความขวนขวายวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัตแล้ว โดยไม่นานนัก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"หิมวนฺตสฺสาวิทูเร
ลมฺพโก นาม ปพฺพโต
ตตฺเถว ติสฺโส สมฺพุทฺโธ
อพฺโภกาสมฺหิ จงฺกมิ.

มิคลุทฺโท ตทา อาสึ
อรญฺเญ กานเน อหํ
ทิสฺวาน ตํ เทวเทวํ
ติณมุฏฺฐิมทาสหํ.

นิสีทนตฺถํ พุทฺธสฺส
ทตฺวา จิตฺตํ ปสาทยึ
สมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา
ปกฺกามึ อุตฺตรามุโข.

"ในที่ไม่ไกลภูเขาหิมวันต์ มีภูเขา
ลูกหนึ่งชื่อลัมพกะ ที่ภูเขาลัมพกะ
นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนาม
ว่าติสสะ เสด็จจงกรมอยู่กลางแจ้ง.

เมื่อก่อนเราเป็นพรานเนื้ออยู่ ใน
อรัญราวป่า ได้พบพระพุทธเจ้าผู้
ประเสริฐสุดกว่าทวยเทพ จึงได้
ถวายหญ้ากำหนึ่ง.

แด่พระพุทธเจ้า เพื่อเป็นที่ประทับ
นั่ง ครั้นแล้วยังจิตให้เลื่อมใสถวาย
บังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้ว
บ่ายหน้ากลับทางทิศอุดร.

---

[๑] สี. ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานภาวนํ.

[๒] ขุ. ปุ. ๓๓/๑๑๑/๑๖๓.

อจิรํ คตมตฺตํ[๑] มํ
　มิคราชา อเหฐยิ.[๒]
สีเหน ฆาฏิโต[๓] สนฺโต
　ตตฺถ กาลกโต อหํ.

เราเดินไปไม่นาน ก็ถูกราชสีห์ฆ่า เราถูกราชสีห์ฆ่าตายในที่นั้นนั่นเอง.

อาสนฺเน เม กตํ กมฺมํ
　พุทฺธเสฏฺเฐ อนาสเว
สุมุตฺโต สรเวโคว
　เทวโลกมคจฺฉหํ.

เราได้ทำอาสนกรรม ณ ที่ใกล้พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ไม่มีอาสวะ เราได้ไปยังเทวโลก เหมือนลูกศรที่พ้นจากแล่ง ฉะนั้น.

ยูโป ตตฺถ สุโภ อาสิ
　ปุญฺญกมฺมาภินิมฺมิโต
สหสฺสกณฺโฑ สตฺตเคณฺฑุ[๔]
　ธชาลุ หริตามโย.

ปราสาทในเทวโลกนั้น ซึ่งบุญกรรมนิรมิตให้เป็นของงดงาม มีแล่งธนูตั้งพัน มีลูกหนังเป็นจำนวนร้อย มีธงประจำปราสาทเป็นสีเขียว.

ปภา นิทฺธาวเต ตสฺส
　สตรํสีว อุคฺคโต
อากิณฺโณ เทวกญฺญาหิ
　อาโมทึ กามกามิหํ.

รัศมีของปราสาทนั้น เป็นสีเขียวแผ่ซ่านไปเมื่อพระอาทิตย์อุทัย เราเป็นผู้สะพรั่งพร้อม ด้วยเหล่านางเทพกัญญา เพียบพร้อมด้วยกามคุณารมณ์ บันเทิงเริงรมย์อยู่.

เทวโลกา จวิตฺวาน
　สุกฺกมูเลน โจทิโต

เราอันกุศลมูลตักเตือนแล้ว จุติจากเทวโลกมาเป็นมนุษย์ เป็นผู้บรรลุ

---

[๑] ฉ. คตมตฺตสฺส.

[๒] ฉ. อโปถยิ.

[๓] ฉ. โปถิโต, สี. ปาติโต.

[๔] ฉ. สตเภณฑุ.

อาคนฺตฺวาน มนุสฺสตฺตํ
ปตฺโตมฺหิ อาสวกฺขยํ.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
นิสีทนมทาสหํ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ติณมุฏฺเฐ อิทํ ผลํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตุํ สาวตฺถึ อาคโต ญาตีนํ[๑] อนุกมฺปาย ญาติเคหํ อคมาสิ. ตตฺถ นํ ปุราณทุติยิกา วนฺทิตฺวา อาสนทานาทินา ปฐมํ อุปาสิกา วิย วตฺตํ ทสฺเสตฺวา เถรสฺส อชฺฌาสยํ อชานนฺตี ปจฺฉา อิตฺถีกุตฺตาทีหิ ปโลเภตุกามา อโหสิ. เถโร "อโห อนฺธพาลา มาทิเสปิ นาม เอวํ ปฏิปชฺชตี"ติ จินฺเตตฺวา กิญฺจิ อวตฺวา อุฏฺฐายาสนา อรญฺญเมว คโต. ตํ อารญฺญกา ภิกฺขู "กึ อาวุโส อติลหุํ นิวตฺโตสิ,[๒] ญาตเกหิ น

ธรรม เป็นที่สิ้นอาสวะ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายหญ้า สำหรับรองนั่งด้วยการถวายหญ้านั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายหญ้ากำหนึ่ง.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว จึงกลับมายังพระนครสาวัตถี เพื่อถวายบังคมพระผู้มีพระภาค เพราะจะกระทำอนุเคราะห์พวกญาติจึงไปยังเรือนของญาติ ในที่นั้นภรรยาเก่าได้มาไหว้ท่าน แสดงวัตรดุจเป็นอุบาสิกาคนแรกด้วยการถวายทานเป็นต้น ไม่รู้อัธยาศัยของพระเถระภายหลังจึงแสดงมารยาหญิงเป็นต้น เพราะใคร่จะเล้าโลมท่าน พระเถระคิดว่า โอนางอันธพาล มาปฏิบัติอย่างนี้ในคนแม้เช่นเรา จึงไม่กล่าวคำอะไร ลุกออกจากอาสนะไปสู่ป่าแล้ว พวกภิกษุที่อยู่ป่า

---

[๑] ฉ. ญาตี.

[๒] สี. อานิวตฺโตสิ.

ทิฏฺโฐสี"ติ ปุจฺฉึสุ, เถโร ตตฺถ ปวตฺตึ อาจิกฺขนฺโต "**อนาสนฺนวรา เอตา**"ติ[1] คาถํ อภาสิ.

(๓๔. อนาสนฺนวรา เอตา
นิจฺจเมว วิชานตา
คามา อรญฺญมาคมฺม
ตโต เคหํ อุปาวิสึ
ตโต อุฏฺฐาย ปกฺกามึ
อนามนฺเตตฺวา โปสิโยติ).

๓๔. ตตฺถ **อนาสนฺนวรา**ติ **เอตา** อิตฺถิโย น อาสนฺนา อนุปคตา · ทูเร เอว วา ฐิตา หุตฺวา วรา ปุริสสฺส เสฏฺฐา หิตาวหา, ตญฺจ โข **นิจฺจเมว** สพฺพกาลเมว, น รตฺติเมว, น ทิวาปิ น รโหเวลายปิ.

วิชานตาติ วิชานนฺเตน. "อนาสนฺนปรา"ติปิ ปาฬิ, โส เอวตฺโถ. อยํ เหตฺถ อธิปฺปาโย จณฺฑหตฺถิอสฺสมหึสสีหพฺยคฺฆยกฺขรกฺขสปิสาจาปิ มนุสฺสานํ อนุปสงฺกมนฺตา

เป็นวัตรถามท่านว่า อาวุโส เหตุไรจึงกลับเร็วนัก ไม่พบพวกญาติหรือ พระเถระเมื่อจะบอกความเป็นไปในที่นั้น จึงได้ภาษิตคาถาว่า "**อนาสนฺนวรา เอตา**" เป็นต้น.

(๓๔. หญิงเหล่านี้ดีแต่เมื่อยังไม่เข้าไปใกล้
เมื่อเข้าไปใกล้นำความฉิบหายมาให้
เป็นนิตย์ทีเดียว เราออกจากป่ามา
สู่บ้าน เข้าไปสู่เรือนแห่งญาติแล้ว
มิได้อำลาใคร ๆ ออกจากเรือนนั้น
หนีมาแล้ว ดังนี้).

๓๔. ในคาถานั้น บทว่า **อนาสนฺนวรา** ความว่า หญิงเหล่านี้ยังไม่เข้าใกล้ หรืออยู่ห่าง ๆ จึงดี เป็นผู้ประเสริฐของบุรุษคือนำประโยชน์เกื้อกูลมาให้ ก็ข้อนั้นแล **เป็นนิตย์** คือตลอดกาลทั้งปวงทีเดียว ไม่ใช่กลางคืน ไม่ใช่กลางวัน ไม่ใช่แม้ในเวลาอยู่ในที่ลับ.

บทว่า **วิชานตา** ได้แก่ รู้อยู่ บาลีว่า อนาสนฺนปรา ก็มี ความก็อันนั้นเหมือนกัน ก็ในคาถานี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ ช้างม้าควายสีหะพยัคฆ์ยักษ์รากษสและ

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๖๘/๑๗๑.

วรา เสฏฺฐา, น อนตฺถาวหา, เต ปน อุปสงฺกมนฺตา ทิฏฺฐธมฺมิกํเยว อนตฺถํ กเรยฺยุํ. อิตฺถิโย ปน อุปสงฺกมิตฺวา ทิฏฺฐธมฺมิกํ สมฺปรายิกํ วิโมกฺขนิสฺสิตมฺปิ อตฺถํ วินาเสตฺวา มหนฺตํ อนตฺถํ อาปาเทนฺติ, ตสฺมา อนาสนฺนวรา เอตา นิจฺจเมว วิชานตาติ. อิทานิ ตมตฺถํ อตฺตูปนายิกํ กตฺวา ทสฺเสนฺโต "**คามา**"ติอาทิมาห. ตตฺถ **คามาติ** คามํ. อุปโยคตฺเถ หิ เอตํ นิสฺสกฺกวจนํ.

ปีศาจผู้ดุร้าย เมื่อยังไม่เข้าใกล้มนุษย์ ก็เป็นสัตว์ประเสริฐไม่นำความพินาศมาให้ แต่สัตว์เหล่านั้นเมื่อเข้าใกล้จะกระทำความพินาศให้ในปัจจุบันทีเดียว แต่ผู้ที่เข้าใกล้หญิงทั้งหลาย ก็จะทำประโยชน์ทั้งในปัจจุบันทั้งในอนาคต แม้ที่อาศัยวิโมกข์ให้พินาศให้ถึงความฉิบหายอย่างใหญ่หลวงได้ เพราะฉะนั้น ผู้รู้อยู่จึงไม่เข้าใกล้หญิงเหล่านี้ บัดนี้พระเถระเมื่อจะแสดงเนื้อความนั้นอันน้อมเข้ามาในตนจึงกล่าวว่า **คามา** เป็นต้น. บทว่า **คามา** ในคาถานั้น ได้แก่บ้าน ก็คำนี้เป็นปัญจมีวิภัติ ใช้ในอรรถแห่งทุติยาวิภัติ.

อรญฺญมาคมฺมาติ อรญฺญโต อาคนฺตฺวา **ม**-กาโร ปทสนฺธิกโร, นิสฺสกฺเก เจตํ อุปโยควจนํ. **ตโตติ** มญฺจกโต. **อนามนฺเตตฺวาติ** อนาลปิตฺวา ปุราณทุติยิกํ "อปฺปมตฺตา โหหี"ติ เอตฺตกมฺปิ อวตฺวา. **โปสิโยติ** อตฺตานเมว ปรํ วิย วทติ. เย ปน "ปกฺกามินฺ"ติ ปจนฺติ, เตสํ อหํ โปสิโย ปกฺกามินฺติ โยชนา.

สองบทว่า **อรญฺญมาคมฺม** ได้แก่ มาจากป่า **ม**-อักษร กระทำบทสนธิ, ก็คำนี้เป็นทุติยาวิภัติใช้ในปัญจมีวิภัติ. บทว่า **ตโต** ได้แก่ จากเตียงน้อย. บทว่า **อนามนฺเตตฺวา** คือมิได้ลา คือไม่กล่าวแม้คำเช่นนี้กะภริยาเก่าว่า เจ้าจงอย่าประมาท. บทว่า **โปสิโย** พระเถระกล่าวถึงตนนั่นแหละทำให้เหมือนเป็นคนอื่น ก็คนใดกล่าวว่า ปกฺกามึ (หนีไป) ประกอบความว่าเราหนีคนเหล่านั้นไปแล้ว.

เย ปน “สา อิตฺถี เถรํ ฆรํ อุปคตํ โภเชตฺวา ปโลเภตุกามา ชาตา, ตํ ทิสฺวา เถโร ตาวเทว เคหโต นิกฺขมิตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐาเน มญฺจเก นิสีทิ. สาปิ โข อิตฺถี ปจฺฉาภตฺตํ อลงฺกตปฏิยตฺตา วิหาเร เถรสฺส วสนฏฺฐานํ อุปสงฺกมิ. ตํ ทิสฺวา เถโร กิญฺจิ อวตฺวา[1] อุฏฺฐาย ทิวาฏฺฐานเมว คโต”ติ วทนฺติ, เตสํ “คามา อรญฺญมาคมฺมา”ติ คาถาปทสฺส อตฺโถ ยถาวุตฺตวเสเนว นิยฺยติ. วิหาโร หิ อิธ “อรญฺญนฺ”ติ อธิปฺเปโต.

โปสิยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อนึ่ง คนเหล่าใดกล่าวว่า หญิงนั้นนิมนต์พระเถระผู้เข้าไปสู่เรือนให้ฉันแล้ว จึงเป็นผู้ใคร่เพื่อจะเล้าโลม, พระเถระเห็นกิริยานั้นจึงออกจากเรือนทันทีไปสู่วิหารนั่งบนเตียงน้อยในที่อยู่ของตน ก็หญิงนั้นเล่าภายหลังแห่งภัต ประดับตบแต่ง แล้วเข้าไปหาพระเถระยังที่อยู่ พระเถระเห็นเธอแล้วไม่กล่าวอะไร ลุกขึ้นไปยังที่พักกลางวันแล้ว จึงนำความของบทคาถาว่า “คามา อรญฺญมาคมฺม” มาสำหรับบุคคลเหล่านั้น ด้วยอำนาจแห่งคำตามที่กล่าวแล้วเทียว. ก็คำว่า อรญฺญํ (ป่า) ในที่นี้ประสงค์เอาวิหาร (ที่อยู่).

พรรณนาคาถาของพระโปสิยเถระ จบ.

---

[1] สี. อวตฺวาว.

๕. สามญฺญกานิตฺเถรคาถาวณฺณนา

๕. พรรณนาคาถาของพระสามัญญกานิเถระ

สุขํ สุขตฺโถติ อายสฺมโต สามญฺญกานิตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร หุตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ภเว กุสลํ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล มนุสฺสโยนิยํ นิพฺพตฺโต วิปสฺสึ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส เอกํ มญฺจํ อทาสิ.

คาถาของท่านพระสามัญญกานิเถระ มีคำว่า **สุขํ สุขตฺโถ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า ท่านได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมกุศลไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี บังเกิดในกำเนิดมนุษย์ เห็นพระผู้มีพระภาค พระนามว่าวิปัสสี มีจิตเลื่อมใสได้ถวายเตียง ๆ หนึ่ง.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท อญฺญตรสฺส ปริพฺพาชกสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. **สามญฺญกานี**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต สตฺถุ ยมกปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส สาสเน ปพฺพชิตฺวา จริยานุกูลํ กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ฌานํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรของปริพาชกคนหนึ่ง ท่านมีนามว่า**สามัญญกานิ** เจริญวัยแล้วเห็นยมกปาฏิหาริย์ของพระศาสดา มีใจเลื่อมใส จึงออกบวชในพระศาสนา รับกรรมฐานที่เหมาะแก่จริยาทำฌานให้เกิดขึ้นแล้วกระทำให้เป็นบาท เจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัต ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๓๖๐/๔๔๓.

"วิปสฺสิโน ภควโต
โลกเชฏฺฐสฺส ตาทิโน
เอกํ มญฺจํ มยา ทินฺนํ[๑]
ปสนฺเนน สปาณินา.

"เรามีจิตเลื่อมใส ได้ถวายเตียงหลังหนึ่ง แด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี ผู้เป็นเชษฐบุรุษของโลก ผู้คงที่ด้วยมือของตน.

หตฺถิยานํ อสฺสยานํ
ทิพฺพยานํ สมชฺฌคํ[๒]
เตน มญฺจกทาเนน[๓]
ปตฺโตมฺหิ อาสวกฺขยํ.

ด้วยกรรมที่ถวายเตียงนั้น หัตถียาน อัสสยาน และทิพยานได้สำเร็จแก่เรา เราได้ถึงความสิ้นอาสวะก็ด้วยผลทานนั้น.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ มญฺจมททึ[๔] ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
มญฺจทานสฺสิทํ[๕] ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายเตียงใด ในกาลนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งมัญจทานนั้น.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสได้สิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

เถรสฺส ปน คิหิสหายโก กาติยาโน[๖] นาม ปริพฺพาชโก

ก็ปริพาชกชื่อกาติยานะ ซึ่งเป็นสหายของพระเถระครั้งเป็นคฤหัสถ์ ไม่ได้

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๔๓๓. เอกวจฺโฉ มยา ทินฺโน.

[๒] สี. รถยานํ ลภามหํ.

[๓] ขุ. อ. ๓๒/๘๔๔. วจฺฉทาเนน, สี. มญฺจสฺส, อิ. สชฺฌกทาเนน.

[๔] ขุ. อ. ๓๒/๔๔๔, วจฺฉมททึ.

[๕] ขุ. อ. ๓๒/๔๔๔. วจฺฉทานสฺสิทํ

[๖] ม. กาฏิยาโน, อิ. อาชีวกปกโต. (?).

พุทฺธุปฺปาทโต ปฏฺฐาย ติตฺถิยานํ หตลาภสกฺการตาย ฆาสจฺฉาทนมตฺตมฺปิ อลภนฺโต อาชีวกาปกโต เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา “ตุเมฺห สากิยปุตฺติยา นาม มหาลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตา สุเขน ชีวถ, มยํ ปน ทุกฺขิตา กิจฺฉชีวิกา, กถํ นุ โข ปฏิปชฺชมานสฺส ทิฏฺฐธมฺมิกญฺเจว สมฺปรายิกญฺจ สุขํ สมฺปชฺชตี”ติ ปุจฺฉิ. อถสฺส เถโร “นิปฺปริยายโต สุขํ นาม โลกุตฺตรสุขเมว, ตญฺจ ตทนุรูปํ ปฏิปตฺตึ ปฏิปชฺชนฺตสฺเสวา”ติ อตฺตนา ตสฺส อธิคตภาวํ ปริยาเยน วิภาเวนฺโต “**สุขํ สุขตฺโถ ลภเต ตทาจรนฺ**”ติ[๑] คาถํ อภาสิ.

(๓๕. สุขํ สุขตฺโถ ลภเต ตทาจรํ
กิตฺติญฺจ ปปฺโปติ ยสสฺส วฑฺฒติ
โย อริยมฏฺฐงฺคิกมญฺชสํ อุชุํ
ภาเวติ มคฺคํ อมตสฺส ปตฺติยาติ).

อาหารแม้เพียงบรรเทาความหิว เพราะตั้งแต่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พวกเดียรถีย์ก็เสื่อมลาภสักการะ จึงเบื่อความเป็นปริพาชกเข้าไปหาพระเถระ ถามว่า ท่านชื่อว่าเป็นศากยบุตร จึงถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภและเลิศด้วยยศ เป็นอยู่สะดวกสบาย ส่วนกระผมลำบากเป็นผู้ยาก ผู้ที่ปฏิบัติอย่างไรหนอ จึงจะได้ความสุข ทั้งในปัจจุบันและความสุขในสัมปรายภพ คราวนั้นพระเถระประกาศความสุขที่ตนบรรลุแก่ท่านโดยปริยายว่า “โดยตรง ธรรมดาความสุข ต้องเป็นความสุขที่เป็นโลกุตระอย่างเดียว ก็ผู้ที่ดำเนินตามข้อปฏิบัติที่สมควรแก่ความสุขนั้น จึงจะได้ความสุขอันเป็นโลกุตระนั้น” ดังนี้แล้ว ได้ภาษิตคาถาว่า “**สุขํ สุขตฺโถ ลภเต ตทาจรํ**” เป็นต้น.

(๓๕. บุคคลผู้ต้องการความสุข เมื่อ
ประพฤติให้สมควรแก่ความสุขนั้น
จึงจะได้ความสุข ผู้ใดเจริญ
อริยมรรค อันประกอบด้วยองค์ ๘
อันเป็นทางตรงเพื่อบรรลุอมตธรรม
ผู้นั้นย่อมได้ความสรรเสริญ และ
เจริญด้วยยศ ดังนี้).

---

[๑] ขุ. เถร ๒๖/๑๗๒/๒๖๘.

๓๕. ตตฺถ **สุขนฺ**ติ นิรามิสํ สุขํ อิธาธิปฺเปตํ. ตญฺจ ผลสมาปตฺติ เจว นิพฺพานญฺจ. ตถา หิ "อยํ สมาธิ ปจฺจุปฺปนฺนสุโข เจว อายตึ จ สุขวิปาโก"[1] "นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺ"ติ[2] จ วุตฺตํ. **สุขตฺโถ**ติ สุขปฺปโยชโน, ยถาวุตฺเตน สุเขน อตฺถิโก.

๓๕. ในคาถานั้น คำว่า **ความสุข** ในที่นี้ประสงค์เอาความสุขที่ไม่เจือด้วยอามิส ก็นิรามิสสุขนั้นคือผลสมาบัติ ๑ นิพพาน ๑ สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า สมาธินี้เป็นความสุขในปัจจุบัน และมีวิบากเป็นความสุข และว่าพระนิพพานเป็นความสุขอย่างยิ่งดังนี้. บทว่า **ผู้ต้องการความสุข** ได้แก่ ผู้มีประโยชน์ด้วยความสุข คือผู้ต้องการความสุขตามที่กล่าวแล้ว.

ลภเตติ ปาปุณาติ, อตฺถิกสฺเสเวทํ สุขํ, น อิตรสฺส. โก ปน อตฺถิโกติ อาห "**ตทาจรนฺ**"ติ ตทตฺถํ อาจรนฺโต, ยาย ปฏิปตฺติยา ตํ ปฏิปตฺตึ ปฏิปชฺชนฺโตติ อตฺโถ. น เกวลํ ตทา จรํ สุขเมว ลภเต, อถ โข **กิตฺติญฺจ ปปฺโปติ** "อิติปิ สีลวา สุปริสุทฺธกายวจีกมฺมนฺโต สุปริสุทฺธาชีโว ฌายี ฌานยุตฺโต"ติอาทินา กิตฺตึ ปรมฺมุขา ปตฺถฏยสตํ ปาปุณาติ.

คำว่า **จึงจะได้** คือจะถึงความสุขนี้ย่อมมีแก่ผู้ต้องการ หามีแก่ผู้ไม่ต้องการไม่ ถามว่า ก็ใครเล่า ท่านจึงกล่าวว่า **เมื่อประพฤติให้สมควรแก่ความสุขนั้น** ความว่า ต้องประพฤติคือดำเนินตามข้อปฏิบัติเพื่อถึงความสุขนั้น มิใช่ว่าพึงประพฤติในคราวนั้นอย่างเดียวจึงจะได้ความสุข โดยแท้จริงยังจะได้ชื่อเสียง คือ **ถึงความมีเกียรติมียศ**ระบือไปลับหลังด้วยคำว่าท่านผู้นี้มีศีลอย่างนี้ ๆ มีกายกรรมและวจีกรรมบริสุทธิ์ดีอย่างนี้ ๆ

---

[1] ที. ปา. ๑๑/๒๙๙, องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๒๕, อภิ. วิ. ๓๕/๔๕๒.

[2] ขุ. ธ. ๒๕/๔๒.

เลี้ยงชีพหมดจดดีอย่างนี้ ๆ มีความเพ่งพินิจอย่างนี้ ๆ ประกอบด้วยฌานอย่างนี้ ๆ เป็นต้น.

ยสสฺส วฑฺฒตีติ สมฺมุเข คุณาภิตฺถวสงฺขาโต ปริวารสมฺปทาสงฺขาโต จ ยโส อสฺส ปริพฺรูหติ. อิทานิ "ตทาจรนฺ"ติ สามญฺญโต วุตฺตมตฺถํ สรูปโต ทสฺเสนฺโต "โย **อริยมฏฺฐงฺคิกมญฺชสํ อุชุํ ภาเวติ มคฺคํ อมตสฺส ปตฺติยา**"ติ อาห.

คำว่า **เจริญด้วยยศ** ความว่า ยศคือความยกย่องสรรเสริญคุณในที่ต่อหน้า และยศคือความถึงพร้อมด้วยบริวารพวกพ้อง ย่อมเพิ่มพูนแก่เขา บัดนี้ พระเถระเมื่อจะแสดงประโยชน์ที่กล่าวโดยสามัญว่า ประพฤติให้สมควรแก่ความสุขนั้นโดยย่อ จึงกล่าวว่า **ผู้ใดเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อันเป็นทางตรงเพื่อบรรลุอมตธรรม** ดังนี้.

ตสฺสตฺโถ : **โย ปุคฺคโล** กิเลเสหิ อารกตฺตา ปริสุทฺธฏฺเฐน ปฏิปชฺชนฺตานํ อริยภาวกรณฏฺเฐน จ **อริยํ** สมฺมาทิฏฺฐิอาทิอฏฺฐงฺคสมุทายตาย **อฏฺฐงฺคิกํ**, อนฺตทฺวยรหิตมชฺฌิมปฏิปตฺติภาวโต อกุฏิลฏฺเฐน **อญฺชสํ**, กายวงฺกาทิปฺปหานโต **อุชุํ**, นิพฺพานตฺถิเกหิ มคฺคนิยฏฺเฐน กิเลเส มาเรนฺโต คมนฏฺเฐน จ "**มคฺคนฺ**"ติ ลทฺธนามํ ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทํ **อมตสฺส** อสงฺขตาย ธาตุยา **ปตฺติยา** อธิคมาย **ภาเวติ**

เนื้อความของคำนั้นดังต่อไปนี้: **บุคคลใด** ย่อมเจริญปฏิปทาอันให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งได้ชื่อว่า**อริยะ** เพราะอรรถว่า บริสุทธิ์ เพราะไกลจากกิเลสทั้งหลาย และเพราะอรรถว่า กระทำความเป็นพระอริยะแก่ผู้ปฏิบัติอยู่ ชื่อว่า**ประกอบด้วยองค์ ๘** เพราะความเป็นที่ประชุมของมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น ชื่อว่า**เป็นหนทาง** เพราะเป็นทางไม่คดโดยเป็นมัชฌิมาปฏิปทา เว้นจากส่วนสุดทั้ง ๒ ชื่อว่า**เป็นทางตรง** เพราะละความคด

อตฺตโน สนฺตาเน อุปฺปาเทติ วฑฺเฒติ จ, โส นิปฺปริยาเยน “สุขตฺโถ ตทาจรนฺ”ติ วุจฺจติ, ตสฺมา ยถาวุตฺตํ สุขํ ลภติ. ตํ สุตฺวา ปริพฺพาชโก ปสนฺนมานโส ปพฺพชิตฺวา สมฺมา ปฏิปชฺชนฺโต นจิรสฺเสว วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. อิทเมว เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิ.

สามญฺญกานิตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ทางกายเป็นต้น เพื่อถึงคือเพื่อบรรลุ **อมตะ** อันเป็นอสังขตธาตุ คือทำให้เกิดขึ้นและทำให้เจริญงอกงาม ผู้นั้นท่านเรียกว่า ผู้ต้องการความสุขและประพฤติสมควรแก่ความสุขนั้นโดยตรง เพราะฉะนั้น ย่อมได้ความสุขตามที่กล่าวแล้ว ปริพาชกฟังคำนั้นแล้วมีใจเลื่อมใส ออกบวชปฏิบัติโดยชอบ เจริญวิปัสสนาไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต ดังกล่าวมานี้ได้เป็นอัญญาพยากรณ์ของพระเถระ.

พรรณนาคาถาของพระสามัญญกานิเถระ จบ.

๖. กุมาปุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา

สาธุ **สุตนฺ**ติ อายสฺมโต กุมาปุตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร อิโต เอกนวุเต กปฺเป อชินจมฺมวสโน ตาปโส หุตฺวา พนฺธุมตีนคเร ราชุยฺยาเน วสนฺโต วิปสฺสึ ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา. ปสนฺนมานโส ปาทพฺภญฺชนเตลํ อทาสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺโต. ตโต ปฏฺฐาย สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท อวนฺตีรฏฺเฐ เวฬุกณฺฐกนคเร คหปติกุเล นิพฺพตฺโต. "นนฺโท"ติสฺส นามํ อกํสุ. มาตา ปนสฺส กุมา นาม, เตน กุมาปุตฺโตติ ปญฺญายิตฺถ. โส อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ลทฺธปฺปสาโท ปพฺพชิตฺวา[๑] กตปุพฺพกิจฺโจ ปริยนฺตปพฺพตปสฺเส สมณธมฺมํ กโรนฺโต วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ อสกฺโกนฺโต ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา กมฺมฏฺฐานํ

๖. พรรณนาคาถาของพระกุมาปุตตเถระ

คาถาของท่านพระกุมาปุตตเถระ มีคำว่า **สาธุ สุตํ** ดังนี้เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า ท่านได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ได้เป็นดาบสนุ่งหนังเสือ อยู่ในพระราชอุทยาน ณ กรุงพันธุมดี เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มีจิตเลื่อมใสได้ถวายน้ำมันนวดพระบาท ด้วยบุญกรรมนั้นท่านบังเกิดในเทวโลก. จำเดิมแต่นั้นก็เวียนว่ายอยู่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดในตระกูลคฤหบดีในเมืองเวฬุกัณฐกะ แคว้นอวันตี พวกญาติตั้งชื่อท่านว่า "นันทะ" ส่วนมารดาของท่านชื่อว่ากุมา ด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏว่า กุมาบุตร (ลูกนางกุมา) ท่านฟังธรรมในสำนักของท่านพระสารีบุตร ได้ปสาทะ ออกบวชแล้ว กระทำบุพกิจ แล้วบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่ข้างปริยันตบรรพต แต่ไม่อาจให้คุณวิเศษเกิดขึ้นได้

---

[๑] สี. ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท.

โสเธตฺวา สปฺปายฏฺฐาเน[๑] วสนฺโต วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ สจฺฉากาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคฟังธรรมแล้ว ชำระกรรมฐานไปอยู่ในที่ที่เป็นสัปปายะ เจริญวิปัสสนากระทำให้แจ้งพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"นคเร พนฺธุมติยา
ราชุยฺยาเน วสามหํ
จมฺมวาสี[๓] ตทา อาสึ
กมณฺฑลุธโร[๔] อหํ.

"เราอยู่ใกล้พระราชอุทยานในพระนครพันธุมดี ครั้งนั้นเรานุ่งหนังเสือเหลือง ถือคนโทน้ำ.

อทฺทสํ วิรชํ[๕] พุทฺธํ
สยมฺภุํ อปราชิตํ
อาตาปีนํ ปหิตตฺตํ[๖]
ฌายึ ฌานรตํ อิสึ[๗]

เราได้พบพระสยัมภูพุทธเจ้าผู้ปราศจากกิเลสธุลี ผู้ไม่ทรงพ่ายแพ้อะไร ๆ มีความเพียรเผากิเลส มีพระหฤทัยแน่วแน่ มีปรกติเพ่งพินิจ ยินดีในฌาน เป็นนักบวช.

สพฺพกามสมิทฺธิญฺจ
โอฆติณฺณมนาสวํ
ทิสฺวา ปสนฺนสุมโน
อพฺภญฺชนมทาสหํ.

ผู้สำเร็จความประสงค์ทั้งปวง ข้ามพ้นโอฆะแล้ว ไม่มีอาสวะ ครั้นเราพบแล้ว ก็เลื่อมใสโสมนัส ได้ถวายยาหยอดตา.

---

[๑] สี. อิ. สปฺปายฏฺฐาเนว.
[๒] ขุ. อ. ๓๓/๑๑๔/๑๖๖.
[๓] อิ. ธมฺมวาที.
[๔] สี. กมณฺฑลธโร.
[๕] ฉ. วิมลํ.
[๖] ฉ. ปธานํ ปหิตตฺตํ ตํ.
[๗] ฉ. วสึ.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ ทานมททึ ตทา[๑]
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
อพฺภญฺชนสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายทานใด ในกาลนั้น ด้วยทานนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งยาหยอดตา.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อรญฺเญ กายทฬฺหิพหุเล ภิกฺขู ทิสฺวา เต โอวทนฺโต สาสนสฺส นิยฺยานิกภาวํ ปกาเสนฺโต **"สาธุ สุตํ สาธุ จริตกนฺ"**ติ คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เห็นพวกภิกษุมากไปด้วยกายทัฬหิในป่า จึงโอวาทภิกษุเหล่านั้น ประกาศว่าพระศาสนาเป็นนิยยานิกธรรม จึงได้ภาษิตคาถาว่า **"สาธุ สุตํ สาธุ จริตกํ"** เป็นต้น.

(๓๖. สาธุ สุตํ สาธุ จริตกํ
สาธุ ตทา อนิเกตวิหาโร
อตฺถปุจฺฉนํ ปทกฺขิณกมฺมํ
เอตํ สามญฺญํ อกิญฺจนสฺสาติ).

(๓๖. การฟังเป็นการดี ความประพฤติมักน้อยเป็นการดี การอยู่โดยไม่มีความห่วงใย เป็นความดีทุกเมื่อ การถามสิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นความดี การทำตามโอวาทโดยเคารพเป็นความดี กิจมีการฟังเป็นต้นนี้ เป็นเครื่องสงบของผู้ไม่มีความกังวล).

---

[๑] ฉ. อพฺภญฺชนมทาสหํ.

๓๖. ตตฺถ **สาธูติ** สุนฺทรํ. **สุตนฺติ** สวนํ. ตญฺจ โข วิวฏฺฏูปนิสฺสิตํ วิเสสโต อปฺปิจฺฉตาทิปฏิสํยุตฺตํ ทสกถาวตฺถุสวนํ อิธาธิปฺเปตํ. **สาธุ จริตกนฺติ** ตเทว อปฺปิจฺฉตาทิ จริตํ จิณฺณํ, สาธุจริตเมว หิ "จริตกนฺ"ติ วุตฺตํ. ปททฺวเยนาปิ พาหุสจฺจํ ตทนุรูปํ ปฏิปตฺติญฺจ "สุนฺทรนฺ"ติ ทสฺเสติ. **สทาติ** สพฺพกาเล นวกมชฺฌิมเถรกาเล, สพฺเพสุ วา อิริยาปถกฺขเณสุ.

๓๖. บทว่า **สาธุ** ในคาถานั้น ได้แก่ ดีงาม. บทว่า **สุตํ** ได้แก่ การฟัง. ก็การฟังนั่นแลท่านประสงค์เอาในที่นี้คือการฟังกถาวัตถุ ๑๐ ที่ปฏิสังยุตด้วยความมักน้อยเป็นต้นอันอาศัยวิวัฏฏะโดยพิเศษ. สองบทว่า **สาธุ จริตกํ** ความว่า ความมักน้อยเป็นต้นนั้นนั่นแหละอันตนประพฤติแล้ว สั่งสมแล้ว ก็ความประพฤติอันดีนั่นแหละ ท่านเรียกว่า "จริต" ด้วยบททั้ง ๒ นี้ท่านแสดงถึงพาหุสัจจะ และการปฏิบัติที่สมควรแก่ความเป็นพหูสูตนั้นว่า "เป็นความดีงาม". บทว่า **สทา** ความว่า ในกาลทุกเมื่อ คือในเวลาที่เป็นนวกะ, มัชฌิมะและเป็นเถระหรือในอิริยาบถทุกขณะทั้งสิ้น.

อนิเกตวิหาโรติ กิเลสานํ นิวาสนฏฺฐานฏฺเฐน[๑] ปญฺจกามคุณา นิเกตา นาม, โลกิยา วา ฉฬารมฺมณธมฺมา. ยถาห "รูปนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา โข คหปติ 'นิเกตสารี'ติ วุจฺจตี"ติอาทิ.[๒] เตสํ นิเกตานํ ปหานตฺถาย ปฏิปทา อนิเกตวิหาโร.

บทว่า **อนิเกตวิหาโร** ความว่า กามคุณ ๕ ชื่อว่า นิเกตะ เพราะอรรถว่าเป็นที่อาศัยอยู่แห่งกิเลสทั้งหลาย หรือธรรมคืออารมณ์ ๖ ที่เป็นโลกิยะ ก็ชื่อว่านิเกตะ เหมือนท่านกล่าวไว้ว่า ดูกรคฤหบดี ความผูกพันอันแล่นไปในอารมณ์ต่าง ๆ อันมีรูปนิมิต เป็นที่อาศัย

---

[๑] ม. สารุปฺปนิมิตฺต, ยถานุรูปนิมิตฺตํ.

[๒] สํ. ขนฺธ. ๑๗/๑๒.

อยู่ ท่านเรียกว่า นิเกตสารี ดังนี้เป็นต้น ปฏิปทาเพื่อละนิเกตะเหล่านั้น ชื่อว่า อนิเกตวิหาร (มีปรกติอยู่โดยหาความห่วงใยมิได้).

อตฺถปุจฺฉนนฺติ ตํ[1] อาชานิตุกามสฺส กลฺยาณมิตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺถปเภทสฺส ปุจฺฉนํ, กุสลาทิเภทสฺส วา อตฺถสฺส สภาวธมฺมสฺส "กึ ภนฺเต กุสลํ, กึ อกุสลํ, กึ สาวชฺชํ, กึ อนวชฺชนฺ"ติอาทินา[2] ปุจฺฉนํ อตฺถปุจฺฉนํ.

การเข้าไปหากัลยาณมิตรแล้วถามไถ่ถึงทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ สัมปรายิกัตถประโยชน์และปรมัตถประโยชน์ของผู้ใคร่เพื่อจะรู้ปฏิปทานั้น ชื่อว่า**การถามสิ่งที่เป็นประโยชน์**. อีกนัยหนึ่ง การถามถึงสภาวธรรมที่เป็นประโยชน์อันต่างด้วยกุศลเป็นต้น โดยนัยมีอาทิว่า ท่านเจ้าข้า กุศลเป็นอย่างไร อกุศลเป็นอย่างไร สิ่งที่มีโทษเป็นอย่างไร สิ่งที่หาโทษมิได้เป็นอย่างไรเป็นต้น ก็ชื่อว่าถามสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ปทกฺขิณกมฺมนฺติ ตํ ปน ปุจฺฉิตฺวา ปทกฺขิณคฺคาหิภาเวน ตสฺส โอวาเท อธิฏฺฐานํ สมฺมาปฏิปตฺติ. อิธาปิ "สาธู"ติ ปทํ อเนตฺวา โยเชตพฺพํ. **เอตํ สามญฺญนฺ**ติ "สาธุ สุตนฺ"ติอาทินา วุตฺตํ ยํ สุตํ, ยญฺจ จริตํ, โย จ อนิเกตวิหาโร, ยญฺจ อตฺถปุจฺฉนํ, ยญฺจ ปทกฺขิณกมฺมํ,

บทว่า **ปทกฺขิณกมฺมํ** ความว่า ก็การถามถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์นั้นแล้วตั้งมั่นอยู่ในโอวาทของกัลยาณมิตรนั้น โดยความเป็นผู้มีปรกติรับโอวาทโดยเคารพ ชื่อว่าสัมมาปฏิบัติ (การประพฤติชอบ) พึงนำบทว่า สาธุ มาประกอบเข้าแม้ในที่นี้. สองบทว่า **เอตํ สามญฺญํ** ความว่า

---

[1] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

[2] ม. อุ. ๑๔/๓๘๓.

เอตํ สามญฺญํ เอโส สมณภาโว.[1]	สุตะอันใด จริตอันใด อนิเกตวิหารอันใด การถามสิ่งที่เป็นประโยชน์อันใด และการรับโอวาทโดยเคารพอันใด ทั้งหมดนั้นชื่อว่าสามัญญะ คือความเป็นสมณะนั้น.
ยสฺมา อิมาย เอว ปฏิปทาย สมณภาโว, น อญฺญถา, ตสฺมา “สามญฺญนฺ”ติ นิปฺปริยายโต มคฺคผลสฺส อธิวจนํ. ตสฺส วา ปน อยํ อปณฺณกปฏิปทา, ตํ ปเนตํ สามญฺญํ ยาทิสสฺส สมฺภวติ, ตํ ทสฺเสตุํ **“อกิญฺจนสฺสา”**ติ วุตฺตํ. อปริคฺคาหกสฺส,[2] เขตฺตวตฺถุหิรญฺญสุวณฺณทาสีทาสาทิปริคฺคหปฏิคฺคหณรหิตสฺสาติ อตฺโถ.	เพราะเหตุที่ความเป็นสมณะก็ด้วยปฏิปทานี้ มิใช่โดยประการอื่น. ฉะนั้น คำว่า สามัญญะนี้จึงเป็นชื่อของมรรคและผลโดยตรง ก็หรือว่าการปฏิบัติไม่ผิดนี้ (อปัณณกปฏิปทา)ของเขา และสามัญผลนี้นั้นย่อมมีแก่บุคคลเช่นใด เพื่อแสดงบุคคลเช่นนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **“อกิญฺจนสฺส”** ความว่า ผู้ไม่กำหนดถือเอา คือผู้เว้นจากการรับ การครอบครองนา เข้าของ เงินทอง ทาสหญิง ทาสชาย เป็นต้น.
กุมาปุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.	พรรณนาคาถาของพระกุมาปุตตเถระ จบ.

---

[1] สี. ม. สามญฺญภาโว.

[2] ม. วตฺถุอปริคฺคาหกสฺส,
อิ. ปุตฺตอปริคฺคาหกสฺส.

๗. กุมาปุตฺตสหายตฺเถรคาถาวณฺณนา

นานาชนปทํ ยนฺตีติ อายสฺมโต กุมาปุตฺตสหายตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต อิโต จตุนวุเต กปฺเป สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต อรญฺญํ ปวิสิตฺวา พหุํ รุกฺขทณฺฑํ ฉินฺทิตฺวา กตฺตรยฏฺฐึ[1] กตฺวา สํฆสฺส อทาสิ.

อญฺญญฺจ ยถาวิภวํ ปุญฺญํ กตฺวา เทเวสุ นิพฺพตฺติตฺวา ตโต ปฏฺฐาย สุคตีสุเยว ปริวตฺเตนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เวฬุกณฺฑกนคเร อิทฺเธ กุเล นิพฺพตฺติ. **สุทนฺโต**[2]ติสฺส นามํ อโหสิ. "วาสุโล"ติ เกจิ วทนฺติ. โส กุมาปุตฺตสฺส

๗. พรรณนาคาถาของพระเถระผู้เป็นสหายของพระกุมาปุตตเถระ

คาถาของพระเถระผู้เป็นสหายของพระกุมาปุตตเถระมีคำว่า **นานาชนปทํ ยนฺติ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า ท่านได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ได้สั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะในภพนั้น ๆ ในกัป ที่ ๙๔ แต่กัปนี้ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูลครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาค พระนามว่าสิทธัตถะ เจริญวัยแล้วเข้าไปสู่ป่า ตัดท่อนไม้ไว้เป็นอันมาก แล้วกระทำเป็นไม้เท้าถวายพระสงฆ์.

และยังกระทำบุญตามสมควรแก่ทรัพย์สมบัติอย่างอื่นไปบังเกิดในเทวโลก เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น ตั้งแต่บัดนั้นมา ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลที่มั่งคั่งในเมืองเวฬุกัณฑกะ ท่านมีนามว่า **สุทันตะ**. อาจารย์พวกหนึ่งว่าวาสุละ.

---

[1] สี. กตฺตรยฏฺฐิโย.

[2] สี. สุทตฺโต.

ปิยสหาโย หุตฺวา วิจรนฺโต "กุมาปุตฺโต ปพฺพชิโต"ติ สุตฺวา "น หิ นูน โส โอรโก ธมฺมวินโย, ยตฺถ กุมาปุตฺโต ปพฺพชิโต"ติ ตทนุพนฺเธน สยมฺปิ ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อุปสงฺกมิ. ตสฺส สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิ. โส ภิยฺโยโส มตฺตาย ปพฺพชฺชาย สญฺชาตฉนฺโท ปพฺพชิตฺวา กุมาปุตฺเตเนว สทฺธึ ปริยนฺตปพฺพเต ภาวนานุยุตฺโต วิหรติ.

เตน จ สมเยน สมฺพหุลา ภิกฺขู นานาชนปเทสุ ชนปทจาริกํ จรนฺตาปิ คจฺฉนฺตาปิ อาคจฺฉนฺตาปิ ตํ ฐานํ อุปคจฺฉนฺติ. เตน ตตฺถ โกลาหลํ โหติ. ตํ ทิสฺวา สุทนฺตตฺเถโร "อิเม ภิกฺขู นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา ชนปทวิตกฺกํ อนุวตฺเตนฺตา จิตฺตสมาธึ วิราเธนฺตี"ติ สํเวคชาโต ตเมว สํเวคํ อตฺตโน จิตฺตทมนสฺส องฺกุสํ กโรนฺโต "**นานาชนปทํ ยนฺตี**"ติ[1] คาถํ อภาสิ.

(๓๗. นานาชนปทํ ยนฺติ
วิจรนฺตา อสญฺญตา

ท่านเป็นเพื่อนรักของพระกุมาบุตรเที่ยวไปอยู่ ทราบว่า ท่านกุมาบุตรออกบวช จึงคิดว่า ธรรมวินัยที่ท่านกุมาบุตรออกบวชคงไม่พร่องแน่นอน แม้ตนเองก็ประสงค์จะบวชตามท่านกุมาบุตรนั้น จึงเข้าเฝ้าพระศาสดา พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่ท่าน ท่านเกิดความพอใจในบรรพชาโดยยิ่งกว่าประมาณ จึงบวชแล้วอยู่ประกอบภาวนาเนือง ๆ อยู่ ณ ท้ายภูเขากับพระกุมาบุตรนั่นแหละ.

ก็โดยสมัยนั้น พวกภิกษุเป็นอันมากแม้เที่ยวจาริกไปยังชนบทในชนบทต่าง ๆ ทั้งไปทั้งมา เข้าไปถึงที่นั้น ด้วยเหตุนั้นความโกลาหลมีอยู่ ณ ที่นั้น พระสุทันตเถระเห็นเหตุนั้น จึงคิดว่า พวกภิกษุเหล่านี้บวชในศาสนาอันเป็นนิยยานิกะแล้วยังประพฤติไปตามความตรึกในชนบทเบื่อหน่ายจิตสมาธิจึงเกิดความสังเวช จึงเอาความสังเวชนั้นมาเป็นขอสับทรมานจิตของตนภาษิตคาถาว่า "**นานาชนปทํ ยนฺติ**" เป็นต้น.

(๓๗. ภิกษุทั้งหลายไม่สำรวมกาย วาจา
ใจ พากันเที่ยวไปสู่ชนบทต่าง ๆ

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๑๗๔/๒๖๘.

สมาธิญฺจ วิราเธนฺติ
    กึสุ รฏฺฐจริยา กริสฺสติ
ตสฺมา วิเนยฺย สารมฺภํ
    ฌาเยยฺย อปุรกฺขโตติ).

ทอดทิ้งสมาธิ การเที่ยวไปสู่แคว้นต่าง ๆ จักสำเร็จประโยชน์อะไรเล่า เพราะฉะนั้น ภิกษุพึงกำจัดความแข่งดี อย่าให้มิจฉาวิตกและกิเลสมีตัณหาเป็นต้นครอบงำ พึงเจริญฌาน).

๓๗. ตตฺถ **นานาชนปทนฺติ** วิสุํ วิสุํ นานาวิธํ **ชนปทํ**, กาสีโกสลาทิอเนกรฏฺฐนฺติ[๑] อตฺโถ. **ยนฺตีติ** คจฺฉนฺติ. **วิจรนฺตาติ** "**อสุโก** ชนปโท สุภิกฺโข สุลภปิณฺโฑ, **อสุโก** เขโม อโรโค"ติอาทิวิตกฺกวเสน **ชนปท**จาริกํ จรนฺตา. **อสญฺญตาติ** ตสฺเสว ชนปทวิตกฺกสฺส อปฺปหีนตาย **จิตฺเตน** อสํยตา.

๓๗. ในคาถานั้น บทว่า **นานาชนปทํ** ความว่า ชนบทต่าง ๆ แยก ๆ กัน ความว่า หลายรัฐมีรัฐกาสีและโกศลเป็นต้น. บทว่า **ยนฺติ** แปลว่าไปอยู่. บทว่า **วิจรนฺตา** ความว่า เที่ยวจาริกไปในชนบทด้วยอำนาจความวิตกว่าชนบทโน้นหาภิกษาได้ง่าย หาก้อนข้าวได้ง่าย รัฐโน้นเกษมไม่มีโรคเป็นต้น. บทว่า **อสญฺญตา** ความว่า ไม่สำรวมจิตเพราะยังละความวิตกในชนบทนั้นแหละไม่ได้.

สมาธิญฺจ วิราเธนฺตีติ สพฺพสฺสปิ **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส** มูลภูตํ อุปจารปฺปนาเภทํ **สมาธิญฺจ** นาม วิราเธนฺติ. **จ**-สทฺโท **สมฺภาวเน.** เทสนฺตรจรเณน ฌายิตุํ โอกา**สาภาเวน** อนธิคตํ สมาธึ นาธิคจฺฉนฺตา, **อธิคตญฺจ** วสีภาวนา-

บาทคาถาว่า **สมาธิญฺจ วิราเธนฺติ** ความว่า ความเบื่อสมาธิอันต่างด้วยอุปจารและอัปปนาอันเป็นรากเหง้าของอุตตริมนุสสธรรมทั้งปวง **จ**-ศัพท์ ใช้ในสัมภาวนะ คือไม่บรรลุสมาธิที่ตนยังไม่บรรลุ เพราะไม่มีโอกาสเพื่อเข้าฌาน

---

[๑] สี. กาสิโกสลา**ทิเภทํ** **อเน**กรฏฺฐนฺติ.

ปาทเนน ชีรนฺตา วิราเธนฺติ นาม. **กีสุ รฏฺฐจริยา กริสฺสตีติ** สูติ นิปาตมตฺตํ. "เอวํภูตานํ รฏฺฐจริยา ชนปทจาริกา กึ กริสฺสติ. กึ นาม อตฺถํ สาเธสฺสติ, นิรตฺถกา วา"ติ ครหนฺโต วทติ.

เพราะมัวเที่ยวไปในชนบทเสีย และสมาธิที่บรรลุแล้วก็เสื่อมไป เพราะไม่ถึงความแคล่วคล่องจึงชื่อว่าเบื่อหน่าย. ศัพท์ว่า **สุ** ในคำว่า **กีสุ รฏฺฐจริยา กริสฺสติ** เป็นเพียงนิบาต ท่านกล่าวติเตียนว่าการเที่ยวไปในรัฐคือการจาริกไปตามชนบทของผู้เป็นอย่างนี้ จะทำอะไรได้ คือจักสำเร็จประโยชน์อะไรได้ เป็นการเปล่าประโยชน์.

ตสฺมาติ ยสฺมา อีทิสี เทสนฺตรจริยา ภิกฺขุสฺส น อตฺถาวหา, อปิจ โข อนตฺถาวหา สมฺปตฺตีนํ[๑] วิราธนโต, ตสฺมา. **วิเนยฺย สารมฺภนฺติ** วสนปเทเส อรติวเสน อุปฺปนฺนํ สารมฺภํ จิตฺตสงฺกิเลสํ ตทนุรูเปน ปฏิสงฺขาเนน วิเนตฺวา วูปสเมตฺวา. **ฌาเยยฺยาติ** อารมฺมณูปนิชฺฌาเนน ลกฺขณูปนิชฺฌาเนน จาติ ทุวิเธนปิ ฌาเนน ฌาเยยฺย.

บทว่า **ตสฺมา** ความว่า เพราะเหตุที่การเที่ยวในชนบทอื่นเช่นนี้ ไม่นำประโยชน์มาให้แก่ภิกษุ. อีกประการหนึ่งจะนำมาแต่ความฉิบหาย เพราะคลาดจากสมบัติทั้งหลายนั้น. สองบทว่า **วิเนยฺย สารมฺภํ** ความว่า พึงนำเสีย คือพึงสงบระงับสารัมภะ คือความเศร้าหมองจิตที่เกิดขึ้นเพราะความไม่ยินดีในถิ่นที่อยู่ด้วยการพิจารณา อันสมควรแก่กิเลสนั้น. บทว่า **ฌาเยยฺย** ความว่า พึงเพ่งด้วยฌานทั้ง ๒ คือ อารัมมณูปนิชฌานและลักขณูปนิชฌาน.

อปุรกฺขโตติ มิจฺฉาวิตกฺเกหิ ตณฺหาทีหิ วา น ปุรกฺขโตติ เตสํ วสํ อนุปคจฺฉนฺโต กมฺมฏฺฐานเมว มนสิ-

บทว่า **อปุรกฺขโต** ความว่า ไม่ยอมให้มิจฉาวิตก หรือกิเลสมีตัณหาเป็นต้นครอบงำได้. อธิบายว่า ไม่เข้าไปสู่อำนาจ

---

[๑] สี. สมาปตฺตีนํ.

กาเรยฺยาติ อตฺโถ. เอวํ ปน วตฺวา เถโร ตเมว สํเวคํ องฺกุสํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

"กานนํ วนโมคฺคยฺห
เวฬุํ เฉตฺวานหํ ตทา
อาลมฺพนํ กริตฺวาน
สํฆสฺส อทหึ อหํ.[2]

เตน จิตฺตปฺปสาเทน
สุพฺพเต อภิวาทิย[3]
อาลมฺพทณฺฑํ ทตฺวาน
ปกฺกามึ อุตฺตรามุโข.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ ทณฺฑมททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ทณฺฑทานสฺสิทํ ผลํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

แห่งกิเลสเหล่านั้น พึงกระทำไว้ในใจเฉพาะกรรมฐานอย่างเดียว. ก็และครั้นพระเถระกล่าวอย่างนี้แล้วจึงกระทำความสังเวชนั้นแหละให้เป็นดุจขอสับเจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ครั้งนั้น เราเข้าไปยังป่าใหญ่ตัดเอาไม้ไผ่มาทำเป็นไม้เท้า ถวายแก่พระสงฆ์.

เรากราบไหว้ท่าน ผู้มีวัตรอันงาม ด้วยจิตเลื่อมใสนั้น ถวายไม้เท้าแล้วเดินบ่ายหน้าไปทางทิศอุดร.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายไม้เท้าใด ในกาลนั้น ด้วยการถวายไม้เท้านั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวายไม้เท้า.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[1] ขุ. อ. ๓๓/๑๖/๑๖๗.

[2] ฉ. พหุํ.

[3] สี. สุพฺพโจ อภิวาทยึ.

ยํ ปนตฺถํ องฺกุสํ กตฺวา อยํ เถโร อรหตฺตํ ปตฺโต, ตเมวตฺถํ หทเย ฐเปตฺวา อรหตฺตํ ปตฺโตปิ "**นานาชนปทํ ยนฺตี**"ติ อิมเมว คาถํ อภาสิ. ตสฺมา ตเทวสฺส อญฺญา พฺยากรณํ อโหสีติ.

ก็พระเถระนี้ กระทำเนื้อความใดให้เป็นขอสับ บรรลุพระอรหัตแล้ว ท่านตั้งใจเฉพาะเนื้อความนี้เท่านั้น ถึงบรรลุพระอรหัตแล้ว ก็ได้กล่าวคาถานี้แหละว่า **นานาชนปทํ ยนฺติ**. เพราะเหตุนั้น การกล่าวคาถานั้นแหละ จึงเป็นการพยากรณ์พระอรหัตของพระเถระนั้นฉะนี้แล.

กุมาปุตฺตสหายตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเถระผู้เป็นสหาย
ของพระกุมาปุตตเถระ จบ.

๘. ควมฺปติตฺเถรคาถาวณฺณนา

๘. พรรณนาคาถาของพระควัมปติเถระ

โย อิทฺธิยา สรภุนฺติ อายสฺมโต ควมฺปติตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร อิโต เอกตึเส กปฺเป สิขึ ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา ปสนฺนมานโส ปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก อุปฺปนฺโน[1] อปราปรํ ปุญฺญานิ กโรนฺโต โกนาคมนสฺส ภควโต เจติเย ฉตฺตญฺจ เวทิกญฺจ กาเรสิ.

คาถาของท่านพระควัมปติเถระมีคำว่า **โย อิทฺธิยา สรภุํ** เป็นต้น. มีความบังเกิดขึ้นอย่างไร. ได้ยินว่าท่านได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี มีจิตเลื่อมใส ได้กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ทั้งหลาย ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเกิดในเทวโลก กระทำบุญทั้งหลายอย่างอื่น ๆ อีก ได้สร้างฉัตรแลไพรทีที่เจดีย์ของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าโกนาคมน์.

กสฺสปสฺส ปน ภควโต กาเล อญฺญตรสฺมึ กุลเคเห นิพฺพตฺโต. ตสฺมึ จ กุเล พหุํ โคมณฺฑลํ อโหสิ. ตํ โคปาลกา รกฺขนฺติ. อยํ ตตฺถ อนฺตรนฺตรา ยุตฺตปฺปยุตฺตํ วิจาเรนฺโต วิจรติ. โส เอกํ ขีณาสวตฺเถรํ คาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา พหิคาเม เทวสิกํ เอกสฺมึ ปเทเส ภตฺตกิจฺจํ กโรนฺตํ

และครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ตระกูลหนึ่ง และในตระกูลนั้นได้มีลานโคเป็นอันมาก พวกคนเลี้ยงโคช่วยกันเฝ้ารักษาลานโคนั้น กุลบุตรนี้เที่ยวตรวจตราสิ่งที่ควรประกอบในระหว่าง ๆ ในลานโคนั้น ท่านเห็นพระเถระผู้เป็นขีณาสพรูปหนึ่ง กำลังเที่ยว

---

[1] สี. นิพฺพตฺโต.

ทิสฺวา "อยฺโย สุริยาตเปน กิลมิสฺสตี"ติ จินฺเตตฺวา จตฺตาโร สิรีสทณฺเฑ อุสฺสาเปตฺวา เตสํ อุปริ สิรีสสาขาโย ฐเปตฺวา สาขามณฺฑปํ กตฺวา อทาสิ. "มณฺฑปสฺส สมีเป สิรีสรุกฺขํ โรเปสี"ติ จ วทนฺติ.

บิณฑบาตอยู่ในบ้านแล้วไปกระทำภัตกิจ (ฉัน) อยู่ในที่แห่งหนึ่งในภายนอกบ้านทุก ๆ วัน จึงมาคิดว่าพระผู้เป็นเจ้าจักลำบากด้วยความร้อนของแสงแดด จึงสั่งให้ปักไม้ซึก ๔ ต้น แล้วเอากิ่งไม้ซึกพาดบนเสาเหล่านั้น กระทำเป็นมณฑปกิ่งไม้ถวาย อนึ่ง บางอาจารย์กล่าวว่าท่านปลูกต้นซึกไว้ ณ ที่ใกล้มณฑป.

ตสฺส อนุกมฺปาย เทวสิกํ เถโร ตตฺถ นิสีทิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน ตโต จวิตฺวา จาตุมหาราชิเกสุ นิพฺพตฺติ. ตสฺส ปุริมกมฺมสํสูจกํ วิมานทฺวาเร มหนฺตํ สิรีสวนํ นิพฺพตฺติ วณฺณคนฺธสมฺปนฺเนหิ อญฺเญหิ[1] ปุปฺเผหิ สพฺพกาเล อุปโสภยมานํ, เตน ตํ วิมานํ "เสรีสกนฺ"ติ ปญฺญายิตฺถ.

พระเถระนั่งที่มณฑปนั้นทุกวัน เพื่อความอนุเคราะห์กุลบุตรนั้น ด้วยบุญกรรมนั้น เขาจุติจากมนุษยโลกนั้น ไปบังเกิดในวิมานชั้นจาตุมหาราชิกะ ป่าไม้ซึกใหญ่อันระบุถึงกรรมเก่าของเขาบังเกิดขึ้นที่ใกล้ประตูวิมาน มีดอกไม้เหล่าอื่นที่สมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นเข้าไปเสริมความงามทุกฤดูกาลของเขา ด้วยเหตุนั้น วิมานนั้นจึงปรากฏนามว่า เสรีสกวิมาน.

โส เทวปุตฺโต เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทเวสุ จ มนุสฺเสสุ จ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ยสตฺเถรสฺส จตูสุ คิหิสหาเยสุ **ควมฺปติ** นาม หุตฺวา อายสฺมโต ยสสฺส ปพฺพชิตภาวํ สุตฺวา อตฺตโน สหาเยหิ สทฺธึ ภควโต สนฺติกํ

เทวบุตรนั้น ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพุทธันดรหนึ่ง ครั้นพุทธุปบาท กาลนี้มาเป็นสหายชื่อ**ควัมปติ** ในบรรดาสหาย ๔ คนของพระยสเถระ ทราบข่าวว่าท่านพระยสะออกบวช จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกับสหายของตน

---

[1] สี. จญฺเญหิ.

อคมาสิ. สตฺถา ตสฺส ธมฺมํ เทเสสิ. โส เทสนาวสาเน สหาเยหิ สทฺธึ อรหตฺเต ปติฏฺฐาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

“มิคลุทฺโท ปุเร อาสึ
วิวเน[2] วิจรึ[3] อหํ
อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ
สพฺพธมฺมาน ปารคุํ.

ตสฺมึ มหาการุณิเก
สพฺพสตฺตหิเต รเต
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
เนลปุปฺผํ อปูชยึ.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิปูชยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ”ติ.

พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขาแล้ว ในเวลาจบเทศนา เขากับสหายได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“เมื่อก่อนเราเป็นพรานเนื้อ เที่ยวอยู่ในป่า ได้พบพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลีกิเลส ทรงรู้จบธรรมทั้งปวง.

เรามีจิตเลื่อมใสโสมนัสในพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณาทรงยินดีในประโยชน์เกื้อกูลของสรรพสัตว์ จึงได้บูชาด้วยดอกอัญชันเขียว.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว” ดังนี้.

---

[1] ขุ. อ. ๓๓/๑๑๗/๑๖๘.

[2] ฉ. วิปิเน, โป. อิ. ปวเน.

[3] โป. อิ. วิจรึ.

[4] สี. ปุปฺผ...

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เถโร วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวเทนฺโต สาเกเต วิหรติ อญฺชนวเน. เตน จ สมเยน ภควา มหตา ภิกฺขุสํเฆน สทฺธึ สาเกตํ คนฺตฺวา อญฺชนวเน วิหาสิ. เสนาสนํ นปฺปโหสิ. สมฺพหุลา ภิกฺขู วิหารสามนฺตา สรภุยา นทิยา วาลิกาปุฬิเน สยึสุ. อถ อฑฺฒรตฺตสมเย นทิยา อุทโกเฆ อาคจฺฉนฺเต สามเณราทโย อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเหสุํ. ภควา ตํ ญตฺวา อายสฺมนฺตํ ควมฺปตึ อาณาเปสิ "คจฺฉ ควมฺปติ ชโลฆํ วิกฺขมฺเภตฺวา ภิกฺขูนํ ผาสุวิหารํ กโรหี"ติ.

ก็พระเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เสวยวิมุตติสุขอยู่ อยู่ในสวนอัญชัน ใกล้เมืองสาเกต ก็สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคกับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จไปเมืองสาเกต ประทับอยู่ ณ สวนอัญชัน เสนาสนะไม่เพียงพอ ภิกษุเป็นอันมาก นอนบนเนินทราย ริมแม่น้ำสรภูใกล้ ๆ วิหาร คราวนั้นเวลาเที่ยงคืน เมื่อห้วงน้ำในแม่น้ำหลากมา พวกสามเณรเป็นต้นต่างส่งเสียงเอ็ดอึงขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเหตุนั้น จึงทรงสั่งท่านพระควัมปติว่า ควัมปติ เธอจงไปสะกด (ข่ม) ห้วงน้ำไว้ทำให้ภิกษุทั้งหลาย อยู่ผาสุก.

เถโร "สาธุ ภนฺเต"ติ อิทฺธิพเลน นทีโสตํ วิกฺขมฺภิ, ตํ ทูรโตว ปพฺพตกูฏํ วิย อฏฺฐาสิ. ตโต ปฏฺฐาย เถรสฺส อานุภาโว โลเก ปากโฏ อโหสิ. อเถกทิวสํ สตฺถา มหติยา เทวปริสาย มชฺเฌ นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺตํ เถรํ ทิสฺวา โลกานุกมฺปาย ตสฺส คุณานํ วิภาวนตฺถํ ตํ ปสํสนฺโต **"โย อิทฺธิยา สรภุํ"**ติ[๑] คาถํ อภาสิ.

พระเถระรับพระดำรัสว่าดีแล้ว พระเจ้าข้า แล้วสะกดกระแสน้ำให้หยุด ด้วยกำลังฤทธิ์ ห้วงน้ำนั้นได้หยุดตั้งอยู่ประดุจยอดเขาแต่ที่ไกลเทียว จำเดิมแต่นั้น อานุภาพของพระเถระได้ปรากฏไปในโลก ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาทรงทอดพระเนตรเห็นพระเถระนั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางเทพบริษัทหมู่ใหญ่ เพื่อจะทรงประกาศคุณของท่านด้วยความเอ็นดูต่อสัตวโลก เมื่อจะทรงสรรเสริญ

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๑๗๕/๒๖๙.

พระเถระนั้นได้ทรงภาษิตพระคาถาว่า "**โย อิทฺธิยา สรภุํ**" เป็นต้น.

(๓๘. โย อิทฺธิยา สรภุํ อฏฺฐเปสิ
ควมฺปติ โส อสิโต อเนโช
ตํ สพฺพสงฺคาติคตํ มหามุนึ
เทวา นมสฺสนฺติ ภวสฺส ปารคุนฺติ).

(๓๘. เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พากันนอบน้อมพระควัมปติ ผู้ห้ามแม่น้ำสรภูให้หยุดไหลได้ด้วยฤทธิ์ ไม่ติดอยู่ในกิเลสและตัณหาไรๆ ไม่หวั่นไหวต่ออะไรทั้งสิ้น เป็นผู้ผ่านพ้นเครื่องข้องทั้งปวง เป็นมหามุนีผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ดังนี้).

๓๘. ตตฺถ **อิทฺธิยาติ** อธิฏฺฐานิทฺธิยา. **สรภุนฺติ** เอวํนามกํ นทึ,[๑] ยํ โลเก "สรภุนฺ"ติ วทนฺติ. **อฏฺฐเปสีติ**[๒] สนฺทิตุํ อเทนฺโต โสตํ นิวตฺเตตฺวา ปพฺพตกูฏํ วิย มหนฺตํ ชลราสึ กตฺวา ฐเปสิ. **อสิโตติ** น สิโต, ตณฺหาทิฏฺฐินิสฺสยรหิโต, พนฺธนสงฺขาตานํ[๓] วา สพฺพสํโยชนานํ สมุจฺฉินฺนตฺตา เกนจิปิ พนฺธเนน อพทฺโธ, ตโต เอว เอชาการานํ[๔] กิเลสานํ อภาวโต **อเนโช โส ควมฺปติ, ตํ สพฺพสงฺคาติคตํ** ตาทิสํ สพฺเพปิ

๓๘. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิทฺธิยา** ได้แก่ ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยอธิษฐาน. บทว่า **สรภุํ** ได้แก่ แม่น้ำที่มีชื่ออย่างนั้น ซึ่งท่านกล่าวว่าแม่น้ำสรภูในโลก. บทว่า **อฏฺฐเปสิ** ความว่า บังคับกระแสน้ำไม่ให้ไหล คือให้ไหลกลับ ให้ตั้งอยู่เป็นกองน้ำใหญ่ดุจยอดเขา. บทว่า **อสิโต** ความว่า ไม่ติดอยู่ คือเว้นจากกิเลสเป็นที่อาศัย คือตัณหาและทิฏฐิ อีกนัยหนึ่ง ไม่ผูกพันด้วยกิเลสเครื่องผูกพันไร ๆ เพราะท่านถอนสังโยชน์ กล่าวคือกิเลส

---

[๑] สี. เอวํนามกา นที.

[๒] ม. ปฏฺฐเปสีติ.

[๓] ม. อิ. พนฺธนสมฺภูตานํ.

[๔] ฉ. เอชานํ.

ราคโทสโมหมานทิฏฺฐิสงฺเค อติกฺกมิตฺวา ฐิตตฺตา สพฺพสงฺคาติคตํ, อเสกฺขมุนิภาวโต **มหามุนิ**, ตโต เอว กามกมฺมภวาทิเภทสฺส[1] สกลสฺสปิ ภวสฺส ปารํ นิพฺพานํ คตตฺตา **ภวสฺส ปารคุ. เทวา นมสฺสนฺตี**ติ เทวาปิ นมสฺสนฺติ, ปเคว อิตรา ปชาติ.

เครื่องผูกพันได้เด็ดขาดแล้ว แต่นั้น **พระควัมปตินั้นชื่อว่าเป็นผู้ไม่หวั่นไหว** เพราะไม่มีกิเลสอันมีอาการหวั่นไหว เป็นผู้ก้าวล่วงเครื่องข้องทั้งปวง เพราะก้าวล่วงเครื่องข้อง คือราคะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฏฐิ ทั้งสิ้นเช่นนั้น จึงชื่อว่า**ล่วงพ้นเครื่องข้องทั้งปวงนั้น** ชื่อว่า**เป็นพระมหามุนี** เพราะเป็นพระอเสกขมุนี แต่นั้นแหละ ชื่อว่า**ถึงฝั่งแห่งภพ** เพราะถึงพระนิพพานอันเป็นฝั่งแห่งภพทั้งสิ้น อันต่างด้วยกามภพและกรรมภพ เป็นต้น. สองบทว่า **เทวา นมสฺสนฺติ** ความว่า แม้เทพเจ้าทั้งหลาย ก็ย่อมนมัสการ จะกล่าวไปไยถึงหมู่สัตว์นอกนี้เล่า.

คาถาปริโยสาเน มหโต ชนกายสฺส ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. เถโร อญฺญํ พฺยากโรนฺโต "สตฺถารํ ปูเชสฺสามี"ติ อิมเมว คาถํ อภาสีติ.

ในตอนจบคาถา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่หมู่ชนเป็นอันมาก พระเถระเมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล ก็ได้ภาษิตคาถานี้แหละด้วยตั้งใจว่า "จักบูชาพระศาสดา" ดังนี้แล.

ควมฺปติตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระควัมปติเถระ
จบ.

---

[1] สี. กามภวาทิ เภทสฺส

๙. ติสฺสตฺเถรคาถาวณฺณนา

สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐติ อายสฺมโต ติสฺสตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต ติสฺสสฺส ภควโต โพธิยา มูเล ปุราณปณฺณานิ[1] นีหริตฺวา โสเธสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุนคเร ภควโต ปิตุจฺฉาปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ **ติสฺโส** นาม นาเมน.

โส ภควนฺตํ อนุปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปนฺโน หุตฺวา อรญฺญายตเน วิหรนฺโต ชาตึ ปฏิจฺจ มานํ กโรนฺโต โกธูปายาสพหุโล จ อุชฺฌานพหุโล จ หุตฺวา วิจรติ, สมณธมฺเม อุสฺสุกฺกํ น กโรติ. อถ นํ สตฺถา เอกทิวสํ ทิวาฏฺฐาเน วิวฏฺฏมุขํ นิทฺทายนฺตํ ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกนฺโต

๙. พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ

คาถาของท่านพระติสสเถระมีคำว่า **สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการมาในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญที่เป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ได้นำเอาใบไม้เก่า ๆ ที่ควงไม้โพธิของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าติสสะ ออก ทำให้สะอาดแล้ว ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นโอรสของพระเจ้าอาของพระผู้มีพระภาค ในกรุงกบิลพัสดุ์ โดยมีนามว่า**ติสสะ**.

ท่านบวชตามพระผู้มีพระภาค ครั้นอุปสมบทแล้วอยู่ในป่า กระทำการถือตนเพราะอาศัยพระชาติมีการถือตัวเป็นผู้มากไปด้วยความโกรธและความคับแค้นใจและมากไปด้วยการยกโทษเที่ยวไป ไม่กระทำความขวนขวายในสมณธรรม ครั้นในวันหนึ่งพระศาสดาทรงตรวจดูด้วย

---

[1] สี. ปณฺณสงฺกฏํ.

สาวตฺถิโต อากาเสน คนฺตฺวา ตสฺส อุปริ อากาเสเยว ฐตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา เตโนภาเสน ปฏิพุทฺธสฺส สตึ อุปฺปาเทตฺวา โอวาทํ เทนฺโต "**สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐ**"ติ[1] คาถํ อภาสิ.

ทิพจักษุ เห็นท่านนอนหลับอ้าปากอยู่ในที่พักกลางวัน จึงเสด็จจากกรุงสาวัตถีโดยทางอากาศ ประทับยืนในอากาศนั่นแหละเหนือพระติสสะนั้น ทรงแผ่พระโอภาส ทรงทำให้เกิดสติแก่ท่านผู้ตื่นแล้วด้วยโอภาสนั้น แล้วประทานโอวาทได้ภาษิตพระคาถาว่า "**สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐ**" เป็นต้น.

(๓๙. สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐ
ฑยฺหมาเนว มตฺถเก
กามราคปฺปหานาย
สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ).

(๓๙. บุคคลถูกแทงด้วยหอก หรือถูกไฟไหม้ที่กระหม่อมแล้วรีบรักษา ฉันใด ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติ เว้นรอบเพื่อละความกำหนัดยินดีในกาม ฉันนั้น).

ตตฺถ **สตฺติยาติ**[2] เทสนาสีสเมตํ, เอกโตธาราทินา สตฺเถนาติ อตฺโถ. **โอมฏฺโฐติ** ปหโต. จตฺตาโร หิ ปหารา โอมฏฺโฐ อุมฺมฏฺโฐ มฏฺโฐ วิมฏฺโฐติ. ตตฺถ อุปริ ฐตฺวา อโธมุขํ ทินฺนปฺปหาโร โอมฏฺโฐ นาม, เหฏฺฐา ฐตฺวา อุทฺธมฺมุขํ ทินฺนปฺปหาโร อุมฺมฏฺโฐ นาม, อคฺคฬสูจิ วิย วินิวิชฺฌิตฺวา คโต[3] มฏฺโฐ นาม,

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สตฺติยา** นี้ เป็นหัวข้อของเทศนา อธิบายว่า ด้วยศัสตรามีคมข้างเดียวเป็นต้น. บทว่า **โอมฏฺโฐ** แปลว่า ถูกแทงแล้ว อธิบายว่า ก็เครื่องประหารมี ๔ ชนิด คือ โอมัฏฐะ ๑ อุมมัฏฐะ ๑ มัฏฐะ ๑ วิมัฏฐะ ๑. บรรดาเครื่องประหาร ๔ อย่างนั้น เครื่องประหารที่วางไว้ข้างบน ให้หน้าคว่ำลงมา

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๑๗๖/๒๖๙.

[2] สี. สตฺติยา วิยาติ.

[3] ม. อิ. กโต.

เสโส สพฺโพปิ วิมฏฺโฐ นาม, อิมสฺมึ ปน ฐาเน โอมฏฺโฐ คหิโต.

ชื่อว่าโอมัฏฐะ เครื่องประหารที่วางไว้ข้างล่างให้หน้าหงายขึ้นข้างบน ชื่อว่าอุมมัฏฐะ เครื่องประหารที่แทงทะลุไปดุจลิ่มและเข็มเย็บผ้า ชื่อว่ามัฏฐะ เครื่องประหารที่เหลือแม้ทุกอย่าง ชื่อว่าวิมัฏฐะ แต่ในที่นี้ท่านหมายถึงเครื่องประหารชื่อโอมัฏฐะ (ปักลง).

โส หิ สพฺพทารุโณ ทุรุทฺธรณสลฺโล ทุตฺติกิจฺโฉ อนฺโตโทโส อนฺโตปุพฺพโลหิโตว โหติ, ปุพฺพโลหิตํ อนิกฺขมิตฺวา วณมุขํ ปริโยนนฺธิตฺวา ติฏฺฐติ. ปุพฺพโลหิตํ นีหริตุกาเมหิ มญฺเจน สทฺธึ พนฺธิตฺวา อโธสิโร กาตพฺโพ โหติ, มรณํ วา มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํ ปาปุณนฺติ. **ฑยฺหมาเน**ติ อคฺคินา ฌายมาเน.

อธิบายว่า เครื่องประหารชื่อโอมัฏฐะนั้นเป็นการทารุณกว่าทุกอย่าง เป็นหอกที่ถอนขึ้นได้ยาก แก้ไขเยียวยาได้ยาก มีโทษในภายใน ทำให้น้ำเหลืองและเลือดตกในเทียว น้ำเหลืองและเลือดที่ไม่ไหลออกมา (จับเป็นก้อน) ปิดปากแผลไว้ ผู้ต้องการจะเอาน้ำเหลืองและโลหิตออกต้องมัดตัวติดกับเตียงให้นอนห้อยหัวลง สัตว์ทั้งหลายย่อมถึงตาย หรือทุกข์ปางตาย. บทว่า **ฑยฺหมาเน** ความว่า อันไฟเผาอยู่.

มตฺถเกติ สีเส. อิทํ วุตฺตํ โหติ : ยถา สตฺติยา โอมฏฺโฐ ปุริโส สลฺลุพฺพาหน[๑]วณติกิจฺฉนานํ อตฺถาย วีริยํ อารภติ, ตาทิสํ ปโยคํ กโรติ, ปรกฺกมติ, ยถา จ ฑยฺหมาเน มตฺถเก อาทิตฺตสีโส

บทว่า **มตฺถเก** ความว่า ที่ศีรษะ ท่านกล่าวอธิบายว่า เหมือนอย่างบุรุษที่ถูกแทงด้วยหอกย่อมปรารภความเพียรเพื่อจะถอนหอกออกและรักษาแผล คือกระทำความพยายามเช่นนั้นคือบากบั่น

---

[๑] สี. สลฺลพฺภาหรณ.

ปุริโส ตสฺส นิพฺพาปนตฺถํ วีริยํ อารภติ, ตาทิสํ ปโยคํ กโรติ, เอวเมวํ ภิกฺขุ กามราคปฺปหานาย สโต อปฺปมตฺโต อติวิย อุสฺสาหชาโต หุตฺวา วิหเรยฺยาติ.

เช่นนั้น ฉันใด หรือเหมือนอย่างบุรุษที่ถูกไฟไหม้ที่ศีรษะ ย่อมเพียรพยายามเพื่อดับไฟนั้น คือกระทำความเพียรเช่นนั้นฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ต้องเป็นผู้มีสติ ไม่ประมาท มีความอุตสาหะอย่างยิ่งอยู่ เพื่อละกามราคะอย่างนั้น ดังนี้.

เอวํ ภควา ตสฺส เถรสฺส โกธูปายาสวูปสมาย โอวาทํ เทนฺโต ตเทกฏฺฐตาย กามราคปฺปหานสีเสน เทสนํ นิฏฺฐาเปสิ. เถโร อิมํ คาถํ สุตฺวา สํวิคฺคหทโย วิปสฺสนาย ยุตฺตปฺปยุตฺโต วิหาสิ. ตสฺส อชฺฌาสยํ ญตฺวา สตฺถา สํยุตฺตเก **ติสฺสตฺเถรสุตฺตํ**[1] เทเสสิ. โส เทสนาปริโยสาเน อรหตฺเต ปติฏฺฐาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[2] :

พระผู้มีพระภาคทรงประทานโอวาทเพื่อระงับความโกรธและความคับแค้นใจของพระเถระนั้น ทรงจบเทศนาโดยมีการละกามราคะเป็นประธาน เพราะกามราคะตั้งอยู่ในที่เดียวกัน ด้วยอาการอย่างนี้ พระเถระสดับคาถานี้แล้วมีใจสลด จึงหมั่นขวนขวายในวิปัสสนาแล้ว. พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัย ของพระเถระนั้น ทรงแสดง**ติสสเถรสูตร**ในสังยุตตนิกาย ในเวลาจบเทศนา พระเถระนั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"เทวโลเก มนุสฺเส วา[3]
อนุโภตฺวา อุโภ ยเส

"เราเสวยยศทั้งสองอย่าง ในเทวโลก
และมนุษยโลก ในอวสานเราได้

---

[1] สํ. ขนฺธ. ๑๗/๑๓๑. [2] ขุ. อ. ๓๓/๑๑๘/๑๗๑.

[3] ฉ. จ, สี. อิ. มนุสฺเสสุ.

อวสาเน จ นิพฺพานํ สิวํ ปตฺโต อนุตฺตรํ.	บรรลุศิวโมกข์ คือพระนิพพานอันยอดเยี่ยม.
สมฺพุทฺธํ อุทฺทิสิตฺวาน โพธึ วา ตสฺส สตฺถุโน โย ปุญฺญํ ปสเว[1] โปโส ตสฺส กึ นาม ทุลฺลภํ.	บุรุษใด ประสบบุญเพราะเจาะจงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือโพธิพฤกษ์ของพระศาสดาพระองค์นั้น สำหรับบุรุษเช่นนั้น สิ่งอะไรเล่าที่เขาจะหาได้ยาก.
มคฺเค ผเล อาคเม จ ฌานาภิญฺญาคุเณสุ จ อญฺเญสํ อธิโก หุตฺวา นิพฺพายติ[2] อนาสโว.	เขาย่อมเป็นผู้ยิ่งใหญ่กว่าคนอื่น ๆ ในเพราะมรรคผลนิกายเป็นที่มาและคุณคือฌานและอภิญญาไม่มีอาสวะย่อมปรินิพพาน.
ปุเรหํ โพธิยา ปตฺตํ ฉฑฺเฑตฺวา หฏฺฐมานโส อิเมหิ วีสตงฺเคหิ สมงฺคี โหมิ สพฺพทา.[3]	เมื่อก่อนเรามีใจยินดี เก็บใบโพธิ์เอาไปทิ้ง จึงเป็นผู้เพรียบพร้อมด้วยองค์ ๒๐ ประการนี้ ทุกทิพาราตรีกาล.
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[1] ฉ. ปสวี.

[2] ฉ. นิพฺพายามิ, สี. อธิโก โหติ, นิพฺพายติ.

[3] ฉ. สพฺพถา.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เถโร อญฺญํ พฺยากโรนฺโต สตฺถารํ ปูเชตุํ ตเมว คาถํ อภาสิ.

ติสฺสตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ก็พระเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล จึงได้กล่าวคาถานั้นนั่นเทียว เพื่อบูชาพระศาสดา.

พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ จบ.

๑๐. วฑฺฒมานตฺเถรคาถาวณฺณนา

สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐติ อายสฺมโต วฑฺฒมานตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร อิโต จตุนฺนวุเต[1] กปฺเป ติสฺสสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ติสฺสํ ภควนฺตํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา[2] ปสนฺนมานโส สุปริปกฺกานิ วณฺฏโต มุตฺตานิ อมฺพผลานิ อทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺโต อปราปรํ ปุญฺญกมฺมานิ อุปจินนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เวสาลิยํ ลิจฺฉวิราชกุเล นิพฺพตฺติ,[3] **วฑฺฒมาโน**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต สทฺโธ ปสนฺโน ทายโก ทานรโต การโก สํฆุปฏฺฐาโก หุตฺวา ตถารูเป อปราเธ

๑๐. พรรณนาคาถาของพระวัฑฒมานเถระ

คาถาของท่านพระวัฑฒมานเถระ มีคำว่า **สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ในกัปที่ ๙๔[1] แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งพระศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าติสสะ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล บรรลุวัยอันเจริญแล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าติสสะ เสด็จเที่ยวบิณฑบาต มีใจเลื่อมใสโสมนัส ได้ถวายผลมะม่วงที่หล่นจากขั้วซึ่งสุกดีแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก สั่งสมบุญกรรมอื่น ๆ อีก ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ก็มาบังเกิดในราชตระกูลลิจฉวี ในกรุงเวสาลี ท่านมีนามว่า**วัฑฒมานะ** ท่านเจริญวัยแล้วมีศรัทธาปสาทะ เป็นทายกยินดีในการให้ทาน เป็นการกผู้อุปัฏฐากพระสงฆ์ ถูกพระศาสดาทรงให้

---

[1] ฉ. เทฺวนวุเต.

[2] อิ. ปสฺสิตฺวา.

[3] อิ. นิพฺพตฺโต.

[1] ฉ. กัปที่ ๙๒.

สตฺถารา ปตฺตนิกฺกุชฺชนกมฺเม การาปิเต อคฺคึ อกฺกนฺโต วิย สํฆํ ขมาเปตฺวา กมฺมํ ปฏิปฺปสฺสมฺเภตฺวา สญฺชาตสํเวโค ปพฺพชิ. ปพฺพชิตฺวา ปน ถีนมิทฺธาภิภูโต วิหาสิ. ตํ สตฺถา สํเวเชนฺโต "**สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐ**"ติ[1] คาถํ อภาสิ.

(๔๐. สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐ
ฑยฺหมาเนว มตฺถเก
ภวราคปฺปหานาย
สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ).

๔๐. ตตฺถ **ภวราคปฺปหานายาติ** ภวราคสฺส รูปราคสฺส อรูปราคสฺส จ ปชหนตฺถาย. ยทิปิ อชฺฌตฺตสํโยชนานิ อปฺปหาย พหิทฺธสํโยชนานํ ปหานํ นาม นตฺถิ, นานนฺตริกภาวโต ปน อุทฺธมฺภาคิยสํโยชนปฺปหานวจเนน โอรมฺภาคิยสํโยชนปฺปหานมฺปิ วุตฺตเมว โหติ.

สงฆ์กระทำกรรมคือการคว่ำบาตร ในความผิดเห็นปานนั้น เกิดความสลดขึ้นประหนึ่งเหยียบไฟ ได้ยังพระสงฆ์ให้ยกโทษ แล้วยังกรรมให้สงบระงับแล้วจึงออกบวช ก็แลครั้นบวชแล้วเป็นผู้ถูกถีนมิทธะครอบงำอยู่แล้ว พระศาสดาทรงให้ท่านสลดจิตแล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า "**สตฺติยา วิย โอมฏฺโฐ**" เป็นต้น.

(๔๐. บุคคลถูกแทงด้วยหอก หรือถูก
ไฟไหม้ที่กระหม่อม แล้วรีบรักษา
ฉันใด ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติเว้นรอบ
เพื่อละความกำหนัด ยินดีในภพ
ฉันนั้น).

๔๐. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภวราคปฺปหานาย** ความว่า เพื่อละภวราคะ รูปราคะ และอรูปราคะ แม้หากว่าถ้ายังละสังโยชน์ในภายในไม่ได้ ชื่อว่าการละสังโยชน์ภายนอกก็ย่อมไม่มีก็จริง ถึงอย่างนั้น แม้ควรละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ก็ย่อมชื่อว่าอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ด้วยกล่าวถึงการละอุทธัมภาคิยสังโยชน์ เพราะมีในลำดับต่าง ๆ กัน.

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๑๗๗/๒๖๙.

ยสฺมา วา สมุจฺฉินฺโนรมฺภาคิยสํโยชนานมฺปิ เกสญฺจิ อริยานํ อุทฺธมฺภาคิยสํโยชนานิ ทุปฺปเหยฺยานิ[๑] โหนฺติ, ตสฺมา สุปฺปเหยฺยโต[๒] ทุปฺปเหยฺยเมว[๓] ทสฺเสนฺโต ภควา ภวราคปฺปหานสีเสน สพฺพสฺสาปิ อุทฺธมฺภาคิยสํโยชนสฺส ปหานมาห. เถรสฺส เอว วา อชฺฌาสยวเสเนวํ วุตฺตํ. เสสํ วุตฺตนยเมว.

อีกนัยหนึ่ง เพราะเหตุที่สังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องบนอันพระอริยบุคคลบางพวกแม้ตัดสังโยชน์เบื้องต่ำได้แล้ว ก็ยังละได้ยาก เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงเฉพาะสังโยชน์ที่พึงละได้โดยยากจากสังโยชน์ที่จะพึงละได้ง่ายนั่นเทียว จึงทรงตรัสการละสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องบน แม้ทั้งหมดไว้ด้วยการละความยินดีในภพเป็นสำคัญ อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ด้วยสามารถอัธยาศัยของพระเถระนั้นเอง. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั่นเทียว.

วฑฺฒมานตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวัฑฒมานเถระ
จบ.

จตุตฺถวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาจตุตถวรรค จบ.

---

[๑] อิ. ทุปฺปชเหยฺยานิ.

[๒] อิ. สุปฺปชเหยฺยโต.

[๓] อิ. ทุปฺปชเหยฺยเมว.

๕. ปญฺจมวคฺค

๑. สิริวฑฺฒตฺเถรคาถาวณฺณนา

วิวรมนุปตนฺติ วิชฺชุตาติ อายสฺมโต สิริวฑฺฒตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ กิร[๑] ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต วิปสฺสึ ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา กิงฺกณิปุปฺผเผหิ[๒] ปูชํ กตฺวา เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺโต อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห วิภวสมฺปนฺนสฺส พฺราหฺมณสฺส เคเห นิพฺพตฺติ.

สิริวฑฺโฒติสฺส นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต พิมฺพิสารสมาคเม สตฺถริ

๕. ปัญจมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระสิริวัฑฒเถระ

คาถาของท่านพระสิริวัฑฒเถระมีคำว่า **วิวรมนุปตนฺติ วิชฺชุตา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้ ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มาบังเกิดในเรือนตระกูล เจริญวัยแล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี จึงเอาดอกหงอนไก่บูชา ด้วยบุญกรรมนั้นไปบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ จึงบังเกิดในเรือนของพราหมณ์ผู้มีสมบัติบริบูรณ์ในกรุงราชคฤห์.

ท่านมีนามว่า**สิริวัฑฒะ** ท่านเจริญวัยแล้วเกิดศรัทธาในพระศาสดา และในพระ

---

[๑] ฉ. โสปิ.

[๒] สี. กิงฺกิณิปุปฺผเผหิ, อิ. กิงฺขิณิปุปฺผเผหิ.

สทฺธมฺเม จ อุปฺปนฺนปฺปสาโท เหตุสมฺปนฺนตาย ปพฺพชิ. ปพฺพชิตฺวา จ กตปุพฺพกิจฺโจ เวภารปณฺฑวปพฺพตานํ อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ อรญฺญายตเน ปพฺพตคุหายํ กมฺมฏฺฐานมนุยุตฺโต วิหรติ.

สัทธรรมในที่สมาคมของพระเจ้าพิมพิสาร ด้วยความที่ท่านมีความสมบูรณ์ด้วยเหตุ จึงออกบวชแล้ว ครั้นท่านบวชแล้วกระทำบุพกิจแล้ว จึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งกรรมฐานอยู่ที่บรรพตคูหาในราวป่าแห่งหนึ่ง ไม่ห่างจากภูเขาเวภารบรรพต.

ตสฺมึ จ สมเย มหาอกาลเมโฆ อุฏฺฐหิ. วิชฺชุลฺลตา ปพฺพตวิวรํ ปวิสนฺติโย วิย[๑] วิจรนฺติ. เถรสฺส ฆมฺมปริฬาหาภิภูตสฺส สารคพฺเภหิ เมฆวาเตหิ ฆมฺมปริฬาโห วูปสมิ. อุตุสปฺปายลาเภน จิตฺตํ เอกคฺคํ อโหสิ. สมาหิตจิตฺโต วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

ก็แลในสมัยนั้นฝนนอกฤดูเริ่มตั้งเค้าขึ้นหนาแน่น สายฟ้าแลบแผ่ไปทั่ว ดุจจะลอดเข้าไปสู่ช่องภูเขา ความร้อนในฤดูร้อนของพระเถระผู้ถูกความเร่าร้อนในฤดูร้อน ครอบงำ สงบลงแล้วเพราะลมที่พัดเมฆลอยไปเป็นกลุ่มใหญ่ เพราะได้ฤดูสัปปายะจิตของท่านจึงมีอารมณ์เป็นอันเดียว พระเถระมีจิตตั้งมั่นแล้วขวนขวายพยายามวิปัสสนา จึงบรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

"กญฺจนคฺฆิยสงฺกาโส
สพฺพญฺญู โลกนายโก
โอทกํ ทหโมคฺคยฺห
สินายิ อคฺคปุคฺคโล.

"พระสัพพัญญู ผู้เป็นนายกของโลก
เช่นกับด้วยทองคำล้ำค่า พระองค์
เป็นผู้นำของโลก ทรงร้อนพระกาย
จึงเสด็จลงสรงน้ำอยู่.

---

[๑] สี. อิ. ปวิสนฺตี อสนิโย วิย.

[๒] ขุ. อ. ๓๒/๒๐๕/๓๐๒.

ปคฺคยฺห กิงฺกณึ ปุปฺผํ
วิปสฺสิสฺสาภิโรปยึ
อุทคฺคจิตฺโต สุมโน
ทิปฺทินฺทสฺส ตาทิโน.

เรามีจิตเบิกบาน มีใจโสมนัสได้ถือเอาดอกหงอนไก่ไปบูชา แด่พระสัพพัญญูนามว่าวิปัสสี ผู้จอมประชาผู้คงที่.

เอกนวุติโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ[1]
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

สตฺตวีสติกปฺปมฺหิ
ราชา ภีมรโถ อหุ
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๒๗ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าภีมรถะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. (คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาเสียแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อญฺญาปเทเสน อตฺตสนฺนิสฺสยํ[2] อุทานํ อุทาเนนฺโต **"วิวรมนุปตนฺติ วิชฺชุตา"**ติ[3] คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทานอันอาศัยตนโดยอ้างถึงพระอรหัตผล ได้ภาษิตคาถาว่า **"วิวรมนุปตนฺติ วิชฺชุตา"** เป็นต้น.

---

[1] สี. ปุปฺผมภิปูชยึ.

[2] สี. อิ. อตฺตูปนิสฺสยํ.

[3] ขุ. เถร. ๒๖/๑๗๘/๒๗๐.

(๔๑. วิวรมนุปตนฺติ วิชฺชุตา
เวภารสฺส จ ปณฺฑวสฺส จ
นควิวรคโต จ ฌายติ
ปุตฺโต อปฺปฏิมสฺส ตาทิโนติ).

(๔๑. สายฟ้าแลบ ส่องแสงลอดเข้าไปตามช่องแห่งภูเขาเวภาระ และภูเขาปัณฑวะ ฉันใด ภิกษุผู้เป็นบุตรแห่งพระพุทธเจ้า ผู้คงที่ไม่มีผู้เปรียบปาน อยู่ในช่องแห่งภูเขาเจริญฌานอยู่ ก็ฉันนั้น).

๔๑. ตตฺถ **วิวรนฺติ** อนฺตรา เวมชฺฌํ. **อนุปตนฺตี**ติ อนุลกฺขเณ[๑] ปตนฺติ ปวตฺตนฺติ, วิชฺโชตนฺตีติ อตฺโถ. วิชฺโชตนเมว หิ วิชฺชุลฺลตานํ ปวตฺติ นาม. **อนุ**-สทฺทโยเคน เจตฺถ อุปโยควจนํ, ยถา “รุกฺขมนุวิชฺโชตนฺตี"ติ. **วิชฺชุตา**ติ สเตริตา.[๒] **เวภารสฺส จ ปณฺฑวสฺส** จาติ เวภารปพฺพตสฺส จ ปณฺฑวปพฺพตสฺส จ วิวรมนุปตนฺตีติ โยชนา. **นควิวรคโต**ติ นควิวรํ[๓] ปพฺพตคุหํ อุปคโต.

๔๑. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิวรํ** ได้แก่ ช่องที่มีในระหว่างคือตรงกลาง. บทว่า **อนุปตนฺติ** ความว่า ย่อมตกไปคือเป็นไปในลักษณะคล้อยตาม อธิบายว่า ส่องแสงสว่างจ้า. ก็ที่ชื่อว่าความเป็นไปแห่งสายฟ้า ก็คือฟ้าแลบนั่นเอง เพราะประกอบ**อนุ**ศัพท์เข้าไปในบทว่า วิวรณํ นี้ จึงใช้เป็นทุติยาวิภัตติ เหมือนในประโยคว่า รุกฺขมนุวิชฺโชตนฺติ (สายฟ้าแลบไปตามช่องต้นไม้). บทว่า **วิชฺชุตา** แปลว่า สายฟ้า. บาทคาถาว่า **เวภารสฺส จ ปณฺฑวสฺส จ** ประกอบความว่า ส่องแสงลอดเข้าไปตามช่องแห่งภูเขาเวภาระและบัณฑวะ. บทว่า **นควิวรคโต** ความว่า เข้าไปสู่ช่องภูเขาคือถ้ำของภูเขา.

---

[๑] อิ. อนูติ ลกฺขเณ.

[๒] ฉ. สเตรตา, ก. วาเตริตา.

[๓] อิ. นครวิวรํ, ก. นภวิวรํ.

ฌายตีติ อารมฺมณูปนิชฺฌาเนน ลกฺขณูปนิชฺฌาเนน จ ฌายติ, สมถวิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปนฺโต ภาเวติ.[1] **ปุตฺโต อปฺปฏิมสฺส ตาทิโน**ติ สีลกฺขนฺธาทิธมฺมกายสมฺปตฺติยา รูปกายสมฺปตฺติยา จ อนุปมสฺส อุปมารหิตสฺส อิฏฺฐานิฏฺฐาทีสุ ตาทิลกฺขณสมฺปตฺติยา ตาทิโน พุทฺธสฺส ภควโต โอรสปุตฺโต. ปุตฺตวจเนเนว เจตฺถ เถเรน สตฺถุ อนุชาตภาวทีปเนน อญฺญา พฺยากตาติ เวทิตพฺพํ.

สิริวฑฺฒตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

บทว่า **ฌายติ** ความว่า เพ่งด้วยอารัมมณูปนิชฌานและลักขณูปนิชฌาน คือขวนขวายเจริญสมถะและวิปัสสนา ชื่อว่าย่อมยังฌานให้เจริญ. บาทคาถาว่า **ปุตฺโต อปฺปฏิมสฺส ตาทิโน** ความว่า เป็นบุตรเกิดแต่พระอุระของพระผู้มีพระภาคผู้ไม่มีที่เปรียบ คือเว้นจากข้อเปรียบเทียบ ด้วยความถึงพร้อมแห่งธรรมกาย มีกองแห่งศีลเป็นต้น และด้วยความถึงพร้อมแห่งรูปกายชื่อว่าผู้คงที่ เพราะถึงพร้อมด้วยลักษณะของผู้คงที่. พึงทราบความว่า ก็ด้วยคำว่า ปุตฺตศัพท์ในคาถานั้นแล ชื่อว่าเป็นอันพระเถระพยากรณ์พระอรหัตผลแล้ว เพราะแสดงถึงความที่ตนเป็นผู้เกิดตามพระบรมศาสดา.

พรรณนาคาถาของพระสิริวัฑฒเถระ
จบ.

---

[1] สี. ภาเวติ ฌายติ.

๒. ขทิรวนิยตฺเถรคาถาวณฺณนา

หเล อุปหเลติ[๑] อายสฺมโต ขทิรวนิยเรวตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล หํสวตีนคเร ติตฺถนาวิกกุเล[๒] นิพฺพตฺติตฺวา มหาคงฺคาย ปยาคติตฺเถ ติตฺถนาวากมฺมํ กโรนฺโต เอกทิวสํ สสาวกสํฆํ ภควนฺตํ คงฺคาตีรํ อุปคตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส นาวาสงฺฆาฏํ โยเชตฺวา มหนฺเตน ปูชาสกฺกาเรน ปรตีรํ ปาเปตฺวา อญฺญตรํ ภิกฺขุํ สตฺถารา อารญฺญกานํ[๓] อคฺคฏฺฐาเน ฐปิยมานํ ทิสฺวา ตทตฺถํ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปตฺวา ภควโต ภิกฺขุสํฆสฺส จ มหาทานํ ปวตฺเตสิ.

๒. พรรณนาคาถาของพระขทิรวนิยเถระ

คาถาของท่านพระขทิรวนิยเถระ มีคำว่า **หเล อุปหเล** เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร. ได้ฟังมาว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ พระเถระรูปนี้บังเกิดในตระกูลคนเรือประจำท่าในกรุงหงสวดี กระทำการงานเกี่ยวกับเรือที่ท่าเรือชื่อว่าปยาคะ ในมหาคงคา วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยหมู่สาวก เสด็จไปสู่ฝั่งแม่น้ำคงคา มีใจเลื่อมใสแล้ว จึงประกอบเรือขนานกันส่งเสด็จพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกให้ข้ามฟากไปถึงฝั่งโน้น พร้อมด้วยมหาสักการะบูชา เห็นภิกษุรูปหนึ่งที่พระศาสดาทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุผู้อยู่ในป่า จึงตั้งความปรารถนาเพื่อจะเป็นเช่นนั้นบ้าง จึงถวายมหาทานแด่พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์.

---

[๑] ฉ. จาเล อุปจาเล.

[๒] ก. อตฺตนาวิกกุเล.

[๓] สี. อารญฺญกานํ ภิกฺขูนํ.

ภควา จ ตสฺส ปตฺถนาย อวญฺฌภาวํ พฺยากาสิ. โส ตโต ปฏฺฐาย ตตฺถ ตตฺถ วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท มคธรฏฺเฐ นาลกคาเม รูปสาริยา พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติ. ตํ วยปฺปตฺตํ มาตาปิตโร ฆรพนฺธเนน พนฺธิตุกามา ชาตา.[๑]

พระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงพยากรณ์ความปรารถนาของเขาว่า จะไม่เป็นหมัน, จำเดิมแต่นั้นเขากระทำกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ แล้ว ท่องเที่ยวไป ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในครรภ์ของนางพราหมณี ชื่อว่ารูปสารี ในนาลกคาม แคว้นมคธ มารดาบิดาต้องการจะผูกพันเขา ผู้เจริญวัยแล้วด้วยการครองเรือน.

โส สาริปุตฺตตฺเถรสฺส[๒] ปพฺพชิตภาวํ สุตฺวา "มยฺหํ เชฏฺฐภาตา อยฺโย[๓] อุปติสฺโส อิมํ วิภวํ ฉฑฺเฑตฺวา ปพฺพชิโต,[๔] เตน วนฺตํ เขฬปิณฺฑํ กถาหํ ปจฺฉา คิลิสฺสามี"ติ[๕] ชาตสํเวโค ปาสํ อนุปคจฺฉนกมิโค วิย ญาตเก วญฺเจตฺวา เหตุสมฺปตฺติยา โจทิยมาโน ภิกฺขูนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมเสนาปติโน กนิฏฺฐภาวํ นิเวเทตฺวา อตฺตโน ปพฺพชฺชาย

เขาทราบว่าพระสารีบุตรเถระออกบวชแล้วคิดว่าพระคุณเจ้าอุปติสสะพี่ชายใหญ่ของเราทิ้งสมบัตินี้ออกบวช เราจะกลืนกินน้ำลายที่ท่านบ้วนทิ้งเสียแล้วในภายหลังได้อย่างไรเล่า เกิดความสลดจิต จึงเป็นผู้อันเหตุสมบัติตักเตือนแล้ว ทำเป็นเหมือนเนื้อที่เข้าไปติดบ่วงลวงหมู่ญาติ (ให้ตายใจ) แล้วไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย แจ้งความที่ตนเป็นน้องชาย

---

[๑] สี. อิ. พนฺธิตุกามา หุตฺวา ตสฺส อาโรเจสุํ.

[๒] สี. สาริปุตฺตสฺส.

[๓] โป. ม. มยฺหํ อยฺโย.

[๔] สี. ปพฺพชิ.

[๕] อิ. เตน วนฺตวมนํ กถาหํ ปจฺจาวมิสฺสามีติ.

ฉนฺทํ อาโรเจสิ.

ของท่านพระธรรมเสนาบดี บอกถึงความพอใจในการบรรพชาของตน.

ภิกฺขู ตํ ปพฺพาเชตฺวา ปริปุณฺณวีสติวสฺสํ อุปสมฺปาเทตฺวา กมฺมฏฺฐาเน นิโยเชสุํ. โส กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ขทิรวนํ ปวิสิตฺวา "อรหตฺตํ ปตฺวา ภควนฺตํ ธมฺมเสนาปติญฺจ ปสฺสิสฺสามี"ติ ฆเฏนฺโต วายมนฺโต ญาณสฺส ปริปากคตตฺตา นจิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

ภิกษุทั้งหลายจึงให้เขาบรรพชาแล้ว พอมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ก็ให้อุปสมบทแล้ว แนะนำในการเจริญกรรมฐาน ท่านเรียนกรรมฐานแล้วเข้าไปสู่ป่าสะแก (ไม้ตะเคียนก็ว่า) คิดว่าเราบรรลุพระอรหัตแล้ว จึงค่อยไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค และพบพระธรรมเสนาบดี เพียรพยายามอยู่ เพราะท่านมีญาณถึงความแก่กล้าแล้ว ไม่นานเท่าไรก็ได้อภิญญา ๖ ด้วยเหตุนั้น จึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"คงฺคา ภาคีรสี[๒] นาม
หิมวนฺตา ปภาวิตา
กุติตฺเถ นาวิโก อาสึ
โอริมํ จ ตเร อหํ.[๓]

"แม่น้ำคงคาชื่อภาคีรสี เกิดแต่ประเทศหิมวันต์ เราเป็นนายเรืออยู่ที่ท่าอันขรุขระ ข้ามส่งคนไปจากฝั่งนี้สู่ฝั่งโน้น.

ปทุมุตฺตโร นายโก
สมฺพุทฺโธ ทิปทุตฺตโม
วีสสตสหสฺเสหิ
คงฺคาโสตํ ตริสฺสติ.[๔]

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าปทุมุตตระ ผู้นายกของโลก สูงสุดกว่าสรรพสัตว์ กับพระขีณาสพหนึ่งแสนสองหมื่นรูป จักข้ามกระแสแม่น้ำคงคา.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๑๑/๗๓.
[๒] ฉ. ภาคีรถี.
[๓] ฉ. โอริเม จ ตรึ อหํ.
[๔] ฉ. คงฺคาตีรมฺปาคโต.

พหู นาวา สมาเนตฺวา
วฑฺฒกีหิ สุสงฺขตํ
นาวาย ฉทนํ กตฺวา
ปฏิมานึ นราสภํ.

เรานำเรือมารวมไว้เป็นอันมาก แล้วนำประทุนเรือที่นายช่างตกแต่งเป็นอันดีไว้ต้อนรับพระนราสภะ.

อาคนฺตฺวาน จ สมฺพุทฺโธ
อารุยฺหิ นาวลญฺชกํ[1]
วาริมชฺเฌ ฐิโต สตฺถา
อิมา คาถา อภาสถ

ก็พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาแล้ว เสด็จขึ้นเรือ พระศาสดาประทับยืน ณ ท่ามกลางน้ำ ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

โย โส ตาเรสิ สมฺพุทฺธํ
สํฆญฺจาปิ อนาสวํ
เตน จิตฺตปฺปสาเทน
เทวโลเก รมิสฺสติ.

ผู้ใด ข้ามส่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสงฆ์ผู้ไม่มีอาสวะ ผู้นั้นจักรื่นรมย์อยู่ในเทวโลก ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น.

นิพฺพตฺติสฺสติ เต พฺยมฺหํ
สุกตํ นาวสณฺฐิตํ
อากาเส ปุปฺผฉทนํ
ธารยิสฺสติ สพฺพทา.

วิมานอันบุญกรรมทำไว้อย่างสวยงาม มีสัณฐานดังเรือ จักเกิดแก่ท่าน หลังคาดอกไม้ จักกั้นอยู่บนอากาศทุกเมื่อ.

อฏฺฐปญฺญาสกปฺปมฺหิ
ตารโณ[2] นาม ขตฺติโย
จาตุรนฺโต วิชิตาวี
จกฺกวตฺติ ภวิสฺสติ.

ในกัปที่ ๕๘ ผู้นี้จักได้เป็นกษัตริย์พระนามว่าตารณะ จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงครอบครองแผ่นดินมีสมุทรสาคร ๔ เป็นขอบเขต.

---

[1] ฉ. อารูหิ ตญฺจ นาวกํ.
[2] ฉ. ตารโก.

สตฺตปญฺญาสกปฺปมฺหิ
ตารโณ[1] นาม ขตฺติโย
อุคฺคจฺฉนฺโตว สูริโย
โชติสฺสติ มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๕๗ จักได้เป็นกษัตริย์พระนามว่าตารณะ ทรงพละกำลังมาก จักรุ่งเรืองดังพระอาทิตย์อุทัยฉะนั้น.

กปฺปสตสหสฺสมฺหิ
โอกฺกากกุลสมฺภโว
โคตโม นาม โคตฺเตน
สตฺถา โลเก ภวิสฺสติ.

ในกัปที่ ๑ แสน พระศาสดาพระนามว่าโคตมะ โดยพระโคตร ซึ่งสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช จักเสด็จอุบัติในโลก.

ติทสาว[2] จวิตฺวาน
มนุสฺสตฺตํ คมิสฺสติ
เรวโต นาม นาเมน
พฺรหฺมพนฺธุ ภวิสฺสติ.

ผู้นี้เคลื่อนจากไตรทศแล้ว จักถึงความเป็นมนุษย์ จักเป็นบุตรแห่งพราหมณ์มีนามว่าเรวตะ.

อคารา นิกฺขมิตฺวาน
สุกฺกมูเลน โจทิโต
โคตมสฺส ภควโต
สาสเน ปพฺพชิสฺสติ.

อันกุศลมูลตักเตือนแล้ว จักออกจากเรือน บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าโคดม.

โส ปจฺฉา ปพฺพชิตฺวาน
ยุตฺตโยโค วิปสฺสโก[3]
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
นิพฺพายิสฺสตฺยนาสโว.[4]

ภายหลังเขาบวชแล้ว จักประกอบความเพียร เจริญวิปัสสนากำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว จักไม่มีอาสวะนิพพาน.

---

[1] ฉ. จมฺมโก.
[2] ฉ. ติทสา โส.
[3] สี. วิปสฺสติ.
[4] ฉ. นิพฺพายิสฺสติ' นาสโว.

วีริยํ เม ธุรโธรยฺหํ
　　โยคกฺเขมาธิวาหนํ
ธาเรมิ อนฺติมํ เทหํ
　　สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน.

เรามีความเพียรอันนำไปซึ่งธุระ อันนำมาซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ เราทรงกายอันมีในที่สุด ในศาสนาแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

สตสหสฺเส กตํ กมฺมํ
　　ผลํ ทสฺเสสิ เม อิธ
สุมุตฺโต สรเวโคว
　　กิเลเส ฌาปยี มม.

กรรมที่ข้าพเจ้ากระทำไว้ในแสนกัปได้ แสดงผลแก่ข้าพเจ้าในชาตินี้ ได้เผาไหม้กิเลสทั้งหลายของข้าพเจ้า เหมือนกำลังลูกศร ที่พ้นจากแล่งไปอย่างรวดเร็ว (คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

ตโต มํ วนนิรตํ[๑]
　　ทิสฺวา โลกนฺตคู มุนิ
วนวาสิภิกฺขูน'คฺคํ[๒]
　　ปญฺญเปสิ มหามติ.

ลำดับนั้น พระมุนีผู้เป็นมหาปราชญ์ รู้ที่สุดแห่งโลก เห็นเราผู้ยินดีแล้วในป่า จึงทรงแต่งตั้งเราเป็นยอดแห่งภิกษุผู้อยู่ป่า.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
　　ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา เถโร สตฺถารํ ธมฺมเสนาปติญฺจ วนฺทิตุํ เสนาสนํ สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย

ก็พระเถระครั้นได้อภิญญา ๖ แล้ว จึงเก็บเสนาสนะถือบาตรจีวรไปเพื่อถวายบังคมพระผู้มีพระภาค และพบท่าน

---

[๑] สี. ฌานนิรตํ.
[๒] สี. ฌายีนํ ภิกฺขูนํ อคฺคํ.

อนุปุพฺเพน สาวตฺถึ ปตฺวา เชตวนํ ปวิสิตฺวา สตฺถารํ ธมฺมเสนาปติญฺจ วนฺทิตฺวา กติปาหํ เชตวเน วิหาสิ. อถ นํ สตฺถา อริยคณมชฺเฌ นิสินฺโน อารญฺญกานํ ภิกฺขูนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิ "เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ อารญฺญกานํ ยทิทํ เรวโต ขทิรวนิโย"ติ.①

พระธรรมเสนาบดีถึงกรุงสาวัตถี โดยลำดับ แล้วเข้าสู่วิหารเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดาและไหว้ท่านพระธรรมเสนาบดี แล้วพักอยู่ในวิหารชื่อว่าเชตวันสองสามวัน ครั้งนั้นพระศาสดาทรงประทับนั่งในท่ามกลางพระอริยสงฆ์ จึงทรงแต่งตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศกว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรด้วยพระดำรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุผู้อยู่ในป่าเป็นวัตร พระขทิรวนิยเรวตะเป็นเลิศ.

โส อปรภาเค อตฺตโน ชาตคามํ คนฺตฺวา "หลา, อุปหลา, สีสุปหลา"ติ ติสฺสนฺนํ ภคินีนํ ปุตฺเต "หลา, อุปหลา, สีสุปหลา"ติ ตโย ภาคิเนยฺเย อาเนตฺวา ปพฺพาเชตฺวา กมฺมฏฺฐาเน นิโยเชสิ. เต กมฺมฏฺฐานํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ. ตสฺมึ จ สมเย เถรสฺส โกจิเทว อาพาโธ อุปฺปนฺโน. ตํ สุตฺวา สาริปุตฺตตฺเถโร เรวตํ "คิลานปุจฺฉนํ อธิคมปุจฺฉนญฺจ กริสฺสามี"ติ อุปคจฺฉิ. เรวตตฺเถโร ธมฺมเสนาปตึ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา เตสํ สามเณรานํ

ต่อมาท่านไปยังบ้านเกิดของตน ได้นำหลานชาย ๓ คน คือ เด็กชายหลา เด็กชายอุปหลา และเด็กชายสีสุปหลา ซึ่งเป็นบุตรของพี่สาว ๓ คน คือ นางหลา นางอุปหลา และสีสุปหลา มาแล้วให้บวช แนะนำกรรมฐานสามเณรทั้ง ๓ ก็ประกอบเนือง ๆ ซึ่งกรรมฐานอยู่ และในสมัยนั้นพระเถระเกิดอาพาธบางอย่างขึ้น พระสารีบุตรเถระทราบข่าวนั้นจึงเข้าไปหาพระเรวตะด้วยคิดว่า เราจะถามถึงความป่วยไข้และถามมรรคผลที่พระเรวตะได้บรรลุแล้ว. พระเรวตเถระเห็น

---

① องฺ. เอกก. ๒๐/๓๑.

สตุปฺปาทนวเสน โอวทนฺโต "**หเล อุปหเล**"ติ[๑] คาถํ อภาสิ.

พระธรรมเสนาบดีมาแต่ไกลเทียว เมื่อจะกล่าวสอนให้สามเณรเหล่านั้นได้สติ ได้กล่าวคาถาว่า "**หเล อุปหเล**" เป็นต้น.

(๔๒. หเล[๒] อุปหเล สีสุปหเล[๒]
หลา[๓] อุปหลา สีสุปหลา[๓]
ปติสฺสติกา[๔] นุ โข วิหรถ
อาคโต โว วาลํ วิย เวธิยตีติ[๕]).

(๔๒. ดูกรสามเณรหลา อุปหลา สีสุปหลา เธอทั้ง ๓ เป็นผู้มีสติ เฉพาะหน้าอยู่หรือ พระสารีบุตรผู้เป็นลุงของพวกเธอ มีปัญญาว่องไว หยั่งรู้เหตุผลได้โดยถูกต้อง แม่นยำเปรียบดังนายขมังธนู ผู้ชำนาญยิงปลายขนทรายมาแล้ว).

๔๒. ตตฺถ **หเล อุปหเล สีสุปหเล**ติ[๖] เตสํ อาลปนํ. "หลา, อุปหลา, สีสุปหลา"ติ หิ อิตฺถิลิงฺควเสน ลทฺธนามา เต ตโย ทารกา ปพฺพชิตาปิ ตถา โวหรียนฺติ. "หลี อุปหลี สีสุปหลี'ติ เตสํ นามนฺ"ติ จ วทนฺติ. ยทตฺถํ "หเล"ติอาทินา อามนฺตนํ กตํ, ตํ ทสฺเสนฺโต "**ปติสฺสตา นุ โข วิหรถา**"ติ

๔๒. บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **หเล อุปหเล สีสุปหเล** เป็นคำร้องเรียกสามเณรเหล่านั้น อธิบายว่า ก็ทารก ๓ คนนั้นได้ชื่อตามเพศหญิงว่า หลา, อุปหลา, สีสุปหลา แม้บวชแล้ว เขาก็ยังเรียกชื่ออย่างนั้น แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ชื่อของสามเณรเหล่านั้นว่า หลี อุปหลี สีสุปหลี การเรียกชื่อ

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๑๗๙/๒๗๐.
[๒-๒] ฉ. ท. อิ. จาเล อุปจาเล สีสุปจาเล.
[๓-๓] ฉ. ท. อิ. อิเม ปาชา น ทิสฺสนฺติ.
[๔] ฉ. ท. ปติสฺสตา.
[๕] ฉ. ท. อิ. เวธีติ.

วตฺวา ตตฺถ การณมาห “**อาคโต โว วาลํ วิย เวธี**”ติ.

ด้วยคำเป็นต้นว่า หเล ดังนี้ เพื่อประโยชน์อันใด พระเถระเมื่อจะแสดงประโยชน์นั้นจึงกล่าวว่า **“เป็นผู้มีสติเฉพาะหน้าอยู่หรือ”** ดังนี้ แล้วกล่าวถึงเหตุในการเรียกนั้นว่า พระสารีบุตรผู้เป็นลุงของพวกเธอมีปัญญาว่องไว **หยั่งรู้เหตุผลได้โดยถูกต้องแม่นยำ เปรียบดังนายขมังธนูผู้ชำนาญยิงปลายขนทรายมาแล้ว** ดังนี้.

ปติสฺสตาติ[๑] ปติสฺสติกา.[๒] **โขติ**[๓] อวธารเณ. **อาคโตติ** อาคจฺฉิ. **โวติ** ตุมฺหากํ. **วาลํ วิย เวธีติ** วาลเวธิ วิย, อยํ เหตฺถ สงฺเขปตฺโถ : ติกฺขชวนนิพฺเพธิกปญฺญตาย วาลเวธิรูโป สตฺถุกปฺโป ตุมฺหากํ มาตุลตฺเถโร อาคโต, ตสฺมา สมณสญฺญํ[๔] อุปฏฺฐเปตฺวา สติสมฺปชญฺญยุตฺตา เอว หุตฺวา วิหรถ, “ยถาธิคเต วิหาเร อปฺปมตฺตา ภวถา”ติ.

บทว่า **ปติสฺสตา** ความว่า เป็นผู้มีสติเฉพาะหน้า. ศัพท์ว่า **โข** เป็นนิบาตลงในอวธารณะ. บทว่า **อาคโต** ได้แก่มาแล้ว. บทว่า **โว** คือของท่านทั้งหลาย. สองบทว่า **วาลํ วิย เวธิ** ความว่า ดุจนายขมังธนูยิงปลายขนทราย ก็ในคำนี้มีความย่อดังต่อไปนี้ พระเถระผู้เป็นลุงของเธอทั้งหลาย ผู้ชื่อว่าเหมือนนายขมังธนูผู้ยิงปลายขนทราย เพราะมีปัญญากล้า มีปัญญาไว มีปัญญาแทงตลอด ผู้เป็นที่สองรองพระศาสดามาแล้ว เพราะฉะนั้น

---

[๑] โป. อิ. ปติสฺสติกา.

[๒] โป. อิ. ปติสฺสตา.

[๓] สี. น โขติ.

[๔] สี. ม. สมณาสมณสญฺญํ.

เธอทั้งหลายเข้าไปตั้งสมณสัญญาเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะนั่นเทียวอยู่เถิด คือจงเป็นผู้ไม่ประมาทในวิหารธรรมที่ตนบรรลุแล้วเถิด.

ตํ สุตฺวา เต สามเณรา ธมฺมเสนาปติสฺส ปจฺจุคฺคมนาทิวตฺตํ กตฺวา อุภินฺนํ มาตุลตฺเถรานํ ปฏิสนฺถารเวลายํ นาติทูเร สมาธึ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทึสุ. ธมฺมเสนาปติ เรวตตฺเถเรน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา เต สามเณเร อุปสงฺกมิ, เต ตถากาลปริจฺเฉทสฺส กตตฺตา เถเร อุปสงฺกมนฺเต เอว อุฏฺฐหิตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐํสุ. เถโร "กตรกตรวิหาเรน วิหรถา"ติ ปุจฺฉิตฺวา เตหิ "อิมาย อิมายา"ติ วุตฺเต "ทารเกปิ นาม เอวํ วิเนนฺโต มยฺหํ ภาติโก ปจฺจปาทิ[1] วต ธมฺมสฺส อนุธมฺมนฺ"ติ เถรํ ปสํสนฺโต ปกฺกามิ.

สามเณรเหล่านั้นฟังคำนั้นแล้ว กระทำวัตร มีการลุกขึ้นต้อนรับเป็นต้น แก่ท่านพระธรรมเสนาบดีนั่งเข้าสมาธิอยู่ ณ ที่ไม่ไกล ในเวลาปฏิสันถารกับพระเถระผู้ลุงทั้งสอง พระธรรมเสนาบดีกระทำปฏิสันถารกับพระเรวตเถระแล้ว ลุกจากอาสนะเข้าไปหาสามเณรเหล่านั้น สามเณรเหล่านั้น เพราะทำการกำหนดกาลเช่นนั้นไว้แล้ว จึงลุกขึ้นไหว้พระเถระผู้เข้ามาหาแล้วยืนอยู่แล้ว พระเถระถามว่า เธออยู่ด้วยวิหารธรรมข้อไหนๆ เมื่อสามเณรเหล่านั้นตอบว่า ด้วยวิหารธรรมข้อนี้ ๆ จึงสรรเสริญพระเถระว่าพี่ชายของเราตักเตือนแนะนำทารกทั้งหลายถึงอย่างนี้เป็นผู้ยึดถือธรรมสมควรแก่ธรรม น่าอัศจรรย์ ดังนี้แล้วหลีกไป.

ขทิรวนิยตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระขทิรวนิยเถระ
จบ.

---

[1] โป. อิ. สจฺจวาที.

๓. สุมงฺคลตฺเถรคาถาวณฺณนา

สุมุตฺติโกติ อายสฺมโต สุมงฺคลตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ. โส เอกทิวสํ สตฺถารํ นฺหายิตฺวา เอกจีวรํ ฐิตํ ทิสฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต หุตฺวา อปฺโปเฐสิ.[1]

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยา อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ คามเก ตาทิเสน กมฺมนิสฺสนฺเทน ทลิทฺทกุเล นิพฺพตฺติ. ตสฺส **สุมงฺคโล**ติ นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต ขุชฺชกาสิตนงฺคลกุทฺทาลปริกฺขาโร หุตฺวา กสิยา ชีวติ.

๓. พรรณนาคาถาของพระสุมังคลเถระ

คาถาของท่านพระสุมังคลเถระมีคำว่า **สมุตฺติโก** เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเป็นมาอย่างไร. แม้พระเถระนั้นก็ได้ทำอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อนทั้งหลาย ท่านสั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ มาบังเกิดเป็นรุกขเทวดา ในกาลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ. วันหนึ่ง ท่านเห็นพระศาสดาทรงสรงสนานแล้ว ทรงจีวรผืนเดียวประทับยืนอยู่ จึงถึงความโสมนัส ปรบมือแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้นเขาท่องเที่ยวไป ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลเข็ญใจด้วยผลแห่งกรรมเช่นนั้นในหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ไม่ห่างไกลพระนครสาวัตถี เขาได้นามว่า**สุมังคละ** สุมังคละเจริญวัยแล้วเป็นผู้มีเคียวมีไถและจอบ อันเป็นสมบัติของคนค่อม เป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพด้วยกสิกรรม.

---

[1] ม. อปฺโผเฏสิ.

โส เอกทิวสํ รญฺญา ปเสนทิโกสเลน ภควโต ภิกฺขุสํฆสฺส จ มหาทาเน ปวตฺติยมาเน ทาโนปกรณานิ[๑] คเหตฺวา อาคจฺฉนฺเตหิ มนุสฺเสหิ สทฺธึ ทธิฆฏํ คเหตฺวา อาคโต ภิกฺขูนํ สกฺการสมฺมานํ ทิสฺวา “อิเม สมณา สกฺยปุตฺติยา สุขุมวตฺถสุนิวตฺถา สุโภชนานิ ภุญฺชิตฺวา นิวาเตสุ เสนาสเนสุ วิหรนฺติ, ยนฺนูนาหมฺปิ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ จินฺเตตฺวา อญฺญตรํ มหาเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตโน ปพฺพชฺชาธิปฺปายํ นิเวเทสิ. โส ตํ กรุณายนฺโต ปพฺพาเชตฺวา กมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิ.

โส อรญฺเญ วิหรนฺโต เอกวิหาเร นิพฺพินฺโน อุกฺกณฺฐิโต หุตฺวา วิพฺภมิตุกาโม ญาติคามํ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค กจฺฉํ พนฺธิตฺวา เขตฺตํ กสนฺเต กิลิฏฺฐวตฺถนิวตฺเถ[๒] สมนฺตโต รโชกิณฺณสรีเร วาตาตเปน ผุสฺสนฺเต[๓] กสฺสเก ทิสฺวา “มหนฺตํ วติเม สตฺตา ชีวิกนิมิตฺตํ ทุกฺขํ ปจฺจนุโภนฺตี”ติ สํเวคํ

วันหนึ่ง เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลบำเพ็ญมหาทานถวายพระผู้มีพระภาค และภิกษุสงฆ์ เขาถือหม้อนมส้มเดินร่วมมากับมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ถือเครื่องทานเดินมา เห็นสักการะและสัมมานะของภิกษุทั้งหลาย แล้วก็คิดว่า พระสมณศากยบุตรเหล่านี้ นุ่งห่มผ้าที่เนื้อละเอียด บริโภคโภชนะที่ดี อยู่ในเสนาสนะที่สงัดลม ทำไฉนแม้ตัวเราจะพึงบวชบ้าง ดังนี้ จึงเข้าไปหาพระมหาเถระรูปหนึ่ง แจ้งความประสงค์ว่าตน ใคร่จะบวช พระมหาเถระนั้น มีความกรุณาเขา จึงให้เขาบรรพชาแล้วบอกกรรมฐานให้.

ท่านอยู่ในป่าเบื่อหน่ายในการอยู่ผู้เดียว มีความกระสันขึ้นอยากจะสึก จึงไปยังเรือนของญาติ ในระหว่างทางเห็นชาวนากำลังถกเขมรไถนา นุ่งห่มผ้าเศร้าหมอง มีตัวเปื้อนเปรอะด้วยธุลีโดยรอบ ถูกลมและแดดแผดเผา จึงได้ความสลดใจว่า สัตว์เหล่านี้ กำลังเสวยทุกข์ที่มีการเลี้ยงชีพเป็นเหตุเป็นอันมากหนอ เพราะ

---

[๑] โป. ม. ทารุปกรณานิ.

[๒] สี. กิลิฏฺฐวตฺเถ.

[๓] สี. สุสฺสนฺเต.

ปฏิลภิ. ญาณสฺส ปริปากํ คตตฺตา ยถาคหิตํ กมฺมฏฺฐานํ อุปฏฺฐาสิ. โส อญฺญตรํ รุกฺขมูลํ อุปคนฺตฺวา วิเวกํ ลภิตฺวา โยนิโส มนสิกโรนฺโต วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา มคฺคปฏิปาฏิยา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

"อตฺถทสฺสี ชินวโร
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ
วิหารา อภินิกฺขมฺม
ตฬากํ อุปสงฺกมิ.

นฺหาตฺวา ปิตฺวา จ สมฺพุทฺโธ
อุตฺตริเตฺวกจีวโร
อฏฺฐาสิ ภควา ตตฺถ
วิโลเกนฺโต ทิโสทิสํ.

ภวเน อุปวิฏฺโฐหํ
อทฺทสํ โลกนายกํ
หฏฺโฐ หฏฺเฐน จิตฺเตน
อปฺโปเฐสึ[2] อหํ ตทา.

เหตุที่ท่านมีญาณแก่กล้าแล้ว กรรมฐานที่ท่านเรียนมาจึงปรากฏแล้ว ท่านเข้าไปยังโคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ได้ความสงัด กระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย เจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัต โดยลำดับแห่งมรรค. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"พระชินวร พระนามว่าอัตถทัสสี เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ เสด็จออกจากพระวิหารแล้ว เสด็จเข้าไปใกล้สระน้ำ.

พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสรงสนานและดื่มแล้ว ทรงห่มจีวรผืนเดียว เฉวียงพระอังสา ประทับยืนเหลียวดูทิศน้อยใหญ่อยู่ ณ ที่นั้น.

ในกาลนั้น เราเข้าไปในที่อยู่ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคผู้นายกของโลก เรามีจิตร่าเริงโสมนัสได้ปรบมือ.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๑๔/๒๑๑.

[2] สี. ปจฺจตฺถรสตมฺปิ จ. ฉ. อปฺโปเฐสึ.

สตรํสี ว โชตนฺนํ
ปภาสนฺตํว กญฺจนํ
นจฺเจ คีเต จ ยุตฺโตหํ
ปญฺจงฺคตุริเยปิ จ.[1]

เราประกอบการฟ้อน การขับร้อง และดนตรีเครื่อง ๕ ถวายพระองค์ผู้โชติช่วงดังดวงอาทิตย์ ส่งแสงเรืองเหลืองดังทองคำ.

ยํ ยํ โยนูปปชฺชามิ
เทวตฺตํ อถ มานุสํ
สพฺเพ สตฺเต อภิโภมิ
วิปุโล โหติ เม ยโส.

เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือความเป็นเทวดาหรือมนุษย์ ในกำเนิดใด ๆ ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งปวง ยศอันไพบูลย์มีแก่เรา.

นโม เต ปุริสาชญฺญ
นโม เต ปุริสุตฺตม
อตฺตานํ โตสยิตฺวาน
ปเร โตเสสิ[2] ตฺวํ มุนิ.

ขอนอบน้อมแด่พระองค์ ผู้เป็นบุรุษอาชาไนย ขอนอบน้อม แด่พระองค์ผู้อุดมบุรุษ พระองค์ผู้เป็นมุนี ทรงยังพระองค์ให้ยินดีแล้ว ทรงยังผู้อื่นให้ยินดีอีกด้วย.

ปริคฺคหิตฺวา[3] นิสีทิตฺวา
หาสํ กตฺวาน สุพฺพโต[4]
อุปฏฺฐหิตฺวาน สมฺพุทฺธํ
ตุสิตํ อุปปชฺชหํ.

เรากำหนดใจ นั่งแล้วทำความร่าเริง มีวัตรอันดี บำรุงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เข้าถึงชั้นดุสิต.

โสฬสิโต[5] กปฺปสเต
ทฺวินวา เอกจินฺติตา

ในกัปที่ ๑,๖๐๐ กัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิหลายพระองค์

---

[1] ฉ. นจฺจคีเต ปยุตฺโตหํ ปญฺจงฺคตูริยมฺหิ จ.
[2] สี. ปริโตเสสิ.
[3] ฉ. ปริคฺคเห.
[4] ฉ. สุพฺพเต.
[5] ฉ, โสฬเสโต, สี. โสฬสเก.

สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สมฺปตฺตึ อตฺตโน ทุกฺขวิมุตฺตึ จ กิตฺตนวเสน อุทานํ อุทาเนนฺโต "**สุมุตฺติโก**"ติ คาถํ อภาสิ.

(๔๓. สุมุตฺติโก สมุตฺติโก สาหุ
สุมุตฺติโกมฺหิ ตีหิ ขุชฺชเกหิ
อสิตาสุ มยา นงฺคลาสุ
มยา ขุทฺทกุทฺทาลาสุ มยา
ยทิปิ อิธเมว อิธเมว
อถ วาปิ อลเมว อลเมว
ฌาย สุมงฺคล ฌาย สุมงฺคล
อปฺปมตฺโต วิหร สุมงฺคลาติ).[๑]

มีพระนามเหมือนกันว่า ทวินวเอกจินติตะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทานด้วยสามารถแห่งการประกาศสมบัติ และความพ้นทุกข์ของตน ได้กล่าวคาถาว่า "**สุมุตฺติโก**" เป็นต้น.

(๔๓. เราพ้นดีแล้ว ๆ เราเป็นผู้พ้นดีแล้ว จากความค่อมทั้ง ๓ คือ จากการเกี่ยวข้าว จากการไถนา จากการถางหญ้า ถึงแม้ว่ากิจมีการเกี่ยวข้าวเป็นต้น จะอยู่ในที่ใกล้ ๆ เรานี้เอง แต่ก็ไม่สมควรแก่เราทั้งนั้น ท่านจงเจริญฌานไปเถิด สุมังคละ จงเจริญฌานไปเถิด

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๑๘๐/๒๗๐.

สุมังคละ ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่เถิดสุมังคละ).

๔๓. ตตฺถ **สุมุตฺติโก**ติ สุนฺทรา อจฺจนฺติกตาย อปุนพฺภวิกา[1] มุตฺติ เอตสฺสาติ สุมุตฺติโก. ตสฺส ปน วิมุตฺติยา ปาสํสิยตาย อจฺฉริยตาย จ อปฺโปเจนฺโต[2] อาห "**สุมุตฺติโก**"ติ.

๔๓. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุมุตฺติโก** ความว่า ชื่อว่ามีความหลุดพ้นด้วยดี เพราะหลุดพ้นดี คือไม่ต้องเกิดอีก เพราะกระทำที่สุดได้แล้ว ก็พระเถระเมื่อจะปรบมือ เพราะความหลุดพ้นของท่าน น่าสรรเสริญและน่าอัศจรรย์ จึงกล่าวว่า **สุมุตฺติโก**.

ปุน ตตฺถ วิมุตฺติยํ อตฺตโน ปสาทสฺส หฏฺฐภาวํ[3] ทสฺเสนฺโต "**สาหุ สุมุตฺติโกมฺหี**"ติ อาห, สาธุ สุฏฺฐุ[4] มุตฺติโก วตมฺหีติ อตฺโถ. กุโต ปนายํ สุมุตฺติกตาติ. กามญฺจายํ เถโร สพฺพสฺมาปิ วฏฺฏทุกฺขโต สุวิมุตฺโต, อตฺตโน ปน ตาว อุปฏฺฐิตํ อติวิย อนิฏฺฐภูตํ ทุกฺขํ ทสฺเสนฺโต "**ตีหิ ขุชฺชเกหี**"ติอาทิมาห.

พระเถระเมื่อจะแสดงว่าความเลื่อมใสของตน ในวิมุตติเป็นสิ่งที่น่ายินดี จึงกล่าวว่า **สาหุ สุมุตฺติโกมฺหิ** อธิบายว่า สาธุเราพ้นดีแล้วหนอดังนี้. ถามว่า ก็พระเถระนี้ เป็นผู้พ้นดีแล้วจากอะไร ตอบว่า ก็พระเถระนี้เป็นผู้หลุดพ้นดีแล้วจากวัฏทุกข์แม้ทั้งปวงก็จริง แต่ถึงอย่างนั้น พระเถระเมื่อจะแสดงความทุกข์ที่ปรากฏแก่ตนก่อน อันไม่น่าปรารถนาอย่างยิ่ง จึงกล่าวว่า "**ตีหิ ขุชฺชเกหิ**" ดังนี้เป็นต้น.

---

[1] สี. ม. อปุนพฺภวนฺติกา

[2] สี. อปฺโผเฏนฺโต.

[3] สี. หฏฺฐีภาวํ,

[4] สี. สาธุ สาธุ.

ตตฺถ **ขุชฺชเกหีติ** ขุชฺชสภาเวหิ, ขุชฺชากาเรหิ วา. นิสฺสกฺกวจนเญฺจตํ มุตฺตสทฺทาเปกฺขาย กสฺสโก หิ อขุชฺโชปิ สมาโน ตีสุ ฐาเนสุ อตฺตานํ ขุชฺชํ กตฺวา ทสฺเสติ ลายเน กสเน กุทฺทาลกมฺเม จ. โย หิ ปน กสฺสโก ลายนาทีนิ กโรติ, ตานิปิ อสิตาทีนิ กุฏิลาการโต ขุชฺชกานีติ วุตฺตํ "ตีหิ ขุชฺชเกหี"ติ.

อิทานิ ตานิ สรูปโต ทสฺเสนฺโต "**อสิตาสุ มยา**, **นงฺคลาสุ มยา**, **ขุทฺทกุทฺทาลาสุ มยา**"ติ อาห. ตตฺถ **อสิตาสุ มยาติ** ลวิตฺเตหิ มยา มุตฺตนฺติ อตฺโถ. นิสฺสกฺเก เจตํ ภุมฺมวจนํ. เสเสสุปิ เอเส นโย. อปเร ปน "**อสิตาสุ มยาติ** ลวิตฺเตหิ กรณภูเตหิ มยา ขุชฺชิตนฺ"ติ[1] วทนฺติ. เตสํ มเตน กรณตฺเถ เหตุมฺหิ วา ภุมฺมวจนํ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ขุชฺชเกหิ** ความว่าจากสภาพความค่อม หรือจากอาการค่อม. คำนั้นเป็นคำเปล่งออกด้วยความเบิกบานแห่งเสียงที่เปล่งออก ด้วยว่าชาวนาแม้ไม่เป็นคนค่อม ก็แสดงตนเป็นคนค่อมในฐานะ ๓. คือในการเก็บเกี่ยว, ในการไถ, ในการขุด ก็แลชาวนาคนใดกระทำการเกี่ยวเป็นต้น อาการมีการเกี่ยวเป็นต้น แม้นั้นของชาวนานั้น ก็ชื่อว่าความค่อมโดยอาการงอ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ตีหิ ขุชฺชเกหิ.

บัดนี้ พระเถระเมื่อจะแสดงทุกข์เหล่านั้น โดยสรุป จึงกล่าวว่า "**เราพ้นแล้วจากการเกี่ยวข้าว จากการไถ จากการถางหญ้า**". ดังนี้. สองบทว่า **อสิตาสุ มยา** ในคาถานั้น ความว่า เราพ้นจากเคียวทั้งหลายแล้ว คำนี้เป็นสัตตมีวิภัตติใช้ในอรรถแห่งปัญจมีวิภัตติ แม้ในคำที่เหลือก็มีนัยนี้. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า สองบทว่า **อสิตาสุ มายา** ความว่า เราถึงแล้วซึ่งความเป็นคนค่อม เพราะเคียวทั้งหลาย คือ

---

[1] สี. มุจฺฉิตนฺติ.

มีเคียวเป็นเหตุตามมติของเกจิอาจารย์เหล่านั้น บทว่า อสิตาสุ เป็นสัตตมีวิภัตติลงในอรรถแห่งกรณะหรือในเหตุ.

“**นงฺคลาสู**”ติ ลิงฺควิปลฺลาสํ กตฺวา วุตฺตํ, นงฺคเลหิ กสิเรหีติ อตฺโถ. อตฺตนา วลญฺชิตกุทฺทาลสฺส สภาวโต วลญฺชเนน วา อปฺปกตาย วุตฺตํ “ขุทฺทกุทฺทาลาสู”ติ. “กุณฺรกุทฺทาลาสู”ติปิ ปาฬิ. วลญฺชเนเนว อติขิณขณิเตสูติ อตฺโถ. **อิธเมวา**ติ ม-กาโร ปทสนฺธิกโร.

บทว่า **นงฺคลาสุ** ท่านกล่าวทำเป็นลิงควิปัลลาส, อธิบายว่า เพราะไถทั้งหลายอันทุกข์ยาก. ท่านกล่าวว่า ขุทฺทกุทฺทาลาสุ เพราะว่า จอบที่ตนใช้มีเหลืออยู่น้อย โดยสภาวะ หรือเพราะใช้ไป (คือกร่อน) พระบาลีว่า กุณฺรกุทฺทาลาสุ ก็มี อธิบายว่า ขุดเสียจนคมกร่อนเพราะการใช้นั่นเอง. ม-อักษรในบทว่า **อิธเมว** กระทำเป็นบทสนธิ.

อถ วาปีติ วา-สทฺโท[1] นิปาตมตฺตํ. คามเก จิตฺตฺตา ตานิ อสีตาทีนิ กิญฺจาปิ อิเธว มม สมีเปเยว, ตถาปิ อลเมว โหตีติ อตฺโถ. ตุริตวเสน เจตํ อาเมฑิตวจนํ.[2] **ฌายาติ** ผลสมาปตฺติฌานวเสน ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารตฺถํ ทิพฺพวิหาราทิวเสน จ ฌาย. **สุมงฺคลา**ติ อตฺตานํ อาลปติ. ฌาเน ปน อาทรทสฺสนตฺถํ อาเมฑิตํ กตํ.

วา-ศัพท์ในบทว่า **อถ วาปิ** เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า ถึงแม้ว่าเคียวเป็นต้นเหล่านั้น อยู่ในที่อยู่ในที่นี้แหละ คือในที่ใกล้เรานี้เอง เพราะตั้งอยู่ในหมู่บ้านแม้โดยแท้ ถึงอย่างนั้นก็ไม่สมควรแก่เราทั้งนั้น. ก็คำนี้เป็นคำกล่าวย้ำด้วยอำนาจความรีบร้อน. บทว่า **ฌาย** ความว่า เพ่งด้วยอำนาจผลสมาบัติฌาน และด้วยอำนาจทิพวิหารฌานเป็นต้น เพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน. บทว่า **สุมงฺคล**

---

[1] สี. ปิ สทฺโท.

[2] สี. อิ. อาเมณฺฑิต.

ท่านเรียกตัวท่านเอง ก็ท่านกระทำคำซ้ำ ๆ กันก็เพื่อแสดงว่ามีความเอื้อเฟื้อในฌาน.

อปฺปมตฺโต วิหราติ สติปญฺญา[๑]เวปุลฺลปฺปตฺติยา สพฺพตฺถกเมว อปฺปมตฺโตสิ ตฺวํ, ตสฺมา อิทานิ สุขํ วิหร สุมงฺคล. เกจิ ปน "อรหตฺตํ อปฺปตฺวา เอว วิปสฺสนาย วีถิปฏิปนฺนาย สาสเน สญฺชาตาภิรติยา[๒] ยถานุภูตํ ฆราวาสทุกฺขํ ชิคุจฺฉนฺโต เถโร อิมํ คาถํ วตฺวา ปจฺฉา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณี"ติ วทนฺติ. เตสํ มเตน "ฌาย อปฺปมตฺโต วิหารา"ติ ปทานํ อตฺโถ วิปสฺสนามคฺควเสนปิ ยุชฺชติ เอว.

สองบทว่า **อปฺปมตฺโต วิหร** ความว่า ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ในที่ทั้งปวงทีเดียว ด้วยความถึงความไพบูลย์ด้วยสติและปัญญา เพราะฉะนั้น สุมังคละบัดนี้ท่านจงอยู่ให้เป็นสุข แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระเถระยังไม่บรรลุพระอรหัตก็เกลียดความทุกข์ในฆราวาสตามที่ตนเสวยมาแล้ว เพราะเกิดความยินดียิ่งในพระศาสนา ด้วยวิปัสสนา อันดำเนินไปสู่วิถีแล้วจึงกล่าวคาถานี้ ภายหลังเจริญวิปัสสนาจึงบรรลุพระอรหัตดังนี้ ความของหลายบทว่า ฌาย อปฺปมตฺโต วิหาร (จงเป็นผู้ไม่ประมาทเพ่งฌานอยู่เถิด) ตามมติของพระอาจารย์ลางพวกเหล่านั้น ย่อมถูกทีเดียวแม้ด้วยอำนาจวิปัสสนาและมรรค.

สุมงฺคลตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสุมังคลเถระ
จบ.

---

[๑] สี. ม. ปญฺญาสติ.

[๒] สี. ปพฺพชฺชาภิรติยา.

๔. สานุตฺเถรคาถาวณฺณนา

๔. พรรณนาคาถาของพระสานุเถระ

มตํ วา อมฺม โรทนฺตีติ อายสฺมโต สานุตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต อิโต จตุนวุเต กปฺเป สิทฺธตฺถสฺส ภควโต หตฺถปาทโธวนมุขวิกฺขาลนานํ อตฺถาย อุทกํ อุปเนสิ. สตฺถา หิ โภชนกาเล หตฺถปาเท โธวิตุกาโม อโหสิ. โส สตฺถุ อาการํ สลฺลกฺเขตฺวา อุทกํ อุปเนสิ.

คาถาของท่านพระสานุเถระมีคำว่า **มตํ วา อมฺม โรทนฺติ** ดังนี้เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร. แม้พระสานุเถระรูปนี้ก็ได้ทำอธิการไว้ ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เขานำน้ำเข้าไปถวายแด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ เพื่อใช้ชำระพระหัตถ์และพระบาท และสำหรับบ้วนพระโอษฐ์ คือ เมื่อเวลาพระศาสดาจะเสวยก็ทรงประสงค์จะล้างชำระพระหัตถ์และพระบาท ท่าน (พระเถระ) กำหนดอาการของพระศาสดาจึงนำน้ำเข้าไปถวาย.

ภควา หตฺถปาเท โธวิตฺวา ภุญฺชิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตุกาโม อโหสิ. โส ตมฺปิ ญตฺวา มุโขทกํ อุปเนสิ. สตฺถา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา มุขโธวนกิจฺจํ นิฏฺฐาเปสิ. เอวํ ภควา อนุกมฺปํ อุปาทาย เตน กรียมานํ เวยฺยาวจฺจํ สาทิยิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ

พระผู้มีพระภาคทรงชำระพระหัตถ์และพระบาทแล้วทรงเสวย ประสงค์จะบ้วนพระโอษฐ์ ท่านก็รู้อาการแม้นั้นจึงนำน้ำบ้วนพระโอษฐ์เข้าไปถวาย พระศาสดาทรงบ้วนพระโอษฐ์แล้วทำกิจการบ้วนพระโอษฐ์ เสร็จแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงยินดีในไวยาวัจกิจที่เขาจัดถวายเพราะอาศัยความเอ็นดู ด้วยอาการอย่างนี้

สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส อุปาสกสฺส เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิ.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก แล้วกระทำบุญอย่างอื่นๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาถือปฏิสนธิในเรือนของอุบาสกคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี.

ตสฺมึ คพฺภคเตเยว ปิตา ปวาสํ คโต, อุปาสิกา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิตฺวา **สานู**ติสฺส นามํ อกาสิ. ตสฺมึ อนุกฺกเมน วฑฺฒนฺเต สตฺตวสฺสิกํเยว นํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ปพฺพาเชสิ "เอวมยํ อนนฺตราโย[1] วฑฺฒิตฺวา อจฺจนฺตสุขภาคี ภวิสฺสตี"ติ. โส "สานุสามเณโร"ติ ปญฺญาโต ปญฺญวา วตฺตสมฺปนฺโน พหุสฺสุโต ธมฺมกถิโก สตฺเตสุ เมตฺตชฺฌาสโย หุตฺวา เทวมนุสฺสานํ ปิโย อโหสิ มนาโปติ สพฺพํ สานุสุตฺเต อาคตนเยน เวทิตพฺพํ.

เมื่อท่านอยู่ในครรภ์นั่นเองบิดาก็จากไป โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน อุบาสิกาก็คลอดบุตรชายตั้งชื่อว่าสานุ เขาเจริญวัยขึ้นโดยลำดับ พออายุได้ ๗ ขวบเท่านั้นก็ให้เขาบรรพชาในสำนักของภิกษุทั้งหลาย ด้วยคิดว่า เด็กนี้โตขึ้นหาอันตรายมิได้ จักมีส่วนแห่งความสุขอันล่วงส่วนได้ก็ด้วยการบรรพชานี้ เขาปรากฏชื่อว่าสานุสามเณรเป็นผู้มีปัญญา สมบูรณ์ด้วยวัตร เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก มีอัธยาศัยเมตตาในสัตว์ทั้งหลาย ทั้งเป็นที่รักที่เจริญใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เรื่องทั้งหมดพึงทราบโดยนัยที่มาแล้วในสานุสูตร.

ตสฺส อตีตชาติยํ มาตา ยกฺขโยนิยํ นิพฺพตฺติ. ตํ ยกฺขา "สานุตฺเถรสฺส อยํ มาตา"ติ ครุจิตฺติการพหุลา หุตฺวา

มารดาในอดีตชาติของท่านไปบังเกิดในกำเนิดยักษ์ พวกยักษ์จึงมากไปด้วยความเคารพ ความยำเกรงนับถือมารดา

---

[1] อิ. อนนฺตราเยน.

มาเนนฺติ.[๑] เอวํ คจฺฉนฺเต กาเล ปุถุชฺชนภาวสฺส อาทีนวํ วิภาเวนฺตํ วิย เอกทิวสํ สานุสฺส โยนิโส มนสิการาภาวา อโยนิโส อุมฺมุชฺชนฺตสฺส[๒] วิพฺภมิตุกามตาจิตฺตํ[๓] อุปฺปชฺชิ.

ของท่านนั้นด้วยคิดว่า ท่านผู้นี้เป็นมารดาของพระสานุเถระดังนี้ เมื่อกาลล่วงไป ๆ อย่างนี้ เพราะสานุสามเณรไม่มนสิการโดยอุบายอันแยบคาย มัวหมกมุ่นอยู่โดยอโยนิโสมนสิการ วันหนึ่งจึงเกิดความคิดอยากจะสึกออกไป เหมือนจะประกาศโทษของความเป็นปุถุชนให้ปรากฏ ฉะนั้น.

ตํ ตสฺส ยกฺขินิมาตา ญตฺวา มนุสฺสมาตุยา อาโรเจสิ "ตว ปุตฺโต สานุ 'วิพฺภมิสฺสามี'ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทสิ, ตสฺมา ตฺวํ :

ยักษิณีผู้เคยเป็นมารดาของสามเณรทราบเหตุนั้น จึงบอกแก่มารดาที่เป็นมนุษย์ว่า สานุสามเณรลูกชายของท่านคิดจะสึก เพราะฉะนั้น ท่านจงไปพูดอย่างนี้ว่า :

'สานุํ ปพุทฺธํ วชฺชาสิ[๔]
　ยกฺขานํ วจนํ[๕] อิทํ
มากาสิ ปาปกํ กมฺมํ
　อาวิ วา ยทิ วา รโห.

'ท่านพึงบอกสานุสามเณร ผู้ฟื้นขึ้นแล้ว ยักษ์สั่งคำนี้ไว้ว่า ท่านอย่าได้ทำกรรมอันลามกทั้งในที่แจ้งและที่ลับ.

สเจ ตฺวํ ปาปกํ กมฺมํ
　กริสฺสสิ กโรสิ วา

ถ้าท่านจักกระทำ หรือกำลังกระทำกรรมอันลามกไซร้ ถึงท่านจะเหาะ

---

[๑] สี. ปณาเมนฺติ.

[๒] ม. อุมฺมชฺชนฺตสฺส.

[๓] สี. วิพฺภมิตุกามตาย จิตฺตํ,
ม. วิพฺภมิตุกามจิตฺตํ.

[๔] สี. สานุ มา พุทฺธํ วชฺชาสิ.

[๕] ม. ยกฺขินิวจนํ.

น เต ทุกฺขา ปมุตฺยตฺถิ
อุปฺปจฺจาปิ ปลายโต'ติ[๑]

เอวํ ภณาหี"ติ.

หนีไปก็ไม่พ้นจากทุกข์'

เอวญฺจ ปน วตฺวา ยกฺขินิมาตา ตตฺเถวนฺตรธายิ. มนุสฺสมาตา ปน ตํ สุตฺวา ปริเทวโสกาสมาปนฺนา เจโตทุกฺขสมปฺปิตา อโหสิ. อถ สานุสามเณโร ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย มาตุสนฺติกํ อุปคโต มาตรํ โรทมานํ ทิสฺวา "อมฺม กึ นิสฺสาย โรทสี"ติ วตฺวา "ตํ นิสฺสายา"ติ จ วุตฺโต มาตุ **"มตํ วา อมฺม โรทนฺติ โย วา ชีวํ น ทิสฺสตี"**ติ[๒] คาถํ อภาสิ.

ก็แลมารดาผู้เป็นยักษิณีครั้นกล่าวอย่างนี้ แล้วก็อันตรธานไปในที่นั้นนั่นเทียว. ฝ่ายมารดาที่เป็นมนุษย์สดับคำนั้นแล้วจึงมีความเศร้าโศกเสียใจพิไรรำพันไปต่าง ๆ เต็มตื้นไปด้วยความทุกข์ใจ ทีนั้นสานุสามเณรเมื่อเวลาเช้า ก็นุ่งห่มแล้วถือเอาบาตรและจีวรเข้ามาหามารดา ครั้นเห็นมารดากำลังร้องไห้อยู่ จึงถามว่า แม่ ร้องไห้เพราะเหตุไรหรือ และเมื่อมารดาตอบว่า เพราะเหตุตัวเจ้า จึงได้กล่าวคาถาแก่มารดาว่า **"มตํ วา อมฺม โรทนฺติ โย วา ชีวํ น ทิสฺสติ"** เป็นต้น.

(๔๔. มตํ วา อมฺม โรทนฺติ
โย วา ชีวํ น ทิสฺสติ
ชีวนฺตํ มํ อมฺม ทิสฺสนฺติ[๓]
กสฺมา มํ อมฺม โรทสีติ).

(๔๔. คุณโยมจ๋า ชนทั้งหลายเขาพากันร้องไห้ถึงคนที่ตายแล้ว ร้องไห้ถึงคนที่ยังเป็นอยู่ แต่หายหน้าจากไป ส่วนฉันยังมีชีวิตอยู่ ทั้งปรากฏตัวอยู่ เหตุไรคุณโยมจึงมาร้องไห้ถึงฉันเล่า).

---

[๑] สํ. ส. ๑๕/๓๐๗, ธมฺมปทฏฺฐกถา. ๗/๑๕๖.

[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๑๘๑/๒๗๐.

[๓] ฉ. ท. ปสฺสนฺตี.

๔๔. ตสฺสตฺโถ : **อมฺม** โรทนฺตา นาม ญาตกา มิตฺตา วา อตฺตโน ญาตกํ มิตฺตํ วา **มตํ** อุทฺทิสฺส **โรทนฺติ** ปรโลกํ คตตฺตา, **โย วา** ญาตโก มิตฺโต วา **ชีวํ** ชีวนฺโต เทสนฺตรํ ปกฺกนฺตตาย จ **น ทิสฺสติ**, ตํ วา อุทฺทิสฺส โรทนฺติ, อุภยมฺเปตํ มยิ น วิชฺชติ, เอวํ สนฺเต **ชีวนฺตํ**๑ ธรมานํ **มํ** ปุรโต ฐิตํ **ปสฺสนฺตี กสฺมา อมฺม โรทสิ**, มํ อุทฺทิสฺส ตว โรทนสฺส การณเมว นตฺถีติ.

๔๔. ความในคาถานั้นดังต่อไปนี้ : **แม่** ธรรมดาญาติหรือมิตรผู้ร้องไห้ ย่อมร้องไห้ถึงญาติหรือมิตรของตนผู้**ตายไป**แล้ว เพราะล่วงลับไปสู่ปรโลกแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ญาติก็ดี มิตรก็ดี คนใดยังมีชีวิตอยู่ ไม่ปรากฏเพราะเดินทางไปประเทศอื่น ก็ย่อมร้องไห้ถึงญาติหรือมิตรผู้นั้น ก็เหตุแม้ทั้ง ๒ อย่างนี้ ไม่มีในฉัน เมื่อเป็นเช่นนั้น แม่เห็น**ฉันผู้ยังมีชีวิตอยู่**ทรงร่างอยู่ ยืนอยู่ข้างหน้า **จะร้องไห้ไปทำไมเล่า แม่จ๋า** คือการที่แม่ร้องไห้ถึงฉันไม่มีเหตุ(อันสมควร) เลย ดังนี้.

ตํ สุตฺวา ตสฺส มาตา "มรณํ เหตํ ภิกฺขเว, โย สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตตี"ติ๒ สุตฺตปทานุสาเรน อุปฺปพฺพชนํ๓ อริยสฺส วินเย มรณนฺติ ทสฺเสนฺตี :

มารดาของสานุสามเณรฟังคำนั้นแล้ว เมื่อจะแสดงว่า การสึกออกไปเป็นการตายในวินัยของพระอริยเจ้าตามแนวของบทในพระสูตรว่า ก็ภิกษุทั้งหลายผู้ใดกล่าวคืนสิกขาหมุนไปเพื่อความเป็นคนต่ำช้า ข้อนั้นเป็นมรณะ (ความตาย) ของเขา ดังนี้ จึงภาษิต ๒ คาถาว่า :

"มตํ วา ปุตฺต โรทนฺติ
โย วา ชีวํ น ทิสฺสติ

"ลูกเอ๋ย ญาติและมิตรทั้งหลาย
ย่อมร้องไห้ถึงคนที่ตายแล้วหรือยัง

---

๑ สี. ชีวนฺตํ ฐิตํ.
๒ ม. อุ. ๑๔/๖๙. โถกํ วิสทิสํ.
๓ สี. อุปฺปพฺพชฺชนํ.

โย จ กาเม จชิตฺวาน
ปุนราคจฺฉเต อิธ.

เป็นอยู่ แต่หายไป แต่คนใดละกามทั้งหลาย แล้วจะกลับมาในกามนี้อีก.

ตํ วาปิ ปุตฺต โรทนฺติ
ปุน ชีวํ มโต หิ โส
กุกฺกุฬา อุพฺภโต ตาต
กุกฺกุฬํ ปติตุมิจฺฉสี"ติ[1]
คาถาทฺวยํ อภาสิ.

ลูกรัก ญาติและมิตรทั้งหลาย ย่อมร้องไห้ถึงคนนั้น เพราะเขาเป็นอยู่ต่อไปอีกก็เหมือนตายแล้ว. แน่ะพ่อ เรายกเจ้าขึ้นจากเถ้ารึง ที่ยังร้อนระอุแล้ว เจ้าอยากจะตกลงไปสู่เถ้ารึงอีกหรือ ดังนี้".

ตตฺถ **กาเม จชิตฺวานา**ติ เนกฺขมฺมชฺฌาสเยน วตฺถุกาเม ปหาย, ตญฺจ กิเลสกามสฺส ตทงฺคปฺปหานวเสน เวทิตพฺพํ. ปพฺพชฺชา เหตฺถ กามปริจฺจาโค อธิปฺเปโต.

สองบทว่า **กาเม จชิตฺวาน** ในคาถานั้น ความว่า ละวัตถุกามโดยมีอัธยาศัยในเนกขัมมะ ก็การละวัตถุกามนั้นพึงทราบด้วยอำนาจการละกิเลสกามด้วยตทังคปหานะ ก็การบรรพชาในที่นี้ประสงค์เอาว่าการสละกาม.

ปุนราคจฺฉเต อิธาติ อิธ เคเห ปุนเทว อาคจฺฉติ, หีนายาวตฺตนํ สนฺธาย วทติ.

บาทคาถา ว่า **ปุนราคจฺฉเต อิธ** ความว่า ยังกลับมาในเรือนนี้อีกเล่า ท่านกล่าวหมายเอาการเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว.

ตํ วาปีติ โย ปพฺพชิตฺวา วิพฺภมติ, กํ วาปิ[2] ปุคฺคลํ มตํ วิย มาทิสิโย

บทว่า **ตํ วาปิ** ความว่า บุคคลใดบวชแล้วสึกเสีย คนเช่นเราย่อมร้องไห้

---

[1] สํ. ส. ๑๕/๓๐๗, ธมฺมปทฏฺฐกถา. ๗/๑๕๗.
[2] โป. สี. ตญฺจาปิ.

โรทนฺติ. กสฺมาติ เจ. **ปุน ชีวํ มโต หิ โส**ติ วิพฺภมนฺโต ปจฺฉา โย ชีวนฺโต, โส[1] คุณมรเณน อตฺถโต มโตเยว. อิทานิสฺส สวิเสสสํเวคํ ชเนตุํ "**กุกฺกุฬา**"ติอาทิ วุตฺตํ.

ถึงบุคคลนั้นซึ่งเหมือนตายไปแล้ว ถ้ามีคำถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า **เพราะถึงเขาจะเป็นอยู่ต่อไปอีก ก็เหมือนคนตายแล้ว** คือผู้ใดหลังจากสึกไปยังมีชีวิตอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าตายแล้วจากประโยชน์ทีเดียว เพราะตายจากคุณธรรม บัดนี้เพื่อจะยังความสังเวชอันเป็นไปกับด้วยคุณวิเศษให้เกิดขึ้นแก่สานุสามเณรนั้น มารดาจึงกล่าวว่า **กุกฺกุฬา** เป็นอาทิ.

ตสฺสตฺโถ : อโหรตฺตํ อาทิตฺตํ วิย หุตฺวา **ทหนฏฺเฐน** กุกฺกุฬนิรยสทิสตฺตา **กุกฺกุฬา** คิหิภาวา อนุกมฺปนฺติยา มยา **อุพฺภโต** อุทฺธโต **ตาต** สานุ **กุกฺกุฬํ ปติตุํ อิจฺฉสิ** ปติตุกาโมสีติ.

เนื้อความของคำนั้น ดังต่อไปนี้ : ภาวะของคฤหัสถ์ ชื่อว่า เป็น**ดุจเถ้ารึง** เพราะคล้ายกับนรก ชื่อว่า **กุกกุฬะ** ด้วยอรรถว่า เผาไหม้ เพราะดุจถูกไฟเผาแล้วทั้งกลางวันและกลางคืน อันเราผู้มีความอนุเคราะห์ยกขึ้นแล้ว คือถอนขึ้นแล้ว ดูก่อนพ่อสานุ ท่านยัง**ปรารถนาเพื่อจะตกไปสู่เถ้ารึง** คือประสงค์จะตกไปสู่เถ้ารึงหรือ ดังนี้.

ตํ สุตฺวา สานุสามเณโร สํเวคชาโต หุตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา[2]

สานุสามเณรฟังคำนั้นแล้วเกิดความสลดจิต เริ่มเจริญวิปัสสนาไม่นานนักก็

---

[1] สี. โย วิพฺภนฺโต ปจฺฉา โส ชีวนฺโต.

[2] สี. วฑฺเฒตฺวา.

น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

บรรลุพระอรหัต เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ภุญฺชนฺตํ สมณํ ทิสฺวา
วิปฺปสนฺนมนาวิลํ
ฆเฏโนทกมาทาย
สิทฺธตฺถสฺส อทาสหํ.

"เราเห็นพระสมณะผู้ผ่องใสไม่ขุ่นมัว
กำลังเสวยอยู่ ได้เอาน้ำในหม้อ
ถวายแด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่า
สิทธัตถะ.

นิมฺมโล โหมหํ อชฺช[๓]
วิมโล ขีณสํสโย
ภเว นิพฺพตฺตมานมฺหิ[๔]
ผลํ นิพฺพตฺตเต มม.[๕]

วันนี้เราเป็นผู้ไม่เศร้าหมอง ปราศ-
จากมลทินสิ้นสงสัย ผลย่อมเกิด
แก่เราในภพที่เกิดอยู่.

จตุนฺนวุติโต[๖] กปฺเป
อุทกํ อททึ ตทา[๗]
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ทกทานสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
ถวายน้ำในกาลนั้น ด้วยการถวาย
น้ำนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็น
ผลแห่งการถวายน้ำ.

เอกสฏฺฐิมฺหิโต กปฺเป
เอโกว วิมโล อหุ
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๖๑ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่งทรง
พระนามว่า วิมละ ทรงสมบูรณ์
ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๐๘/๓๐๔.

[๒] สี. ม. นิมฺม เลหิ คุเณหิชฺช.

[๓] ฉ. นิพฺพตฺตมานสฺส.

[๔] ฉ. สุภํ.

[๕] ขุ. อป. ๓๒/๒๐๘/๓๐๕ จตุนวุเต อิโต อปฺเป.

[๖] ฉ. ยมทาสหํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ”ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เถโร อิมิสฺสา คาถาย วเสน “มยฺหํ วิปสฺสนารมฺโภ อรหตฺตปตฺติ จ ชาตา”ติ อุทานวเสน ตเมว คาถํ ปจฺจุทาหาสิ.

สานุตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

(คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เรา ทำให้แจ้งชัดแล้ว).

เราเผากิเลสทั้งหลายเสียแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ กระทำเสร็จแล้ว” ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว คิดว่า การเริ่มเจริญวิปัสสนาและการบรรลุพระอรหัตเกิดแก่เรา ด้วยสามารถแห่งคาถานี้ ดังนี้แล้ว จึงได้ยกคาถานั้นแหละ โดยเป็นคาถาอุทาน.

พรรณนาคาถาของพระสานุเถระ จบ.

๕. รมณียวิหาริตฺเถรคาถาวณฺณนา

ยถาปิ ภทฺโท อาชญฺโญติ อายสฺมโต รมณียวิหาริตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป วิปสฺสึ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา โกรณฺฑปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทเวสุ[๑] นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห อญฺญตรสฺส เสฏฺฐิสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺโต โยพฺพนมเทน กาเมสุ มุจฺฉํ อาปนฺโน วิหรติ.

โส เอกทิวสํ อญฺญตรํ ปารทาริกํ ราชปุริเสหิ วิวิธา กมฺมการณา[๒]

๕. พรรณนาคาถาของพระรมณียวิหารีเถระ

คาถาของท่านพระรมณียวิหารีเถระ มีคำว่า **ยถาปิ ภทฺโท อาชญฺโญ** เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร. พระเถระแม้รูปนั้นก็ได้กระทำอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ทั้งหลาย สั่งสมบุญทั้งหลายในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มีใจเลื่อมใส ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วกระทำการบูชาด้วยดอกหงอนไก่ทั้งหลาย ด้วยบุญกรรมนั้นเขาไปบังเกิดในเทวโลก แล้วบำเพ็ญบุญอย่างอื่น ๆ ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรของเศรษฐีคนหนึ่ง ในกรุงราชคฤห์ เพราะความมัวเมาในความเป็นหนุ่ม จึงมัวลุ่มหลงอยู่ในกามคุณทั้งหลาย.

วันหนึ่ง เขาเห็นบุรุษคนหนึ่งเป็นชู้กับเมียเขา ถูกลงโทษมีอย่างต่าง ๆ จึงเกิด

---

[๑] สี. เทวโลเก.

[๒] ม. วิวิธกมฺมกรณํ.

กรียมานํ ทิสฺวา สํเวคชาโต สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิ. ปพฺพชิโต จ ราคจริตตาย นิจฺจกาลํ สุสมฺมฏฺฐํ ปริเวณํ สูปฏฺฐิตํ[๑] ปานียปริโภชนียํ สุปณฺณตฺตํ มญฺจปีฐํ กตฺวา วิหรติ. เตน โส **รมณียวิหารีตฺวว** ปญฺญายิตฺถ.

โส ราคุสฺสนฺนตาย อโยนิโส มนสิกริตฺวา สญฺเจตนิกํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิอาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา “ธิรตฺถุ มํ เอวํภูโต สทฺธาเทยฺยํ ภุญฺเชยฺยนฺ"ติ วิปฺปฏิสารี หุตฺวา “วิพฺภมิสฺสามี"ติ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค รุกฺขมูเล นิสีทิ, เตน จ มคฺเคน สกเฏสุ คจฺฉนฺเตสุ เอโก สกฏยุตฺโต โคโณ ปริสฺสมนฺโต[๒] วิสมฏฺฐาเนน ขลิตฺวา ปติ, ตํ สากฏิกา ยุคโต มุญฺจิตฺวา ติโณทกํ ทตฺวา ปริสฺสมํ วิโนเทตฺวา ปุนปิ ธุเร โยเชตฺวา อคมํสุ.

ความสลดใจ ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้วจึงออกบวช ก็แลออกบวชแล้ว เพราะเหตุที่ท่านเป็นผู้มีราคจริต จึงปัดกวาดบริเวณให้เรียบร้อยหมดจด น้ำดื่มน้ำใช้ก็ตั้งไว้ให้เรียบร้อยเป็นอันดี เตียงตั่งก็ปูลาดให้ดีงามอยู่ เพราะเหตุนั้นท่านจึงปรากฏว่าผู้มีปรกติอยู่อย่างรื่นรมย์.

เพราะเป็นผู้หนาแน่นด้วยราคะ ท่านจึงทำใจโดยไม่แยบคาย ต้องอาบัติ เพราะตั้งใจทำน้ำสุกกะให้เคลื่อนแล้ว มีความร้อนใจว่า น่าตำหนิตัวเราจริงหนอ เราเป็นอย่างนี้ พึงบริโภคอาหารที่เขาถวายด้วยศรัทธา (ได้อย่างไร) เดินไปโดยคิดว่าจักสึก นั่งพักที่โคนไม้ระหว่างทาง ก็เมื่อหมู่เกวียนเดินผ่านทางนั้นไป โคที่เขาเทียมเกวียนตัวหนึ่งเหน็ดเหนื่อยลื่นตกไปในทางที่ไม่สม่ำเสมอ เจ้าของเกวียนจึงปลดมันออกจากแอก ให้หญ้าให้น้ำ พอหายเหนื่อยแล้ว ก็เทียมมันเข้าที่แอกอีก เดินทางต่อไป.

---

[๑] ม. สุปติฏฺฐิตํ.

[๒] สี. ปริสฺสนฺโต, อิ. ปริสมโต.

เถโร ตํ ทิสฺวา "ยถายํ โคโณ สกึ ขลิตฺวาปิ อุฏฺฐาย สกํ[๑] ธุรํ วหติ, เอวํ มยาปิ กิเลสวเสน สกึ ขลิเตนาปิ วุฏฺฐาย สมณธมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี"ติ โยนิโส อุมฺมุชฺชนฺโต[๒] นิวตฺติตฺวา อุปาลิตฺเถรสฺส อตฺตโน ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา เตน วุตฺตวิธินา อาปตฺติโต วุฏฺฐหิตฺวา สีลํ ปากติกํ กตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๓] :

พระเถระเห็นเหตุนั้น จึงเกิดความคิดขึ้นว่า โคนี้แม้พลาดแล้วครั้งหนึ่งก็ยังลุกขึ้นนำแอกไปได้อีกฉันใด แม้ตัวเราถึงพลาดไปด้วยอำนาจกิเลสครั้งหนึ่งแล้ว ก็ควรลุกขึ้นบำเพ็ญสมณธรรมจึงจะควร ดังนี้ จึงเล่าความเป็นไปของตนแก่พระอุบาลีเถระ แล้วออกจากอาบัติตามวิธีที่ท่านกล่าวแล้วนั้น กระทำให้ศีลเป็นปรกติดังเดิม แล้วเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

"อกฺกนฺตญฺจ ปทํ ทิสฺวา
จกฺกาลงฺการภูสิตํ
ปเทนานุปทํ ยนฺโต
วิปสฺสิสฺส มเหสิโน.

"เราได้เห็นรอยพระบาท อันประดับ
ด้วยจักรและเครื่องอลังการ ที่พระ
ผู้มีพระภาค พระนามว่า วิปัสสี
ผู้แสวงพระคุณใหญ่ ทรงเหยียบไว้
จึงเดินตามรอยพระบาทไป.

โกรณฺฑํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา
สมูลํ ปูชิตํ มยา
หฏฺโฐ หฏฺเฐน จิตฺเตน

เราได้เห็นต้นหงอนไก่ มีดอกบาน
จึงเอาบูชาพร้อมทั้งราก เราร่าเริง
มีจิตโสมนัส ได้เห็นรอยพระบาท
อันอุดม.

---

[๑] ฉ. สกึ.
[๒] สี. อุปปชฺชนฺโต.
[๓] ขุ. อ. ๓๒/๒๑๐/๓๐๖.

อวนฺทึ ปทมุตฺตมํ.
เอกนวุติโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิปูชยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ[๑] ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชารอยพระบาท ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

สตฺตปญฺญาสกปฺปมฺหิ
เอโก วีตมโล อหุํ
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๕๗ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าวีตมละ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายเสียแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้าเราทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา วิมุตฺติสุขํ อนุภวนฺโต อตฺตโน ปุพฺพภาคปฏิปตฺติยา สทฺธึ อริยธมฺมาธิคมนทีปนึ **"ยถาปิ ภทฺโท อาชญฺโญ ขลิตฺวา ปฏิติฏฺฐตี"**ติ[๒] คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเสวยวิมุตติสุข ได้กล่าวคาถาอันแสดงถึงการบรรลุอริยธรรม พร้อมกับข้อปฏิบัติอันเป็นบุพภาคของตนว่า **"ยถาปิ ภทฺโท อาชญฺโญ ขลิตฺวา ปฏิติฏฺฐติ"** เป็นต้น.

(๔๕. ยถาปิ ภทฺโท อาชญฺโญ
ขลิตฺวา ปฏิติฏฺฐติ

(๔๕. โคอาชาไนยตัวสมบูรณ์ พลาดล้มแล้ว ย่อมกลับลุกขึ้นตั้งตัวได้ฉันใด

---

[๑] อิ. ปทปูชายิทํ.

[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๑๘๒/๒๗๐.

เอวํ ทสฺสนสมฺปนฺนํ
สมฺมาสมฺพุทฺธสาวกนฺติ).

๔๕. ตตฺถ **ขลิตฺวาติ** ปกฺขลิตฺวา. **ปฏิติฏฺฐตีติ** ปติฏฺฐหติ, ปุนเทว ยถาฐาเน ติฏฺฐติ. **เอวนฺติ** ยถาภทฺโท อุสภาชานีโย ภารํ วหนฺโต ปริสฺสมปฺปตฺโต วิสมฏฺฐานํ อาคมฺม เอกวารํ ปกฺขลิตฺวา ปติโต น ตตฺตเกน ธุรํ ฉฑฺเฑติ, ถามชว[๑]ปรกฺกมสมฺปนฺนตาย ปน ขลิตฺวาปิ ปฏิติฏฺฐติ, อตฺตโน สภาเวเนว ฐตฺวา ภารํ วหติ เอวํ กิเลสปริสฺสมปฺปตฺโต กิริยาปราเธน ขลิตฺวา ตํ ขลิตํ ถามวิริยสมฺปตฺติตาย[๒] ปฏิปากติกํ กตฺวา มคฺคสมฺมาทิฏฺฐิยา **ทสฺสนสมฺปนฺนํ**, ตโต เอว **สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส** สวนนฺเต อริยาย ชาติยา ชาตตาย **สาวกํ** ตสฺส อุเร วายามชนิตาภิชาติตาย[๓] โอรสํ ปุตฺตํ ภทฺทาชานียสทิสกิจฺจตาย อาชานียนฺติ จ มํ ธาเรถ อุปธาเรถาติ อตฺโถ.

ท่านทั้งหลาย จงทรงจำเราไว้ว่า
เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้สมบูรณ์ด้วยทัสสนะ ฉันนั้น).

๔๕. บทว่า **ขลิตฺวา** ในคาถานั้น ได้แก่ พลาดแล้ว. บทว่า **ปฏิติฏฺฐติ** ความว่า กลับลุกขึ้นตั้งหลักได้อีก คือ กลับยืนอยู่ในที่เดิมได้อีกเทียว. ศัพท์ว่า **เอวํ** ความว่า เหมือนอย่างโคผู้อาชาไนยตัวเจริญ นำภาระไปถึงแหล่งที่มีอันตราย ลื่นล้มลงไปครั้งหนึ่ง เพราะเหตุที่ไม่เสมอกัน ไม่ทอดทิ้งธุระ ด้วยเหตุนั้น แม้ถึงจะพลาดไป ก็กลับลุกขึ้นตั้งตัวได้ เพราะสมบูรณ์ด้วยกำลังความปราดเปรียวและความพยายามยืนหยัดอยู่ได้ ตามสภาวะของตนนั่นเทียว นำภาระไปได้ฉันใด ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยความกระวนกระวาย เพราะกิเลสพลาดไป เพราะความผิดคือการกระทำก็กลับกระทำความพลั้งพลาดนั้นให้กลับเป็นปรกติดังเดิมด้วยความถึงพร้อมด้วยความพยายามและความเพียร ขอท่านทั้งหลาย

---

[๑] สี. ถามวีริยา.

[๒] สี. ถามวีริยาสมฺปตฺติยา.

[๓] สี. อุเร วาสมชนีติ ตายาภิชาติตาย.

พึงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ชื่อว่า **ผู้ถึงพร้อมด้วยทัสสนะ** ด้วยมรรคสัมมาทิฏฐิ **ว่าเป็นพระสาวก** เพราะเป็นผู้เกิดโดยอริยชาติในที่สุดแห่งการฟัง (คำสอน) **ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า** เพราะเหตุนั่นเทียว และว่าเป็นอาชาไนย เพราะกระทำกิจเช่นเดียวกับม้าอาชาไนยตัวเจริญ ผู้เป็นบุตรอันเกิดแต่อก เพราะมีกำเนิดที่อกของพระพุทธเจ้านั้น อันเกิดแต่ความพยายามดังนี้.

รมณียวิหาริตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.	พรรณนาคาถาของพระรมณียวิหารีเถระ จบ.

๖. สมิทฺธิตฺเถรคาถาวณฺณนา

สทฺธายาหํ ปพฺพชิโตติ อายสฺมโต **สมิทฺธิตฺเถรสฺส** คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต อิโต จตุนวุเต กปฺเป สิทฺธตฺถํ ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา ปสนฺนมานโส สวณฺฏานิ ปุปฺผานิ กณฺณิกพทฺธานิ คเหตฺวา ปูเชสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว ปริวตฺเตนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห กุลเคเห นิพฺพตฺติ. ตสฺส ชาตกาลโต[๑] ปฏฺฐาย ตํ กุลํ ธนธญฺญาทีหิ วฑฺฒิ, อตฺตภาโว จสฺส อภิรูโป ทสฺสนีโย คุณวา, อิติ วิภวสมิทฺธิยา จ คุณสมิทฺธิยา จ **สมิทฺธี**เตฺวว ปญฺญายิตฺถ.

๖. พรรณนาคาถา ของพระสมิทธิเถระ

คาถาของท่านพระสมิทธิเถระมีคำว่า **สทฺธายาหํ ปพฺพชิโต** เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้ทำอธิการมาในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สั่งสมบุญไว้เป็นอันมากในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ มีใจเลื่อมใส ได้เอาช่อดอกกรรณิการ์พร้อมทั้งขั้วบูชาแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลกแล้ว บำเพ็ญบุญอย่างอื่น ๆ ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในสุคติเท่านั้น ครั้นในพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูลในกรุงราชคฤห์ ตั้งแต่กาลที่เขาเกิดแล้ว ตระกูลนั้นก็เจริญมั่งคั่งด้วยทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นต้น และอัตภาพของท่านก็มีรูปงามน่าดู มีคุณสมบัติ ดังนั้น จึงปรากฏชื่อว่า **สมิทธิ** เพราะมีสมบัติมั่งคั่งและมีคุณสมบัติพรั่งพร้อมทีเดียว.

---

[๑] สี. ชาตทิวสโต.

โส พิมฺพิสารสมาคเม พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา ภาวนาย ยุตฺตปฺปยุตฺโต วิหรนฺโต ภควติ ตโปทาราเม วิหรนฺเต เอกทิวสํ เอวํ จินฺเตสิ "ลาภา วต เม สตฺถา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, สฺวากฺขาเต จาหํ ธมฺมวินเย ปพฺพชิโต, สพฺรหฺมจารี จ เม สีลวนฺโต กลฺยาณธมฺมา"ติ. ตสฺเสวํ จินฺเตนฺตสฺส อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ อุทปาทิ. ตํ อสหนฺโต มาโร ปาปิมา เถรสฺส อวิทูเร มหนฺตํ เภรวสทฺทมกาสิ, ปฐวิยา อุนฺทฺริยนกาโล วิย อโหสิ.

ท่านเห็นพระพุทธานุภาพในครั้งพิมพิสารสมาคม ได้ศรัทธาแล้ว จึงออกบวช หมั่นขวนขวายในภาวนาอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ตโปทาราม วันหนึ่งเขาคิดอย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราหนอ พระศาสดาของเราเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง และเราก็บวชในธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว และเพื่อนพรหมจรรย์ของเราก็มีศีลมีกัลยาณธรรม ดังนี้ เมื่อท่านคิดอย่างนั้นจึงเกิดความปีติโสมนัสอย่างยิ่ง มารผู้มีบาปอดกลั้นข้อนั้นมิได้ จึงกระทำเสียงที่น่ากลัวมากในที่ใกล้พระเถระ เสียงนั้นได้เป็นเหมือนแผ่นดินจะทรุด.

เถโร ภควโต ตมตฺถํ อาโรเจสิ. ภควา "มาโร ตุยฺหํ วิจกฺขุกมฺมาย เจเตติ, คจฺฉ ภิกฺขุ ตตฺถ อจินฺเตตฺวา วิหราหี"ติ อาห. เถโร ตตฺถ คนฺตฺวา วิหรนฺโต น จิรสฺเสว วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

พระเถระได้กราบทูลความข้อนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มารตั้งใจจะกระทำลวงตาแก่เธอ ภิกษุ เธอจงไปอยู่ในที่นั้น ไม่ต้องคิดอะไร พระเถระจึงไปอยู่ในที่นั้น พยายามขวนขวายวิปัสสนาไม่นานนัก ก็ได้บรรลุพระอรหัต ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๐๙/๓๐๕.

"กณิการํว โชตนฺตํ
นิสินฺนํ ปพฺพตนฺตเร
โอภาเสนฺตํ ทิสา สพฺพา
สิทฺธตฺถํ นรสารถึ.

"เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ ผู้เป็นสารถีฝึกนระ ผู้โชติช่วงดังดอกกรรณิการ์ ประทับนั่งในระหว่างภูเขา ยังทิศทั้งปวงให้สว่างอยู่.

ธนุํ อเพชฺฌํ[1] กตฺวาน
อุสุํ สนฺธายหํ[2] ตทา
ปุปฺผํ สวณฺฏํ เฉตฺวาน
พุทฺธสฺส อภิโรปยึ.

ในกาลนั้น เราเอาธนูพาดสายแล้ว ยิงลูกธนูไป ตัดดอกไม้พร้อมทั้งขั้วบูชาแด่พระพุทธเจ้า.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

เอกปญฺญาสิโต กปฺเป
เอโก อาสึ ชุตินฺธโร
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์หนึ่ง พระนามว่าชุตินธระ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราได้ทำให้แจ้งชัดแล้ว).

---

[1] ฉ. อเทฺวชฺฌํ, อิ. อเทชฺฌํ.

[2] ฉ. สนฺนยฺห'หํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาเสียแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้าเราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ตตฺเถว วิหรนฺตสฺส เถรสฺส ขีณาสวภาวํ อชานนฺโต ปุริมนเยเนว มาโร มหนฺตํ เภรวสทฺทํ อกาสิ. ตํ สุตฺวา เถโร อภีโต อจฺฉมฺภี "ตาทิสานํ มารานํ สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ มยฺหํ โลมมฺปิ น กมฺเปตี"ติ อญฺญํ พฺยากโรนฺโต "**สทฺธายาหํ ปพฺพชิโต**"ติ[1] คาถํ อภาสิ.

ส่วนมารไม่ทราบว่าพระเถระผู้อยู่ในที่นั้นบรรลุพระอรหัตเป็นพระขีณาสพ จึงกระทำเสียงที่น่ากลัวมาก โดยนัยก่อนนั้นเอง พระเถระได้ยินเสียงนั้นไม่กลัว ไม่สะดุ้ง กล่าวว่า มารเช่นท่านแม้ตั้งร้อย แม้ตั้งพันก็ไม่อาจทำ แม้ขนของเราให้หวั่นไหวได้ เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล ได้ภาษิตคาถาว่า "**สทฺธายาหํ ปพฺพชิโต**" เป็นต้น.

(๔๖. สทฺธายาหํ ปพฺพชิโต
อคารสฺมา อนคาริยํ
สติ ปญฺญา จ เม วุฑฺฒา
จิตฺตญฺจ สุสมาหิตํ
กามํ กรสฺสุ รูปานิ
เนว มํ พฺยาธยิสฺสสีติ).

(๔๖. เราออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วยศรัทธา สติและปัญญาของเราก็เจริญ จิตของเราก็ตั้งมั่นดีแล้ว ถึงท่านจักบันดาลรูปประหลาดที่น่ากลัวให้เกิดขึ้น ดูกรมาร แต่ก็ไม่สามารถทำให้เราสะดุ้งกลัวได้เลย).

๔๖. ตตฺถ **สทฺธายาติ** ธมฺมจฺฉนฺทสมุฏฺฐานาย กมฺมผลสทฺธาย เจว รตนตฺตยสทฺธาย จ. **อหนฺติ** อตฺตานํ

๔๖. บทว่า **สทฺธาย** ในคาถานั้น คือ ด้วยศรัทธาในกรรมและผลแห่งกรรม และด้วยศรัทธาในพระรัตนตรัย อันมี

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๑๘๓/๒๗๑.

นิทฺทิสติ.[๑] **ปพฺพชิโต**ติ อุปคโต.[๒] **อคารสฺมา**ติ เคหโต ฆราวาสโต วา. **อนคาริยนฺ**ติ ปพฺพชฺชํ, สา หิ ยงฺกิญฺจิ กสิวาณิชฺชาทิกมฺมํ 'อคารสฺส หิตนฺ'ติ อคาริยํ นาม, ตทภาวโต "อนคาริยา"ติ วุจฺจติ.

ฉันทะในธรรมเป็นสมุฏฐาน ท่านอ้างถึงตัวท่าน ด้วยคำว่า **อหํ** (เรา). บทว่า **ปพฺพชิโต** ได้แก่ เข้าถึงแล้ว. บทว่า **อคารสฺมา** คือจากเรือนหรือจากฆราวาส บทว่า **อนคาริยํ** ได้แก่ การบวช. ก็การบวชนั้น ท่านเรียกว่า **อนคาริยะ** เพราะไม่มีการงานเป็นต้นว่ากสิกรรม พาณิชยกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การครองเรือน ซึ่งเป็นเหตุให้ชื่อว่า "อคาริยะ".

สติ ปญฺญา จ เม วุฑฺฒาติ สรณลกฺขณา สติ, ปชานนลกฺขณา ปญฺญาติ อิเม ธมฺมา วิปสฺสนากฺขณโต[๓] ปฏฺฐาย มคฺคปฏิปาฏิยา ยาว อรหตฺตา เม วุฑฺฒา วฑฺฒิตา, น ทานิ วฑฺเฒตพฺพา อตฺถิ, สติปญฺญา เวปุลฺลปฺปตฺตาติ ทสฺเสติ. **จิตฺตญฺจ สุสมาหิตนฺ**ติ อฏฺฐสมาปตฺติวเสน เจว โลกุตฺตรสมาธิวเสน[๔] จ จิตฺตํ เม สุฏฺฐุ สมาหิตํ, น ทานิ ตสฺส สมาธาตพฺพํ

ด้วยบทว่า **สติ ปญฺญา จ เม วุฑฺฒา** นี้ พระเถระแสดงว่า จำเดิมแต่ขณะแห่งวิปัสสนาจนถึงพระอรหัตตามลำดับมรรคธรรมเหล่านี้ คือสติที่มีการระลึกได้เป็นลักษณะ ปัญญาที่มีความรู้ทั่วเป็นลักษณะ เจริญแล้ว คืองอกงามแล้วแก่เรา บัดนี้จะมีธรรมที่ต้องเจริญ(อีก) หามิได้ สติปัญญาของเราถึงความไพบูลย์แล้ว ดังนี้. ด้วยบทว่า **จิตฺตญฺจ สุสมาหิตํ** พระเถระแสดงว่า จิตของเรา

---

[๑] สี. อิ. อุทฺทิสติ.

[๒] ม. อิ. ปพฺพชฺชํ อุปคโต.

[๓] วิปสฺสนาลกฺขณโต เยภุยฺเยน ทิสฺสติ.

[๔] สี. ...ธมฺมาทิวเสน.

อตฺถิ, สมาธิ เวปุลฺลปฺปตฺโตติ ทสฺเสติ.

ตั้งมั่นดีแล้ว ด้วยสามารถแห่งสมาบัติ ๘ และด้วยสามารถแห่งโลกุตรสมาธิ บัดนี้ไม่มีกิจที่จะต้องทำจิตนั้นให้ตั้งมั่น (เพราะ) สมาธิถึงความไพบูลย์แล้ว.

ตสฺมา **กามํ กรสฺสุ รูปานีติ** ปาปิม มํ อุทฺทิสฺส ยานิ กานิจิ วิปฺปการานิ ยถารุจึ กโรหิ, เตหิ ปน **เนว มํ พฺยาธยิสฺสสิ** มม สรีรกมฺปนมตฺตมฺปิ กาตุํ น สกฺขิสฺสสิ, กุโต จิตฺตญฺญถตฺตํ. ตสฺมา ตว กิริยา อปฺปฏิจฺฉิตปเหนกํ[1] วิย น กิญฺจิ อตฺถํ สาเธติ, เกวลํ ตว จิตฺตวิฆาตมตฺตผลาติ เถโร มารํ ตชฺเชสิ. ตํ สุตฺวา มาโร "ชานาติ มํ สมโณ"ติ ตตฺเถวนฺตรธายิ.

เพราะเหตุนั้น คำว่า **กามํ กรสฺสุ รูปานิ** ความว่า ดูกรมารผู้มีบาป ท่านจงกระทำประการอันแปลกอย่างใดอย่างหนึ่งเจาะจงเราตามชอบใจเถิด แต่ท่านจะไม่อาจทำเราให้สะดุ้งกลัวด้วยประการอันแปลกเหล่านั้น คือท่านจะไม่อาจกระทำแม้เพียงให้สรีระของเราไหวได้เลย จะกระทำให้จิตเป็นอย่างอื่นได้มาแต่ไหน เพราะฉะนั้น พระเถระขู่มารว่า กิริยาของท่านจึงไม่อาจยังประโยชน์อะไรให้สำเร็จได้ ดุจให้พอกับที่ต้องการไม่ได้ จะมีผลเพียงทำจิตของท่านให้เดือดร้อนอย่างเดียวดังนี้ มารได้ฟังคำนั้นแล้วคิดว่าพระเถระรู้จักเราดังนี้ จึงหายไปในที่นั้นนั่นเอง.

สมิทฺธิตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสมิทธิเถระ จบ.

---

[1] อิ. อปฺปฏิจฺฉิตปโหนกํ.

๗. อุชฺชยตฺเถรคาถาวณฺณนา

นโม เต พุทฺธวีรตฺถูติ อายสฺมโต อุชฺชยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ กโรนฺโต อิโต ทฺวานวุเต กปฺเป ติสฺสํ ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา ปสนฺนมานโส กณิการปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห อญฺญตรสฺส โสตฺถิยพฺราหฺมณสฺส[๑] ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **อุชฺชโย**ติสฺส นามํ อโหสิ.

โส วยปฺปตฺโต ติณฺณํ เวทานํ ปารคู หุตฺวา ตตฺถ สารํ อปสฺสนฺโต อุปนิสฺสยสมฺปตฺติยา โจทิยมาโน เวฬุวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา จริยานุกูลํ กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺเญ วิหรนฺโต วิปสฺสนํ

๗. พรรณนาคาถาของพระอุชชยเถระ

คาถาของท่านพระอุชชยเถระมีคำว่า **นโม เต พุทฺธวีรตฺถุ** เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเป็นมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้ทำอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ กระทำบุญเป็นอันมากในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าติสสะ มีใจเลื่อมใส ได้เอาดอกกรรณิการ์บูชาแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญอื่น ๆ อีก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรของโสตถิยพราหมณ์คนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ ได้มีนามว่าอุชชยะ.

เขาเจริญวัยแล้วได้เรียนจบไตรเพท ไม่เห็นสาระในไตรเพทนั้น ผู้อันอุปนิสัยสมบัติตักเตือนอยู่ ไปยังเวฬุวันมหาวิหาร ฟังธรรมในสำนักพระศาสดา ได้ศรัทธาจึงออกบวชเรียนกรรมฐานที่เหมาะแก่จริต ไปอยู่ในป่า เจริญวิปัสสนา ไม่นานนัก

---

[๑] ฉ. โสตฺติยพฺราหฺมณสฺส.

วฑฺเฒตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :	ก็ได้บรรลุพระอรหัต ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :
"กณิการํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา โอจินิตฺวานหํ ตทา ติสฺสสฺส อภิโรเปสึ โอฆติณฺณสฺส ตาทิโน.	"ในกาลนั้น เราเห็นต้นกรรณิการ์มีดอกบาน จึงเก็บมาบูชาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าติสสะ ผู้ข้ามโอฆะแล้ว ผู้คงที่.
เทฺวนวุเต อิโต กปฺเป ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ ทุคฺคตึ นาภิชานามิ พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.	ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.
ปญฺจตึเส อิโต กปฺเป อรุณปาโลติ[2] วิสฺสุโต สตฺตรตนสมฺปนฺโน จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.	ในกัปที่ ๓๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิมีพลมาก ปรากฏพระนามว่าอรุณปาละ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ (คุณวิเศษเหล่านี้คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๒๐๓/๓๐๑.

[2] ฉ. อรุณปาณี'ติ, สี. อรุณพโลติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ภควโต โถมนากาเรน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต “**นโม เต พุทฺธวีรตฺถุ**”[๑]ติ คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ได้ไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งที่สุดส่วนหนึ่ง เมื่อพยากรณ์พระอรหัตผลด้วยการชมเชยพระผู้มีพระภาค ได้กล่าวคาถาว่า “**นโม เต พุทฺธวีรตฺถุ**” เป็นต้น.

(๔๗. นโม เต พุทฺธวีรตฺถุ
วิปฺปมุตฺโตสิ สพฺพธิ
ตุยฺหาปทาเน วิหรํ
วิหรามิ อนาสโวติ).

(๔๗. ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้แกล้วกล้า
ข้าพระองค์ขอนอบน้อมแด่พระองค์
พระองค์เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว จากสิ่ง
ทั้งปวง เมื่อข้าพระองค์อยู่ในพระ
โอวาทของพระองค์ จึงเป็นผู้ไม่มี
อาสวะ อยู่เป็นสุขสำราญ) ดังนี้.

๔๗. ตตฺถ **นโม**ติ ปณามกิตฺตนํ. เตติ ปณามกิริยาย สมฺปทานกิตฺตนํ, ตุยฺหนฺติ อตฺโถ. **พุทฺธ วีรา**ติ จ ภควโต อาลปนํ. ภควา หิ ยถา อภิญฺเญยฺยาทิเภทสฺส อตฺถสฺส อภิญฺเญยฺยาทิเภเทน สยมฺภูญาเณน อนวเสสโต พุทฺธตฺตา “พุทฺโธ”ติ วุจฺจติ. เอวํ ปญฺจนฺนมฺปิ มารานํ อภิปฺปมทฺทนวเสน ปทหนฺเตน มหตา วีริเยน สมนฺนาคตตฺตา “วีโร”ติ วุจฺจติ.

๔๗. บทว่า **นโม** ในคาถานั้น เป็นคำระบุถึงการนอบน้อม. บทว่า **เต** แสดงถึงการมอบให้ด้วยกิริยานอบน้อม อธิบายว่า ขอนอบน้อมแด่พระองค์. ก็สองบทว่า **พุทฺธ วีร** เป็นคำเรียกพระผู้มีพระภาค อธิบายว่า ก็พระผู้มีพระภาคบัณฑิตเรียกว่า พุทธะ เพราะตรัสรู้อรรถ ต่างด้วยอภิญญาเป็นต้น ด้วยพระสยัมภูญาณต่างด้วยอภิญญาเป็นต้น ฉันใด แม้ที่บัณฑิตเรียกว่าวีระ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะทรงประกอบ

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๑๘๔/๒๗๑.

ไปด้วยความเพียรใหญ่ ที่ทรงเริ่มตั้งด้วยสามารถแห่งการย่ำยีมารแม้ทั้ง ๕.

อตฺถูติ โหตุ, ตสฺส "นโม"ติ อิมินา สมฺพนฺโธ. **วิปฺปมุตฺโตสิ สพฺพธี**ติ สพฺเพหิ กิเลเสหิ สพฺพสฺมึ จ สงฺขารคเต วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต อสิ ภวสิ, น ตยา กิญฺจิ อวิปฺปมุตฺตํ นาม อตฺถิ, ยโตหํ **ตุยฺหาปทาเน วิหรํ วิหรามิ อนาสโว**ติ ตุยฺหํ ตว อปทาเน โอวาเท คตมคฺเค ปฏิปตฺติจริยาย วิหรํ ยถาสตฺติยถาพลํ ปฏิปชฺชนฺโต กามาสวาทีนํ จตุนฺนมฺปิ อาสวานํ สุปฺปหีนตฺตา อนาสโว วิหรามิ, ตาทิสสฺส นโม เต พุทฺธ วีรตฺถูติ.

บทว่า **อตฺถุ** เท่ากับ โหตุ (แปลว่า จงมี) เชื่อมบทว่า อตฺถุ นั้น กับบทว่า นโม นี้. บาทคาถาว่า **วิปฺปมุตฺโตสิ สพฺพธิ** ความว่า เป็นผู้พ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องแล้วในสังขารทั้งหมด ชื่อว่าอะไร ๆ ที่ยังไม่หลุดพ้นแล้ว มิได้มีแก่พระองค์ เพราะเหตุที่ข้าพระองค์อยู่ในโอวาทของพระองค์ จึงเป็นผู้ไม่มีอาสวะ อยู่เป็นสุข อธิบายว่า ข้าพระองค์อยู่ในพระบัญชา คือในพระโอวาท ได้แก่ในมรรคที่ถึงแล้วของพระองค์ ปฏิบัติอยู่ตามสติ ตามกำลัง ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะแม้ทั้ง ๔ มีกามาสวะเป็นต้น ข้าพระองค์ละได้หมดแล้วอยู่ ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้แกล้วกล้า ข้าพระองค์ขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้เช่นนั้น.

อุชฺชยตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอุชชยเถระ
จบ.

๘. สญฺชยตฺเถรคาถาวณฺณนา

ยโต อหนฺติ อายสฺมโต สญฺชยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล มหติ ปูเค สงฺกิตฺติวเสน[๑] วตฺถุํ สํฆริตฺวา[๒] รตนตฺตยํ อุทฺทิสฺส ปุญฺญํ กโรนฺโต สยํ ทลิทฺโท หุตฺวา เนสํ คณาทีนํ[๓] ปุญฺญกิริยาย พฺยาวโฏ อโหสิ.

๘. พรรณนาคาถาของพระสัญชยเถระ

คาถาของท่านพระสัญชยเถระมีคำว่า **ยโต อหํ** เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร. พระเถระแม้นั้นก็ได้เคยทำอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี ได้รวบรวมสิ่งของกระทำบุญอุทิศพระรัตนตรัย ด้วยอำนาจแห่งการบูชาใหญ่ แต่ตนเองเป็นคนจนจึงได้แต่ช่วยขวนขวายในบุญกิริยาของคณะบุคคลเป็นต้นเหล่านั้น.

กาเลน กาลํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ปสนฺนมานโส ภิกฺขูนญฺจ ตํ ตํ เวยฺยาวจฺจํ อกาสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺโต อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห วิภวสมฺปนฺนสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต

ท่านเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคตามกาลเวลาถวายบังคมแล้วมีใจเลื่อมใส ได้กระทำไวยาวัจกรนั้น ๆ แก่พระภิกษุทั้งหลาย ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก แล้วกระทำบุญอื่น ๆ อีก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาบังเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ผู้มี

---

[๑] สี. มหตีสุ ปริสาสุ กิตฺติวเสน.

[๒] สี. สํหริตฺวา.

[๓] สี. ชนสงฺคหณาทิวเสน.

หุตฺวา นิพฺพตฺติ **สญฺชโย** นาม นาเมน, โส วยปฺปตฺโต พฺรหฺมายุโปกฺขรสาติอาทิเก อภิญฺญาเต พฺราหฺมเณ สาสเน อภิปฺปสนฺเน ทิสฺวา สญฺชาตปฺปสาโท สตฺถารํ อุปสงฺกมิ.

สมบัติบริบูรณ์คนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ โดยมีชื่อว่า**สัญชัย** เขาเจริญวัยแล้วเห็นพราหมณ์ผู้มีชื่อเสียงมี พรหมายุพราหมณ์และโบกขรสาติพราหมณ์เป็นต้น มีความเลื่อมใสในศาสนา จึงเกิดปสาทะเข้าเฝ้าพระศาสดา.

ตสฺส สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิ. โส ธมฺมํ สุตฺวา โสตาปนฺโน อโหสิ. อปรภาเค ปพฺพชิ. ปพฺพชนฺโต จ ขุรคฺเคเยว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขาแล้ว ครั้นเขาฟังธรรมได้เป็นพระโสดาบัน ต่อมาก็ออกบวช และเมื่อบวชขณะที่มีดโกนจดศีรษะก็ได้อภิญญา ๖ ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอป**ทาน**ว่า :

"วิปสฺสิสฺส ภควโต
มหาปุคฺคโณ[2] อหุ
เวยฺยาวจฺจกโร อาสึ
สพฺพกิจฺเจสุ พฺยาวโฏ.[3]

"ได้มีการประชุมใหญ่(มหาสันนิบาต)
แห่งพระผู้มีพระภาค พระนามว่า
วิปัสสี เราได้เป็นไวยาวัจกรผู้รับใช้
ในกิจทุกอย่าง.

เทยฺยธมฺโม จ เม นตฺถิ
สุคตสฺส มเหสิโน
อวนฺทึ สตฺถุโน ปาเท
วิปฺปสนฺเนน เจตสา.

ก็ไทยธรรมที่จะถวายแด่พระสุคตเจ้า
ผู้แสวงหาคุณใหญ่ของเราไม่มี เรา
มีใจผ่องใส ได้ถวายบังคมพระบาท
ของพระศาสดา.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๐๑/๑๙๘.

[2] ฉ. มหาปูคคโณ.

[3] ฉ. วาวโฏ.

เอกนวุติโต กปฺเป
เวยฺยาวจฺจํ อกาสหํ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
เวยฺยาวจฺจสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้กระทำไวยาวัจกร ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการทำไวยาวัจกร.

อิโต จ อฏฺฐเม กปฺเป
ราชา อาสึ สุจินฺติโย[๑]
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ นามว่าสุจินติยะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. (คุณวิเศษเหล่านี้คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราได้ทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้าเราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา อญฺญํ พฺยากโรนฺโต "**ยโต อหํ ปพฺพชิโต**[๒]"ติ คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านเป็นผู้ได้อภิญญา ๖ แล้ว เมื่อพยากรณ์พระอรหัตผลได้กล่าวคาถาว่า "**ยโต อหํ ปพฺพชิโต**" เป็นต้น.

(๔๘. ยโต อหํ ปพฺพชิโต
อคารสฺมา อนคาริยํ
นาภิชานามิ สงฺกปฺปํ
อนริยํ โทสสํหิตนฺติ).

(๔๘. ตั้งแต่เราออกบวชเป็นบรรพชิต เราไม่รู้สึกถึงความดำริ อันไม่ประเสริฐ ประกอบด้วยโทษเลย).

---

[๑] ฉ. สุจินฺติโต.
[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๑๘๕/๒๗๑.

๔๘. ตตฺถ **ยโต อหํ ปพฺพชิโต**ติ ยโต ปภูติ ยโต ปฏฺฐาย อหํ ปพฺพชิโต. ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย **นาภิชานามิ สงฺกปฺปํ, อนริยํ โทสสํหิตนฺ**ติ ราคาทิโทสสํหิตํ, ตโต เอว อนริยํ นิหีนํ, อริเยหิ วา อนรณียตาย อนริเยหิ อรณียตาย จ อนริยํ ปาปกํ อารมฺมเณ อภูตคุณาทิสงฺกปฺปนโต "สงฺกปฺโป"ติ ลทฺธนามํ กามวิตกฺกาทิมิจฺฉาวิตกฺกํ อุปฺปาทิตํ นาภิชานามีติ, "ขุรคฺเคเยว มยา อรหตฺตํ ปตฺตนฺ"ติ อญฺญํ พฺยากาสิ.

สญฺชยตฺเถรคาถาวณฺณนา

นิฏฺฐิตา.

๔๘. คำว่า **ยโต อหํ ปพฺพชิโต** ในคาถานั้น ความว่า จำเดิมคือตั้งแต่เรา ออกบวช. คือ**ตั้งต้นแต่เราเป็นบรรพชิต เราไม่รู้จักถึงความดำริ อันไม่ประเสริฐที่ประกอบด้วยโทษเลย** คือเราไม่รู้จักความดำริที่ประกอบด้วยโทษมีราคะเป็นต้น เพราะเหตุนั้นแล จึงชื่อว่า ไม่ประเสริฐคือเลว อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ไม่ใช่ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ไม่ประพฤติ และเพราะผู้ที่ไม่ใช่พระอริยะประพฤติ คือเป็นของลามก ได้แก่ มิจฉาวิตก มีกามวิตกเป็นต้น อันได้นามว่าสังกัปปะ เพราะดำริถึงคุณที่ไม่มีจริงเป็นต้นในอารมณ์ อันตนให้เกิดแล้ว พระเถระพยากรณ์อรหัตผลว่า เราบรรลุพระอรหัตแล้ว ในเวลาที่ปลายมีดโกนจดเท่านั้น ดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระสัญชยเถระ

จบ.

๙. รามเณยฺยกตฺเถรคาถาวณฺณนา

จิหจิหาภินทิเตติ อายสฺมโต รามเณยฺยกตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต สิขิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ.

๙. พรรณนาคาถาของพระรามไณยกเถระ

คาถาของท่านพระรามไณยกเถระ มีคำว่า **จิหจิหาภินทิเต** เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเป็นมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้ทำอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ สั่งสมบุญทั้งหลายไว้ในภพนั้น ๆ ในกาลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี ได้มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล เจริญวัยแล้ว เห็นพระผู้มีพระภาค มีจิตเลื่อมใส จึงได้บูชาด้วยดอกไม้ทั้งหลาย.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺโต อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุ เอว ปริวตฺเตนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อิพฺภกุเล[๑] นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต เชตวนปฏิคฺคหเณ[๒] สญฺชาตปฺปสาโท ปพฺพชิตฺวา จริยานุกูลํ กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺเญ วิหรติ. ตสฺส อตฺตโน สมฺปตฺติยา ปพฺพชิตสารุปฺปาย จ[๓] ปฏิปตฺติยา

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนไปมาในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลที่ร่ำรวยในกรุงสาวัตถี เจริญวัยแล้ว เกิดปสาทะความเลื่อมใสครั้ง(พระผู้มีพระภาค) ทรงรับเชตวันมหาวิหาร จึงออกบวช เรียนกรรมฐานที่เหมาะแก่จริต แล้วไปอยู่ในป่า ท่านมีสมัญญาว่า **รามไณยกะ** เพราะความปฏิบัติ

---

[๑] สี. อิทฺเธ กุเล.

[๒] สี. เชตวนปฏิคฺคหณกาเล.

[๓] ม. อิ. ปพฺพชิตสารุปฺปาเยว.

อภินาทนิมิตฺตํ, วิรวเหตูติ อตฺโถ. **สิปฺปิกาภิรุเตหิ จาติ** สิปฺปิกา วุจฺจนฺติ เทวกา ปรนามกา เคลญฺเญน ฉาตกิสหารกาการา สาขมิคา. “มหากลนฺทกา”ติ เกจิ, สิปฺปิกานํ อภิรุเตหิ มหาวิรเวหิ, เหตุมฺหิ เจตํ กรณวจนํ, ตํเหตูติ อตฺโถ.

เสียงเป็นไปเนื่อง ๆ ว่า วิหวิหะ หมายความว่า เหตุแห่งความร่ำร้อง. บาทคาถาว่า **สิปฺปิกาภิรุเตหิ จ** ความว่า เนื้อสาขะ ซึ่งมีอาการดังเด็กหิวและผอมเพราะความป่วยไข้ อันมีนามอื่นมีในเทวดาซึ่งเขาเรียกกันว่า สิปปิกา บางอาจารย์ว่าชื่อว่า มหากลันทกะ ด้วยเสียงร้องอันคร่ำครวญใหญ่ของสิปปิกา ก็คำนี้เป็นตติยาวิภัติใช้ในเหตุ ความว่า เพราะเหตุแห่งสิปปิกะนั้น.

น เม ตํ ผนฺทติ จิตฺตนฺติ มม จิตฺตํ น ผนฺทติ น จวติ,[๑] อิทํ วุตฺตํ โหติ : อิมสฺมึ อรญฺเญ วิรวเหตุ สิปฺปิกาภิรุตเหตุ วิย ปาปิม ตว วิสฺสรกรณเหตุ มม จิตฺตํ กมฺมฏฺฐานโต น ปริปตตีติ.[๒] ตตฺถ การณมาห **“เอกตฺตํ นิรตํ หิ เม”**ติ.

บาทคาถาว่า **น เม ตํ ผนฺทติ จิตฺตํ** ความว่า จิตของเราไม่เอนเอียงไม่ดิ้นรน ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ ดูกรมารผู้มีบาป เหตุแห่งการร้องครวญครางเหมือนเหตุแห่งการร้องในป่านี้ คือเพราะเหตุการกระทำเสียงให้ซ่านไปของท่าน จิตของเราก็หาตกไปจากกรรมฐานไม่ พระเถระกล่าวเหตุในเรื่องนั้นว่า **เอกตฺตํ นิรตํ หิ เม** ดังนี้.

หิ-สทฺโท เหตุอตฺโถ, ยสฺมา มม จิตฺตํ คณสงฺคณิกํ ปหาย เอกตฺเต เอกีภาเว, พหิทฺธา วา วิกฺเขปํ ปหาย เอกตฺเต

หิ-ศัพท์มีเหตุเป็นอรรถ เพราะเหตุที่จิตของเราละความคลุกคลีด้วยหมู่ ยินดีในความเป็นผู้เดียว คือในเอกีภาวะ หรือละ

---

[๑] สี. อิ. น จลติ.

[๒] อิ. ปริวตฺตตีติ.

ปาสาทิกภาวโต **"รามเณยฺยโก"**เตฺวว สมญฺญา อโหสิ.

อันสมควรแก่บรรพชิต อันเป็นคุณสมบัติของตน และเพราะเป็นผู้นำมาซึ่งความเลื่อมใส.

อเถกทิวสํ มาโร เถรํ ภึสาเปตุกาโม เภรวสทฺทํ อกาสิ. ตํ สุตฺวา เถโร ถิรปกติตาย[1] เตน อสนฺตสนฺโต "มาโร อยนฺ"ติ ญตฺวา ตตฺถ อนาทรํ ทสฺเสนฺโต **"วิหวิหาภินทิเต"**ติ[2] คาถํ อภาสิ.

ต่อมาวันหนึ่ง มารต้องการจะให้พระเถระสะดุ้งกลัว จึงได้กระทำเสียงที่น่ากลัว พระเถระฟังเสียงนั้นแล้วก็มิได้สะดุ้งกลัว เพราะเป็นผู้มีปกติมั่นคง ทราบว่าผู้นี้เป็นมาร เมื่อจะแสดงความไม่เอื้อเฟื้อในเสียงนั้น จึงได้ภาษิตคาถาว่า **"วิหวิหาภินทิเต"** เป็นต้น.

(๔๙. วิหวิหาภินทิเต[3]
สิปฺปิกาภิรุเตหิ จ
น เม ตํ ผนฺทติ จิตฺตํ
เอกตฺตํ นิรตํ[4] หิ เมติ).

(๔๙. ดูกรมาร บุคคลบางจำพวก ย่อมสะดุ้งกลัว เพราะเสียงร้องของนก และเสียงร้องคำราม แห่งเทวดา แต่จิตของเราไม่หวั่นไหว เพราะเสียงเหล่านั้น เพราะจิตของเรายินดีในพระนิพพาน อันมีสภาพเป็นหนึ่ง).

๔๙. ตตฺถ **วิหวิหาภินทิเตติ** วิหวิหาติ อภิณฺหํ ปวตฺตสทฺทตาย "วิหวิหา"ติ ลทฺธนามานํ วฏฺฏกานํ[5]

๔๙. บทว่า **วิหวิหาภินทิเต** ในพระคาถานั้น ความว่า เหตุแห่งความบันลือของนกที่ได้ชื่อว่าวิหวิหะ เพราะมี

---

[1] ก. วีรปกติตาย.
[2] ขุ. เถร. ๒๖/๑๘๖/๒๗๑.
[3] ฉ. จิหจิหาภินทิเต.
[4] อิ. เอกตฺตนิรตฺตํ.
[5] โป. จริลฺลิกานํ.

เอกคฺคตาย, เอกตฺเต เอกสภาเว วา นิพฺพาเน นิรตํ อภิรตํ, ตสฺมา กมฺมฏฺฐานโต น ผนฺทติ น จวตีติ, อิมํ กิร คาถํ วทนฺโต เอว เถโร วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

"สุวณฺณวณฺโณ ภควา
สตรํสี ปภาวโร[2]
จงฺกมนํ สมารูโฬฺห
เมตฺตจิตฺโต สิขิ สโต.[3]

ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
โถเมตฺวา[4] ญาณมุตฺตมํ
มิเนลปุปฺผํ ปคฺคยฺห
พุทฺธสฺส อภิโรปยึ.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิปูชยึ

ความฟุ้งซ่านไปในภายนอก ตั้งอยู่ในความเป็นเอกคือความมีอารมณ์เดียว หรือยินดีอภิรมย์ในพระนิพพานอันเป็นเอกัตตะ คือมีสภาวะเป็นเอก ฉะนั้นจึงไม่กลับกลอกไม่เคลื่อนไปจากพระกรรมฐาน ได้ยินว่า พระเถระกำลังกล่าวคาถานี้อยู่นั้นเอง เจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี มีพระฉวีวรรณดังทอง มีพระรัศมีอันประเสริฐดังพระอาทิตย์ มีพระหฤทัยเมตตา มีพระสติ เสด็จขึ้นที่จงกรม.

เรามีจิตเลื่อมใสมีใจโสมนัส ชมเชยพระญาณอันอุดม แล้วถือดอกเทียนขาวไปบูชาแด่พระพุทธเจ้า.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๒๐๔/๓๐๑.
[2] ฉ. ปตาปวา.
[3] ฉ. สิขีสโภ.
[4] ฉ. วนฺทิตฺวา.

ทุคฺคตึ นาภิชานามิ พุทฺธ[1]ปูชายิทํ ผลํ.	ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา.
เอกูนตึเส กปฺปมฺหิ สุเมฆฆนนามโก[2] สตฺตรตนสมฺปนฺโน จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.	ในกัปที่ ๒๙ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า สุเมฆฆนะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. (คุณวิเศษเหล่านี้คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้าเราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.
อยเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถา อโหสิ.	นี้แหละเป็นคาถาพยากรณ์อรหัตผลของพระเถระ.
รามเณยฺยกตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.	พรรณนาคาถาของพระรามไณยกเถระ จบ.

---

[1] สี. ปุปฺผ.

[2] สี. สุเมฆยสนามโก.

๑๐. วิมลตฺเถรคาถาวณฺณนา

ธรณี จ สิญฺจติ วาติ อายสฺมโต วิมลตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล สงฺขธมนกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ตสฺมึ สิปฺเป นิปฺผตฺตึ คโต เอกทิวสํ วิปสฺสึ ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา ปสนฺนมานโส สงฺขธมเนน ปูชํ กตฺวา ตโต ปฏฺฐาย กาเลน กาลํ สตฺถุ อุปฏฺฐานํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต กสฺสปสฺส ภควโต กาเล "อนาคเต เม วิมโล วิสุทฺโธ กาโย โหตู"ติ โพธิรุกฺขํ คนฺโธทเกหิ นฺหาเปสิ, เจติยงฺคณโพธิยงฺคเณสุ อาสนานิ① โธวาเปสิ, ภิกฺขูนมฺปิ กิลิฏฺเจ

๑๐. พรรณนาคาถาของพระวิมลเถระ

คาถาของท่านพระวิมลเถระมีคำว่า **ธรณี จ สิญฺจติ วา** ดังนี้เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเป็นมาอย่างไร. พระเถระแม้นี้ก็ได้กระทำอธิการมาในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ บังเกิดในตระกูลแห่งคนเป่าสังข์ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า วิปัสสี ถึงความเป็นหนุ่มแล้ว เรียนสำเร็จวิชาเป่าสังข์นั้น วันหนึ่ง เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มีใจเลื่อมใส จึงกระทำการบูชาด้วยการเป่าสังข์ถวาย จำเดิมแต่นั้น ได้กระทำการบำรุงพระศาสดาตามควรแก่กาล.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก แล้วกระทำบุญอื่น ๆ อีก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ ได้เอาน้ำหอมมารดต้นโพธิด้วยคิดว่าในอนาคตกาลขอให้กายของเราจงบริสุทธิ์หมดมลทิน ให้ชำระอาสนะที่เนิน

---

① สี. อาสนาทีนิ.

สมณปริกฺขาเร โธวาเปสิ.

พระเจดีย์และที่ลานโพธิ แม้สมณบริขารที่เศร้าหมองของภิกษุทั้งหลายก็ให้ชำระให้สะอาด.

โส ตโต จวิตฺวา เทเวสุ จ มนุสฺเสสุ จ ปริวตฺเตนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห อิพฺภกุเล[1] นิพฺพตฺติ. ตสฺส มาตุกุจฺฉิยํ วสนฺตสฺส นิกฺขมนฺตสฺส จ กาโย ปิตฺตเสมฺหาทีหิ อสงฺกิลิฏฺโฐ ปทุมปลาเส อุทกพินฺทุ วิย อลคฺโค ปจฺฉิมภวิกโพธิสตฺตสฺส วิย สุวิสุทฺโธ อโหสิ, เตนสฺส **วิมโล**เตฺวว นามํ อกํสุ. โส วยปฺปตฺโต ราชคหปฺปเวสเน พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา โกสลรฏฺเฐ ปพฺพตคุหายํ วิหรติ.

ท่านเคลื่อนจากภพนั้นแล้วหมุนเวียนอยู่ในเทวดาและในมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลที่มั่งคั่งในพระนครราชคฤห์ เมื่อท่านอยู่ในครรภ์ของมารดาก็ดี คลอดออกมาแล้วก็ดี กายของท่านก็ไม่เปรอะเปื้อนด้วยน้ำดีและเสมหะเป็นต้น ไม่มีอะไรแปดเปื้อน ดุจหยาดน้ำบนใบบัวฉะนั้น ทั้งสะอาดหมดจดดี ดุจพระโพธิสัตว์ในปัจฉิมภวิกชาติ ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น พวกญาติจึงขนานนามท่านว่า **วิมล** นั่นเทียว ท่านเจริญวัยแล้วเห็นพุทธานุภาพในตอนเสด็จเข้าพระนครราชคฤห์ ได้ศรัทธาจึงออกบวชเรียนกรรมฐานไปอยู่ในบรรพตคูหาแคว้นโกศลรัฐ.

อเถกทิวสํ จาตุทฺทีปิกมหาเมโฆ สกลํ จกฺกวาฬคพฺภํ ปตฺถริตฺวา ปาวสฺสิ. วิวฏฺฏฏฺฐายิมฺหิ พุทฺธานํ จกฺกวตฺตีนญฺจ ธรมานกาเล เอว กิร เอวํ วสฺสติ.

ภายหลังวันหนึ่งมหาเมฆที่เกิดในทวีปทั้ง ๔ ได้ยังฝนให้ตกแผ่คลุมทั่วท้องจักรวาลทั้งสิ้น ได้ยินว่า ฝนจะตกอย่างนี้ก็เฉพาะในกาลที่พระพุทธเจ้าและพระเจ้า

---

[1] สี. อิทฺเธ กุเล.

[2] สี. จาตุทฺทีปก.

ฆมฺมปริฬาหูปสโต[1] อุตุสปฺปายลาเภน เถรสฺส จิตฺตํ สมาหิตํ อโหสิ เอกคฺคํ. โส สมาหิตจิตฺโต ตาวเทว วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา มคฺคปฏิปาฏิยา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[2] :

"วิปสฺสิสฺส ภควโต
อโหสึ สงฺขธมฺมโก
นิจฺจุปฏฺฐานยุตฺโตมฺหิ
สุคตสฺส มเหสิโน.

อุปฏฺฐานผลํ ปสฺส
โลกนาถสฺส ตาทิโน
สฏฺฐิ ตูริยสหสฺสานิ
ปริวาเรนฺติ มํ สทา.

เอกนวุติโต กปฺเป
อุปฏฺฐหึ มหาอิสึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
อุปฏฺฐานสฺสิทํ ผลํ.

จักรพรรดิยังทรงพระชนม์อยู่ใน วิวัฏฏัฏฐายีกัปเท่านั้น เพราะได้ฤดูที่เป็นสัปปายะ โดยที่ความเร่าร้อนในหน้าร้อนสงบลง จิตของพระเถระจึงตั้งมั่นเป็นจิตมีอารมณ์เดียว ท่านมีจิตตั้งมั่นแล้วก็ขวนขวายเจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้วโดยลำดับแห่งมรรคในขณะนั้นเทียว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

"เราเป็นผู้เป่าสังข์บูชา แด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี เป็นผู้ประกอบการบำรุงพระสุคตเจ้า ผู้แสวงหาคุณใหญ่เป็นนิตย์.

เราเห็นผลการบำรุงพระโลกนาถผู้คงที่ ดนตรีหกหมื่นแวดล้อมเราทุกเมื่อ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราบำรุงพระผู้มีพระภาคผู้แสวงหาคุณใหญ่ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบำรุง.

---

[1] สี. สพฺพปริฬาห.

[2] ขุ. อ. ๓๒/๑๐๒/๑๙๘.

จตุวีเส อิโต กปฺเป
มหานิคฺโฆสนามกา
โสฬสาสึสุ ราชาโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๒๔ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖ พระองค์ ทรงพระนามว่ามหานิโฆษ มีพลมาก. (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา กตกิจฺจตาย ตุฏฺฐมานโส อุทานํ อุทาเนนฺโต "**ธรณี จ สิญฺจติ วาติ มาลุโต**"[1]ติ คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วมีใจยินดีโสมนัสแล้ว เพราะได้ทำกิจเสร็จแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทาน จึงกล่าวคาถาว่า "**ธรณี จ สิญฺจติ วาติ มาลุโต**" เป็นต้น.

(๕๐. ธรณี จ สิญฺจติ วาติ
มาลุโต วิชฺชุตา จรติ นเภ
อุปสมนฺติ วิตกฺกา
จิตฺตํ สุสมาหิตํ มมนฺติ).

(๕๐. แผ่นดินชุ่มชื่นด้วยน้ำฝน ลมก็พัด สายฟ้าก็แลบอยู่ทั่วไป ในท้องฟ้า วิตกทั้งหลายย่อมสงบลง จิตของเราตั้งมั่นแล้วเป็นอันดี).

๕๐. ตตฺถ **ธรณี**ติ ปฐวี, สา หิ สกลํ ธราธรํ ธาเรตีติ "ธรณี"ติ วุจฺจติ. **สิญฺจตีติ** สมนฺตโต นภํ ปูเรตฺวา อภิปฺปวสฺสโต มหาเมฆสฺส วุฏฺฐิธาราหิ สิญฺจติ. **วาติ มาลุโต**ติ อุทกผุสิต-

๕๐. คำว่า **ธรณี** ในคาถานั้น ได้แก่ แผ่นดิน คือแผ่นดินนั้น ท่านเรียกว่า ธรณี เพราะอรรถว่า ทรงไว้ซึ่งสิ่งที่ควรทรงไว้ และไม่ควรทรงไว้ทั้งสิ้น. บทว่า **สิญฺจติ** ความว่า รดอยู่ด้วย

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๑๘๗/๒๗๑.

สมฺมิสฺสตาย สีตโล วาโต วายติ.

สายฝนแห่งมหาเมฆ ที่ยังท้องฟ้าให้เต็มโดยรอบแล้วตกต้องอยู่. บทว่า **วาติ มาลุโต** ความว่า ลมหนาวย่อมพัดไปเพราะเจือด้วยละอองน้ำ.

วิชฺชุตา จรติ นเภติ ตตฺถ ตตฺถ คชฺชตา คฬคฬายตา มหาเมฆโต นิจฺฉรนฺติโย สเตรตา[1] อากาเส อิโต จิโต จ วิจรนฺติ. **อุปสมนฺติ วิตกฺกา**ติ อุตุสปฺปายสิทฺเธน สมถวิปสฺสนาธิคเมน ปุพฺพภาเค ตทงฺคาทิวเสน วูปสนฺตา หุตฺวา กามวิตกฺกาทโย สพฺเพปิ นว มหาวิตกฺกา อริยมคฺคาธิคเมน อุปสมนฺติ, อนวเสสโต สมุจฺฉิชฺชนฺตีติ.

บาทคาถาว่า **วิชฺชุตา จรติ นเภ** ความว่า สายฟ้าแลบออกจากกลุ่มเมฆหนา ที่ร้องคำรามกระหึ่มอยู่ในที่นั้น ๆ แล่นไปในอากาศทั้งข้างโน้นข้างนี้. บาทคาถาว่า **อุปสมนฺติ วิตกฺกา** ความว่า กามวิตกเป็นต้น สงบระงับไปด้วยตทังคปหานเป็นต้นในบุพภาค เพราะบรรลุสมถะ และวิปัสสนาอันสำเร็จมาแต่ฤดูที่เป็นสัปปายะ เพราะบรรลุอริยมรรคมหาวิตก ๙ แม้ทั้งสิ้นก็สงบไป คือตัดได้เด็ดขาดไม่มีส่วนเหลือ.

วตฺตมานสมีปตาย อริยมคฺคกฺขณํ วตฺตมานํ กตฺวา วทติ. อตีตตฺเถ วา เอตํ ปจฺจุปฺปนฺนวจนํ. **จิตฺตํ สุสมาหิตํ มมา**ติ ตโต เอว โลกุตฺตรสมาธินา มม จิตฺตํ สุฏฺฐุ สมาหิตํ, น ทานิ ตสฺส สมาธาเน กิญฺจิ กาตพฺพํ อตฺถีติ เถโร อญฺญํ พฺยากาสิ.

พระเถระกล่าวกระทำขณะแห่งอริยมรรคที่กำลังเป็นไปอยู่ เพราะเป็นขณะที่ใกล้ปัจจุบันกาล หรือคำนี้บอกถึงปัจจุบันกาลในอรรถแห่งอดีตกาล. บาทคาถาว่า **จิตฺตํ สุสมาหิตํ มม** ความว่า จิตของเราตั้งมั่นดีแล้วด้วยโลกุตรสมาธิแต่ขณะนั้นนั่นเอง ในบัดนี้จึงไม่มีกิจ

---

[1] ก. สเตริตา.

อะไร ๆ ที่จะพึงกระทำในการตั้งจิตให้เป็นสมาธิอีก พระเถระพยากรณ์อรหัตผลด้วยประการดังกล่าวมานี้.

วิมลตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวิมลเถระ จบ.

ปญฺจมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาปัญจมวรรค จบ.

๖. ฉฏฺฐวคฺค

๓. โคธิกาทิจตุตฺเถรคาถาวณฺณนา

วสฺสติ เทโวติอาทิกา จตสฺโส โคธิโก, สุพาหุ, วลฺลิโย, อุตฺติโยติ อิเมสํ จตุนฺนํ เถรานํ คาถา[1] กา อุปฺปตฺติ. อิเมปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิการา ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺตา อิโต จตุนวุเต กปฺเป สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺวา อญฺญมญฺญํ สหายา หุตฺวา วิจรึสุ.

เตสุ เอโก สิทฺธตฺถํ ภควนฺตํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา กฏจฺฉุภิกฺขํ อทาสิ. ทุติโย ปสนฺนจิตฺโต หุตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคณฺหิ. ตติโย ปสนฺนจิตฺโต เอเกน ปุปฺผหตฺเถน ภควนฺตํ ปูเชสิ. จตุตฺโถ สุมนปุปฺเผหิ ปูชมกาสิ.

๖. ฉัฏฐวรรค

๑.พรรณนาคาถาของพระเถระ ๔ รูป มีพระโคธิกะเป็นต้น

คาถาของพระเถระ ๔ รูปเหล่านี้คือ พระโคธิกะ ๑, พระสุพาหุ ๑, พระวัลลิยะ ๑, พระอุตติยะ ๑ รวม ๔ คาถามีคำว่า **วสฺสติ เทโว** เป็นต้น. เรื่องราวของท่านเหล่านั้นเป็นมาอย่างไร. คือพระเถระทั้ง ๔ รูปนี้ ได้เคยทำอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ มาแล้ว ได้สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ. ใน กัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่า สิทธัตถะ ได้บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล บรรลุวิญญูภาพ (รู้เดียงสา) แล้ว ก็เป็นสหายซึ่งกันและกันเที่ยวไป.

ในบรรดาสหายทั้ง ๔ คนนั้น คนหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ เสด็จเที่ยวบิณฑบาตอยู่ ได้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง สหายคนที่ ๒ มีจิตเลื่อมใส ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว ประคองอัญชลี สหายคนที่ ๓ มีจิตเลื่อมใส แล้วเอาดอกไม้ที่อยู่ในมือ

---

[1] สี. คาถาโย.

..ดอกหนึ่งบูชาพระผู้มีพระภาค สหายคนที่ ๔ เอาดอกมะลิกระทำการบูชาแล้ว.

เอวํ เต สตฺถริ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ปสุเตน เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ปุน อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต กสฺสปสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา สหายกา หุตฺวา สาสเน ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ กตฺวา อมฺหากํ ภควโต กาเล ปาวายํ จตุนฺนํ มลฺลราชานํ ปุตฺตา หุตฺวา นิพฺพตฺตึสุ.

สหายทั้ง ๔ คนนั้นมีจิตเลื่อมใสในพระศาสดาดังกล่าวมานี้ ได้ไปบังเกิดในเทวโลก ด้วยบุญกรรมที่ตนขวนขวายแล้ว ยังกระทำบุญอย่างอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จึงมาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ ก็ได้เป็นสหายกัน ออกบวชในพระศาสนา บำเพ็ญสมณธรรม ครั้นศาสนาพระผู้มีพระภาคของพวกเรา จึงมาบังเกิดเป็นโอรสของเจ้ามัลละทั้ง ๔ ตระกูล ณ กรุงปาวา.

เตสํ **โคธิโก, สุพาหุ, วลฺลิโย อุตฺติโยติ** นามานิ อกํสุ. อญฺญมญฺญํ ปิยสหายา[๑] อเหสุํ. เต เกนจิเทว กรณีเยน กปิลวตฺถุํ อคมํสุ. ตสฺมึ จ สมเย สตฺถา กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา นิโคฺรธาราเม วสนฺโต ยมกปาฏิหาริยํ ทสฺเสตฺวา สุทฺโธทนปฺปมุเข สกฺยราชาโน ทเมสิ.

ราชโอรสเหล่านั้นมีนามว่า**เจ้าชายโคธิกะ เจ้าชายสุพาหุ เจ้าชายวัลลิยะ เจ้าชายอุตติยะ** ต่างเป็นสหายที่รักใคร่แห่งกันและกัน เจ้าชายเหล่านั้นได้เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ ด้วยกรณียกิจบางอย่าง ก็ในสมัยนั้น พระศาสดาก็เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ประทับอยู่ที่นิโครธาราม ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทรมานเจ้าศากยะทั้งหลาย มีพระเจ้าสุทโธทนะเป็นประมุข.

---

[๑] ม. อิ. สุจิสหายกา, โป. สุปิยสหายา.

ตทา เตปิ จตฺตาโร มลฺลราชปุตฺตา ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ลทฺธปฺปสาทา ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนากมฺมํ กโรนฺตา น จิรสฺเสว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

ครั้งนั้น โอรสเจ้ามัลละทั้ง ๔ เหล่านั้น ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์ จึงมีศรัทธาปสาทะออกบวช แล้วบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ต่อกาลไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ด้วยเหตุนั้นท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สุวณฺณวณฺณํ สมฺพุทฺธํ
อาหุตีนํ ปฏิคฺคหํ
ปวนา[2] อภินิกฺขนฺตํ
วานา นิพฺพนมาคตํ.

"เราได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระฉวีวรรณดังทอง สมควรรับเครื่องบูชา เสด็จออกจากป่าอันสงัดจากตัณหา เครื่องร้อยรัดมาสู่ความดับ.

กฏจฺฉุภิกฺขํ ปาทาสึ
สิทฺธตฺถสฺส มเหสิโน
ปญฺญาย อุปสนฺตสฺส
มหาวีรสฺส ตาทิโน.

จึงถวายภิกษาทัพพีหนึ่งแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ ผู้มีปัญญา ผู้สงบระงับ ผู้แกล้วกล้ามาก ผู้คงที่.

ปเทนานุปทายนฺโต[3]
นิพฺพาเปนฺตํ[4] มหาชนํ
วิตฺติ เม ปาหุนา ตาว
พุทฺธสฺสาทิจฺจพนฺธุโน.[5]

เราตามเสด็จพระองค์ ผู้ทรงยังมหาชนให้ดับ เรามีความยินดีเป็นอันมากในพระพุทธเจ้า ผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๐๓/๒๐๐-๓.

[2] ฉ. ปวรา.

[3] ฉ. ปเทนา'นุปทา'ยนฺตํ.

[4] ฉ. นิพฺพาเปนฺเต.

[5] ฉ. อุฬารา วิตฺติ เม ชาตา พุทฺเธ อาทิจฺจพนฺธุเน.

จตุนฺวุเต อิโต กปฺเป
ยํ ทานมททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ภิกฺขาทานสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายทานใด ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายภิกษา.

สตฺตาสีติมฺหิโต กปฺเป
มหาเรณุสฺสนามกา
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
สตฺเตเต จกฺกวตฺติโน.

ในกัปที่ ๘๗ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๗ พระองค์ มีพระนามเหมือนกันว่า มหาเรณุ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ. (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

โคธิโก เถโร.

พระโคธิกเถระ.

"สุวณฺณวณฺณํ สมฺพุทฺธํ
นิสภาชานิยํ ยถา
ติธาปภินฺนํ มาตงฺคํ
กุญฺชรํว มเหสินํ.

"เราได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระฉวีวรรณดังทอง ผู้องอาจดุจม้าอาชาไนย ดั่งช้างมาตังคะตกมัน ๓ ครั้ง ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่.

โอภาเสนฺตํ ทิสา สพฺพา
สาลราชํว[1] ปุปฺผิตํ
รถิยํ ปฏิปชฺชนฺตํ
โลกเชฏฺฐํ นรุตฺตมํ.[2]

ทรงยังทิศทั้งปวงให้สว่างไสวเหมือนพญารังมีดอกบาน เป็นเชษฐบุรุษของโลกสูงสุดกว่านระ เสด็จดำเนินไปในถนน.

ญาเณ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
ปคฺคเหตฺวาน อญฺชลึ
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
สิทฺธตฺถมภิวาทยึ.

จึงยังจิตให้เลื่อมใส ในพระญาณ ประนมอัญชลีมีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ญาณสญฺญายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใด ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งสัญญาในพระญาณ.

เตสตฺตติมฺหิโต กปฺเป
โสฬสาสุํ นรุตฺตมา
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๗๓ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖ พระองค์ มีพระนามว่านรุตตมะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

---

[1] ม. อิ. อุฬุราชํว ปูริตํ.
[2] ฉ. อปสฺสหํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.
สุพาหุตฺเถโร.	พระสุพาหุเถระ.
"ติวรายํ นิวาสีหํ อโหสึ มาลิโก ตทา อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ สิทฺธตฺถํ โลกปูชิตํ.[1]	"ในกาลนั้น เราเป็นช่างดอกไม้ อาศัยอยู่ในนครติวรา ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลีพระนามว่าสิทธัตถะ อันชาวโลกบูชา.
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน ปุปฺผหตฺถมทาสหํ ยตฺถ ยตฺถุปปชฺชามิ ตสฺส กมฺมสฺส วาหสา.	มีจิตเลื่อมใสโสมนัส ได้ถวายดอกไม้กำมือหนึ่ง เราเกิดในภพใด ๆ เพราะผลของกรรมนั้น.
อนุโภมิ ผลํ อิฏฺฐํ ปุพฺเพ สุกตมตฺตโน ปริกฺขิตฺโต สุมลฺเลหิ สสญฺญาย อิทํ ผลํ.[2]	เราได้เสวยผลอันน่าปรารถนาที่ตนทำไว้ดีแล้วในปางก่อน แวดล้อมด้วยพวกนักมวยชั้นเยี่ยม นี้เป็นผลแห่งสัญญาแห่งตน.

---

[1] อิ. โลกนายิกํ.

[2] ฉ. ปุปฺผทานสฺสิทํ ผลํ.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ[๑]
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ปุปฺผปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ใด ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาด้วยดอกไม้.

จตุนฺนวุตุปาทาย
ฐเปตฺวา วตฺตมานกํ
ปญฺจ ราชสตา ตตฺถ
นชฺชุปมสนามกา.[๒]

ในกัปใกล้เคียงที่ ๙๔ เว้นกัปปัจจุบัน ได้มีพระราชา ๕๐๐ พระองค์ พระนามเหมือนกันว่า นัชชุปมา. (คุณวิเศษ เหล่านี้ คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

วลฺลิโย เถโร.

พระวัลลิยเถระ.

"สิทฺธตฺถสฺส ภควโต
ชาติปุปฺผมทาสิหํ
ปาเทสุ สตฺต ปุปฺผานิ
หาเสโน'กิริตานิ[๓] เม.

"เราได้ถวายดอกมะลิ แด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ ดอกมะลิ ๗ ดอก เราโปรยลงที่ใกล้พระบาทด้วยความยินดี.

---

[๑] ฉ. ยํ ปุปฺผทานสุสิทํ ผลํ.
[๒] ฉ. นชฺชสมสนามกา.
[๓] อิ. หาเสโนการิตานิ.

เตน กมฺเมนหํ อชฺช
อภิโภมิ นรามเร
ธาเรมิ อนฺติมํ เทหํ
สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน.

ด้วยกรรมนั้น วันนี้เราได้เสวยอมตธรรม เราทรงกายที่สุดอยู่ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ปุปฺผปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ใด ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาด้วยดอกไม้.

สมนฺตคนฺธนามาสุํ
เตรส จกฺกวตฺติโน
อิโต ปญฺจมเก กปฺเป
จาตุรนฺตา คณาธิปา.[1]

ในกัปที่ ๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๓ พระองค์ มีพระนามว่าสมันตคันธะ ครอบครองแผ่นดินมีสมุทรสาคร ๔ เป็นที่สุด เป็นจอมหมู่ชน (คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อุตฺติโย เถโร.

พระอุตติยเถระ.

---

[1] ฉ. ชนาธิปา.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อิเม จตฺตาโรปิ เถรา โลเก ปากฏา ปญฺญาตา ราชราชมหามตฺเตหิ[1] สกฺกตา ครุกตา หุตฺวา อรญฺเญ สเหว วิหรนฺติ. อเถกทา ราชา พิมฺพิสาโร เต จตฺตาโร เถเร ราชคหํ อุปคเต อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เตมาสํ วสฺสาวาสตฺถาย นิมนฺเตตฺวา เตสํ ปาฏิเยกฺกํ กุฏิกาโย กาเรตฺวา สติสมฺโมเสน น ฉาเทสิ.

ก็ครั้นพระเถระทั้ง ๔ รูปนี้ บรรลุพระอรหัตแล้ว ได้ปรากฏชัดแจ้งในโลกแล้ว เป็นผู้อันพระราชาและมหาอำมาตย์แห่งพระราชาทั้งหลายสักการะเคารพแล้ว อยู่ร่วมกันในป่านั้นเทียว ต่อมาคราวหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารเข้าไปหาพระเถระทั้ง ๔ รูปนั้น ผู้เข้าไปยังกรุงราชคฤห์ ไหว้แล้วตรัสนิมนต์ เพื่อให้อยู่จำพรรษาถ้วนไตรมาส รับสั่งให้สร้างกุฏิถวายพระเถระเหล่านั้นแยกกัน (รูปละหลัง) แต่มิได้มุงบังเพราะหลงลืมไป.

เถรา อจฺฉนฺนาสุ กุฏิกาสุ วิหรนฺติ. วสฺสกาเล เทโว น วสฺสติ. ราชา "กึ นุ โข การณํ เทโว น วสฺสตี"ติ จินฺเตนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา ตา กุฏิกาโย ฉาทาเปตฺวา มตฺติกากมฺมํ จิตฺตกมฺมญฺจ การาเปตฺวา กุฏิกามหํ กโรนฺโต มหโต ภิกฺขุสํฆสฺส ทานํ อทาสิ. เถรา รญฺโญ อนุกมฺปาย กุฏิกาโย ปวิสิตฺวา เมตฺตาสมาปตฺติโย สมาปชฺชึสุ, อถุตฺตรปาจีนทิสโต มหาเมโฆ อุฏฺฐหิตฺวา เถรานํ สมาปตฺติโต วุฏฺฐานกฺขเณเยว

พระเถระทั้งหลายก็อยู่ในกุฏิทั้งที่มิได้มุง ในหน้าฝน ฝนก็ไม่ตก พระราชาทรงพระดำริว่า มีเหตุอะไรหนอฝนจึงไม่ตก ก็ทรงทราบถึงเหตุนั้น จึงรับสั่งให้มุงหลังคากุฏิเหล่านั้น สั่งให้ฉาบทาด้วยดินเหนียว (ทาดิน) แล้วตกแต่งให้งดงาม (เขียนภาพ) กระทำการฉลองกุฏิ ได้ทรงถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก พระเถระทั้งหลาย เข้าสู่กุฏิด้วยความอนุเคราะห์พระราชาแล้วเข้าเมตตาสมาบัติ ครั้งนั้นมหาเมฆตั้งขึ้นด้านทิศตะวันออก

---

[1] สี. มจฺเจหิ.

วสฺสิตุํ อารภิ. เตสุ โคธิกตฺเถโร สมาปตฺติโต วุฏฺฐาย สห เมฆคชฺชิเตน :

๕๑. "วสฺสติ เทโว ยถา สุคีตํ
ฉนฺนา เม กุฏิกา สุขา นิวาตา
จิตฺตํ สุสมาหิตญฺจ มยฺหํ
อถ เจ ปตฺถยสิ ปวสฺส เทวา"ติ[1]

อิมํ คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **วสฺสตี**ติ สิญฺจติ วุฏฺฐิธารํ ปเวจฺฉติ. **เทโว**ติ เมโฆ. **ยถา สุคีตนฺ**ติ สุนฺทรคีตํ วิย คชฺชนฺโตติ อธิปฺปาโย. เมโฆ หิ วสฺสนกาเล สตปฏลสหสฺสปฏโล อุฏฺฐหิตฺวา ถนยนฺโต วิชฺชุตานิจฺฉาเรนฺโตว โสภติ, น เกวโล. ตสฺมา สินิทฺธมธุรคมฺภีรนิคฺโฆโส[2] วสฺสติ เทโวติ ทสฺเสติ.

เฉียงเหนือ เริ่มตกลงในขณะที่พระเถระทั้งหลายออกจากสมาบัตินั่นเอง ในบรรดาภิกษุเหล่านั้น ท่านพระโคธิกเถระออกจากสมาบัติแล้ว ได้ภาษิตคาถาพร้อมกับฟ้าร้องคำรามดังนี้ว่า :

๕๑. "ฝนตกลงมามีเสียงไพเราะ ดังเสียง
เพลงขับ กุฏีของเรามุงดีแล้ว มี
ประตูหน้าต่างมิดชิดดี จิตของเรา
ก็ตั้งมั่นดีแล้ว ถ้าท่านปรารถนาจะ
ตกก็เชิญตกลงมาเถิดฝน".

บทว่า **วสฺสติ** ในคาถานั้น ความว่า ฝนตกคือหลั่งสายฝนอยู่. บทว่า **เทโว** ได้แก่ เมฆ. บทว่า **ยถา สุคีตํ** อธิบายว่า กระหึ่มอยู่ดุจเพลงขับอันไพเราะ คือในฤดูฝนเมฆตั้งขึ้นตั้ง ๑๐๐ ชั้น ๑,๐๐๐ ชั้น ทำให้ฟ้าร้องเปล่งแสงแปลบปลาบไปทั่วทิศ ย่อมงดงาม มิใช่อย่างเดียว ฉะนั้น พระเถระแสดงว่าฝนตก มีเสียงกึกก้องเย็นฉ่ำอย่างลึกซึ้งตกอยู่.

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๑๘๘/๒๗๒.

[2] สี. นิคฺโฆเสว.

เตน สทฺทโต อนุปปีฬิตํ อาห "**ฉนฺนา เม กุฏิกา สุขา นิวาตา**"ติ. ยถา น เทโว วสฺสติ, เอวํ ติณาทีหิ ฉาทิตา อยํ เม กุฏิกา, เตน วุฏฺฐิวสฺเสน อนุปปีฬิตํ อาห. ปริโภคสุขสฺส อุตุสปฺปายอุตุสุขสฺส จ สพฺภาวโต[1] สุขา. ผุสิตคฺคฬปิหิตวาตปานตาหิ วาตปริสฺสยรหิตา. อุภเยนปิ อาวาสสปฺปายวเสน อนุปปีฬิตํ อาห.

ด้วยเหตุนั้น พระเถระจึงกล่าวถึงการที่ไม่ถูกรบกวน ด้วยเสียงว่า **กุฏีของเรามุงดีแล้ว มีประตูหน้าต่างมิดชิดดี** คือ พระเถระกล่าวว่ากุฏิของเรานี้มุงด้วยหญ้าเป็นต้นแล้ว ตราบเท่าที่ฝนยังไม่ตก ด้วยเหตุนั้น จึงไม่ถูกฝนรบกวน. พระเถระกล่าวถึงความตามบีบคั้นด้วยเมล็ดฝนนั้น ชื่อว่ามีความสุข เพราะมีความสุขในการใช้สอยและความสุขเกิดแต่ฤดู ด้วยมีฤดูที่เป็นสัปปายะ ชื่อว่าเว้นจากอันตรายอันเกิดแต่ลม เพราะมีประตูหน้าต่างปิดสนิทดีด้วยดาลที่สนิท แม้ด้วยบททั้ง ๒ นั้น ท่านกล่าวถึงความตามบีบคั้นด้วยมีอาวาสอันเป็นสัปปายะ.

จิตฺตํ สุสมาหิตญฺจ มยฺหนฺติ จิตฺตญฺจ มม สุฏฺฐุ สมาหิตํ อนุตฺตรสมาธินา นิพฺพานารมฺมเณ สุฏฺฐุ อปฺปิตํ, เอเตน อพฺภนฺตรปริสฺสยาภาวโต อปฺโปสฺสุกฺกตํ ทสฺเสติ. **อถ เจ ปตฺถยสี**ติ อถ อิทานิ ปตฺถยสิ เจ. ยทิ อิจฺฉสิ. **ปวสฺสา**ติ สิญฺจ อุทกํ ปคฺฆร วุฏฺฐิธารํ ปเวจฺฉ. **เทวา**ติ เมฆํ อาลปติ.

บาทคาถาว่า **จิตฺตํ สุสมาหิตญฺจ มยฺหํ** ความว่า อนึ่ง จิตของเราตั้งมั่นดีแล้ว คือแนบแน่นด้วยดีในอารมณ์คือพระนิพพาน ด้วยสมาธิอันเป็นอนุตตระ (ไม่มีสมาธิอื่นยิ่งกว่า) ด้วยคำนี้ท่านแสดงถึงความเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย เพราะไม่มีอันตรายภายใน. บทว่า **อถ เจ ปตฺถยสิ** ความว่า ถ้าหากว่าท่าน

---

[1] อิ. สภาวโต, ก. สมภาวโต, โป. สพฺพาวโต.

ปรารถนาอยู่ในบัดนี้ คือถ้าท่านต้องการ. บทว่า **ปวสฺส** ความว่า จงรดคือจงหลั่งน้ำคือโปรยสายฝนมา พระเถระเรียกเมฆว่า **เทวะ.**

โกฏฺฐิกาทิจตุตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเถระ ๔ รูป มีพระโกฏฐิกะเป็นต้น จบ.

๒. สุพาหุตฺเถรคาถาวณฺณนา

๕๒. อิตเรหิ วุตฺตคาถาสุ ตติยปเท เอว วิเสโส. ตตฺถ สุพาหุนา วุตฺตคาถายํ **จิตฺตํ สุสมาหิตญฺจ กาเยติ** มม จิตฺตํ กรชกาเย กายคตาสติภาวนาวเสน สุฏฺฐุ สมาหิตํ สมฺมเทว อปฺปิตํ. อยํ หิ เถโร กายคตาสติภาวนาวเสน ปฏิลทฺธฌานํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. ตํ สนฺธายาห "จิตฺตํ สุสมาหิตญฺจ กาเย"ติ.

สุพาหุตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

๒. พรรณนาคาถาของพระสุพาหุเถระ

๕๒. ในบรรดาคาถาที่พระเถระ ๓ รูปนอกนี้ กล่าวแล้วต่างกันแต่ในบทที่ ๓ เท่านั้น. บทว่า **จิตฺตํ สุสมาหิตญฺจ กาเย** ในคาถาที่พระสุพาหุเถระกล่าวไว้ ความว่า จิตของเราตั้งมั่นดีแล้ว คือ แนบแน่นอยู่โดยชอบ ในกรชกาย ด้วยสามารถแห่งการเจริญกายคตาสติ อธิบายว่า พระสุพาหุเถระนี้ กระทำฌานที่ตนได้แล้วด้วยสามารถแห่งการเจริญกายคตาสติให้เป็นบาท เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว พระเถระหมายถึงการเจริญกายคตาสตินั้น จึงกล่าวว่า จิตฺตํ สุสมาหิตญฺจ กาเย (และจิตของเราตั้งมั่นดีแล้วในกายดังนี้).

พรรณนาคาถาของพระสุพาหุเถระ
จบ.

---

๑ สี. สนิเตน.

๓. วลฺลิยตฺเถรคาถาวณฺณนา

๕๓. วลฺลิยตฺเถรคาถายํ **ตสฺสํ วิหรามิ อปฺปมตฺโตติ** ตสฺสํ กุฏิกายํ อปฺปมาทปฏิปตฺติยา มตฺถกํ ปาปิตตฺตา อปฺปมตฺโต อริยวิหารูปสํหิเตน ทิพฺพวิหาราทิสํหิเตน[๑] จ อิริยาปถวิหาเรน วิหรามิ, อตฺตภาวํ ปวตฺเตมีติ วุตฺตํ โหติ.

วลฺลิยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

๓. พรรณนาคาถาของพระวัลลิยเถระ

บทว่า **ตสฺสํ วิหรามิ อปฺปมตฺโต** ในวัลลิยเถรคาถา มีอธิบายว่า เราชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว เพราะบรรลุถึงที่สุดแห่งข้อปฏิบัติอันให้ถึงความไม่ประมาท อยู่ผัดเปลี่ยนอิริยาบถ คือยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการเข้าไปประกอบธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยเจ้า และด้วยการประกอบด้วยธรรมมีทิพวิหารธรรมเป็นต้น ในกุฎีนั้น.

พรรณนาคาถาของพระวัลลิยเถระ จบ.

๔. อุตฺติยตฺเถรคาถาวณฺณนา

อุตฺติยตฺเถเรน วุตฺตคาถายํ **อทุติโย**ติ อสหาโย, กิเลสสงฺคณิกาย คณสงฺคณิกาย จ วิรหิโตติ อตฺโถ.

อุตฺติยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา
จตุนฺนํ เถรานํ คาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

๔. พรรณนาคาถาของพระอุตติยเถระ

ในคาถาที่พระอุตติยเถระ กล่าวคำว่า **อทุติโย** ได้แก่ ไม่มีเพื่อน คือเป็นผู้เว้นจากการคลุกคลีด้วยกิเลส และความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระอุตติยเถระ จบ.

พรรณนาคาถาของพระเถระ ๔ รูป
จบ.

๕. อญฺชนวนิยตฺเถรคาถาวณฺณนา

อาสนฺทึ กุฏิกํ กตฺวาติ อายสฺมโต อญฺชนวนิยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล สุทสฺสโน นาม มาลาการโร หุตฺวา สุมนปุปฺเผหิ ภควนฺตํ ปูเชตฺวา อญฺญมฺปิ ตตฺถ ตตฺถ พหุํ ปุญฺญํ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต กสฺสปสฺส ภควโต สาสเน ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิ.

อถ อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เวสาลิยํ วชฺชิราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ตสฺส วยปฺปตฺตกาเล วชฺชิรฏฺเฐ อวุฏฺฐิภยํ พฺยาธิภยํ อมนุสฺสภยนฺติ ตีณิ ภยานิ อุปฺปชฺชึสุ. ตํ สพฺพํ รตนสุตฺตวณฺณนายํ[1] วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ. ภควติ ปน เวสาลึ ปวิฏฺเฐ ภเยสุ จ วูปสนฺเตสุ สตฺถุ ธมฺมเทสนาย สมฺพหุลานํ เทวมนุสฺสานํ

๕. พรรณนาคาถาของพระอัญชนาวนิยเถระ

คาถาของท่านพระอัญชนาวนิยเถระ มีคำว่า **อาสนฺทึ กุฏิกํ กตฺวา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า เมื่อครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ ท่านเป็นช่างดอกไม้นามว่าสุทัสสนะ ได้เอาดอกมะลิบูชาพระผู้มีพระภาคแล้วยังกระทำบุญอย่างอื่นจำนวนมากในภพนั้น ๆ จึงเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้ออกบวชบำเพ็ญสมณธรรมในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ.

ต่อมาในพุทธุปบาทกาลนี้ ท่านบังเกิดในตระกูลกษัตริย์วัชชี ในเมืองไพศาลี เมื่อเวลาท่านเจริญวัยแล้ว มีภัย ๓ ประการคือ ภัยคือฝนแล้ง ภัยคือความเจ็บไข้ ภัยเกิดแต่อมนุษย์ บังเกิดในแคว้นวัชชี ภัยทั้งหมดนั้นพึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในอรรถกถารัตนสูตร. แลเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้ากรุงไพศาลี

---

[1] ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถา. ๒๐๙,
ปรมตฺถโชติกา สุตฺตนิปาตฏฺฐกถา. ๒/๔.

ธมฺมาภิสมเย จ ชาเต อยํ ราชกุมาโร พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิ.

และภัยทั้งหลายสงบแล้ว และพวกเทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ได้บรรลุธรรมาภิสมัย ด้วยธรรมเทศนาของพระศาสดา พระราชกุมารนี้เห็นพุทธานุภาพจึงได้ศรัทธาแล้วจึงออกบวช.

ยถา จายํ, เอวํ อนนฺตรํ วุจฺจมานา จตฺตาโรปิ ชนา. เตปิ หิ อิมสฺส สหายภูตา ลิจฺฉวิราชกุมารา เอวํ อิมินาว นีหาเรน ปพฺพชึสุ. กสฺสปสมฺพุทฺธกาเลปิ สหายา[1] หุตฺวา อิมินา สเหว ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ อกํสุ, ปทุมุตฺตรสฺสปิ ภควโต ปาทมูเล กุสลพีชโรปนาทึ อกํสูติ.

อนึ่ง แม้ชนทั้ง ๔ ท่านที่จะกล่าวต่อไปก็พึงทราบเหมือนอย่างพระราชกุมารนี้. ก็ชนเหล่านั้น เป็นพระราชกุมารของเจ้าลิจฉวี ผู้เป็นสหายของพระราชกุมารนี้ ได้ออกบวชโดยทำนองเดียวกันนี้ดังกล่าวแล้ว. แม้ครั้งศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ชนเหล่านี้ก็เป็นสหายกัน ได้ออกบวชบำเพ็ญสมณธรรมร่วมกันกับพระราชกุมารนี้. ชนเหล่านี้ก็ได้กระทำกุศลกรรมคือการปลูกพืช คือกุศลเป็นต้นไว้ ณ บาทมูลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ.

ตตฺถายํ กตปุพฺพกิจฺโจ สาเกเต อญฺชนวเน สุสานฏฺฐาเน วสนฺโต อุปกฏฺฐาย วสฺสูปนายิกาย มนุสฺเสหิ ฉฑฺฑิตํ ชิณฺณกํ อาสนฺทึ ลภิตฺวา ตํ จตูสุ ปาสาเณสุ ฐเปตฺวา อุปริ ติริยญฺจ ติณาทีหิ ฉาเทตฺวา ทฺวารํ โยเชตฺวา

ในบรรดาพระราชกุมารเหล่านั้น พระราชกุมารแห่งแคว้นวัชชีนี้ได้กระทำบุพกิจแล้วประทับอยู่ที่สุสานอัญชนวัน ในกรุงสาเกต พอใกล้เข้าพรรษาแล้วได้ตั่งเก่าที่พวกมนุษย์ทิ้งไว้ จึงเอาตั่งนั้นมาวางบนหิน ๔ ก้อน แล้วเอาหญ้าเป็นต้น

---

[1] สี. กสฺสปพุทฺธกาเล ปิยสหายา.

วสฺสํ อุปคโต. ปฐมมาเสเยว ฆเฏนฺโต วายมนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

"สุทสฺสโนติ นาเมน
มาลาการโร อหํ ตทา
อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ
โลกเชฏฺฐํ นราสภํ.

ชาติปุปฺผํ คเหตฺวาน
ปูชยึ ปทุมุตฺตรํ
วิสุทฺธจกฺขุ สุมโน
ทิพฺพจกฺขุํ สมชฺฌคํ.

เอติสฺสา พุทฺธปูชาย[2]
จิตฺตสฺส ปณิธีหิ จ
กปฺปานํ สตสหสฺสํ
ทุคฺคตึ นูปปชฺชหํ.

โสฬสาสึสุ ราชาโน
เทวุตฺตรสนามกา
ฉตฺตึสมฺหิ อิโต กปฺเป
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

มุงบังทั้งเบื้องบนและด้านข้าง ประกอบประตูไว้แล้วเข้าจำพรรษา. ในเดือนแรกนั่นเอง ท่านพากเพียรพยายามได้บรรลุพระอรหัตแล้ว เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ในกาลนั้น เราเป็นนายมาลาการ มีชื่อว่าสุทัสสนะ ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ.

เรามีจักษุบริสุทธิ์ มีใจโสมนัส ถือดอกมะลิ ไปบูชาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ ผู้ตรัสรู้แล้ว มีจักษุทิพย์.

ด้วยพุทธบูชานี้และด้วยการตั้งจิตไว้ เราไม่เข้าถึงทุคติเลยตลอดแสนกัป.

ในกัปที่ ๓๖ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖ พระองค์ มีพระนามเหมือนกันว่า เทพอุตตระ มีพลมาก. (คุณวิเศษเหล่านี้ คือ

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๐๗/๒๐๓.
[2] ฉ. ปุปฺผปูชาย.

ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และ
อภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวเทนฺโต สมาปตฺติโต วุฏฺฐาย ยถาลทฺธํ สมฺปตฺตึ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปีติเวเคน อุทาเนนฺโต **"อาสนฺทึ กุฏิกํ กตฺวา**[1]"ติ คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เสวยวิมุตติสุขอยู่ ออกจากสมาบัติแล้ว พิจารณาสมบัติตามที่ตนได้แล้ว เมื่อจะเปล่งอุทานด้วยกำลังแห่งปีติ ได้ภาษิตคาถาว่า **"อาสนฺทึ กุฏิกํ กตฺวา"** เป็นต้น.

(๕๕. อาสนฺทิกุฏิกํ กตฺวา
โอคยฺห อญฺชนาวนํ
ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา
กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺติ).

(๕๕. เราเข้าไปสู่ป่าอัญชนวัน ทำตั่งให้
เป็นกุฎีแล้วได้บรรลุวิชชา ๓ คำสอน
ของพระพุทธเจ้าเราได้กระทำเสร็จ
แล้ว).

๕๕. ตตฺถ **อาสนฺทิกุฏิกํ กตฺวาติ** อาสนฺทึ นาม **ทีฆปาทกํ** จตุรสฺสปีฐํ อาสนํ[2] จตุรสฺสมฺปิ อตฺถิเยว, ยตฺถ นิสีทิตุเมว สกฺกา, น นิปชฺชิตุํ, ตํ อาสนฺทึ กุฏิกํ กตฺวา วาสตฺถาย เหฏฺฐา วุตฺตนเยน กุฏิกํ กตฺวา ยถา ตตฺถ

๕๕. คำว่า **ทำตั่งให้เป็นกุฎีแล้ว** ในพระคาถานั้น ความว่า อาสนะคือตั่ง ๔ เหลี่ยม มีขายาว ชื่อว่าอาสันทิ. แม้ที่เป็น ๔ เหลี่ยมก็มี ท่านกระทำตั่งที่อาจนั่งได้อย่างเดียวแต่ไม่อาจนอนได้นั้น ทำเป็นกุฎีคือกระทำเป็นกุฎีโดยนัยที่กล่าว

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๑๙๒/๒๗๓.

[2] ฉ. อายตํ.

นิสินฺนสฺส อุตุปริสฺสยาภาเวน สุเขน สมณธมฺมํ กาตุํ สกฺกา, เอวํ กุฏิกํ กตฺวา. เอเตน ปรมุกฺกํสคตํ เสนาสเน[1] อตฺตโน อปฺปิจฺฉตํ สนฺตุฏฺฐิญฺจ[2] ทสฺเสติ. วุตฺตมฺปิ เจตํ ธมฺมเสนาปตินา :

แล้วในหนหลัง เพื่อเป็นที่อยู่ คือผู้ที่นั่งบนตั่งนั้นแล้วสามารถบำเพ็ญสมณธรรมได้โดยสะดวก เพราะไม่มีอันตรายอันเกิดแต่ฤดูด้วยประการใด ก็ทำให้เป็นกุฎีโดยประการนั้น ด้วยคำนี้ท่านแสดงว่าตนเป็นผู้มักน้อย และมีความสันโดษในเสนาสนะอย่างยวดยิ่ง สมจริงดังคำที่ท่านพระธรรมเสนาบดีกล่าวไว้ว่า :

“ปลฺลงฺเกน นิสินฺนสฺส
ชณฺณุเกนาภิวสฺสติ
อลํ ผาสุวิหาราย
ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน”ติ.[3]

“ภิกษุผู้ที่นั่งขัดสมาธิแล้ว จะไม่ปวดเข่า พอที่จะอยู่เป็นผาสุกได้ มีใจเป็นสมาธิได้”.

อปเร “อาสนฺทิกุฏิกนฺ”ติ ปาฐํ วตฺวา “อาสนฺทิปฺปมาณํ กุฏิกํ กตฺวา”ติ อตฺถํ วทนฺติ. อญฺเญ ปน “อาสนนิสชฺชาทิคเต มนุสฺเส อุทฺทิสฺส มญฺจกสฺส อุปริ กตกุฏิกา อาสนฺทิ นาม, ตํ อาสนฺทึ กุฏิกํ กตฺวา”ติ อตฺถํ วทนฺติ.

อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวปาฐะว่า อาสนฺทิกุฏิกํ แล้วกล่าวอรรถว่า กระทำกุฎีน้อยมีประมาณเท่ากับตั่งดังนี้ แต่อาจารย์พวกอื่นกล่าวอรรถว่า กุฎีที่เขาทำไว้บนเตียง เจาะจงให้พวกมนุษย์ที่ถึงแล้วนั่งและนอนเป็นต้นได้ ชื่อว่าอาสันทิ. ท่านกระทำตั่งนั้นให้เป็นกุฎีดังนี้.

โอคฺคยฺหาติ โอคาเหตฺวา อนุปวิสิตฺวา. **อญฺชนํ วนนฺติ** เอวํนามกํ วนํ,

บทว่า **โอคฺคยฺห** ความว่า หยั่งลงแล้วคือเข้าไปถึงแล้ว. บทว่า **อญฺชนํ วนํ**

---

[1] สี. เสนาสนํ.

[2] โป. สี. สนฺตุฏฺฐตญฺจ.

[3] ขุ. เถร. ๒๖/๓๙๖/๔๐๑. มิลินฺท. ๔๗๒.

อญฺชนวณฺณปุปฺผภาวโต หิ อญฺชนา วุจฺจนฺติ วลฺลิโย, ตพฺพหุลตาย ตํ วนํ “อญฺชนวนนฺ”ติ นามํ ลภิ. อปเร ปน “อญฺชนา นาม มหาคจฺฉา”ติ วทนฺติ, ตํ อญฺชนวนํ โอคฺคยฺห อาสนฺทิกํ กุฏิกํ กตฺวา **ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ**ติ วิหรตา มยาติ วจนเสเสเนว โยชนา. อิทเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณํ อโหสีติ.

อญฺชนาวนิยตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

ได้แก่ ป่าที่มีชื่ออย่างนี้ จริงอยู่ เถาวัลย์ท่านเรียกว่า อัญชนะ เพราะมีดอกมีสีดุจอัญชัน. ป่านั้นได้นามว่า “อัญชนวัน” เพราะมากไปด้วยเถาวัลย์อัญชันนั้น. ส่วนอาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า พุ่มไม้ใหญ่ชื่อว่าอัญชัน. ประกอบความด้วยคำที่เหลือว่า เราหยั่งลงสู่ป่าอัญชนวันนั้น กระทำตั่งให้เป็นกุฏี **บรรลุวิชา ๓ แล้ว กระทำคำสอนของพระพุทธเจ้าสำเร็จแล้ว** ดังนี้. ก็นี้แหละเป็นพยากรณ์พระอรหัตของพระเถระแล.

พรรณนาคาถาของพระอัญชนาวนิยเถระ
จบ.

๖. กุฏิวิหาริตฺเถรคาถาวณฺณนา

๖. พรรณนาคาถา ของพระกุฏิวิหาริเถระ

โก **กุฏิกายนฺติ** อายสฺมโต กุฏิวิหาริตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต อากาเสน คจฺฉนฺตสฺส "อุทกทานํ ทสฺสามี"ติ สีตลํ อุทกํ คเหตฺวา ปีติโสมนสฺสชาโต อุทฺธมฺมุโข หุตฺวา อุกฺขิปิ. สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ ญตฺวา ปสาทสํวฑฺฒนตฺถํ อากาเส ฐิโตว สมฺปฏิจฺฉิ.

คาถาของท่านพระกุฏิวิหาริเถระ มีคำว่า **โก กุฏิกายํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ เสด็จไปโดยทางอากาศ ท่านคิดว่า เราจักถวายอุทกทาน ดังนี้ จึงเอาน้ำที่เย็นไป เป็นผู้มีจิตเกิดปีติโสมนัส แหงนหน้าขึ้นไปในเบื้องบนแล้วยก (น้ำขึ้น). พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท่าน ทรงประทับยืนอยู่ในอากาศนั่นแหละ ทรงรับน้ำเพื่อจะให้เพิ่มปสาทจิตขึ้น.

โส เตน อนปฺปกํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวทสิ. เสสํ อญฺชนาวนิยตฺเถรสฺส วตฺถุมฺหิ วุตฺตสทิสเมว. อยํ ปน วิเสโส : อยํ กิร วุตฺตนเยน ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ วิปสฺสนํ อนุยุญฺชนฺโต สายํ เขตฺตสมีเปน คจฺฉนฺโต เทเว ผุสายนฺเต เขตฺตปาลกสฺส สุญฺญํ ติณกุฏึ ทิสฺวา ปวิสิตฺวา ตตฺถ ติณสนฺถารเก นิสีทิ. นิสินฺนมตฺโตว อุตุสปฺปายํ ลภิตฺวา วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ

ด้วยกรรมนั้นท่านเสวยปีติโสมนัสไม่น้อยเลย เรื่องนอกนี้ก็เหมือนกับที่กล่าวไว้ในเรื่องของพระอัญชนาวนิยเถระนั่นแหละ แต่มีความต่างกันดังต่อไปนี้ : ได้ยินว่า ท่านได้ออกบวชโดยนัยที่กล่าวแล้วกระทำบุพกิจแล้วประกอบเนือง ๆ ซึ่งวิปัสสนาในเวลาเย็นเดินไป ณ ที่ใกล้นา เมื่อฝนตกอยู่ ก็เห็นกระท่อมมุงด้วยหญ้าว่างอยู่ของคนเฝ้านา จึงเข้าไปนั่งบนที่ที่ลาดด้วยหญ้าในกระท่อมนั้น พอนั่งลงเท่านั้น

ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :	ก็ได้อุตุสัปปายะบากบั่นพยายามเจริญวิปัสสนาก็บรรลุพระอรหัต ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :
“สุวณฺณวณฺณํ สมฺพุทฺธํ คจฺฉนฺตํ อนิลญฺชเส ฆตาสนํว[๒] ชลิตํ อาทิตฺตํว หุตาสนํ.	“ข้าพระองค์ได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระฉวีวรรณดังทอง ผู้รุ่งเรืองดังกองไฟ เหมือนพระอาทิตย์เป็นที่รองรับเครื่องบูชา เสด็จไปในอากาศ.
ปาณินา อุทกํ คยฺห อากาเส อุกฺขิปึ อหํ สมฺปฏิจฺฉิ มหาวีโร พุทฺโธ การุณิโก มยิ.[๓]	จึงเอามือทั้งสองกอบน้ำแล้วโยนขึ้นไปในอากาศ พระพุทธเจ้ามหาวีระมีพระกรุณาในข้าพระองค์ทรงรับไว้.
อนฺตลิกฺเข ฐิโต สตฺถา ปทุมุตฺตรนามโก มม สงฺกปฺปมญฺญาย อิมา คาถา[๔] อภาสถ.	พระศาสดามีพระนามว่าปทุมุตตระประทับยืนอยู่ในอากาศ ทรงทราบความดำริของข้าพระองค์ จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า.
อิมินา ทกทาเนน[๕] ปีติอุปฺปาทเนน จ	ด้วยการถวายน้ำนี้และด้วยเกิดปีติ เจ้าจะไม่เข้าถึงทุคติเลย ใน

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๑๐๘/๒๐๔.

[๒] สี. ยถาสีนํว.

[๓] ฉ. อิสิ.

[๔] สี. อิมํ คาถํ.

[๕] สี. อิ. อิมิโนทกทาเนน.

กปฺปสตสหสฺสมฺปิ
ทุคฺคตึ นูปปชฺชติ.

แสนกัป.

เตน กมฺเมน ทิปทินฺท[๑]
โลกเชฏฺฐ นราสภ
ปตฺโตมฺหิ อจลํ ฐานํ
หิตฺวา ชยปราชยํ.

ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมประชา เชษฐบุรุษของโลกผู้นราสภะ ด้วยกรรมนั้น ข้าพระองค์ละความชนะและความแพ้แล้ว บรรลุถึงฐานะอันไม่หวั่นไหว.

สหสฺสราชนาเมน
ตโย เต จกฺกวตฺติโน
ปญฺจสฏฺฐิกปฺปสเต
จาตุรนฺตา ชนาธิปา.

ในกัปที่ ๑๖๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๓ พระองค์ มีพระนามว่าสหัสราช เป็นจอมชนปกครองแผ่นดิน มีสมุทรสาคร ๔ เป็นที่สุด.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เถเร ตตฺถ นิสินฺเน เขตฺตปาลโก อาคนฺตฺวา "โก กุฏิกายนฺ"ติ อาห. ตํ สุตฺวา เถโร "ภิกฺขุ กุฏิกายนฺ"ติอาทิมาห. ตยิทํ เขตฺตปาลสฺส เถรสฺส จ วจนํ เอกชฺฌํ กตฺวา :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อพระเถระนั่งบนอาสนะนั้น คนเฝ้านาก็มาถึงกล่าวว่า "ใครอยู่ในกุฎี" พระเถระได้ยินดังนั้นจึงกล่าวว่า ภิกษุอยู่ในกุฎี. พระสังคีติกาจารย์เอาถ้อยคำของคนเฝ้านาและคำของพระเถระ รวมเข้า

---

[๑] ฉ. ทุวิปทินฺท.

เป็นอันเดียวกันแล้วยกขึ้นสู่สังคีติด้วยคำเห็นปานนี้ว่า :

๕๖. "โก กุฏิกายํ ภิกฺขุ กุฏิกายํ
วีตราโค สุสมาหิตจิตฺโต
เอวํ ชานาหิ อาวุโส
อโมฆา เต กุฏิกา กตา"ติ[1]

ตถารูเปน สงฺคีตึ อาโรปิตํ.

๕๖. "ใครนั่งอยู่ในกุฎี ภิกษุผู้ปราศจาก
ราคะ มีจิตตั้งมั่นอยู่ในกุฎี ขอท่าน
จงรู้อย่างนี้เถิดอาวุโส กุฎีที่ท่านทำ
ไว้แล้วไม่ไร้ประโยชน์เลย".

ตตฺถ **โก กุฏิกายนฺติ** "อิมิสฺสํ กุฏิกายํ โก นิสินฺโน"ติ เขตฺตปาลสฺส ปุจฺฉาวจนํ. ตสฺส **ภิกฺขุ กุฏิกายนฺติ** เถรสฺส ปฏิวจนทานํ. อถ นํ อตฺตโน อนุตฺตรทกฺขิเณยฺยภาวโต[2] ตํ กุฏิปริโภคํ อนุโมทาเปตฺวา อุฬารํ ตเมว ปุญฺญํ[3] ปติฏฺฐาเปตุํ **"วีตราโค"**ติอาทิ วุตฺตํ. ตสฺสตฺโถ : เอโก ภินฺนกิเลโส **ภิกฺขุ** เต **กุฏิกายํ** นิสินฺโน.

ในคาถานั้น คำว่า **โก กุฏิกายํ** เป็นคำถามของคนเฝ้านาว่า "ใครนั่งอยู่ในกุฎีนี้" คำว่า **ภิกฺขุ กุฏิกายํ** เป็นคำให้คำตอบของพระเถระแก่คนเฝ้านานั้น. ทีนั้นเพื่อจะให้คนเฝ้านานั้น อนุโมทนาการใช้กุฎีนั้นแล้ว ให้บุญอันยิ่งใหญ่นั้นแหละตั้งอยู่ เพราะท่านเป็นทักขิไณยบุคคลผู้ไม่มีใครยิ่งกว่า จึงกล่าวว่า **วีตราโค** (ภิกษุผู้ปราศจากราคะ) เป็นต้น. เนื้อความของคาถานั้นดังนี้ : **ภิกษุ** ผู้ทำลายกิเลสแล้วรูปหนึ่งได้นั่งใน**กุฎี**ของท่าน.

ตโต เอว โส อคฺคมคฺเคน สพฺพโส สมุจฺฉินฺนราคตาย **วีตราโค** อนุตฺตร-

เพราะเหตุนั้นแหละ ภิกษุนั้นเป็น**ผู้ปราศจากราคะแล้ว** เพราะถอนราคะได้

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๑๙๓/๒๗๓.

[2] สี. อนุตฺตรทกฺขิเณยฺยภาวภูตํ.

[3] สี. อุฬารตเม ปุญฺเญ.

สมาธินา นิพฺพานํ อารมฺมณํ กตฺวา สุฏฺฐุ สมาหิตจิตฺตตาย **สุสมาหิตจิตฺโต**, อิมญฺจ อตฺถํ **อาวุโส** เขตฺตปาล ยถาหํ วทามิ. **เอวํ ชานาหิ** สทฺทห อธิมุจฺจสฺสุ,[๑]	เด็ดขาดโดยประการทั้งปวง ด้วยมรรคอันเลิศ กระทำพระนิพพานให้เป็นอารมณ์ด้วยอนุตรสมาธิ **เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว** เพราะมีจิตตั้งมั่นด้วยดี **อาวุโส** เขตปาละ**ท่านจงรู้**คือจงเชื่อ จงน้อมใจเชื่อเหมือนอย่างที่อาตมากล่าวเนื้อความนี้ฉะนั้น.
อโมฆา เต กุฏิกา กตา ตยา[๒] กตา กุฏิกา อโมฆา อวญฺฌา สผลา สอุทฺรยา, ยสฺมา อรหตา ขีณาสเวน ปริภุตฺตา. สเจ ตฺวํ อนุโมทสิ, ตํ เต ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายาติ.	คำว่า **อโมฆา เต กุฏิกา กตา** คือ กุฏีที่ท่านทำไม่ไร้ประโยชน์ ไม่เป็นหมันกลับมีผล มีกำไร เพราะเหตุที่พระอรหันต์ขีณาสพได้ใช้สอย ถ้าหากว่าท่านอนุโมทนา ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ท่านตลอดกาลนานแล.
ตํ สุตฺวา เขตฺตปาโล “ลาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม, ยสฺส เม กุฏิกายํ เอทิโส อยฺโย ปวิสิตฺวา นิสีทตี”ติ ปสนฺนจิตฺโต อนุโมทนฺโต อฏฺฐาสิ. อิมํ ปน เตสํ กถาสลฺลาปํ ภควา ทิพฺพาย โสตธาตุยา สุตฺวา อนุโมทนญฺจสฺส ญตฺวา ตมฺภาวินี สมฺปตฺตึ วิภาเวนฺโต เขตฺตปาลํ อิมาหิ คาถาหิ อชฺฌภาสิ	ผู้เฝ้านาได้ฟังคำนั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใส กล่าวว่า เป็นลาภของข้าพเจ้าแล้วหนอ ข้าพเจ้าได้ดีแล้วหนอ ซึ่งพระคุณเจ้าเช่นนี้เข้ามานั่งอยู่ในกุฏีของข้าพเจ้า ได้ยืนอนุโมทนาแล้ว. ก็พระผู้มีพระภาคทรงสดับการเจรจาปราศรัยนี้ของท่านทั้ง ๒ นั้นด้วยทิพโสตธาตุ ทรงทราบการอนุโมทนาของผู้รักษานานั้น เมื่อจะ

---

[๑] สี. อธิมุญฺจสฺสุ

[๒] สี อยํ ตยา

ประกาศสมบัติอันเกิดเพราะอนุโมทนานั้น ได้ภาษิตกะนายเขตปาละด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า :

"วิหาสิ กุฏิยํ ภิกฺขุ
สนฺตจิตฺโต อนาสโว
เตน กมฺมวิปาเกน
เทวินฺโท ตุวํ ภวิสฺสสิ.

"ภิกษุผู้มีจิตสงบแล้ว ผู้หาอาสวะมิได้อยู่ในกุฏี (ของผู้ใด) ด้วยผลแห่งกรรมนั้น ท่าน(ผู้นั้น) จักเป็นจอมเทพ.

ฉตฺตึสกฺขตฺตุํ เทวินฺโท
เทวรชฺชํ กริสฺสสิ
จตุตฺตึสกฺขตฺตุํ[1] จกฺกวตฺตี
ราชา รฏฺเฐ ภวิสฺสสิ.

ท่านจักเป็นจอมเทพ เสวยเทวรัชสมบัติถึง ๓๖ ครั้ง จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในแผ่นดินถึง ๓๔ ครั้ง.

รตนกุฏิ นาม[2] ปจฺเจกพุทฺโธ
วีตราโค ภวิสฺสสี"ติ.

(ภายหลัง) จักตรัสเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้ปราศจากราคะพระนามว่ารัตนกุฏิ".

กุฏิกายํ ลทฺธวิเสสตฺตา ปน เถรสฺส ตโต ปภุติ **กุฏิวิหารี**เตฺวว สมญฺญา อุทปาทิ. อยเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถาปิ อโหสีติ.

ก็เพราะเหตุที่พระเถระได้คุณวิเศษในกุฏี จำเดิมแต่นั้นก็มีสมัญญาเกิดขึ้นว่า **กุฏิวิหาริ** นั่นเทียว. และนี้ก็เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระด้วยแล.

กุฏิวิหาริตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระกุฏิวิหาริเถระ
จบ.

---

[1] สี. ฉตฺตึสกฺขตฺตุํ.

[2] สี. รตนกุฏิโก.

๗. ทุติยกุฏิวิหาริตฺเถรคาถาวณฺณนา

อยมาหุ ปุราณิยาติ อายสฺมโต กุฏิวิหาริตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต ปสนฺนมานโส ปริฬาหกาเล นฬวิลีเวหิ วิรจิตํ วีชนึ อทาสิ. ตํ สตฺถา อนุโมทนคาถาย สมฺปหํเสสิ.

เสสํ ยเทตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ อญฺชนาวนิยตฺเถรวตฺถุมฺหิ วุตฺตสทิสเมว. อยํ ปน วิเสโส : อยํ กิร วุตฺตนเยน ปพฺพชิตฺวา อญฺญตราย ปุราณกุฏิกาย วิหรนฺโต สมณธมฺมํ อจินฺเตตฺวา "อยํ กุฏิกา ชิณฺณา, อญฺญํ กุฏิกํ กาตุํ วฏฺฏตี"ติ นวกมฺมวเสน จิตฺตํ อุปฺปาเทสิ. ตสฺส อตฺถกามา เทวตา สํเวคชนนตฺถํ อิมํ อุตฺตาโนภาวํ[๑] คมฺภีรตฺถํ **"อยมาหู"**ติ คาถมาห.

๗. พรรณนาคาถาของพระกุฏิวิหาริเถระ รูปที่ ๒

คาถาของท่านพระกุฏิวิหาริเถระ รูปที่ ๒ มีคำว่า **อยมาหุ ปุราณิยา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า ท่านมีจิตเลื่อมใส ได้ถวายพัดที่สานอย่างวิจิตรด้วยไม้อ้อและไม้ไผ่ในเวลาร้อนแก่พระผู้มีพระภาคพระนามว่า ปทุมุตตระ พระศาสดาทรงยังท่านให้ร่าเริงแล้วด้วยพระคาถาอนุโมทนา.

เรื่องนอกนี้ที่ควรกล่าวในเรื่องนี้ก็เหมือนกับที่กล่าวไว้ในเรื่องของพระอัญชนาวนิยเถระนั้นแหละ แต่มีความแตกต่างกันดังนี้ : ได้ยินว่า ท่านออกบวชไปอยู่ในกุฏีเก่าแห่งหนึ่ง โดยนัยที่กล่าวมาแล้ว มิได้ใส่ใจสมณธรรม เกิดแต่ความคิดด้วยอำนาจนวกรรมว่า กุฏีนี้เก่าไป ควรจะกระทำกุฏีอื่นอีก ดังนี้. เทวดาผู้ใคร่ประโยชน์ต่อท่าน ได้กล่าวคาถาว่า **"อยมาหุ"** ดังนี้ เป็นต้น ซึ่งมีอรรถอันลึกซึ้งซึ่งมีความตื้นนี้ ก็เพื่อจะให้เกิดความสังเวชแก่ท่าน.

---

[๑] ฉ. โป. อิ. อุตฺตาโนภาสํ.

(๕๗. อยมาหุ ปุราณิยา กุฏิกา[1]
อญฺญํ ปตฺถยเส นวํ กุฏึ
อาสํ กุฏิยา วิราชย
ทุกฺขา ภิกฺขุ ปุน นวา กุฏีติ).

(๕๗. กุฏีนี้เป็นกุฏีเก่า ท่านปรารถนา
กุฏีใหม่ ก็จงละความหวังในกุฏีใหม่
เสีย ดูกรภิกษุ กุฏีใหม่นำทุกข์
มาให้ ดังนี้).

๕๗. ตตฺถ **อยนฺติ** อาสนฺนปจฺจกฺขวจนํ.[2] **อาหูติ** อโหสีติ อตฺโถ. คาถาสุขตฺถํ หิ ทีฆํ กตฺวา วุตฺตํ. **ปุราณิยาติ** ปุราตนี อทฺธคตา.[3] **อญฺญํ ปตฺถยเส นวํ กุฏินฺติ** อิมิสฺสา กุฏิยา ปุราณภาเวน ชิณฺณตาย อิโต อญฺญํ อิทานิ นิพฺพตฺตนียตาย นวํ กุฏึ ปตฺถยเส ปตฺเถสิ อาสีสสิ.[4]

๕๗. คำว่า **นี้** ในคาถานั้นเป็นคำบอกว่าใกล้เคียง. บทว่า **อาหุ** ความว่า ได้มีแล้ว. แต่เพื่อให้สะดวกในการผูกเป็นคาถา ท่านจึงทำให้เป็นทีฆะ (อหุ เป็น อาหุ). บทว่า **เก่า** ความว่า มีมาก่อน คือนานแล้ว. คำว่า **ท่านปรารถนากุฏีใหม่อื่น** ความว่า เพราะกุฏีนี้เก่าคือ คร่ำคร่า ท่านจึงปรารถนาคือต้องการหวังกุฏีใหม่อื่น เพราะจะพึงให้บังเกิดขึ้นในบัดนี้.

สพฺเพน สพฺพํ ปน **อาสํ กุฏิยา วิราชย** ปุราณิยํ วิย นวายมฺปิ กุฏิยํ อาสํ ตณฺหํ อเปกฺขํ วิราเชหิ, สพฺพโส ตตฺถ วิรตฺตจิตฺโต โหหิ. กสฺมา. **ทุกฺขา ภิกฺขุ ปุน นวา** นาม **กุฏิ** ภิกฺขุ ปุน อิทานิ นิพฺพตฺติยมานา ทุกฺขาวหตฺตา

ก็ท่านจงละความหวังในกุฏีใหม่เสีย คือจงละความหวังความอยากได้ในกุฏีใหม่เหมือนในกุฏีเก่าเสียโดยประการทั้งปวง คือจงคลายจิตในกุฏีใหม่นั้นเสีย โดยประการทั้งปวง. เพราะเหตุไร. **ดูกรภิกษุ เพราะกุฏีหลังใหม่นำทุกข์มาให้** คือ

---

[1] ฉ. ท. อิ. กุฏี.
[2] สี. อาสนฺเน ปจฺจกฺขวจนํ.
[3] สี. อทฺธํ คตา, อิ. ปุราตนา อตฺถงฺคตา.
[4] สี. ปตฺถยสิ อาสํสสิ.

ทุกฺขา, ตสฺมา อญฺญํ นวํ ทุกฺขํ อนุปฺปาเทนฺโต ยถานิพฺพตฺตายํ ปุราณิยํเยว กุฏิยํ จตฺวา อตฺตนา กตฺตพฺพํ กโรหีติ.

ดูก่อนภิกษุ เพราะกุฏีที่ชื่อว่าใหม่ คือจะพึงให้เกิดในบัดนี้ ชื่อว่าเป็นทุกข์เพราะนำทุกข์มาให้ ฉะนั้น เธออย่าทำทุกข์ใหม่อย่างอื่นให้เกิดขึ้น จงอยู่ในกุฏีหลังเก่านั่นแหละ กระทำกิจที่ตนควรกระทำเถิด.

อยํ เหตฺถ อธิปฺปาโย : ตฺวํ ภิกฺขุ "อยํ ปุราณี[1] ติณกุฏิกา ชิณฺณา"ติ อญฺญํ นวํ ติณกุฏิกํ กาตุํ อิจฺฉสิ, น สมณธมฺมํ, เอวํ อิจฺฉนฺโต ปน ภาวนาย อนนุยุญฺชเนน ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติยา อนติวตฺตนโต อายตึ อตฺตภาวกุฏิมฺปิ ปตฺเถนฺโต กาตุํ อิจฺฉนฺโตเยว นาม โหติ.

ก็ในคาถานี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ : ดูกรภิกษุ ท่านคิดว่ากุฏีอันมุงด้วยหญ้าหลังนี้เก่าชำรุดทรุดโทรม จึงหวังจะสร้างกุฏีอันมุงด้วยหญ้าหลังใหม่อื่น ไม่บำเพ็ญสมณธรรม ก็เมื่อปรารถนาอย่างนี้ ชื่อว่ายังปรารถนากุฏี คืออัตภาพต่อไป เพราะไม่พ้นจากการเกิดในภพใหม่ โดยไม่ได้ขวนขวายในภาวนา จึงชื่อว่ายังปรารถนาเพื่อจะสร้างอยู่นั่นเอง.

สา ปน นวา ติณกุฏิ วิย กรณทุกฺเขน ตโต ภิยฺโยปิ ชรามรณโสกปริเทวาทิทุกฺขสํสฏฺฐตาย ทุกฺขา, ตสฺมา ติณกุฏิยํ วิย อตฺตภาวกุฏิยํ อาสํ อเปกฺขํ วิราชย สพฺพโส ตตฺถ วิรตฺตจิตฺโต โหหิ, เอวํ เต วฏฺฏทุกฺขํ น ภวิสฺสตีติ. เทวตาย จ วจนํ สุตฺวา เถโร สํเวคชาโต วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา ฆเฏนฺโต วายมนฺโต น จิรสฺเสว อรหตฺเต ปติฏฺฐาสิ. เตน วุตฺตํ

ก็กุฏีใหม่นั้นย่อมนำทุกข์มาให้ เพราะทุกข์คือการกระทำเช่นกับกุฏีอันมุงด้วยหญ้าใหม่ แม้ยิ่งไปกว่านั้นชื่อว่านำทุกข์มาให้ เพราะต้องระคนด้วยทุกข์ มีชรามรณะ โสกะ และปริเทวะ เป็นต้น. เพราะฉะนั้น จงคลายความหวังความเพ่งเล็งในกุฏี คืออัตภาพซึ่งเหมือนกับกุฏีอันมุงด้วยหญ้า ฉะนั้น คือจงคลายจิตในกุฏีใหม่นั้นเสีย โดยประการทั้งปวง

---

[1] ม. อิ. ปุราณิยา.

อปทาเน[1] :

ความทุกข์ในวัฏฏะก็จักไม่มีแก่ท่านด้วยประการฉะนี้แล. ก็ครั้นพระเถระฟังคำของเทวดาแล้วเกิดความสังเวช เริ่มตั้งวิปัสสนาสืบต่อ พยายามอยู่ไม่นานนัก ก็ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส
โลกเชฏฺฐสฺส ตาทิโน
ติณตฺถเร[2] นิสินฺนสฺส
อุปสนฺตสฺส ตาทิโน.

"เมื่อพระพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ เชษฐบุรุษของโลก ผู้คงที่สงบระงับ มั่นคง ประทับบนเครื่องลาดด้วยหญ้า.

นฬมาลํ คเหตฺวาน
พนฺธิตฺวา วีชนึ อหํ
พุทฺธสฺส อุปนาเมสึ
ทฺวิปทินฺทสฺส ตาทิโน.

เราเอาดอกอ้อมาผูกเป็นพัดแล้วน้อมถวายแด่พระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมประชาผู้คงที่.

ปฏิคฺคเหตฺวา สพฺพญฺญู
วีชนึ โลกนายโก
มม สงฺกปฺปมญฺญาย
อิมํ คาถํ อภาสถ

พระสัพพัญญู ผู้เป็นนายกของโลก ทรงรับพัดแล้ว ทรงทราบความดำริของเรา ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

ยถา เม กาโย นิพฺพายิ
ปริฬาโห น วิชฺชติ
ตเถว ติวิธคฺคีหิ
จิตฺตํ ตว วิมุจฺจตุ.

กายของเราดับร้อนแล้ว ความเร่าร้อนไม่มีฉันใด จิตของท่านจงหลุดพ้นจากไฟ ๓ กองฉันนั้น.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๐๙/๒๐๕.

[2] อิ. ติณสณฺฐาเร.

สพฺเพ เทวา สมาคจฺฉุํ
เย เกจิ ทุมนิสฺสิตา[๑]
สุสฺสาม พุทฺธวจนํ
หาสยนฺตํ จ ทายกํ.

เทวดาบางเหล่า ที่อาศัยต้นไม้อยู่ มาประชุมกันทั้งหมดด้วยหวังว่าจักได้ฟังพุทธพจน์ อันยังทายกให้ยินดี.

นิสินฺโน ภควา ตตฺถ
เทวสํฆปุรกฺขโต
ทายกํ สมฺปหํเสนฺโต
อิมา คาถา อภาสถ

พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง ณ ที่นั้น แวดล้อมด้วยหมู่เทวดา เมื่อจะทรงยังทายกให้รื่นเริง จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

อิมินา วีชนิทาเนน
จิตฺตสฺส ปณิธีหิ จ
สุพฺพโต นาม นาเมน
จกฺกวตฺตี ภวิสฺสติ.

ด้วยการถวายพัดนี้ และด้วยการตั้งจิตไว้ ผู้นี้จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิมีพระนามว่าสุพัต.

เตน กมฺมาวเสเสน[๒]
สุกฺกมูเลน โจทิโต
มาลุโต นาม นาเมน
จกฺกวตฺตี ภวิสฺสติ.

ด้วยกรรมที่เหลือนั้น อันกุศลมูลตักเตือนแล้ว จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิมีพระนามว่ามาลุตะ.

อิมินา วีชนิทาเนน
สมฺมานวิปุเลน จ
กปฺปสตสหสฺสมฺปิ
ทุคฺคตึ นุปปชฺชติ.

ด้วยการถวายพัดนี้ และด้วยการนับถืออันไพบูลย์ ผู้นี้จะไม่เข้าถึงทุคติในแสนกัป.

---

[๑] ฉ. วนนิสฺสิเต.
[๒] โป. กมฺมวิปาเกน.

ตีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
สุพฺพตา อฏฺจตีส เต
เอกูนตีสสหสฺเส
อฏฺจ มาลุตนามกา.

ในสามหมื่นกัปจักมีพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๘ พระองค์ มีพระนามว่าสุพัต ในกัปที่สองหมื่นเก้าพัน จักมีพระเจ้าจักรพรรดิ ๘ พระองค์ มีพระนามว่ามาลุตะ. (คุณวิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺเต ปน ปติฏฺฐิโต "อยํ เม อรหตฺตปฺปตฺติยา องฺกุสภูตา"ติ ตเมว คาถํ ปจฺจุทาหาสิ. สาเยว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถา อโหสิ. กุฏิโอวาเทน ลทฺธวิเสสตฺตา จสฺส **กุฏิวิหารี**เตฺวว สมญฺญา อโหสีติ.

ก็พระเถระตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ได้กล่าวซึ่งคาถานั้นแหละอีกด้วยคำว่า พระคาถานี้เป็นดังขอ เพื่อให้เราบรรลุพระอรหัตดังนี้ และพระคาถานั้นได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระ. อนึ่ง เพราะพระเถระได้คุณวิเศษเพราะกุฏีโอวาท จึงได้มีสมัญญาว่า **กุฏิวิหาริ** นั่นเทียวแล.

ทุติยกุฏิวิหาริตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระกุฏิวิหาริเถระ
รูปที่ ๒ จบ.

๘. รมณียกุฏิกตฺเถรคาถาวณฺณนา

รมณียา เม กุฏิกาติ อายสฺมโต รมณียกุฏิกตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล กุสลพีชโรปนํ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิโต อฏฺฐารสกปฺปสตมตฺถเก อตฺถทสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต พุทฺธารหํ อาสนํ ภควโต อทาสิ. ปุปฺเผหิ จ ภควนฺตํ ปูเชตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

๘. พรรณนาคาถา ของพระรมณียกุฏิกเถระ

คาถาของท่านพระรมณียกุฏิกเถระ มีคำว่า **รมณียา เม กุฏิกา** เป็นต้น. มีอุบัติเหตุมาอย่างไร. ได้ยินว่า ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ แม้พระเถระรูปนี้ก็ได้กระทำการปลูกพืชคือกุศลไว้ ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในที่สุดแห่งกัป ๑๑๘ กัป แต่ภัทรกัปนี้ ท่านได้บังเกิดในเรือนแห่งสกุลในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าอัตถทัสสี รู้เดียงสาแล้วได้ถวายอาสนะที่สมควรแก่พระพุทธเจ้า แด่พระผู้มีพระภาค. และบูชาพระผู้มีพระภาคด้วยดอกไม้ทั้งหลายแล้วนมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

เสสํ อญฺชนาวนิยตฺเถรสฺส วตฺถุมฺหิ วุตฺตสทิสเมว. อยํ ปน วิเสโส : อยํ กิร วุตฺตนเยน ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ วชฺชิรฏฺเฐ อญฺญตรสฺมึ คามกาวาเส กุฏิกายํ วิหรติ, สา โหติ กุฏิกา อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา สุปริกมฺม-

เรื่องนอกนี้เป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในเรื่องของพระอัญชนาวนิยเถระ แต่มีความต่างกันดังต่อไปนี้ : นัยว่าพระเถระนี้ออกบวชโดยนัยที่กล่าวแล้ว กระทำบุพกิจแล้วอยู่ในกุฎีในวัดใกล้บ้านแห่งหนึ่งในแคว้นวัชชี กุฎีนั้นสวยงามน่าดู

กตภิตฺติภูมิกา อารามโปกฺขรณิ[๑]รามเณยฺยาทิสมฺปนฺนา มุตฺตาชาลสทิสวาลิกากิณฺณภูมิภาคา เถรสฺส จ วตฺตสมฺปนฺนตาย สุสมฺมฏฺฐงฺคณตาทินา ภิยฺโยโส มตฺตาย รมณียตรา หุตฺวา ติฏฺฐติ, โส ตตฺถ วิหรนฺโต วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺเต ปติฏฺฐาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

น่าชอบใจ มีฝาและพื้นตกแต่งดีแล้ว สมบูรณ์ด้วยทัศนียภาพสวน และสระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์เป็นต้น มีภูมิภาคอันเรี่ยรายด้วยทรายคล้ายกับข่ายแก้วมุกดา ตั้งอยู่น่ารื่นรมย์กว่าประมาณโดยมาก ด้วยที่มีเนินเกลี้ยงเกลาสะอาดดีเป็นต้น เพราะค่าที่พระเถระเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร ท่านอยู่ในกุฏินั้น เริ่มตั้งวิปัสสนาไม่นานนัก ก็ดำรงอยู่ในพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“กานนํ วนโมคฺคยฺห
อปฺปสทฺทํ นิรากุลํ
สีหาสนํ มยา ทินฺนํ
อตฺถทสฺสิสฺส ตาทิโน.

มาลาหตฺถํ คเหตฺวาน
กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ
สตฺถารํ ปยิรุปาสิตฺวา
ปกฺกามึ อุตฺตรามุโข.

เตน กมฺเมน ทฺวิปทินฺท[๓]
โลกเชฏฺฐ นราสภ

“ข้าพระองค์เข้าป่าชัฏสงัดเสียง ไม่อากูล ได้ถวายอาสนะทองแด่พระผู้มีพระภาค พระนามว่าอัตถทัสสี ผู้คงที่.

ข้าพระองค์ ถือดอกไม้กำมือหนึ่ง แล้วทำประทักษิณพระองค์ เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วกลับมุ่งหน้าไปทางทิศอุดร.

ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมประชาเชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่า

---

[๑] อิ. กามเนยฺยาทิ สมฺปนฺนา.

[๒] ขุ. อ. ๓๒/๑๑๐/๒๐๖.

[๓] โป. ทิปฺทินเท.

สนฺนิพฺพาเปมิ อตฺตานํ
ภวา สพฺเพ สมูหตา.

นระ ด้วยกรรมนั้น ข้าพระองค์ย่อมยังตนให้ดับสนิท ถอนภพได้ทั้งหมด.

อฏฺฐารสกปฺปสเต
ยํ ทานมททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
สีหาสนสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ ข้าพระองค์ได้ถวายทานใด ในกาลนั้น ข้าพระองค์ไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายอาสนะทอง.

อิโต สตฺตกปฺปสเต
สนฺนิพฺพาปกขตฺติโย
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๗๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ ข้าพระองค์ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์พระนามว่าสันนิพาสกะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. (คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เถเร ตตฺถ วิหรนฺเต กุฏิกาย รมณียภาวโต วิหารเปกฺขกา มนุสฺสา ตโต ตโต อาคนฺตฺวา กุฏึ ปสฺสนฺติ. อเถกทิวสํ กติปยา ธุตฺตชาติกา อิตฺถิโย ตตฺถ คตา กุฏิกาย รมณียภาวํ ทิสฺวา "เอตฺถ

ก็เมื่อพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้วอยู่ในกุฏีนั้น พวกมนุษย์ผู้มาดูวิหารมาจากที่นั้น ๆ ก็เห็นกุฏี เพราะกุฏีเป็นที่น่ารื่นรมย์ ภายหลังวันหนึ่งหญิงทั้งหลายที่มีชาตินักเลง ๒-๓ คน มาในที่นั้น เห็นว่ากุฏีเป็นที่น่ารื่นรมย์กล่าวว่า ท่าน

วสนฺโต อยํ สมโณ สิยา อเมฺหหิ อากฑฺฒนียหทโย"ติ อธิปฺปาเยน "รมณียํ โว ภนฺเต วสนฏฺฐานํ, มยมฺปิ รมณียรูปา ปฐมโยพฺพเน ฐิตา"ติ วตฺวา อิตฺถิกุตฺตาทีนิ ทสฺเสตุํ อารภึสุ. เถโร อตฺตโน วีตราคภาวํ ปกาเสนฺโต **"รมณียา เม กุฏิกา สทฺธาเทยฺยา มโนรมา**"ติ[1] คาถํ อภาสิ.

ผู้เจริญที่อยู่ของท่านน่ารื่นรมย์ แม้พวกดิฉันก็มีรูปร่างสวยงาม ตั้งอยู่ในเริ่มวัยสาวแล้วดังนี้ เพราะประสงค์ว่า พระสมณะผู้อยู่ในกุฏีนี้ พวกเราจะพึงดึงหทัยมาได้ แล้วเริ่มแสดงมารยาหญิงเป็นต้น. พระเถระเมื่อจะประกาศว่าตนปราศจากราคะแล้วจึงกล่าวคาถาว่า **"รมณียา เม กุฏิกา สทฺธาเทยฺยา มโนรมา**" เป็นต้น.

(๕๘. รมณียา เม กุฏิกา
สทฺธาเทยฺยา มโนรมา
น เม อตฺโถ กุมารีหิ
เยสํ อตฺโถ ตหึ คจฺฉถ
นาริโยติ).

(๕๘. กุฏีของเราน่ารื่นรมย์บันเทิงใจ เป็นกุฏีที่ทายกให้ด้วยศรัทธา ดูกรนารีทั้งหลาย เราไม่ต้องการด้วยกุมารีทั้งหลาย ชนเหล่าใดมีความต้องการ เธอทั้งหลายก็จงไปในสำนักของชนเหล่านั้นเถิด).

๕๘. ตตฺถ **รมณียา เม กุฏิกา**ติ "รมณียา เต ภนฺเต กุฏิกา"ติ ยํ ตุเมฺหหิ วุตฺตํ ตํ สจฺจํ. อยํ มม วสนกุฏิกา รมณียา มนุญฺญรูปา, สา จ โข **สทฺธาเทยฺยา** "เอวรูปาย มนาปํ กตฺวา ปพฺพชิตานํ ทินฺนาย อิทํ นาม ผลํ โหตี"ติ กมฺมผลานิ สทฺทหิตฺวา

๕๘. ในคาถานั้น คำว่า **กุฏีของเราน่ารื่นรมย์** คือคำที่พวกท่านกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ กุฏีของท่านน่ารื่นรมย์นั้นเป็นความจริง. ก็กุฏีที่อยู่ของเรานี้ น่ารื่นรมย์ น่าพอใจ, ก็แต่ว่ากุฏีนั้น **อันทายกให้ด้วยศรัทธา** ชื่อว่าอันทายกให้ด้วยศรัทธา. มิใช่บังเกิดขึ้น

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๑๙๕/๒๗๓.

สทฺธาย ธมฺมจฺฉนฺเทน ทาตพฺพตฺตา สทฺธาเทยฺยา, น ธเนน[1] นิพฺพตฺติตา.

ด้วยทรัพย์ เพราะทายกทั้งหลายเชื่อกรรมและผลแห่งกรรม แล้วจึงถวายด้วยศรัทธา คือด้วยความพอใจโดยธรรมว่า ผลชื่อนี้ย่อมมีเพราะเหตุทายกกระทำความพอใจแล้วให้แก่บรรพชิตทั้งหลาย เห็นปานนี้.

สยญฺจ ตถาทินฺนานิ สทฺธาเทยฺยานิ ปสฺสนฺตานํ ปริภุญฺชนฺตานญฺจ มโน รเมตีติ **มโนรมา**. สทฺธาเทยฺยตฺตา เอว หิ มโนรมา, สทฺธาทีหิ เทยฺยธมฺมํ สกฺกจฺจํ อภิสงฺขริตฺวา เทนฺติ, สทฺธาเทยฺยญฺจ ปริภุญฺชนฺตา สปฺปุริสา ทายกสฺส อวิสํวาทนตฺถมฺปิ ปโยคาสยสมฺปนฺนา โหนฺติ, น ตุเมฺหหิ จินฺติตากาเรน ปโยคาสยวิปนฺนาติ อธิปฺปาโย.

ชื่อว่า **น่ารื่นรมย์ใจ** เพราะอรรถว่า ใจของผู้ที่เห็นอยู่และบริโภคอยู่ซึ่งสิ่งที่ทายกให้ด้วยศรัทธาที่ให้แล้วเช่นนั้น ย่อมยินดีด้วยตนเอง. คือชื่อว่าเป็นที่ยินดีแห่งใจ เพราะอันทายกพึงให้ด้วยศรัทธานั่นเทียว. สัปบุรุษทั้งหลายย่อมตกแต่งไทยธรรมด้วยศรัทธาเป็นต้น โดยเคารพแล้วถวาย และผู้บริโภคของที่พึงให้ด้วยศรัทธาก็เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปโยคสมบัติและอาสยสมบัติ เพื่อมิให้ทายกกล่าวติเตียนได้. อธิบายว่า พวกท่านก็ไม่วิบัติด้วยปโยคะและอาสยะ ด้วยอาการที่ท่านทั้งหลายคิดกันแล้ว.

น เม อตฺโถ กุมารีหีติ ยสฺมา สพฺพโส กาเมหิ วินิวตฺติตมานโส. อหํ, ตสฺมา น เม อตฺโถ กุมารีหิ. กปฺปิยการกกมฺมวเสนปิ หิ มาทิสานํ อตฺถีหิ ปโยชนํ นาม นตฺถิ, ปเคว ราควเสน, ตสฺมา น

บาทคาถาว่า **น เม อตฺโถ กุมารีหิ** ความว่า เพราะเหตุที่เรามีใจไม่หวนกลับมาด้วยกามทั้งหลาย โดยประการทั้งปวง ฉะนั้น เราจึงไม่ต้องการด้วยกุมารีทั้งหลาย คือชื่อว่า ประโยชน์ด้วยหญิง

---

[1] สี. ม. สทฺธาเทยฺย น ธเนน.

เม อตฺโถ กุมารีหีติ. กุมาริคฺคหณํ เจตฺถ อุปลกฺขณํ ทฏฺฐพฺพํ. มาทิสสฺส นาม สนฺติเก เอวํ ปฏิปชฺชาหีติ อยุตฺตการินีหิ ยาว อปรทฺธญฺจ ตุเมฺหหิ สมานชฺฌาสยานํ ปุรโต อยํ กิริยา โสเภยฺยาติ ทสฺเสนฺโต อาห "**เยสํ อตฺโถ ตหึ คจฺฉถ นาริโย**"ติ.

ทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่บุคคลเช่นเรา แม้จะด้วยอำนาจกัปปิยการกกรรมเลย จะป่วยกล่าวไปไยถึงด้วยอำนาจราคะเล่า. เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ต้องการด้วยกุมารีทั้งหลาย. อนึ่ง ในที่นี้พึงเห็นว่าใช้ศัพท์ว่า กุมารี อันเป็นลักษณะที่ใกล้เคียง พระเถระเมื่อจะแสดงว่ากิริยาเช่นนี้เบื้องหน้าบุคคลผู้มีอัธยาศัยเสมอกันกับพวกท่านทั้งหลาย ผู้มีอันกระทำที่ไม่สมควรว่าจะปฏิบัติอย่างนี้ในสำนักของบุคคล ผู้ชื่อว่าเป็นเช่นกับด้วยเรา พึงงดงามซึ่งถือว่าไม่ผิดจึงกล่าวว่า "**ชนเหล่าใดมีความต้องการ เธอทั้งหลาย ก็จงไปในสำนักของชนเหล่านั้นเถิด**".

ตตฺถ **เยสนฺ**ติ กาเมสุ อวีตราคานํ. **อตฺโถ**ติ ปโยชนํ. **ตหินฺ**ติ ตตฺถ เตสํ สนฺติกํ. **นาริโย**ติ อาลปนํ. ตํ สุตฺวา อิตฺถิโย มงฺกุภูตา ปตฺตกฺขนฺธา อาคตมคฺเคเนว คตา. เอตฺถ จ[1] "น เม อตฺโถ กุมารีหี"ติ กาเมหิ อนตฺถิกภาววจเนเนว เถเรน อรหตฺตํ พฺยากตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **เยสํ** ได้แก่ ผู้ที่ยังไม่ปราศจากราคะในกามทั้งหลาย. บทว่า **อตฺโถ** ได้แก่ ประโยชน์. บทว่า **ตหึ** คือในสำนักของชนเหล่านั้น. บทว่า **นาริโย** เป็นคำร้องเรียก หญิงทั้งหลาย ได้ฟังคำนั้นเป็นผู้เก้อเขินมีคอตกกลับไป ตามทางที่ตนมาแล้วเทียว ก็คำว่า น เม อตฺโถ กุมารีหิ ในคาถานี้บัณฑิตพึงเห็น

---

[1] สี. เอวํ ปน.

รมณียกุฏิกตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

ว่าพระเถระพยากรณ์พระอรหัตด้วยคำว่า ไม่มีความต้องการด้วยกามทั้งหลายดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระรมณียกุฏิกเถระ
จบ.

๙. โกสลวิหาริตฺเถรคาถา-วณฺณนา

สทฺธายาหํ ปพฺพชิโตติ อายสฺมโต โกสลวิหาริตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล กุสลพีชํ โรเปตฺวา ตํ ตํ ปุญฺญํ อกาสิ. เสสํ อญฺชนวนิยตฺเถรวตฺถุสทิสเมว. อยํ ปน วิเสโส :

อยํ กิร วุตฺตนเยน ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ โกสลรฏฺเฐ อญฺญตรสฺมึ คาเม เอกํ อุปาสกกุลํ นิสฺสาย อรญฺเญ วิหรติ, ตํ โส อุปาสโก รุกฺขมูเล วสนฺตํ ทิสฺวา กุฏิกํ กาเรตฺวา อทาสิ. เถโร กุฏิกายํ วิหรนฺโต อาวาสสปฺปาเยน สมาธานํ ลภิตฺวา วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา[1] น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[2] :

๙. พรรณนาคาถาของพระโกศลวิหาริเถระ

คาถาของท่านพระโกศลวิหาริเถระ มีคำว่า **สทฺธายาหํ ปพฺพชิโต** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า แม้พระเถระรูปนี้ก็ได้ปลูกพืชคือกุศลไว้ในครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ แล้วยังกระทำบุญนั้น ๆ อีก. เรื่องนอกนี้ก็เป็นเช่นเดียวกับเรื่องของพระอัญชนาวนิยเถระนั้นแหละ แต่มีความต่างกันดังต่อไปนี้ :

ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้ออกบวชบำเพ็ญบุพกิจแล้วโดยนัยที่กล่าวไว้ อาศัยตระกูลของอุบาสกคนหนึ่งอยู่ในป่าใกล้บ้านแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล. อุบาสกนั้นเห็นท่านอยู่ที่โคนไม้จึงให้สร้างกุฎีถวาย พระเถระเมื่ออยู่ในกุฎี เพราะมีที่อยู่เป็นสัปปายะจึงได้สมาธิ ขวนขวายวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

---

[1] โป. อิ. อุสฺสุกฺกาเปนฺโต.

[2] ขุ. อ. ๓๒/๑๑๑/๒๐๗.

“หิมวนฺตสฺสาวิทูเร วสามิ ปณฺณสนฺถเร ฆาเสสุ เคธมาปนฺโน เสยฺยสีโลวหํ[๑] ตทา.	“เราอยู่บนเครื่องลาดใบไม้ในที่ไม่ไกลภูเขาหิมวันต์ ในกาลนั้น (หาก) เราอยากอาหารก็มักนอนเสีย.
ขณมาลุกลมฺพานิ[๒] พิฬาลิตกฺกลานิ จ โกลํ ภลฺลาตกํ พิลฺลํ อาหตฺวา[๓] ปฏิยาทิตํ.	เราขุดจาวมะพร้าว มันอ้อน มันมือเสือ และมันนกมาไว้ เรานำเอาผลพุทรา ไม้รักดำ ผลมะตูมมาจัดแจงไว้.
ปทุมุตฺตโร โลกวิทู อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห มม สงฺกปฺปมญฺญาย อาคจฺฉิ มม สนฺติกํ.	พระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลก สมควรรับเครื่องบูชา ทรงทราบความดำริของเราแล้วเสด็จมาสู่สำนักของเรา.
อุปาคตํ มหานาคํ เทวเทวํ นราสภํ พิฬาลึ ปคฺคเหตฺวาน ปตฺตมฺหิ โอกิรึ อหํ.	เราได้เห็นพระองค์ผู้มหานาคประเสริฐกว่าเทวดาเป็นนราสภะ เสด็จมาแล้วจึงหยิบเอามันมือเสือมาใส่ลงในบาตร.
ปริภุญฺชิ มหาวีโร โตสยนฺโต มมํ ตทา ปริภุญฺชิตฺวาน สพฺพญฺญู อิมํ คาถํ อภาสถ	ในกาลนั้นพระสัพพัญญูมหาวีรเจ้าจะทรงยังเราให้ยินดีจึงเสวย ครั้นเสวยเสร็จแล้วได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

---

[๑] ฉ. เสยฺยสีโล จหํ, ม. เสยฺยโลโล จหํ.

[๒] ฉ. ขณนฺตาลุกลมฺพานิ, สี. วนมาลุกลมฺพานิ,
ม. ขณนฺตาลุกพิปฺปานิ.

[๓] ม. อาหนฺตฺวา.

สกํ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
พิฬาลึ เม อทา ตุวํ
กปฺปานํ สตสหสฺสํ
ทุคฺคตึ นุปปชฺชสิ.

ท่านยังจิตให้เลื่อมใสแล้ว ได้ถวายมันมือเสือแก่เรา ท่านจะไม่เข้าถึงทุคติตลอดแสนกัปป.

จริมํ วตฺตเต มยฺหํ[๑]
ภวา สพฺเพ สมูหตา
ธาเรมิ อนฺติมํ เทหํ
สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน.

ภพที่สุดย่อมเป็นไปแก่เรา เราถอนภพขึ้นได้ทั้งหมดแล้ว เราทรงกายที่สุดไว้ในศาสนา ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

จตุปญฺญาสิโต กปฺเป
สุเมขลิย[๒]สวฺหโย
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่าสุเมขลิยะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. (คุณวิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาเสร็จแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา วิมุตฺติสุขปฺปฏิสํเวทเนน อุปฺปนฺนปีติเวเคน อุทาเนนฺโต **"สทฺธายาหํ ปพฺพชิโต"**ติ[๓] คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทานด้วยกำลังของปีติที่บังเกิดขึ้นด้วยการเสวยวิมุติสุข จึงได้ภาษิตคาถาว่า **"สทฺธายาหํ ปพฺพชิโต"** เป็นต้น.

---

[๑] สี. ตว เม อาสิ. [๒] สี. สุเมลย.

[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๑๙๖/๒๗๓.

(๕๙. สทฺธายาหํ ปพฺพชิโต
อรญฺเญ เม กุฏิกา กตา
อปฺปมตฺโต จ อาตาปี
สมฺปชาโน ปติสฺสโตติ).

๕๙. ตตฺถ **สทฺธายาติ** ภควโต เวสาลึ อุปคมเน อานุภาวํ ทิสฺวา "เอกนฺตนิยฺยานิกํ อิทํ สาสนํ, ตสฺมา อทฺธา อิมาย ปฏิปตฺติยา ชรามรณโต มุจฺจิสฺสามี"ติ อุปฺปนฺนสทฺธาวเสน **ปพฺพชิโต** ปพฺพชฺชํ อุปคโต.

อรญฺเญ เม กุฏิกา กตาติ ตสฺสา ปพฺพชฺชาย อนุรูปวเสน อรญฺเญ วสโต เม กุฏิกา กตา, ปพฺพชฺชานุรูปํ อารญฺญโก หุตฺวา วูปกฏฺโฐ วิหรามีติ ทสฺเสติ.

เตนาห "อปฺปมตฺโต จ อาตาปี สมฺปชาโน ปติสฺสโต"ติ อรญฺญวาสลทฺเธน[๑] กายวิเวเกน ชาคริยํ อนุยุญฺชนฺโต ตํ สติยา อวิปฺปวาเสน

(๕๙. เราบวชแล้วด้วยศรัทธา เราทำกุฎี
ไว้ในป่า เราเป็นผู้ไม่ประมาทมี
ความเพียร มีสติสัมปชัญญะดังนี้).

๕๙. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สทฺธาย** ความว่า เราเห็นอานุภาพในการเสด็จเข้าไปยังพระนครเวสาลีของพระผู้มีพระภาค **จึงบวช** คือเข้าถึงเพศบรรพชา ด้วยสามารถแห่งศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วว่า ศาสนานี้นำสัตว์ออกจากทุกข์โดยส่วนเดียว เพราะฉะนั้น เราจักพ้นจากชราและมรณะได้ ด้วยข้อปฏิบัตินี้แน่แท้ ดังนี้.

ด้วยบทว่า **อรญฺเญ เม กุฏิกา กตา** นี้ พระเถระแสดงว่า เราผู้อยู่ในป่าสร้างกุฎีไว้โดยเหมาะสมแก่เพศบรรพชานั้น คือเราเป็นผู้มีปกติอยู่ในป่า หลีกออกจากหมู่อยู่ตามสมควรแก่เพศบรรพชา.

ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ" ดังนี้. พระเถระเมื่อขวนขวายชาคริยธรรม ด้วยกายวิเวกอัน

---

[๒] สี. อรญฺญวาเสน ลทฺเธน.

อปฺปมตฺโต, อารทฺธวีริยตาย อาตาปี, ปุพฺพภาคิยสติสมฺปชญฺญปาริปูริยา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตาธิคเมน ปญฺญาสติเวปุลฺลมฺปตฺติยา อจฺจนฺตเมว สมฺปชาโน ปติสฺสโต วิหรามีติ อตฺโถ.

ได้จากการอยู่ในป่า จึงชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว โดยการไม่อยู่ปราศจากสติในป่านั้น, ชื่อว่า มีความเพียร เพราะมีความเพียรอันปรารภแล้ว เจริญวิปัสสนาโดยบริบูรณ์ไปด้วยสติและสัมปชัญญะ อันเป็นธรรมส่วนเบื้องต้น ชื่อว่า เป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่โดยส่วนเดียวเท่านั้น เพราะถึงความไพบูลย์ด้วยปัญญาและสติโดยบรรลุพระอรหัตผล.

อปฺปมตฺตภาวาทิกิตฺตเน จสฺส อิทเมว อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิ, โกสลรฏฺเฐ จิรนิวาสิภาเวน ปน **โกสลวิหารี**ติ สมญฺญา ชาตาติ.

ก็คาถานี้แหละ ได้เป็นการพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระในการประกาศความเป็นผู้ไม่ประมาทเป็นต้น ก็เพราะเหตุที่ท่านอยู่แคว้นโกศลมาเป็นเวลานาน จึงเกิดเป็นสมัญญานามว่า **โกศลวิหาริเถระ** ฉะนี้แล.

โกสลวิหาริตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระโกศลวิหาริเถระ
จบ.

๑๐. สีวลิตฺเถรคาถาวณฺณนา

เต เม อิชฺฌึสุ สงฺกปฺปาติ อายสฺมโต สีวลิตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล เหฏฺฐา วุตฺตนเยน วิหารํ คนฺตฺวา ปริสปริยนฺเต ฐิโต ธมฺมํ สุณนฺโต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ลาภีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา "มยาปิ อนาคเต เอวรูเปน ภวิตุํ วฏฺฏตี"ติ ทสพลํ นิมนฺเตตฺวา สตฺตาหํ สตฺถุ ภิกฺขุสํฆสฺส จ มหาทานํ ทตฺวา "ภควา อหํ อิมินา อธิการกมฺเมน อญฺญํ สมฺปตฺตึ น ปตฺเถมิ, อนาคเต ปน เอกพุทฺธสฺส สาสเน อหมฺปิ ตุเมฺหหิ โส เอตทคฺเค ฐปิตภิกฺขุ วิย ลาภีนํ อคฺโค ภเวยฺยนฺ"ติ ปตฺถนํ อกาสิ.

๑๐. พรรณนาคาถา ของพระสีวลีเถระ

คาถาของท่านพระสีวลีเถระมีคำว่า **เต เม อิชฺฌึสุ สงฺกปฺปา** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร. ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ พระเถระแม้รูปนี้ก็ไปวิหารยืนฟังธรรม ณ ท้ายบริษัทโดยนัยที่กล่าวแล้ว เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งของบรรดาภิกษุผู้มีลาภ จึงนิมนต์พระทศพลด้วยตั้งใจว่า ในอนาคตกาลแม้ตัวเราก็ควรเป็นดังภิกษุรูปนี้ แล้วถวายทานใหญ่แด่พระศาสดาและภิกษุสงฆ์ตลอด ๗ วัน ตั้งความปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาสมบัติด้วยอธิการกรรมนี้ แต่ในอนาคตกาลขอให้ข้าพระองค์พึงเป็นผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุผู้มีลาภ เหมือนอย่างภิกษุที่พระองค์ทรงสถาปนาไว้ในเอตทัคคะนั้นในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งด้วยเถิด.

สตฺถา อนนฺตรายํ ทิสฺวา "อยํ เต ปตฺถนา อนาคเต โคตมพุทฺธสฺส สนฺติเก สมิชฺฌิสฺสตี"ติ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิ. โสปิ กุลปุตฺโต ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา

พระศาสดาทรงเห็นความปรารถนาหาอันตรายมิได้จึงทรงพยากรณ์ว่า ความปรารถนาของท่านจักสำเร็จในสำนักของพระโคดมพุทธเจ้าในอนาคตดังนี้แล้ว

เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต วิปสฺสีพุทฺธกาเล พนฺธุมตีนครโต อวิทูเร เอกสฺมึ คามเก ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. ตสฺมึ สมเย พนฺธุมตีนครวาสิโน รญฺญา สทฺธึ สากจฺฉิตฺวา ทสพลสฺส ทานํ เทนฺติ. เต เอกทิวสํ สพฺเพว เอกโต หุตฺวา ทานํ เทนฺตา "กึ นุ โข อมฺหากํ ทานมุเข[1] นตฺถี"ติ[2] มธุญฺจ คุฬทธิญฺจ[3] น อทฺทสํสุ. เต "ยโต กุโตจิ อาหริสฺสามา"ติ ชนปทโต นครปวิสนมคฺเค[4] ปุริสํ ฐเปสุํ.

หลีกไป. กุลบุตรแม้นั้นบำเพ็ญกุศลจนตลอดชีพแล้วเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มาถือปฏิสนธิในบ้านน้อยหลังหนึ่งไม่ห่างไกลจากพันธุมดีนครครั้งศาสนาพระวิปัสสีพุทธเจ้า. ในสมัยนั้น ชาวเมืองพันธุมดีปรึกษากับพระราชาแล้ว ถวายทานแด่พระทศพล. วันหนึ่ง คนเหล่านั้นรวมตัวกันทั้งหมดเมื่อถวายทานไม่ได้ถวายน้ำผึ้ง และนมส้มงบ ด้วยคิดว่า ยังมีอะไรบ้างหนอไม่มีในทานอันยิ่งใหญ่ของพวกเรา ชนเหล่านั้น จึงวางคนไว้ในหนทางที่มาจากชนบทเข้าสู่นคร ด้วยคิดว่า เราจะนำมาจากที่ใดที่หนึ่ง.

ตทา เอส กุลปุตฺโต อตฺตโน คามโต คุฬทธิวารกํ[5] คเหตฺวา "กิญฺจิเทว อาหริสฺสามี"ติ นครํ คจฺฉนฺโต "มุขํ โธวิตฺวา โธตหตฺถปาโท ปวิสิสฺสามี"ติ ผาสุกฏฺฐานํ โอโลเกนฺโต นงฺคลสีสมตฺตํ นิมฺมกฺขิกํ ทณฺฑกมธุํ ทิสฺวา "ปุญฺเญน

ครั้งนั้น กุลบุตรนั้นถือหม้อนมส้มงบมาจากบ้านของตนแล้วไปสู่นครด้วยคิดว่า เราจักนำไปหน่อยหนึ่งเท่านั้น คิดว่าเราล้างหน้าล้างมือล้างเท้าแล้วจึงค่อยเข้าไป จึงตรวจดูที่ที่เป็นผาสุก เห็นรวงผึ้งที่ไม่มีตัวผึ้งประมาณเท่างอนไถ คิดว่า ด้วย

---

[1] สี. ทานมเห.

[2] มโนรถปูรณี. ๑/๒๖๕.

[3] สี. มธุญฺจ คุฬญฺจ ทธิญฺจ.

[4] สี. นครํ ปวิสนมคฺเค ปน.

[5] สี. คุฬํ ทธิวารกํ.

เม อิทํ อุปฺปนฺนนฺ"ติ คเหตฺวา นครํ ปาวิสิ.

บุญของเราสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น จึงถือเอาเข้าไปยังพระนคร.

นาคเรหิ ฐปิตปุริโส ตํ ทิสฺวา "โภ ปุริส กสฺสิมํ อาหรสี"ติ ปุจฺฉิ. น กสฺสจิ สามิ, วิกฺกิณิตุํ ปน เม อิทํ อาภตนฺติ. เตนหิ โภ[1] อิทํ กหาปณํ คเหตฺวา เอตํ มธุญฺจ คุฬทธิญฺจ เทหีติ, โส จินฺเตสิ "อิทํ น พหุมูลํ, อยญฺจ เอกปฺปหาเรเนว พหุํ เทติ, วีมํสิตุํ วฏฺฏตี"ติ. ตโต นํ "นาหํ เอเกน กหาปเณน เทมี"ติ อาห. ยทิ เอวํ เทฺว คเหตฺวา เทหีติ. ทฺวีหิปิ น เทมีติ. เอเตนุปาเยน วฑฺเฒตฺวา สหสฺสํ ปาปุณิ.

บุรุษที่ชาวเมืองเขาวางไว้ เห็นกุลบุตรนั้นจึงถามว่า แน่ะบุรุษผู้เจริญ ท่านจะเอาของนี้ไปให้ใคร, ไม่ได้เอาไปให้ใครดอกนาย. ก็ของที่ท่านนำมานี้จะขายหรือ. ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นท่านจงเอากหาปณะนี้ไปแล้วให้น้ำผึ้งและนมส้มงบนั้น (แก่พวกเรา). กุลบุตรนั้นคิดว่า ของนี้มีราคาไม่มากมาย แต่บุรุษนี้ให้กหาปณะเป็นอันมากคราวเดียวกัน เราควรใคร่ครวญดูก่อน. แต่นั้นจึงกล่าวกะบุรุษนั้นว่า ข้าพเจ้าไม่ให้ด้วยกหาปณะเดียว. บุรุษนั้นกล่าวว่าถ้าท่านถือเอา ๒ กหาปณะ แล้วให้อย่างนี้ได้ไหม. กุลบุตรนั้นตอบว่า แม้ด้วยกหาปณะ ๒ กหาปณะ ข้าพเจ้าก็ไม่ให้. บุรุษนั้นเพิ่มกหาปณะขึ้นด้วยอุบายนี้ จนถึงพันกหาปณะ.

โส จินฺเตสิ "อติวฑฺฒิตุํ น วฏฺฏติ, โหตุ ตาว อิมินา กตฺตพฺพกิจฺจํ ปุจฺฉิสฺสามี"ติ. อถ นํ อาห "อิทํ น พหุํ อคฺฆนกํ, ตวญฺจ พหุํ เทสิ, เกน

กุลบุตรนั้นคิดว่า เราไม่ควรเพิ่มยิ่งขึ้นไป ช่างเถอะ เราจะถามกิจที่บุรุษนี้จะพึงกระทำก่อน ทีนั้นเขาจึงกล่าวกะบุรุษนั้น ของนี้มีค่าไม่มาก แต่ท่านให้มากไป

---

[1] สี. เตน หิ เม.

กมฺเมน อิทํ คณฺหาสี”ติ. อิธ โภ นครวาสิโน รญฺญา สทฺธึ ปฏิวิรุชฺฌิตฺวา วิปสฺสีทสพลสฺส ทานํ เทนฺตา อิทํ ทฺวยํ ทานมุเข อปสฺสนฺตา ปริเยสนฺติ, สเจ อิทํ ทฺวยํ น ลภิสฺสนฺติ, นาครานํ ปราชโย ภวิสฺสติ, ตสฺมา สหสฺสํ ทตฺวา[๑] คณฺหามีติ.

ท่านจะถือเอาของนี้ไปด้วยกรรมอะไร. ท่านผู้เจริญ ในที่นี้ชาวเมืองขัดแย้งกับพระราชา เมื่อถวายทานแด่พระวิปัสสีทศพล ไม่เห็นของสองสิ่งนี้ในทานอันยิ่งใหญ่ของเรา จึงเที่ยวแสวงหา ถ้าไม่ได้ของสองสิ่งนี้ ชาวเมืองก็จักปราชัย เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงขอซื้อท่านถึงพันกหาปณะ.

กึ ปเนตํ นาครานเมว วฏฺฏติ, อญฺเญสํ ทาตุํ น วฏฺฏตีติ. ยสฺส กสฺสจิ ทาตุํ อวาริตเมตนฺติ.[๒] อตฺถิ ปน โกจิ นาครานํ ทาเนน เอกทิวสํ สหสฺสํ ทาตาติ. นตฺถิ สมฺมาติ. อิเมสํ ปน ทฺวินฺนํ สหสฺสคฺฆนกภาวํ ชานาสีติ. อาม ชานามีติ เตนหิ คจฺฉ, นาครานํ อาจิกฺข “เอโก ปุริโส อิมานิ เทฺว มูเลน น เทติ, สหตฺเถเนว ทาตุกาโม, ตุมฺเห อิเมสํ ทฺวินฺนํ การณา นิพฺพิตกฺกา โหถา”ติ, ตฺวํ ปน เม อิมสฺมึ ทานมุเข เชฏฺฐกภาวสฺส กายสกฺขี โหหีติ.

กุลบุตรนั้นคิดว่า ก็สิ่งนี้สมควรแก่ชาวเมืองเท่านั้นหรือ. เราไม่ควรให้แก่คนเหล่าอื่นหรือ. บุรุษนั้นตอบว่า ของนี้ไม่ห้ามเพื่อจะให้แก่ใคร ๆ. ก็ในทานของชาวเมืองมีใครให้ทรัพย์ถึงพันหนึ่งในวันเดียวไหม ไม่มีสหาย ก็ท่านรู้หรือว่าของสองสิ่งเหล่านี้มีค่าถึงพันหนึ่ง. ครับผมรู้ ถ้าอย่างนั้นท่านจงไปบอกแก่ชาวเมืองว่า บุรุษคนหนึ่งไม่ให้ของสองสิ่งนี้ด้วยราคา (การขาย) แต่เป็นผู้ใคร่เพื่อจะถวายด้วยมือของตนเองเท่านั้น ขอพวกท่านจงหมดความวิตก เพราะเหตุของสองสิ่งเหล่านี้เถิด. ก็ท่านจงเป็นผู้มีกายสักขีแห่งความเป็นผู้เลิศในทานอันยิ่งใหญ่นี้เถิด.

---

[๑] ฉ. กตฺวา.

[๒] สี. ปวาริตเมตนฺติ.

โส ปริพฺพยตฺถํ คหิตมาสเกน ปญฺจกฏุกํ คเหตฺวา จุณฺณํ กตฺวา ทธิโต กญฺชิยํ คเหตฺวา[1] ตตฺถ มธุปฏลํ ปีเฬตฺวา ปญฺจกฏุกจุณฺเณน โยเชตฺวา เอกสฺมึ ปทุมินิปตฺเต ปกฺขิปิตฺวา ตํ สํวิทหิตฺวา อาทาย ทสพลสฺส อวิทูรฏฺฐาเน นิสีทิ มหาชเนน อาหริยมานสฺส สกฺการสฺส อวิทูเร อตฺตโน ปตฺตวารํ[2] โอโลกยมาโน, โส โอกาสํ ญตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ภควา อยํ อุปฺปนฺนทุคฺคตปณฺณากาโร, อิมํ เม อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ ปฏิคฺคณฺหถาติ.

เขาถือเอาของเผ็ดร้อน ๕ อย่าง ด้วยมาสกที่ถือเอาเพื่อเป็นเสบียงเดินทาง บดให้ละเอียด แล้วถือเอาน้ำส้มจากนมส้มคั้นรวงผึ้งใส่ลงในน้ำส้มนั้น รวมกับผงของเผ็ดร้อน ๕ อย่างห่อในใบบัวใบหนึ่ง จัดแจงของนั้นให้เรียบร้อย ถือเอาไปนั่งลงในที่ไม่ห่างจากพระทศพล คอยดูวาระที่จะถึงตนในที่ไม่ไกลแห่งสักการะที่มหาชนนำมาอยู่ เขาทราบโอกาสเข้าเฝ้าพระทศพล ทูลว่าข้าแต่พระผู้มีพระภาค นี้เป็นบรรณาการของผู้เข็ญใจที่บังเกิดขึ้น ขอพระองค์โปรดอนุเคราะห์รับของสิ่งนี้ของข้าพระองค์เถิด.

สตฺถา ตสฺส อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ จตุมหาราชทตฺติเยน เสลมยปตฺเตน ตํ ปฏิคฺคเหตฺวา ยถา อฏฺฐสฏฺฐิยา ภิกฺขุสตสหสฺสสฺส ทิยฺยมานํ น ขียติ, เอวํ อธิฏฺฐาสิ. โส กุลปุตฺโต นิฏฺฐิตภตฺตกิจฺจํ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต อาห "ทิฏฺโฐ เม ภควา อชฺช พนฺธุมตีนครวาสิเกหิ ตุมฺหากํ สกฺกาโร อาหริยมาโน, อหมฺปิ อิมสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน นิพฺพตฺต-

พระศาสดาทรงเอ็นดูเขารับของนั้น ด้วยบาตรศิลาที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ถวาย ทรงอธิษฐานโดยที่ของที่กุลบุตรนั้นถวายแด่ภิกษุสงฆ์ ๖,๘๐๐,๐๐๐ รูป ก็ไม่หมดไปนั้น. กุลบุตรนั้นถวายบังคมพระผู้มีพระภาคผู้เสวยภัตกิจเสร็จ แล้วยืนอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค วันนี้ข้าพระองค์เห็นสักการะที่ชาวเมืองพันธุมดีนำมาเพื่อ

---

[1] อิ. วาเหตฺวา

[2] อิ หตฺถวารํ ฯ หตฺถปาส

นิพฺพตฺตภเว ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺโต ภเวยฺยนฺ"ติ[๑] สตฺถา "เอวํ โหตุ กุลปุตฺตา"ติ วตฺวา ตสฺส จ นครวาสีนญฺจ[๒] ภตฺตานุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิ.

โสปิ กุลปุตฺโต ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สุปฺปวาสาย ราชธีตาย กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิ คณฺหิ. ปฏิสนฺธิคหณโต ปฏฺฐาย สายํ ปาตญฺจ[๓] ปณฺณาการสตานิ สกฏนาทาย สุปฺปวาสาย[๔] อุปนียนฺติ. อถ นํ ปุญฺญวีมํสนตฺถํ[๕] หตฺเถน พีชปจฺฉึ ผุสาเปนฺติ. เอเกกพีชโต สลากสตมฺปิ สลากสหสฺสมฺปิ นิคฺคจฺฉติ. เอเกกกรีสเขตฺเต ปณฺณาสมฺปิ สฏฺฐิปิ สกฏปฺปมาณานิ[๖] อุปฺปชฺชนฺติ. โกฏฺเฐ

พระองค์ ด้วยผลวิบากแห่งกรรมนี้ ขอข้าพระองค์พึงเป็นผู้เลิศด้วยลาภและเลิศด้วยยศ ในอัตภาพที่ตนเกิดแล้ว ๆ เถิด. พระศาสดาตรัสว่า จงสำเร็จตามปรารถนาเถิดกุลบุตร แล้วทรงกระทำภัตตานุโมทนาแก่กุลบุตรนั้น และแก่ชาวเมืองเสด็จกลับไปแล้ว.

กุลบุตรแม้นั้นบำเพ็ญกุศลตลอดชีพ เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งพระราชธิดา พระนามว่าสุปปวาสา. จำเดิมตั้งแต่ตั้งครรภ์ ก็มีคนนำเครื่องบรรณาการบรรทุกเกวียนมาเพื่อพระนางสุปปวาสา เย็น ๑๐๐ เล่ม และเช้าอีก ๑๐๐ เล่ม ต่อมาชนทั้งหลายเพื่อจะทดลองบุญจึงให้พระนางเอามือสัมผัสกระเช้าพืช หน่อพืช ๑๐๐ หน่อบ้าง ๑,๐๐๐ หน่อบ้าง แตกออกจากพืชอย่างหนึ่ง ๆ. ในที่นาประมาณกรีสหนึ่ง ๆ

---

[๑] มโนรถปูรณี. ๑/๒๖๗.

[๒] สี. นครวาสิโน.

[๓] สี. สายํ ปาตํ ปญฺจ, ม. มาสํ มาสํ ปญฺจ....

[๔] ม. น ทิสฺสติ.

[๕] สี. อถสฺสา ตํ ปุญฺญํ วีมํสนตฺถํ.

[๖] อิ. สกฏานิ.

ปูรณกาเลปิ โกฏฺฐทฺวารํ หตฺเถน ผุสาเปนฺติ.

ก็บังเกิดผลขึ้นประมาณ ๕๐ เกวียนบ้าง ๖๐ เกวียนบ้าง แม้ในเวลาเก็บข้าวให้เต็มยุ้ง ก็ให้เอามือจับประตูยุ้ง.

ราชธีตาย ปุญฺเญน คณฺหนฺตานํ คหิตคหิตฏฺฐานํ ปุน ปูรติ.[๑] ปริปุณฺณภตฺตภาชนโตปิ "ราชธีตาย ปุญฺเญน"ติ วตฺวา ยสฺส กสฺสจิ เทนฺตา นํ ยาว น อุกฺกฑฺฒนฺติ,[๒] น ตาว ภตฺตํ ขียติ, ทารเก กุจฺฉิคเตเยว สตฺตวสฺสานิ อติกฺกมึสุ.

ด้วยบุญของพระราชธิดา ตรงที่ที่คนทั้งหลายมาถือเอาไปแล้ว ๆ ก็กลับเต็มใหม่อีก ผู้ที่กล่าวว่า "บุญของพระราชธิดา" ดังนี้แล้วให้แก่คนใดคนหนึ่ง แม้จากภาชนะภัตที่เต็มอยู่แล้วยังไม่เอามือนั้นออกเพียงใด ภัตก็ไม่สิ้นไปเพียงนั้น. เมื่อทารกอยู่ในครรภ์นั้นเทียวเวลาล่วงไปถึง ๗ ปี.

คพฺเภ ปน ปริปกฺเก สตฺตาหํ มหาทุกฺขํ อนุโภสิ. สา สามิกํ อามนฺเตตฺวา "ปุเร มรณา ชีวมานาว ทานํ ทสฺสามี"ติ สตฺถุ สนฺติกํ เปเสสิ "คจฺฉ[๓] อิมํ ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจตฺวา สตฺถารํ นิมนฺเตหิ, ยญฺจ สตฺถา วทติ, ตํ สาธุกํ อุปลกฺเขตฺวา อาคนฺตฺวา มยฺหํ กเถหีติ. โส คนฺตฺวา ตสฺสา สาสนํ ภควโต อาโรเจสิ.

ก็เมื่อครรภ์แก่แล้ว พระนางเสวยทุกข์ใหญ่อยู่ถึง ๗ วัน. พระนางเรียกสามีมาแล้วกล่าวว่า ดิฉันก่อนแต่ตายจักถวายทานเมื่อยังมีชีวิตอยู่เทียว จึงให้ไปเฝ้าพระศาสดาว่า คุณจงเล่าความเป็นไปนี้แด่พระศาสดาแล้วนิมนต์พระศาสดา และพระศาสดาตรัสคำใด ก็จงกำหนดพระดำรัสนั้นให้ดีแล้วกลับมาบอกแก่ดิฉัน. พระสวามีไปแล้ว กราบทูลข่าวของพระนางแด่พระศาสดาแล้ว.

---

[๑] สี. คหิตคหิตฏฺฐานํ ปน น ขียติ, ปุน ปูรเตน.

[๒] สี. เทนฺตานํ ยาว น สกฺโกนฺติ, ม. เทนฺตา ยาว น อฏฺฐหนฺติ, อิ. น อุกฺกณฺฐนฺติ.

[๓] สี. คจฺฉ สามิ.

สตฺถา "สุขินี โหตุ สุปฺปวาสา โกลิยธีตา อโรคา, อโรคํ ปุตฺตํ วิชายตู"ติ[๑] อาห. ราชา ตํ สุตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา อตฺตโน[๒] คามาภิมุโข ปายาสิ. ตสฺส ปุเร อาคมนาเยว สุปฺปวาสาย กุจฺฉิโต ธมกรณา[๓] อุทกํ วิย คพฺโภ นิกฺขมิ. ปริวาเรตฺวา นิสินฺนชโน อสฺสุมุโขว หสิตุํ อารทฺโธ, ตุฏฺฐปหฏฺโฐ มหาชโน รญฺโญ สาสนํ อาโรเจตุํ[๔] อคมาสิ.

พระศาสดาตรัสว่า พระนางสุปปวาสาโกลิยธิดาจงมีความสุข จงหาโรคมิได้ จงประสูติพระโอรสที่หาโรคมิได้เถิด. พระราชาสดับพระดำรัสนั้น แล้วจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ผินพระพักตร์กลับไปยังนิเวศน์ของตน. ก่อนแต่พระสวามีจะเสด็จกลับนั่นเอง พระโอรสก็ออกจากพระครรภ์แห่งพระนางสุปปวาสาประดุจน้ำออกจากธมกรก. คนที่นั่งแวดล้อมก็เริ่มหัวเราะทั้งที่มีหน้านองน้ำตาเทียว. มหาชนต่างชื่นชมยินดีได้มาแล้วเพื่อจะกราบทูลข่าวแด่พระราชา.

ราชา เตสํ อาคมนํ ทิสฺวาว "ทสพเลน กถิตกถา นิปฺผนฺนา ภวิสฺสติ มญฺเญ"ติ จินฺเตสิ. โส อาคนฺตฺวา สตฺถุ สาสนํ ราชธีตาย อาโรเจสิ. ราชธีตา ตยา นิมนฺติตํ ชีวิตภตฺตเมว มงฺคลภตฺตํ ภวิสฺสติ, คจฺฉ สตฺตาหํ ทสพลํ นิมนฺเตหีติ. ราชา ตถา อกาสิ.

พระราชาพอเห็นชนเหล่านั้นมาก็ทรงดำริว่า พระดำรัสที่พระทศพลตรัสแล้วเห็นทีจักสำเร็จ. พระราชาเสด็จกลับมา แล้วตรัสบอกข่าวของพระศาสดาแก่พระราชธิดาแล้ว พระราชธิดาทูลว่า ชีวิตภัตที่พระองค์นิมนต์แล้วนั่นเองจักเป็นมงคลภัต ขอพระองค์จงไปทูลนิมนต์พระทศพลตลอด ๗ วัน พระราชาได้ไปทำตามคำทูลแล้ว.

---

[๑] ขุ. อุ. ๒๕/๖๐/๙๕.

[๒] อิ. อนฺโตคามาภิมุโข.

[๓] อิ. ธมฺมกรกโต.

[๔] อิ. อาโรเจสุํ.

สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส สํฆสฺส มหาทานํ ปวตฺตยึสุ. ทารโก สพฺเพสํ ญาตีนํ สนฺตตฺตํ จิตฺตํ นิพฺพาเปนฺโต ชาโตติ **สีวลิทารโก**เตฺววสฺส นามํ อกํสุ. โส สตฺตวสฺสานิ คพฺเภ วสิตตฺตา ชาตกาลโต ปฏฺฐาย สพฺพกมฺมกฺขโม อโหสิ. ธมฺมเสนาปติ สาริปุตฺโต สตฺตเม ทิวเส เตน สทฺธึ กถาสลฺลาปํ อกาสิ. สตฺถาปิ ธมฺมปเท คาถํ อภาสิ :

“โย'อิมํ ปลิปถํ ทุคฺคํ
　　สํสารํ โมหมจฺจคา
ติณฺโณ ปารงฺคโต ฌายี
　　อเนโช อกถํกถี
อนุปาทาย นิพฺพุโต
　　ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณนฺ”ติ.[1]

อถ นํ เถโร เอวมาห “กึ ปน ตยา เอวรูปํ ทุกฺขราสึ อนุภวิตฺวา ปพฺพชิตุํ น วฏฺฏตี”ติ. ลพฺภมาโน ปพฺพเชยฺยํ ภนฺเตติ. สุปฺปวาสา นํ ทารกํ เถเรน สทฺธึ กเถนฺตํ ทิสฺวา “กึ นุ โข เม ปุตฺโต ธมฺมเสนาปตินา สทฺธึ กเถตี”ติ เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ

มหาทานได้เป็นไปแล้วแก่สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน เด็กได้ทำจิตอันเร่าร้อนของญาติทุกคนให้สงบแล้ว เพราะฉะนั้น จึงตั้งนามของท่านว่า**เด็กชายสีวลี**นั่นเทียว เพราะท่านอยู่ในครรภ์ถึง ๗ ปี จำเดิมตั้งแต่เกิดแล้วท่านจึงอดทนต่อการงานทุกอย่าง. ในวันที่ ๗ ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรได้กระทำเจรจาปราศรัยกับทารกนั้น. แม้พระศาสดาก็ได้ภาษิตพระคาถาไว้ในธรรมบทว่า :

“เรากล่าวผู้ล่วงทางลื่น ทางที่ไป
ได้ยาก สงสารและโมหะนี้เสียได้
เป็นผู้ข้ามแล้ว ถึงฝั่งแห่ง(ฌาน)
ไม่หวั่นไหว ไม่มีความเคลือบแคลง
สงสัย ดับแล้ว เพราะไม่ถือมั่นว่า
เป็นพราหมณ์” ดังนี้.

คราวนั้นพระเถระกล่าวกะท่านอย่างนี้ว่า ก็ท่านเสวยกองทุกข์ถึงปานนี้แล้วบวชเสียไม่ควรหรือ เมื่อได้อยู่ก็จะพึงบวชเจ้าข้า พระนางสุปปวาสาเห็นทารกนั้นพูดกับพระเถระจึงคิดว่า บุตรของเราพูดอะไรกับพระธรรมเสนาบดีหรือหนอ จึงเข้าไปหาพระเถระถามว่า บุตรของ

---

[1] ขุ. ธ. ๒๕/๗๐.

“มยฺหํ ปุตฺโต ตุเมฺหหิ สทฺธึ กึ กเถติ ภนฺเต”ติ.	หม่อมฉันพูดอะไรกับพระคุณเจ้า เจ้าข้า.
อตฺตนา อนุภูตํ คพฺภวาสทุกฺขํ กเถตฺวา “ตุเมฺหหิ อนุญฺญาโต ปพฺพชิสฺสามี”ติ วทตีติ. สาธุ ภนฺเต ปพฺพาเชถ นนฺติ, เถโร ตํ วิหารํ เนตฺวา ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ ทตฺวา ปพฺพาเชนฺโต “สีวลิ น ตุยฺหํ อญฺเญน โอวาเทน กมฺมํ อตฺถิ, ตยา สตฺต วสฺสานิ อนุภูตทุกฺขเมว ปจฺจเวกฺขาหี”ติ. ภนฺเต ปพฺพาชนเมว ตุมฺหากํ ภาโร, ยํ ปน มยา กาตุํ สกฺกา, ตมหํ ชานิสฺสามีติ.	พระเถระตอบว่า บุตรของท่านกล่าวถึงทุกข์ที่อยู่ในครรภ์ที่ตนเสวยแล้ว พูดว่า ท่านอนุญาตก็จักบวช พระนางตรัสว่า ดีแล้วเจ้าข้า จงให้เขาบวชเถิด พระเถระนำเขาไปยังวิหารให้ตจปัญจกกรรมฐาน แล้วให้บรรพชากล่าวว่า สีวลี กรรมด้วยการโอวาทอย่างอื่นไม่มีแก่ท่าน ท่านจงพิจารณาทุกข์ที่ตนเสวยมาถึง ๗ ปี นั่นแหละ ท่านผู้เจริญ การให้บรรพชาเท่านั้นเป็นภาระของท่าน แต่สิ่งใดที่ข้าพเจ้าอาจกระทำ ข้าพเจ้าจักรู้สิ่งนั้น.
โส ปน ปฐมเกสาวฏฺฏิยา โอหารณกฺขเณเยว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิ, ทุติยาย โอหารณกฺขเณ[1] สกทาคามิผเล, ตติยาย อนาคามิผเล สพฺเพสํเยว ปน เกสานํ โอโรปนญฺจ อรหตฺตสจฺฉิกิริยา จ อปจฺฉา อปุริมา อโหสิ. ตสฺส ปพฺพชิตทิวสโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุสํฆสฺส จตฺตาโร ปจฺจยา ยาวติจฺฉกํ อุปฺปชฺชนฺติ. เอวํ เอตฺถ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํ.	ก็ทารกนั้นในขณะที่ปลงผมเกลียวแรกเท่านั้นได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ในขณะปลงเกลียวที่สองตั้งอยู่ในสกทาคามิผล ในเกลียวที่สามที่ตั้งอยู่ในอนาคามิผล แต่การปลงผมทั้งหมดกับการกระทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตได้ปรากฏไม่ก่อนไม่หลังกัน. ตั้งแต่วันที่ท่านบวชแล้วปัจจัย ๔ ของภิกษุสงฆ์บังเกิดขึ้นพอแก่ความต้องการ เรื่องตั้งขึ้นในที่นี้อย่างนี้.

---

[1] อิ. โอโรปิตกฺขเณ.

อปรภาเค สตฺถา สาวตฺถึ อคมาสิ. เถโร สตฺถารํ อภิวาเทตฺวา "ภนฺเต มยฺหํ ปุญฺญํ วีมํสิสฺสามิ, ปญฺจ เม ภิกฺขุสตานิ เทถา"ติอาห. คณฺห สีวลีติ. โส ปญฺจสเต ภิกฺขู คเหตฺวา หิมวนฺตาภิมุขํ คจฺฉนฺโต อฏวิมคฺคํ คจฺฉติ, ตสฺส ปฐมํ ทิฏฺฐนิโคฺรเธ[1] อธิวตฺถา เทวตา สตฺตทิวสานิ ทานํ อทาสิ. อิติ โส :

ต่อมาพระศาสดา ได้เสด็จไปยังพระนครสาวัตถี พระเถระถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักทดลองบุญของข้าพระองค์ ขอจงประทานภิกษุ ๕๐๐ รูปแก่ข้าพระองค์. ตรัสว่า เอาเถอะสีวลี. พระเถระนั้นพาพระภิกษุ ๕๐๐ รูปบ่ายหน้าไปยังป่าหิมวันต์จนถึงทางเข้าดง เทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นนิโครธที่ท่านเห็นเป็นครั้งแรก ได้ถวายทานตลอด ๗ วัน. เทวดาทั้งหลาย ได้ถวายทานทุก ๆ ๗ วัน ในสถานที่ทั่ว ๆ ไป ที่ท่านเห็น (ต่างกรรมต่างวาระกัน) ดังนี้ คือ

"นิโคฺรธํ ปฐมํ ปสฺสิ
ทุติยํ ปณฺฑวปพฺพตํ
ตติยํ อจิรวติยํ
จตุตฺถํ วรสาครํ.

ปญฺจมํ หิมวนฺตํ โส
ฉฏฺฐํ ฉทฺทนฺตุปาคมิ
สตฺตมํ คนฺธมาทนํ
อฏฺฐมํ อถ เรวตนฺ"ติ.

"ท่านเห็นต้นนิโครธครั้งแรก เห็นภูเขาชื่อบัณฑวะครั้งที่ ๒ เห็นแม่น้ำอจิรวดีเป็นครั้งที่ ๓ เห็นแม่น้ำสาครอันประเสริฐ เป็นครั้งที่ ๔.

เห็นภูเขาหิมวันต์ครั้งที่ ๕ ถึงป่าฉัททันต์เป็นครั้งที่ ๖ ถึงภูเขาคันธมาทน์เป็นครั้งที่ ๗ พบพระเรวตะเป็นครั้งที่ ๘".

---

[1] สี. นิโคฺรเธ.

สพฺพฏฺฐาเนสุ สตฺต จ สตฺต ทิวสาเนว ทานํ อทํสุ. คนฺธมาทนปพฺพเต ปน นาคทตฺตเทวราชา นาม สตฺตสุ ทิวเสสุ เอกทิวเส ขีรปิณฺฑปาตํ อทาสิ. เอกทิวเส สปฺปิปิณฺฑปาตํ. ภิกฺขุสํโฆ อาห "อิมสฺส เทวรญฺโญ เนว จ เธนุโย ทุยฺหมานา ปญฺญายนฺติ, น จ ทธินิมฺมถนํ, กุโต เต เทวราช อิทํ อุปฺปชฺชตี"ติ. ภนฺเต กสฺสปทสพลสฺส [illegible] ขีรสลากภตฺตทานสฺเสตํ ผลนฺ"ติ เทวราชา อาห. อปรภาเค สตฺถา ขทิรวนิยเรวตสฺส ปจฺจุคฺคมนํ อตฺถุปฺปตฺตึ กตฺวา เถรํ อตฺตโน สาสเน ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิ.

ส่วนเทวดาผู้พระราชา ทรงนามว่า นาคทัตตะ สถิตอยู่ ณ ภูเขาคันธมาทน์ ได้ถวายทานในวันทั้ง ๗ (คือ) ถวายขีรบิณฑบาตในวันหนึ่ง ถวายสัปปิบิณฑบาตในวันหนึ่ง (สลับกันไป) ภิกษุสงฆ์กล่าวว่า เทพเจ้าองค์นี้ แม่โคนมที่จะพึงรีดนมก็ไม่ปรากฏ การกวนนมส้มก็ไม่ปรากฏ ท่านเทวราช ของนี้เกิดขึ้นแก่ท่านได้จากไหน. ท้าวเทวราชตอบว่า ท่านผู้เจริญ นี้เป็นผลของการถวายขีรสลากภัตทานแด่พระทศพล พระนามว่ากัสสปะ. ในกาลต่อมาพระศาสดาทรงกระทำการต้อนรับของพระขทิรวนิยเรวตะให้เป็นเหตุเกิดแห่งเรื่อง จึงทรงสถาปนาพระสีวลีเถระไว้ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุผู้ถึงความเลิศด้วยลาภ และความเลิศด้วยยศทั้งหลาย ในพระศาสนาของพระองค์".

เอวํ ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตสฺส ปน อิมสฺส เถรสฺส อรหตฺตปฺปตฺตึ เอกจฺเจ อาจริยา เอวํ วทนฺติ "เหฏฺฐา วุตฺตนเยน ธมฺมเสนาปตินา โอวาเท ทินฺเน 'ยํ มยา กาตุํ สกฺกา, ตมหํ ชานิสฺสามี'ติ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ตํทิวสํเยว อญฺญตรํ วิวิตฺตํ กุฏิกํ

อาจารย์บางพวกกล่าวถึงการบรรลุพระอรหัตของพระเถระรูปนี้ ผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ และความเป็นผู้เลิศด้วยยศ ด้วยประการดังกล่าวมานี้อย่างนี้ว่า เมื่อพระธรรมเสนาบดีให้โอวาทแล้วโดยนัยที่กล่าวไว้ในหนหลัง เมื่อสีวลีกุมารกล่าวว่า กระผมจักรู้กิจกรรม

ทิสฺวา ตํ ปวิสิตฺวา มาตุกุจฺฉิสฺมึ สตฺต วสฺสานิ อตฺตนา อนุภูตํ ทุกฺขํ อนุสฺสริตฺวา ตทนุสาเรน อตีตานาคเต ตสฺส อเวกฺขนฺตสฺส[1] อาทิตฺตา วิย ตโย ภวา อุปฏฺฐหึสุ. ญาณสฺส ปริปากํ คตตฺตา วิปสฺสนาวิถึ โอตริ, ตาวเทว มคฺคปฺปฏิปาฏิยา สพฺเพปิ อาสเว เขเปนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณี"ติ อุภยถาปิ เถรสฺส อรหตฺตปฺปตฺติเยว ปกาสิตา. เถโร ปน ปภินฺนปฏิสมฺภิโท ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[2] :

"วรุโณ นาม นาเมน
เทวราชา[3] อหํ ตทา

ที่กระผมสามารถจักกระทำได้ (ด้วยตนเอง) ดังนี้แล้ว บรรพชาเรียนวิปัสสนากรรมฐานในวันนั้นนั่นเอง เห็นกุฎีว่างหลังหนึ่งจึงเข้าไปยังกุฎีนั้น ระลึกถึงทุกข์ที่ตนเสวยมาแล้วถึง ๗ ปี ในครรภ์แห่งมารดา ภพทั้ง ๓ ก็ปรากฏดุจถูกไฟไหม้แล้วแก่ท่านผู้พิจารณาอยู่ ถึงอดีตและอนาคตตามแนวแห่งทุกข์นั้น จึงหยั่งลงสู่วิถีแห่งวิปัสสนา เพราะญาณถึงความแก่รอบแล้ว จึงทำอาสวะทั้งสิ้นให้สิ้นไปตามลำดับแห่งมรรคในขณะนั้นนั่นเอง บรรลุพระอรหัตแล้ว ได้ประกาศการบรรลุพระอรหัตของพระเถระแม้ด้วยเหตุ ๒ ประการ ก็พระเถระเป็นผู้ได้อภิญญา ๖ มีความแตกฉานในปฏิสัมภิทาแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

"ในกาลนั้น เราเป็นท้าวเทวราช
ชื่อว่าวรุณะ พรั่งพร้อมด้วยยาน

---

[1] อิ. ยนฺเตนาทิตฺตา วิย, โป. นยํ เทนฺตสฺส อาทิตฺตา วิย.

[2] ขุ. อ. ๓๒/๑๑๖/๒๑๓.

[3] สี. เอกราชา.

อุปฏฺฐเปสึ[1] สมฺพุทฺธํ สโยคฺคพลวาหโน.	พลทหาร และพาหนะบำรุงพระสัมพุทธเจ้า.
นิพฺพุเต โลกนาถมฺหิ อตฺถทสฺสิทิปทุตฺตเม[2] ตูริยํ สพฺพมาทาย อคมํ โพธิมุตฺตมํ.	เมื่อพระโลกนาถ พระนามว่าอัตถทัสสี ผู้สูงสุดกว่าสัตว์เสด็จนิพพานแล้ว เราได้นำเอาดนตรีทั้งปวงไปประโคมไม้โพธิอันอุดม.
วาทิเตน จ นจฺเจน สพฺพตาฬสมาหิโต[3] สมฺมุขา วิย สมฺพุทฺธํ อุปฏฺฐึ โพธิมุตฺตมํ.	เราประกอบด้วยการประโคมดนตรี การฟ้อนรำ และกังสดาลทุกอย่าง บำรุงไม้โพธิพฤกษ์อันอุดม ดังบำรุงพระสัมมาพุทธเจ้า เฉพาะพระพักตร์.
อุปฏฺฐหิตฺวา ตํ โพธึ ธรณีรุหปาทปํ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวาน ตตฺถ กาลงฺกโต อหํ.	ครั้นบำรุงโพธิพฤกษ์ อันงอกขึ้นที่ดิน ดื่มรสด้วยรากแล้ว นั่งคู้บัลลังก์แล้ว ทำกาลกิริยา ณ ที่นั้นเอง.
สกกมฺมาภิรทฺโธหํ ปสนฺโน โพธิมุตฺตเม เตน จิตฺตปฺปสาเทน นิมฺมานํ อุปปชฺชหํ.	เราปรารภด้วยกรรมของตน เลื่อมใสในโพธิพฤกษ์อันอุดม ได้อุบัติยังชั้นนิมมานรดีด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น.

---

[1] ฉ. อุปฏฺฐเหสึ.

[2] ฉ. อตฺถทสฺสีนรุตฺตเม.

[3] ฉ. สมฺมตาฬสมาหิโต.

สฏฺฐิตูริยสหสฺสานิ
ปริวาเรนฺติ มํ สทา
มนุสฺเสสุ จ เทเวสุ
วตฺตมานํ ภวาภเว.

ดนตรี ๖ หมื่น แวดล้อมเราทุกเมื่อ เป็นไปในภพน้อยใหญ่ ทั้งในมนุษย์ ในเทวดา.

ติธคฺคี[1] นิพฺพุตา มยฺหํ
ภวา สพฺเพ สมูหตา
ธาเรมิ อนฺติมํ เทหํ
สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน.

ไฟ ๓ กองของเราดับแล้ว ภพทั้งปวง เราถอนขึ้นได้แล้ว เราทรงกายสุดท้าย ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

สุพาหุ นาม นาเมน
จตุตฺตึสา'สุ ขตฺติยา
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
ปญฺจกปฺปสเต อิโต.

ในกัปที่ ๕๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์ ๓๔ พระองค์ มีพระนามว่าสุพาหุ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ.

(คุณวิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา วิมุตฺติสุขปฏิสํเวทเนน ปีติเวเคน อุทานํ[2] อุทาเนนฺโต "**เต เม อิชฺฌึสุ สงฺกปฺปา**"[3]ติ คาถํ อภาสิ.

ก็พระสีวลีเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทานด้วยกำลังแห่งปีติด้วยการเสวยวิมุตติสุข ได้กล่าวคาถาว่า "**เต เม อิชฺฌึสุ สงฺกปฺปา**" เป็นต้น.

---

[1] ฉ. ติวิธคฺคี.

[2] ฉ. น ทิสฺสติ.

[3] ขุ. เถร. ๒๖/๑๙๗/๒๗๓.

(๖๐. เต เม อิชฺฌึสุ สงฺกปฺปา
ยทตฺโถ ปาวิสึ กุฏึ
วิชฺชาวิมุตฺตึ ปจฺเจสฺสํ
มานานุสยมุชฺชหนฺติ).

(๖๐. เราเข้าไปสู่กุฎี เพื่อประโยชน์อันใด
เมื่อเราแสวงหาวิชชาและวิมุตติ
ได้ถอนขึ้นซึ่งมานานุสัย ความดำริ
ของเราเหล่านั้นสำเร็จแล้ว ดังนี้).

๖๐. ตตฺถ **เต เม อิชฺฌึสุ สงฺกปฺปา ยทตฺโถ ปาวิสึ กุฏึ วิชฺชาวิมุตฺตึ ปจฺเจสฺสนฺติ** เย ปุพฺเพ มยา กามสงฺกปฺปาทีนํ สมุจฺเฉทกรา[๑] เนกฺขมฺมสงฺกปฺปาทโย อภิปตฺถิตาเยว ( )[๒] "กทา นุ ขฺวาหํ ตทายตนํ[๓] อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสามิ, ยทริยา เอตรหิ อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตี"ติ วิมุตฺตาธิปฺปายสณฺณิตา วิมุตฺตึ อุทฺทิสฺส สงฺกปฺปา มโนรถา อภิณฺหโส อปฺปมตฺตา ยทตฺโถ ยํปโยชโน เยสํ นิปฺผาทนตฺถํ กุฏึ สุญฺญาคารํ วิปสฺสิตุํ ปาวิสึ ติสฺโส วิชฺชา ผลวิมุตฺตึ จ ปจฺเจสนฺโต คเวสนฺโต, เต เม อิชฺฌึสุ เต สพฺเพว อิทานิ มยฺหํ อิชฺฌึสุ สมิชฺฌึสุ, นิปฺผนฺนกุสลสงฺกปฺโป ปริปุณฺณมโนรโถ ชาโตติ อตฺโถ.

๖๐. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เต เม อิชฺฌึสุ สงฺกปฺปา ยทตฺโถ ปาวิสึ กุฏึ วิชฺชาวิมุตฺตึ ปจฺเจสฺสํ** ความว่า เมื่อก่อนเราปรารถนาความดำริในเนกขัมมะเป็นต้น อันกระทำการถอนความดำริในกามเป็นต้นให้เด็ดขาดเหล่าใด ความดำริคือมโนรถเฉพาะวิมุตติที่รู้กันว่ามีความประสงค์ในวิมุตติว่า เมื่อไรหนอเราจะเข้าถึงอายตนะนั้นอยู่ซึ่งพระอริยะทั้งหลายเข้าอยู่ในบัดนี้ดังนี้ เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วเนือง ๆ เพื่อให้สำเร็จความต้องการประโยชน์อันใด จึงเข้าไปพิจารณาสุญญาคารคือกุฎี หวังเฉพาะคือแสวงหาวิชชา ๓ และวิมุตติ ความดำริเหล่านั้นสำเร็จแล้วแก่เรา บัดนี้ความดำรินั้นทั้งหมดสำเร็จ คือสำเร็จด้วยดีแก่เรา หมายความว่า ความดำริอันเป็นกุศลสำเร็จแล้ว คือมโนรถอันบริบูรณ์แล้ว.

---

[๑] สี. สมุจฺเฉทก.
[๒] มยฺหํ (สพฺพตฺถ).
[๓] สี. มหนฺตายตนํ.

เตสํ สมิทฺธภาวํ ทสฺเสตุํ “**มานานุสยมุชฺชหนฺ**”ติ วุตฺตํ. ยสฺมา มานานุสยมุชฺชหํ ปชหึ สมุจฺฉินฺทึ, ตสฺมา เต เม สงฺกปฺปา อิชฺฌึสูติ โยชนา. มานานุสเย หิ ปหีเน อปฺปหีโน นาม อนุสโย นตฺถิ, อรหตฺตญฺจ อธิคตเมว โหตีติ มานานุสยปฺปหานํ ยถาวุตฺตสงฺกปฺปสมิทฺธิยา การณํ กตฺวา วุตฺตํ.

สีวลิตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ฉฏฺฐวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

เพื่อจะแสดงว่าความดำริเหล่านั้น สำเร็จแล้ว จึงกล่าวว่า **มานานุสยมุชฺชหํ** ดังนี้. เพราะเหตุที่เราละมานานุสัย คือละ คือถอนมานานุสัยได้เด็ดขาดแล้ว ฉะนั้น ความดำริของเรานั้น จึงสำเร็จแล้ว ประกอบความดังกล่าวมานี้. คือเมื่อละมานานุสัยได้แล้ว ชื่อว่าอนุสัยที่ยังมิได้ละย่อมไม่มี และพระอรหัตก็ย่อมเป็นอันบรรลุแล้ว เพราะฉะนั้น ท่านกล่าวการละมานานุสัย กระทำให้เป็นเหตุแห่งความสำเร็จแห่งความดำริตามที่กล่าวแล้ว.

พรรณนาคาถาของพระสีวลีเถระ จบ.

พรรณนาฉัฏฐวรรค จบ.

๗. สตฺตมวคฺค

๑. วปฺปตฺเถรคาถาวณฺณนา

ปสฺสติ ปสฺโสติ อายสฺมโต วปฺปตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต “อสุโก จ อสุโก จ เถโร สตฺถุ ปรมํ ธมฺมปฏิคฺคาหกา อเหสุนฺ”ติ โถมนํ สุตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิ “อหมฺปิ ภควา อนาคเต ตาทิสสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรมํ ธมฺมปฏิคฺคาหกานํ อญฺญตโร ภเวยฺยนฺ”ติ, สตฺถุ สนฺติเก สรณคมนญฺจ ปเวเทสิ.

โส ยาวชีวํ ปุญฺญานิ กตฺวา ตโต จุโต เทวมนุสฺเสสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุสฺมึ วาเสฏฺฐสฺส นาม พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **วปฺโปติสฺส** นามํ อโหสิ. โส อสิเตน อิสินา “สิทฺธตฺถกุมาโร สพฺพญฺญู ภวิสฺสตี”ติ พฺยากโต โกณฺฑญฺญปฺปมุเขหิ

๗. สัตตมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระวัปปเถระ

คาถาของท่านพระวัปปเถระมีคำว่า **ปสฺสติ ปสฺโส** ดังนี้เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระนั้น ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลในหังสวดีนคร รู้เดียงสาแล้ว ได้ฟังการสรรเสริญว่า พระเถระรูปโน้น ๆ ได้รับพระธรรมของพระศาสดาก่อนดังนี้ จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคตั้งความปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคในอนาคตกาลแม้ข้าพระองค์พึงเป็นผู้หนึ่ง บรรดาภิกษุผู้รับพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เช่นนั้นก่อน และประกาศการถึงสรณะในสำนักของพระศาสดา.

ท่านกระทำบุญจนตลอดชีพแล้วเคลื่อนจากภพนั้น เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์อย่างเดียว ครั้งพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ ชื่อว่าวาเสฏฐะ ในกรุงกบิลพัสดุ์ นามของท่านว่า**วัปปะ** ท่านกับอสิตดาบสได้พยากรณ์ว่า สิทธัตถกุมารจักเป็นพระสัพพัญญู

พฺราหฺมณปุตฺเตหิ สทฺธึ ฆราวาสํ ปหาย ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา "ตสฺมึ สพฺพญฺญุตํ ปตฺเต ตสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อมตํ ปาปุณิสฺสามี"ติ อุรุเวลายํ วิหรนฺตํ[1] มหาสตฺตํ ฉพฺพสฺสานิ ปธานํ ปทหนฺตํ อุปฏฺฐหิตฺวา โอฬาริกาหารปริโภเคน นิพฺพิชฺชิตฺวา[2] อิสิปตนํ คโต.

จึงละฆราวาสออกบวชเป็นดาบสพร้อมกับบุตรพราหมณ์มีโกณฑัญญะเป็นประมุข บำรุงพระมหาสัตว์ผู้ทรงตั้งความเพียรอยู่ ณ อุรุเวลาประเทศถึง ๖ พรรษา ด้วยคิดว่าเมื่อพระราชกุมารบรรลุพระสัพพัญญูแล้ว เราจักได้ฟังธรรมในสำนักของพระองค์ จักบรรลุอมตะ ระอาเพราะ (พระราชกุมาร) บริโภคอาหารหยาบ จึงไปยังป่าอิสิปตนะ.

อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา สตฺถารา สตฺตสตฺตาหานิ วีตินาเมตฺวา อิสิปตนํ คนฺตฺวา ธมฺมจกฺเก ปวตฺติเต ปาฏิปททิวเส โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโต ปญฺจมิยํ ปกฺขสฺส อญฺญาโกณฺฑญฺญาทีหิ สทฺธึ อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[3] :

เมื่อพระศาสดาตรัสรู้แล้วยัง ๗ สัปดาห์ให้ล่วงไปแล้ว เสด็จไปยังป่าอิสิปตนะ ประกาศพระธรรมจักรแล้ว ในวันปาฏิปทา ท่านได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลในดิถีที่ ๕ แห่งปักษ์ ก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมกับพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้น ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"อุภินฺนํ เทวราชูนํ
สงฺคาโม ปจฺจุปฏฺฐิโต[4]
อโหสิ สมุปพฺยุโฬฺห
มหาโฆโส อวตฺตถ.

"สงคราม ปรากฏแก่ท้าวเทวราชทั้งสอง (พญายักษ์) กองทัพประชิดกันเป็นหมู่ ๆ เสียงดังกึกก้องได้เป็นไป.

---

[1] สี. วิหรนฺโต.

[2] ก. นิสฺสชฺชิตฺวา.

[3] ขุ. อ. ๓๒/๑๑๕/๒๑๒.

[4] ฉ. สมุปฏฺฐิโต, สี. สงฺคาเม ปจฺจุปฏฺฐิเต.

ปทุมุตฺตโร โลกวิทู อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห อนฺตลิกฺเข ฐิโต สตฺถา สํเวเชสิ มหาชนํ.	พระศาสดาพระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลก สมควรรับเครื่องบูชา ประทับยืนอยู่ในอากาศ ทรงยังมหาชนให้เกิดสังเวช.
สพฺเพ เทวา อตฺตมนา นิกฺขิตฺตกวจาวุธา สมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา เอกคฺคาสีสุ ตาวเท.	เทวดาทั้งปวงมีใจยินดี ต่างวางเกราะและอาวุธ ถวายบังคมพระสัมพุทธเจ้า รวมเป็นอันเดียวกันได้ในขณะนั้น.
มยฺหํ สงฺกปฺปมญฺญาย วาจาสภิมุทีรยิ อนุกมฺปโก โลกวิทู นิพฺพาเปสิ มหาชนํ.	พระศาสดาผู้ทรงอนุเคราะห์ ทรงรู้แจ้งโลก ทรงทราบความดำริของเราแล้ว ทรงเปล่งวาจาสัตบุรุษ ทรงยังมหาชนให้เย็นใจว่า.
ปทุฏฺฐจิตฺโต มนุโช เอกปาณํ วิเหฐยํ เตน จิตฺตปฺปโทเสน อปายํ อุปปชฺชติ.	ผู้เกิดเป็นมนุษย์ มีจิตประทุษร้ายเบียดเบียนสัตว์เพียงตัวหนึ่ง จะต้องเข้าถึงอบาย เพราะจิตประทุษร้ายนั้น.
สงฺคามสีเส นาโคว พหู ปาเณ วิเหฐยํ นิพฺพาเปถ สกํ จิตฺตํ มา หญฺญิตฺโถ ปุนปฺปุนํ.	เปรียบเหมือนช้าง ในค่ายสงคราม เบียดเบียนสัตว์เป็นอันมาก ท่านทั้งหลายจงดับระงับจิตของตน อย่าเดือดร้อนบ่อย ๆ เลย.
ทฺวินฺนมฺปิ ยกฺขราชูนํ เสนาปิ สมิตา อหุ[๑]	แม้พวกเสนาของพระยายักษ์ทั้งสอง ได้ประชุมกัน นับถือพระโลกเชษฐ์

---

[๑] ฉ. เสนา สา วิมฺหิตา อหุ.

สรณญฺจ อุปาคจฺฉึ โลกเชฏฺฐํ สุตาทินํ.	ผู้คงที่เป็นอันดี เป็นสรณะ.
สญฺญา เปตฺวาน ชนตํ อุทฺธิ ปน[1] จกฺขุมา เปกฺขมาโนว เทเวหิ ปกฺกามิ อุตฺตรามุโข.	ส่วนพระศาสดาผู้มีจักษุทรงยังหมู่ชนให้ยินยอมแล้ว ทรงเพ่งดูในเบื้องบนจากเทวดาทั้งหลาย บ่ายพระพักตร์ทางทิศอุดรเสด็จกลับไป.
ปฐมํ สรณํ คจฺฉึ ทฺวิปทินฺทสฺส ตาทิโน กปฺปานํ สตสหสฺสํ ทุคฺคตึ นุปปชฺชหํ.	เราได้นับถือพระองค์ผู้จอมสัตว์ ผู้คงที่ เป็นสรณะก่อนใคร ๆ เราไม่ได้เข้าถึงทุคติเลยตลอดแสนกัป.
มหาจุนฺทภินามา จ โสฬสาสุํ รเถสภา ตึสกปฺปสหสฺสมฺหิ ราชาโน จกฺกวตฺติโน.	ในสามหมื่นกัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราช ๑๖ พระองค์ มีพระนามว่ามหาจุนทภิ และพระนามว่า รเถสภะ. (คุณวิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.
อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตนา ปฏิลทฺธสมฺปตฺตึ ปจฺจเวกฺขณมุเขน สตฺถุ	ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาว่า พระศาสดามีพระคุณอันใหญ่

---

[1] ฉ. ปทมุทฺธิ.

คุณมหนฺตํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา “อีทิสํ นาม สตฺถารํ พาหุลิกาทิวาเทน สมุทาจริมฺห.[1] อโห ปุถุชฺชนภาโว นาม อนฺธกรโณ อจกฺขุกรโณ, อริยภาโวเยว จกฺขุกรโณ"ติ ทสฺเสนฺโต “**ปสฺสติ ปสฺโส**"[2]ติ คาถํ อภาสิ.

โดยการพิจารณาถึงสมบัติที่ตนได้เป็นสำคัญ เมื่อแสดงว่าเราได้ร้องเรียกพระศาสดาผู้ชื่อเช่นนี้ด้วยวาทะมีวาทะเป็นอันมากเป็นต้น น่าอัศจรรย์ ชื่อว่าความเป็นปุถุชนกระทำให้เป็นคนบอด กระทำให้ไม่มีจักษุ (ส่วน) ความเป็นพระอริยะอย่างเดียว กระทำให้มีดวงตา (จักษุ) ได้ภาษิตคาถาว่า “**ปสฺสติ ปสฺโส**” เป็นต้น.

(๖๑. ปสฺสติ ปสฺโส ปสฺสนฺตํ
อปสฺสนฺตญฺจ ปสฺสติ
อปสฺสนฺโต อปสฺสนฺตํ
ปสฺสนฺตญฺจ น ปสฺสตีติ).

(๖๑. ผู้เห็นธรรม ย่อมเห็นทั้งผู้เห็นธรรม
และผู้ไม่เห็นธรรม (ส่วน) ผู้ไม่เห็น
ธรรม ย่อมไม่เห็นทั้งผู้ไม่เห็นธรรม
และผู้เห็นธรรม).

๖๑. ตตฺถ **ปสฺสติ ปสฺโส**ติ ปสฺสติ สมฺมาทิฏฺฐิยา ธมฺเม อวิปรีตํ ชานาติ พุชฺฌตีติ ปสฺโส, ทสฺสนสมฺปนฺโน อริโย, โส **ปสฺสนฺตํ** อวิปรีตทสฺสาวึ “อยํ อวิปรีตทสฺสาวี"ติ ปสฺสติ, ปญฺญาจกฺขุนา ธมฺมาธมฺมํ ยถาสภาวโต ชานาติ. น เกวลํ ปสฺสนฺตเมว, อถ โข **อปสฺสนฺตญฺจ** ปสฺสติ, โย ปญฺญาจกฺขุวิรหิโต ธมฺเม ยถาสภาวโต น ปสฺสติ, ตมฺปิ **อปสฺสนฺตํ** ปุถุชฺชนํ “อนฺโธ วตายํ ภวํ อจกฺขุโก"ติ อตฺตโน ปญฺญาจกฺขุนา ปสฺสติ.

๖๑. ในคาถานั้น สองบทว่า **ปสฺสติ ปสฺโส** ความว่า บุคคลชื่อว่า **ผู้เห็น** เพราะเห็นคือรู้ ได้แก่ตรัสรู้ธรรมอันไม่ผิดพลาดด้วยสัมมาทิฏฐิ หมายถึงพระอริยะบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทัศนะ พระอริยบุคคลนั้น ย่อมเห็นคนอันธพาลผู้เห็นอยู่ คือเห็นโดยไม่ผิดพลาดว่าผู้นี้มีปกติเห็นธรรมไม่ผิดพลาด คือย่อมรู้ซึ่งธรรมและอธรรม ตามสภาวะด้วยปัญญาจักษุ ตามความเป็นจริง มิใช่เห็นเฉพาะคนอันธพาล ผู้เห็นอยู่

---

[1] ก. สมฺมุขาจริมฺหิ.

[2] ขุ. เถร. ๒๖/๑๙๘/๒๗๔.

อย่างเดียว โดยที่แท้ย่อมเห็น **คนอันธพาลผู้ไม่เห็นอยู่ด้วย** ผู้ใดปราศจากปัญญาจักษุ ย่อมไม่เห็นธรรมตามความเป็นจริง ย่อมเห็นปุถุชนผู้ไม่เห็นแม้นั้น ด้วยปัญญาจักษุของตนว่า “ผู้นี้เป็นคนมืด เป็นผู้ไม่มีจักษุ”.

อปสฺสนฺโต อปสฺสนฺตํ ปสฺสนฺตญฺจ น ปสฺสตีติ อปสฺสนฺโต ปญฺญาจกฺขุรหิโต อนฺธพาโล ตาทิสํ อนฺธพาลํ อยํ ธมฺมาธมฺมํ ยถาสภาวโต น ปสฺสตีติ ยถา อปสฺสนฺตํ น ปสฺสติ น ชานาติ, เอวํ อตฺตโน ปญฺญาจกฺขุนา ธมฺมาธมฺมํ ยถาสภาวโต ปสฺสนฺตญฺจ ปณฺฑิตํ “อยํ เอวํวิโธ”ติ น ปสฺสติ น ชานาติ, ตสฺมา อหมฺปิ ปุพฺเพ ทสฺสนรหิโต สกลํ เญยฺยํ หตฺถามลกํ วิย ปสฺสนฺตํ ภควนฺตํ อปสฺสนฺตมฺปิ ปูรณาทึ ยถาสภาวโต น ปสฺสึ, อิทานิ ปน พุทฺธานุภาเวน สมฺปนฺโน อุภเยปิ ยถาสภาวโต ปสฺสามีติ เสวิตพฺพาเสวิตพฺเพสุ อตฺตโน อวิปรีตปฏิปตฺตึ ทสฺเสติ.

หลายบทว่า **อปสฺสนฺโต อปสฺสนฺตํ ปสฺสนฺตญฺจ น ปสฺสติ** ความว่า บุคคลผู้ไม่เห็นอยู่เป็นผู้เว้นปัญญาจักษุเป็นอันธพาล ย่อมไม่เห็นธรรมและอธรรม ย่อมไม่เห็นไม่รู้ ผู้อันธพาลเช่นนั้นผู้ไม่เห็นอยู่ฉันใด ก็ไม่รู้ไม่เห็นซึ่งธรรมและอธรรม และบัณฑิตผู้เห็นอยู่ตามสภาวะด้วยปัญญาจักษุของตนฉันนั้น เพราะเหตุนั้น แม้เราเมื่อก่อนเว้นจากทัศนะชื่อว่าไม่เห็นพระผู้มีพระภาคผู้เห็นอยู่ ดุจเห็นมะขามป้อมในมือ ที่พึงรู้ได้ทั้งสิ้น แม้ปริพาชกปูรณะเป็นต้น ผู้ไม่เห็นอยู่ แต่ในบัดนี้ท่านแสดงถึงการปฏิบัติ อันไม่วิปริตของตนในธรรมที่ควรเสพและไม่ควรเสพว่า บัดนี้ ข้าพเจ้าสมบูรณ์ด้วยพุทธานุภาพ ย่อมเห็นแม้ธรรมทั้ง ๒ ตามสภาวะอย่างไร ดังนี้.

วปฺปตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวัปปเถระ จบ.

๒. วชฺชิปุตฺตตฺเถรคาถา-วณฺณนา

เอกกา มยํ อรญฺเญติ อายสฺมโต วชฺชิปุตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ วิปสฺสึ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส นาคปุปฺผเกสเรหิ ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติ, **วชฺชิปุตฺโตติสฺส** นามํ อโหสิ. โส ภควโต เวสาลิคมเน พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา เวสาลิยา อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ วนสณฺเฑ วิหรติ. เตน จ สมเยน เวสาลิยํ อุสฺสโว อโหสิ. ตตฺถ ตตฺถ นจฺจคีตวาทิตํ ปวตฺตติ, มหาชโน หฏฺฐตุฏฺโฐ

๒. พรรณนาคาถาของพระวัชชีปุตตเถระ

คาถาของท่านพระวัชชีปุตตเถระมีคำว่า **เอกกา มยํ อรญฺเญ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ได้สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า วิปัสสี รู้เดียงสาแล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มีใจเลื่อมใส ได้กระทำการบูชา ด้วยเกษรดอกกระถินพิมาน.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้บังเกิดในตระกูลอำมาตย์. ท่านมีนามว่า **วัชชีปุตตะ** ครั้งพระผู้มีพระภาคเสด็จกรุงเวสาลี ท่านเห็นพุทธานุภาพแล้วได้ศรัทธาออกบวช กระทำบุพกิจแล้ว รับกรรมฐานอยู่ในไพรสณฑ์แห่งหนึ่งไม่ไกลกรุงเวสาลี. ก็สมัยนั้นในกรุงเวสาลีมีมหรสพการฟ้อน การขับและการประโคม เป็นไปอยู่ในที่นั้น ๆ มหาชนต่างชื่นชม

อุสฺสวสมฺปตฺตึ ปจฺจนุโภติ, ตํ สุตฺวา โส ภิกฺขุ อโยนิโส อุมฺมุชฺชนฺโต วิเวกํ วชฺชมาโน[๑] กมฺมฏฺฐานํ วิสฺสชฺเชตฺวา อตฺตโน อนภิรตึ ปกาเสนฺโต. :

ยินดีเสวยอุสสวสมบัติ (เที่ยวงานอย่างสนุก) ภิกษุนั้นได้ฟังมหรสพนั้น วุ่นวายใจโดยมิได้พิจารณาโดยแยบคาย ละวิเวก ละกรรมฐาน เมื่อจะประกาศความไม่ยินดีของตนจึงกล่าวคาถาว่า :

"เอกกา มยํ อรญฺเญ วิหราม
อปวิทฺธํว[๒] วนสฺมึ ทารุกํ
เอตาทิสิกาย รตฺติยา
โก สุ นาม อเมฺหหิ ปาปิโย"ติ.

คาถมาห.

"เราอยู่ในป่าแต่ผู้เดียวเหมือนท่อนไม้
ที่เขาทิ้งไว้ในป่า ในราตรีเช่นนี้ นี่
ชื่อว่าใครหนอจะเลวกว่าเรา" ดังนี้.

ตํ สุตฺวา วนสณฺเฑ อธิวตฺถา เทวตา ตํ ภิกฺขุํ อนุกมฺปมานา "ยทิปิ ตฺวํ ภิกฺขุ อรญฺญวาสํ หีเฬนฺโต วทสิ, วิเวกกามา ปน วิทฺทสุโน ตํ พหุ มญฺญนฺติเยวา"ติ อิมมตฺถํ ทสฺเสนฺตี :

เทวดาที่สิงอยู่ในไพรสณฑ์นั้นฟังคาถานั้นแล้วจะอนุเคราะห์ภิกษุนั้น เมื่อจะแสดงความข้อนี้ว่า ท่านภิกษุแม้หากว่าท่านกล่าวเบื่อหน่ายการอยู่ป่า ส่วนผู้มีปรีชาต้องการวิเวกก็จะหมิ่นท่านเป็นอันมาก แล้วกล่าวคาถาว่า :

"เอกโก ตฺวํ อรญฺเญ วิหรสิ
อปวิทฺธํว[๓] วนสฺมึ ทารุกํ
ตสฺส เต พหุกา ปิหยนฺติ
เนรยิกา วิย สคฺคคามินนฺ"ติ.

"ท่านอยู่ในป่าแต่ผู้เดียวเหมือนท่อนไม้
ที่เขาทิ้งไว้ในป่า ชนเป็นอันมาก
พากันกระหยิ่มยินดีต่อท่าน เหมือน
สัตว์นรกพากันชื่นชมยินดีต่อผู้ไปสู่
สวรรค์ ฉะนั้น" ดังนี้.

---

[๑] สี. ริจฺจมาโน, อิ. จชมาโน.
[๒] โป. อปวิฏฺจํว.
[๓] โป. อิ. อปวิฏฺจํว.

คาถํ วตฺวา “กถํ หิ นาม ตฺวํ ภิกฺขุ นิยฺยานิเก สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา อนิยฺยานิกํ วิตกฺกํ วิตกฺเกสฺสสี”ติ สนฺตชฺเชนฺตี สํเวเชสิ. เอวํ โส ภิกฺขุ ตาย เทวตาย สํเวชิโต กสาภิหโต วิย ภทฺโร อสฺสาชานีโย วิปสฺสนาวีถึ โอตริตฺวา น จิรสฺเสว วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

แล้วขู่ว่า ท่านภิกษุ ท่านออกบวชในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันนำสัตว์ออกจากทุกข์ ไฉนจึงมาตรึกถึงวิตกที่ไม่นำสัตว์ออกไปจากทุกข์เล่า ทำให้ท่านสลดใจแล้ว ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุนั้นอันเทวดานั้น ให้สังเวชแล้ว เป็นเหมือนม้าอาชาไนยตัวเจริญ ถูกแส้หวดเอาฉะนั้น หยั่งลงสู่วิปัสสนาวิถี แล้ว เพียรพยายามวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้วไม่นานเทียว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“สุวณฺณวณฺณํ สมฺพุทฺธํ
สตรํสึ ว ภาณุมํ
โอภาเสนฺตํ ทิสา สพฺพา
อุฬุราชํว ปูริตํ.

“เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า มีพระฉวีวรรณดังทองคำ มีพระรัศมีเปล่งปลั่ง ดุจพระอาทิตย์ยังทิศทั้งปวง ให้สว่างไสว ดังพระจันทร์วันเพ็ญ.

ปุรกฺขตํ สาวเกหิ
สาคเรนว[2] เมทนึ
นาคํ ปคฺคยฺห เรณูหิ
วิปสฺสิสฺสาภิโรปยึ.

อันพระสาวกทั้งหลายแวดล้อม ดุจแผ่นดินอันแวดล้อมด้วยสาคร จึงถือเอาดอกกระถินพิมาน ไปบูชาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๑๒/๒๐๙.

[2] ฉ. สาคเรหว.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ เรณุมภิปูชยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ[๑] ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกกระถินพิมานใด ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

ปณฺณตาฬีสิโต กปฺเป
เรณุ นามาสิ ขตฺติโย
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๔๕ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จอมกษัตริย์มีพระนามว่าเรณุ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา "อยํ เม อรหตฺตปฺปตฺติยา องฺกุโส ชาโต"ติ อตฺตโน เทวตาย จ วุตฺตนยํ สงฺกฑฺฒิตฺวา[๒] :

ก็ครั้นพระวัชชีปุตตเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว ก็ดึงเอานัยที่เทวดากล่าวแก่ตน ด้วยคิดว่า คาถานี้เป็นขอสับให้เราบรรลุพระอรหัตดังนี้ แล้วกล่าวคาถาว่า :

๖๒. "เอกกา มยํ อรญฺเญ วิหราม
อปวิทฺธํว วนสฺมึ ทารุกํ
ตสฺส เม พหุกา ปิหยนฺติ
เนรยิกา วิย สคฺคคามินนฺ"ติ.[๓]
คาถํ อภาสิ.

๖๒. "เราอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว เหมือนท่อนไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า ชนเป็นอันมาก พากันกระหยิ่มต่อเราเหมือนสัตว์นรกพากันกระหยิ่ม ต่อบุคคลผู้ไปสู่สวรรค์ ฉะนั้น".

---

[๑] สี. ปุปฺผปูชายิทํ.

[๒] สี. สาริตฺวา, ก. สํสริตฺวา.

[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๑๙๙/๒๗๔.

ตสฺสตฺโถ : อนเปกฺขภาเวน วเน ฉฑฺฑิตทารุกฺขณฺฑํ วิย ยทิปิ **มยํ เอกกา** เอกากิโน อสหายา อิมสฺมึ **อรญฺเญ วิหราม**, เอวํ วิหรโต ปน **ตสฺส เม พหุกา ปิหยนฺติ** มํ พหู อตฺถกามรูปา กุลปุตฺตา อภิปตฺเถนฺติ "อโห วตสฺส มยมฺปิ วชฺชิปุตฺตตฺเถโร วิย ฆรพนฺธนํ ปหาย อรญฺเญ วิหเรยฺยามา"ติ. ยถา กึ. **เนรยิกา วิย สคฺคคามินํ**, ยถา นาม เนรยิกา อตฺตโน ปาปกมฺเมน นิรเย นิพฺพตฺตสตฺตา สคฺคคามีนํ สคฺคูปคามีนํ ปิหยนฺติ "อโห วต มยมฺปิ นิรยทุกฺขํ ปหาย สคฺคสุขํ ปจฺจนุภาเวยฺยามา"ติ เอวํสมฺปทมิทนฺติ[1] อตฺโถ.

ความของคาถานั้นดังต่อไปนี้ : แม้ถึงว่า**เราเป็นผู้เดียว** คือเป็นคนเดียว ไม่มีเพื่อนอยู่ในป่านี้ เหมือนท่อนไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่าโดยไม่มีความห่วงใยไซร้ **ก็ชนเป็นอันมากพากันกระหยิ่มต่อเราผู้อยู่อย่างนี้** คือกุลบุตรผู้มีรูปใคร่ต่อประโยชน์เป็นอันมาก ย่อมปรารถนาเราว่า โอหนอ แม้พวกเราก็ควรละเครื่องผูก คือเรือน อยู่ในป่าเหมือนพระวัชชีปุตตเถระบ้าง. ราวกะว่าอะไร **ราวกะว่าสัตว์นรกย่อมกระหยิ่มยินดีต่อบุคคลผู้ไปสู่สวรรค์ฉะนั้น.** อธิบายว่า เปรียบเหมือนสัตว์นรก คือสัตว์ที่เกิดในนรกด้วยกรรมของตน ย่อมยินดีต่อสัตว์ผู้ไปสู่สวรรค์ คือผู้เข้าถึงสวรรค์ว่า โอหนอ แม้พวกเราก็พึงละทุกข์ในนรก เสวยความสุขในสวรรค์บ้างฉันใด ข้อนี้ก็มีอุปไมยเหมือนอย่างนั้น.

เอตฺถ จ อตฺตนิ ครุพหุวจนปฺปโยคสฺส อิจฺฉิตพฺพตฺตา "เอกกา มยํ วิหรามา"ติ ปุน ตสฺส อตฺถสฺส เอกตฺตํ สนฺธาย "ตสฺส เม"ติ เอกวจนปฺปโยโค กโต. "ตสฺส เม" "สคฺคคามินนฺ"ติ จ อุภยมฺปิ

ก็ในบาทแห่งคาถานี้ท่านกล่าวว่า "เอกกา มยํ วิหราม" เพราะท่านต้องการประโยคเป็นพหุวจนะ แสดงความหนักในตน แล้วกระทำประโยคเป็นเอกวจนะว่า "ตสฺส เม" อีก. เพราะหมายเอาว่าประโยชน์นั้น

---

[1] ม. เอวํ ปหยนฺตีติ.

‘ปิหยนฺตี’ติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา อุปโยคตฺเถ สมฺปทานนิทฺเทโส ทฏฺฐพฺโพ. ตํ อภิปตฺเถนฺตีติ จ ตาทิเส อรญฺญวาสาทิคุเณ อภิปตฺเถนฺตา นาม[1] โหนฺตีติ กตฺวา วุตฺตํ.[2] **ตสฺส เม**ติ วา ตสฺส มม สนฺติเก คุเณติ อธิปฺปาโย.

วชฺชิปุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

เป็นอย่างเดียว. พึงเห็นว่านิทเทศบททั้ง ๒ ว่า “ตสฺส เม” และ “สคฺคคามินํ” เป็นสัมปทานะในอรรถแห่งทุติยาวิภัติ เพราะเล็งถึงบทว่า ‘ปิหยนฺติ’. ก็คำว่า... ย่อมปรารถนายิ่ง ซึ่งท่านพระเถระกล่าวเพราะอธิบายว่า ชื่อว่าบุคคลผู้ปรารถนายิ่งซึ่งคุณมีอันอยู่ป่าเป็นต้นเช่นนั้น ย่อมมีดังนี้. อีกนัยหนึ่ง สองบทว่า **ตสฺส เม** ประสงค์เอาว่า ในคุณอันมีอยู่ของเรานั้น.

พรรณนาคาถาของพระวัชชีปุตตเถระ
จบ.

---

[1] สี. อิ. อภิปตฺเถนฺตานํ อภิปตฺเถนฺตา นาม.

[2] สี. วุตฺตเมวาติ.

๓. ปกฺขตฺเถรคาถาวณฺณนา

จุตา ปตนฺตีติ อายสฺมโต ปกฺขตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ กโรนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป ยกฺขเสนาปติ หุตฺวา วิปสฺสึ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ทิพฺพวตฺเถน ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สกฺเกสุ เทวทหนิคเม สากิยราชกุเล นิพฺพตฺติ, “สมฺโมทกุมาโร”ติสฺส นามํ อโหสิ. อถสฺส ทหรกาเล วาตโรเคน ปาทา น วหึสุ.[1] โส กติปยํ กาลํ ปีฐสมฺปี วิย วิจริ. เตนสฺส **ปกฺโข**ติ สมญฺญา ชาตา. ปุจฺฉา อโรคกาเลปิ ตเถว นํ สญฺชานนฺติ, โส ภควโต ญาติสมาคเม ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺเญ วิหรติ.

๓. พรรณนาคาถาของพระปักขเถระ

คาถาของท่านพระปักขเถระมีคำว่า **จุตา ปตนฺติ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. แม้พระเถระรูปนั้นก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ บำเพ็ญบุญทั้งหลายอยู่ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ (เกิด)เป็นยักขเสนาบดี เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มีใจเลื่อมใส จึงกระทำการบูชาด้วยผ้าทิพย์.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ จึงมาบังเกิดในตระกูลศากยราช ในเทวทหนิคม แคว้นสักกะ ท่านมีนามว่าสัมโมทกุมาร เมื่อท่านอยู่ในวัยเด็กเท้าของท่านงอไป เพราะโรคลม ชั่วเวลาเพียงเล็กน้อยท่านก็กลายเป็นง่อยไป. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงมีชื่อว่า**ปักขะ** แม้ภายหลังท่านหายจากโรค ประชาชนก็ยังจำท่านว่าอย่างนั้นเหมือนกัน. ท่านเห็นพระปาฏิหาริย์ในญาติสมาคมของ

---

[1] สี. วยฺหึ, ก. วาตโรโค...หตฺถปาทา ปีฏฺฐิอาทีนิ ภินฺทติ ปีฐสปฺปี กโรติ.

พระผู้มีพระภาค ก็ได้ศรัทธา จึงออกบวช กระทำบุพกิจแล้ว รับพระกรรมฐานไปอยู่ในป่า.

อเถกทิวสํ คามํ ปิณฺฑาย ปวิสิตุํ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิ. ตสฺมึ จ สมเย อญฺญตโร กุลโล มํสเปสึ อาทาย อากาเสน คจฺฉติ, ตํ พหู กุลลา อนุปติตฺวา ปาเตสุํ. ปาติตํ มํสเปสึ เอโก กุลโล อคฺคเหสิ. ตํ อญฺโญ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหิ, ตํ ทิสฺวา เถโร "ยถายํ มํสเปสิ, เอวํ กามา นาม พหุสาธารณา พหุทุกฺขา พหุปายาสา"ติ กาเมสุ อาทีนวํ เนกฺขมฺเม จ อานิสํสํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา "อนิจฺจนฺ"ติอาทินา มนสิกโรนฺโต ปิณฺฑาย จริตฺวา กตภตฺตกิจฺโจ ทิวาฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

"วิปสฺสี นาม ภควา
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ
อฏฺฐสฏฺฐิสหสฺเสหิ
ปาวิสิ พนฺธุมํ ตทา.

ต่อมาวันหนึ่งท่านเข้าบ้านเพื่อไปบิณฑบาต ในระหว่างทางนั่งที่โคนไม้แห่งหนึ่ง และสมัยนั้นเหยี่ยวตัวหนึ่งคาบชิ้นเนื้อมา เหยี่ยวเป็นอันมากเข้าแย่งชิ้นเนื้อนั้นจนตกไป ชิ้นเนื้อที่ตกไปนั้น เหยี่ยวตัวหนึ่งมาคาบเอาไป เหยี่ยวอีกตัวหนึ่งก็มาแย่งเอาไปอีก พระเถระเห็นเหตุการณ์นั้น จึงคิดได้ว่า ขึ้นชื่อว่ากามก็สาธารณ์ไปเป็นอันมาก มีทุกข์มาก มีความคับแค้นใจอย่างนี้ พิจารณาถึงโทษในกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในการออกจากกามเริ่มตั้งวิปัสสนา กระทำไว้ในใจโดยอุบายว่า ไม่เที่ยงเป็นต้น เที่ยวบิณฑบาต กระทำภัตกิจแล้วนั่งพักในที่พักกลางวัน เจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคพระนาม
ว่าวิปัสสี เชษฐบุรุษแห่งโลก
เป็นพระผู้องอาจ กับภิกษุสงฆ์
๖๘,๐๐๐ เสด็จเข้าไปสู่พันธุมวิหาร.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๑๓/๒๑๐.

นครา อภินิกฺขมฺม
อคมํ ทีปเจติยํ
อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ
อาหุตีนํ ปฏิคฺคหํ.

เราออกจากนครแล้ว ได้ไปที่ทีปเจดีย์ ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี สมควรรับเครื่องบูชา.

จุลฺลาสีติสหสฺสานิ[1]
ยกฺขา มยฺหํ อุปนฺติเก
อุปฏฺฐหนฺติ สกฺกจฺจํ
อินฺทํว ติทสา คณา.

พวกยักษ์ในสำนักของเรามีประมาณ ๘๔,๐๐๐ บำรุงเราโดยเคารพ ดังหมู่เทวดาชาวไตรทศบำรุงพระอินทร์โดยเคารพ ฉะนั้น.

ภวนา อภินิกฺขมฺม
ทุสฺสํ ปคฺคยฺหหํ ตทา
สิรสา อภิวาเทสึ
ตญฺจาทาสึ มเหสิโน.

เวลานั้น เราถือผ้าทิพย์ออกจากที่อยู่ไปถวายอภิวาทด้วยเศียรเกล้า และได้ถวายผ้าทิพย์นั้น แด่พระพุทธเจ้า.

อโห พุทฺธา อโห ธมฺมา[2]
อโห โน สตฺถุ สมฺปทา
พุทฺธสฺส อานุภาเวน
วสุธายํ ปกมฺปถ.

โอ พระพุทธเจ้า โอ พระธรรม โอ ความถึงพร้อมแห่งพระศาสดาหนอ ด้วยอานุภาพพระพุทธเจ้า แผ่นดินนี้หวั่นไหว.

ตญฺจ อจฺฉริยํ ทิสฺวา
อพฺภูตํ โลมหํสนํ
พุทฺเธ จิตฺตํ ปสาเทมิ
ทิปทินฺทมฺหิ ตาทิเน.

เราเห็นความอัศจรรย์ อันไม่เคยมีขนพองสยองเกล้านั้นแล้ว จึงยังจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ผู้เป็นจอมสัตว์ผู้คงที่.

---

[1] สี. จูลาสีติสหสฺสานิ.

[2] ฉ. อโห พุทฺโธ อโห ธมฺโม.

โสหํ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
ทุสฺสํ ทตฺวาน สตฺถุโน
สรณญฺจ อุปาคจฺฉึ
สามจฺโจ สปริชฺชโน.

เรานั้นครั้นยังจิตให้เลื่อมใส และถวายผ้าทิพย์ แด่พระศาสดาแล้ว พร้อมด้วยอำมาตย์ และบริวารชน ย่อมนับถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใด ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

อิโต ปนฺนรเส กปฺเป
โสฬสาสุํ สุวาหนา
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๑๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักพรรดิ ๑๖ พระองค์ มีพระนามว่าสุวาหนะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ยเทว สํเวควตฺถุํ องฺกุสํ[๑] กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อญฺญา อธิคตา, ตสฺส สงฺกิตฺตนมุเขน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต **"จุตา ปตนฺตี"**ติ[๒] คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว กระทำสังเวควัตถุใดให้เป็นดังขอ เจริญวิปัสสนาแล้ว บรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อท่านจะพยากรณ์พระอรหัตผลโดยการระบุพระอรหัตนั้นเป็นสำคัญ จึงได้ภาษิตคาถาว่า **"จุตา ปตนฺติ"** เป็นต้น.

---

[๑] สี. ยเทว สํเวควตฺถุ, ตมงฺกุสํ.

[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๐/๒๗๔.

(๖๓. จุตา ปตนฺติ ปติตา
คิทฺธา จ ปุนราคตา
กตกิจฺจํ รตํ รมฺมํ
สุเขนนฺวาคตํ สุขนฺติ).

(๖๓. เหยี่ยวทั้งหลายย่อมโฉบลง ชิ้นเนื้อหลุดจากปากของเหยี่ยวตัวหนึ่งตกลงพื้นดิน และเหยี่ยวอีกพวกหนึ่งมาคาบเอาไว้อีก ฉันใด สัตว์ทั้งหลายผู้หมุนเวียนในสงสาร ก็ฉันนั้น เคลื่อนจากกุศลธรรมแล้ว ไปตกในนรกเป็นต้น ความสุขย่อมติดตามเราผู้สำเร็จกิจแล้ว ผู้ยินดีต่อนิพพานด้วยความสุข ดังนี้).

๖๓. ตตฺถ **จุตา**ติ ภฏฺฐา. **ปตนฺตี**ติ อนุปตนฺติ. **ปติตา**ติ จวนวเสน ภูมิยํ ปติตฺวา, อากาเส วา สมฺปตนวเสน ปติตา. **คิทฺธา**ติ เคธํ อาปนฺนา. **ปุนราคตา**ติ ปุนเทว อุปคตา. **จ**-สทฺโท สพฺพตฺถ โยเชตพฺโพ.

๖๓. ในคาถานั้น บทว่า **จุตา** ได้แก่ หล่นแล้ว. บทว่า **ปตนฺติ** คือ ย่อมโฉบลงตามไป. บทว่า **ปติตา** ความว่า ชิ้นเนื้อตกไปที่พื้นดิน ด้วยสามารถแห่งการพลัดหล่น หรือตกลงเพราะหล่นไปในอากาศ บทว่า **คิทฺธา** ได้แก่ ถึงความยินดี. บทว่า **ปุนราคตา** ได้แก่ เข้ามาคาบไปอีก. **จ**-ศัพท์ พึงประกอบในทุกบท.

อิทํ วุตฺตํ โหติ : ปตนฺติ อนุปตนฺติ จ อิธ กุลลา, อิตรสฺส มุขโต จุตา จ มํสเปสิ, จุตา ปน สา ภูมิยํ ปติตา จ, คิทฺธา เคธํ อาปนฺนา สพฺเพว กุลลา ปุนราคตา. ยถา จิเม กุลลา, เอวํ

ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังต่อไปนี้ ในคาถานี้ เหยี่ยวทั้งหลายย่อมโฉบและร่อนลง และชิ้นเนื้อก็หลุดจากปากเหยี่ยว นอกนี้ก็ชิ้นเนื้อที่หลุดแล้วก็ตกลงไปที่พื้นดิน เหยี่ยวทั้งหลายอยากได้ชิ้นเนื้อ เหยี่ยว

สํสาเร ปริพฺภมนฺตา สตฺตา เย กุสลธมฺมเต จุตา, เต ปตนฺติ นิรยาทีสุ, เอวํ ปติตา จ, สมฺปตฺติภเว จิตา ตตฺถ กามสุขานุโยควเสน กามภเว รูปารูปภเวสุ จ ภวนิกนฺติวเสน[๑] คิทฺธา จ ปุนราคตา ภวโต อปริมุตฺตตฺตา เตน เตน ภวคามินา กมฺเมน ตํ ตํ ภวสญฺญิตํ ทุกฺขํ อาคตา เอว. เอวํภูตา อิเม สตฺตา.

ทั้งหมดนั่นแหละ จึงมารุมตามเอาไปอีก. เหยี่ยวเหล่านี้มีอุปมาฉันใด สัตว์ทั้งหลายผู้เวียนว่ายอยู่ในสงสารก็ฉันนั้น สัตว์เหล่าใดเคลื่อนจากกุศลธรรม สัตว์เหล่านั้นย่อมตกไปในอบายมีนรกเป็นต้น และครั้นตกไปอย่างนี้ ดำรงอยู่ในสมบัติภพ เป็นผู้กำหนัดแล้วทั้งในกามภพด้วยการประกอบเนือง ๆ ในกามสุขและในรูปภพและอรูปภพ ด้วยอำนาจความใคร่ในภพ เป็นผู้กลับมาอีก เพราะไม่พ้นไปจากภพ ชื่อว่ามาสู่ทุกข์อยู่นั่นเอง ซึ่งรู้กันว่าภพนั้น ๆ ด้วยกรรมอันนำไปสู่ภพนั้น ๆ. สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ก็เป็นอย่างนี้.

มยา ปน **กตกิจฺจํ** ปริญฺญาทิเภทํ โสฬสวิธมฺปิ กิจฺจํ กตํ, น ทานิ ตํ กาตพฺพํ อตฺถิ. **รตํ รมฺมํ** รมิตพฺพํ อริเยหิ สพฺพสงฺขตวินิสฺสฏํ นิพฺพานํ รตํ อภิรตํ รมฺมํ. เตน จ **สุเขนนฺวาคตํ สุขํ** ผลสมาปตฺติสุเขน อนุอาคตํ อุปคตํ อจฺจนฺตสุขํ นิพฺพานํ, สุเขน วา สุขาปฏิปทาภูเตน วิปสฺสนาสุเขน มคฺคสุเขน จ อนฺวาคตํ ผลสุขํ นิพฺพานสุขญฺจาติ อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

ก็กิจที่เราทำแล้ว คือกิจทั้ง ๑๖ อย่างมีปริญญากิจเป็นต้น เรากระทำแล้ว มิใช่ว่าควรกระทำกิจนั้นในบัดนี้. พระนิพพานอันสลัดออกซึ่งสังขตธรรมทั้งปวง อันพระอริยะ**ยินดีแล้ว ชอบใจแล้ว** คือพึงยินดี คือยินดีอภิรมย์แล้ว และพระนิพพานอันพระอริยะนั้นมาถึงแล้ว เข้าถึงแล้ว ด้วยความสุขในผลสมาบัติ **ซึ่งเป็นความสุขที่ติดตามมาด้วยความสุข** อันเป็นความสุขหาที่สุดมิได้. อีกนัยหนึ่ง

---

[๑] สี. ฌานภวนิกนฺติวเสน.

พึงทราบความว่า ผลสุขและนิพพานสุข อันติดตามมาด้วยวิปัสสนาสุข และสุขในมรรค ด้วยความสุขอันเป็นสุขาปฏิปทา ดังนี้.

ปกฺขตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระปักขเถระ จบ.

๔. วิมลโกณฺฑญฺญตฺเถรคาถาวณฺณนา

ทุมวฺหยาย อุปฺปนฺโนติ วิมลโกณฺฑญฺญตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล วิภวสมฺปนฺเน กุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ วิปสฺสึ ภควนฺตํ มหติยา ปริสาย ปริวุตํ ธมฺมํ เทเสนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส จตูหิ สุวณฺณปุปฺเผหิ ปูเชสิ.

๔. พรรณนาคาถาของพระวิมลโกณฑัญญเถระ

คาถาของท่านพระวิมลโกณฑัญญเถระมีคำว่า **ทุมวฺหยาย อุปฺปนฺโน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ทั้งหลาย ได้สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มาบังเกิดในตระกูลที่มีสมบัติบริบูรณ์ รู้ความแล้วเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่า วิปัสสี ผู้อันบริษัทใหญ่แวดล้อมแสดงธรรมอยู่ มีใจเลื่อมใส จึงบูชาด้วยดอกไม้ทอง ๔ ดอก.

ภควา ตสฺส ปสาทสํวฑฺฒนตฺถํ ตถารูปํ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขาเรสิ. ยถา สุวณฺณาภา สกลํ ตํ ปเทสํ โอตฺถรติ.[๑] ตํ ทิสฺวา โส ภิยฺโยโส มตฺตาย ปสนฺนมานโส หุตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ตํ นิมิตฺตํ คเหตฺวา อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา พุทฺธารมฺมณํ ปีตึ

พระผู้มีพระภาคทรงบันดาลอิทธาภิสังขารเช่นนั้นเพื่อจะทำความเลื่อมใสของท่านให้เพิ่มขึ้น มีรัศมีทองครอบงำประเทศนั้นทั้งสิ้น. ท่านเห็นรัศมีทองนั้นแล้วก็มีใจเลื่อมใสยิ่งขึ้นกว่าประมาณ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคถือเอานิมิตนั้นกลับไปยังเรือนของตนไม่ละปีติ อันมีพระพุทธเจ้า

---

[๑] ม. ตํ ปริสํ โอตฺถริ.

อวิชหนฺโต เกนจิ โรเคน กาลํ กตฺวา ตุสิเตสุ อุปฺปนฺโน อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชานํ พิมฺพิสารํ ปฏิจฺจ อมฺพปาลิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ.

เป็นอารมณ์ กระทำกาละด้วยโรคบางอย่างเกิดในชั้นดุสิต กระทำบุญอื่นๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งนางอัมพปาลี เพราะอาศัยพระเจ้าพิมพิสาร.

ราชา หิ พิมฺพิสาโร ตรุณกาเล อมฺพปาลิยา รูปสมฺปตฺตึ สุตฺวา สญฺชาตาภิลาโส กติปยมนุสฺสปริวาโร อญฺญาตกเวเสน เวสาลึ คนฺตฺวา เอกรตฺตึ ตาย สํวาสํ กปฺเปสิ. ตทา อยํ ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ อคฺคเหสิ. สา จ คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ตสฺส อาโรเจสิ. ราชาปิ อตฺตานํ ชานาเปตฺวา ทาตพฺพยุตฺตกํ ทตฺวา ปกฺกามิ.

คือพระเจ้าพิมพิสารทรงสดับรูปสมบัติของนางอัมพปาลีเมื่อครั้งยังเป็นสาววัยรุ่นอยู่ จึงเกิดความอยากได้ มีคน ๒-๓ คนเป็นบริวาร ปลอมพระองค์ไปยังกรุงเวสาลี สำเร็จสังวาสกับนางอัมพปาลีนั้นคืนหนึ่ง. กาลนั้น พระเถระนี้ได้ถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งนางอัมพปาลีนั้น และนางก็ทูลความที่ตนตั้งครรภ์แด่พระเจ้าพิมพิสารนั้น ให้ทรงทราบ แม้พระราชาก็(บอก)ให้นางรู้ว่าเป็นพระองค์ พระราชทานทรัพย์ที่ควรประทานแล้วกลับไป.

สา คพฺภสฺส ปริปากมนฺวาย ปุตฺตํ วิชายิ, “วิมโล”ติสฺส นามํ อโหสิ, ปจฺฉา **วิมลโกณฺฑญฺโญ**ติ ปญฺญายิตฺถ. โส วยปฺปตฺโต ภควโต เวสาลิคมเน พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ วิปสฺสนํ

เมื่อครรภ์แก่นางก็คลอดบุตร กุมารนั้นมีนามว่า “วิมล” ภายหลังจึงปรากฏนามว่า **วิมลโกณฑัญญะ** ท่านเจริญวัยแล้วเห็นพุทธานุภาพในคราวพระผู้มีพระภาคเสด็จกรุงเวสาลี มีใจเลื่อมใสจึงออกบวชกระทำบุพกิจแล้วเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่

ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“วิปสฺสี นาม ภควา
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ
นิสินฺโน ชนกายสฺส
เทเสสิ อมตํ ปทํ.

“พระผู้มีพระภาค พระนามว่าวิปัสสี เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ ประทับนั่งแสดงอมตบทแก่หมู่ชนอยู่.

ตสฺสาหํ ธมฺมํ สุตฺวาน
ทิปทินฺทสฺส ตาทิโน
โสวณฺณปุปฺผานิ[2] จตฺตาริ
พุทฺธสฺส อภิโรปยึ.

เราฟังธรรมของพระองค์ ผู้เป็นจอมมนุษย์ ผู้คงที่แล้วได้โปรยดอกไม้ทอง ๔ ดอก บูชาแด่พระพุทธเจ้า.

สุวณฺณจฺฉทนํ อาสิ
ยาวตา ปริสา ตทา
พุทฺธาภา จ สุวณฺณาภา
อาโลโก วิปุโล อหุ.

ดอกไม้ทองนั้น กลายเป็นหลังคาทองบังร่มตลอดทั่วบริษัท ในกาลนั้น รัศมีของพระพุทธเจ้า และรัศมีทอง รวมเป็นแสงสว่างอันไพบูลย์

อุทคฺคจิตฺโต สุมโน
เวทชาโต กตญฺชลี
ปีติสญฺชนโน[3] เตสํ
ทิฏฺฐธมฺมสุขาวโห.

เรามีจิตเบิกบานดีใจ เกิดโสมนัสประนมกรอัญชลีเกิดปีติ เป็นผู้นำความสุขในปัจจุบัน มาให้แก่ชนเหล่านั้น.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๑๗/๒๑๕.

[2] ฉ. โสณฺณปุปฺผานิ.

[3] ฉ. วิตฺติสญฺชนโน, สี. ปีติสํชนโน เจว.

อายาจิตฺวาน สมฺพุทฺธํ
วนฺทิตฺวาน จ สุพฺพตํ
ปาโมชฺชํ ชนยิตฺวาน
สกํ ภวนุปาวิสึ.

เราทูลวิงวอนพระสัมพุทธเจ้า และถวายบังคมพระผู้มีวัตรงาม ยังความปราโมทย์ให้เกิดแล้วกลับเข้าสู่ภพของตน.

ภวนํ[1] อุปวิฏฺโฐหํ
พุทฺธเสฏฺฐํ อนุสฺสรึ
เตน จิตฺตปฺปสาเทน
ตุสิตํ อุปปชฺชหํ.

ครั้นกลับเข้าสู่ภพแล้ว ยังระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดอยู่ ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น เราได้เข้าถึงชั้นดุสิต.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ทองใด ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

โสฬสาสึสุ ราชาโน
เนมิสมฺมตนามกา
เตตาฬีเส อิโต กปฺเป
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๔๓ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราช ๑๖ พระองค์ ทรงพระนามว่า เนมิสมมต มีพลมาก.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[1] ฉ. ภวเน.

อรหนฺตํ ปน ปตฺวา อญฺญาปเทเสน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต **“ทุมวฺหยายา”**ติ[1] คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหันต์แล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล ด้วยการอ้างถึงพระอรหัตได้ภาษิตคาถาว่า **“ทุมวฺหยายา”** เป็นต้น.

(๖๔. ทุมวฺหยาย อุปฺปนฺโน
ชาโต ปณฺฑรเกตุนา
เกตุหา เกตุนา เยว
มหาเกตุํ ปธํสยีติ).

(๖๔. ภิกษุผู้เป็นบุตรนางอัมพปาลี ที่หมู่ชนเรียกกันว่า ทุมะ เกิดเพราะพระเจ้าพิมพิสาร ท่านผู้เป็นบุตรของท่านผู้ทรงไว้ซึ่งธง คือพระเจ้าแผ่นดิน ทำลายธงใหญ่คือกิเลสได้ด้วยปัญญาแล้ว ดังนี้).

๖๔. ตตฺถ **ทุมวฺหยายาติ** ทุเมน อมฺเพน อวฺหาตพฺพาย, อมฺพปาลิยาติ อตฺโถ. อาธาเร เจตํ ภุมฺมวจนํ. **อุปฺปนฺโนติ** ตสฺสา กุจฺฉิยํ อุปฺปนฺโน อุปฺปชฺชมาโน จ. **ชาโต ปณฺฑรเกตุนาติ** ธวลวตฺถธชตฺตา[2] “ปณฺฑรเกตู”ติ ปญฺญาเตน พิมฺพิสารรญฺญา เหตุภูเตน ชาโต, ตํ ปฏิจฺจ นิพฺพตฺโตติ อตฺโถ.

๖๔. ในคาถานั้น บทว่า **ทุมวฺหยาย** ความว่า พระนางอัมพะคือนางอัมพปาลีเรียกว่าทุมะ. คำนี้เป็นสัตมีวิภัติใช้ในอาธาระ. บทว่า **อุปฺปนฺโน** คือเกิดและเกิดอยู่ในท้องแห่งนางอัมพปาลีนั้น. บาทคาถาว่า **ชาโต ปณฺฑรเกตุนา** ความว่า เกิดแล้วเพราะพระเจ้าพิมพิสารผู้ปรากฏแล้วว่า “ปัณฑรเกตุ” เป็นต้นเหตุเพราะมีธงอันมีอรรถว่าแล่นใบสะบัดอยู่ หมายความว่า อาศัยธงคือพระเจ้าพิมพิสารนั้นบังเกิดแล้ว.

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๑/๒๗๔.

[2] สี. ธวลธชตฺตา.

อุปฺปนฺโนติ วา ปรมาภินิพฺพตฺติทสฺสนํ. ตโต หิ **ชาโตติ** อภิชาติทสฺสนํ. วิชายนกาลโต ปฏฺฐาย หิ โลเก ชาตโวหาโร. เอตฺถ จ "ทุมวฺหยาย อุปฺปนฺโน"ติ อิมินา อตฺตุกฺกํสนภาวํ อปเนติ, อเนกปติปุตฺตานมฺปิ วิเสสาธิคมสมฺภาวญฺจ[1] ทีเปติ. "ชาโต ปณฺฑรเกตุนา"ติ อิมินา วิญฺญาตปิติกทสฺสเนน ปรวมฺภนํ อปเนติ.

อีกนัยหนึ่ง บทว่า **อุปฺปนฺโน** แสดงถึงความบังเกิดยิ่งครั้งแรก ก็เพราะเหตุนั้น คำว่า **ชาโต** เป็นคำแสดงถึงอภิชาติ (มีชาติสูง) คือจำเดิมแต่เกิดก็มีโวหารว่าเกิดแล้วในโลก และในคาถานี้ท่านนำออกซึ่งความยกตนเสียและแสดงถึงความบังเกิดการบรรลุคุณวิเศษ แม้แก่บุตรผู้เป็นใหญ่มิใช่น้อยด้วยคำว่า "ทุมวฺหยาย อุปฺปนฺโน" ด้วยบาทคาถาว่า "ชาโต ปณฺฑรเกตุนา" ทำความข่มขี่ผู้อื่นด้วยการแสดงผู้เป็นบิดาที่ปรากฏแล้ว.

เกตุหาติ มานปฺปหายี. มาโน หิ อุณฺณติลกฺขณตฺตา เกตุ วิยาติ เกตุ. ตถา หิ โส "เกตุกมฺยตาปจฺจุปฏฺฐาโน"ติ วุจฺจติ. **เกตุนาเยวาติ** ปญฺญาย เอว. ปญฺญา หิ อนวชฺชธมฺเมสุ อจฺจุคฺคตฏฺเฐน มารเสนปฺปมทฺทเนน ปุพฺพงฺคมฏฺเฐน จ อริยานํ ธชา นาม. เตนาห "ธมฺโม หิ อิสินํ ธโช"ติ.[2] **มหาเกตุํ ปธํสยีติ** มหาวิสยตาย มหนฺตา, เสยฺยมานชาติมานาทิเภทโต

บทว่า **เกตุหา** ได้แก่ การละมานะเสีย เพราะมานะชื่อว่าธง เพราะอรรถว่า เป็นดุจธง เพราะมีลักษณะยกตนจริงอย่างนั้น ท่านถูกเรียกว่า เกตุกมฺยตาปจฺจุปฏฺฐาโน (ผู้มีความเป็นผู้ใคร่ เป็นดุจธง เป็นเครื่องปรากฏ). บทว่า **เกตุนาเยว** ได้แก่ ปัญญานั่นเอง. จริงอยู่ ปัญญาชื่อว่าธงของพระอริยะ เพราะอรรถว่า สูงขึ้นในธรรมที่หาโทษมิได้ และเพราะอรรถว่าเป็นประธานด้วยการย่ำยีเสนาแห่งมารได้.

---

[1] ม. ...สมฺภาวญฺจ.

[2] สํ. นิ. ๑๖/๓๒๖, องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๖๖, ขุ. ชา. ๒๗/๑๕๒.

พหโว จ มานปฺปกาเร, อิตเร จ กิเลสธมฺมา สมุสฺสิตฏฺเฐน เกตุ เอตสฺสาติ มหาเกตุ, มาโร ปาปิมา. ตํ พลวิธมนวิสยาติกฺกมนวเสน อภิภวิ นิพฺพิเสวนํ อกาสีติ. “มหาเกตุํ ปธํสยี”ติ อตฺตานํ ปรํ วิย ทสฺเสนฺโต อญฺญาปเทเสน อรหตฺตํ พฺยากาสิ.

วิมลโกณฺฑญฺญตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “จริงอยู่ พระธรรมเป็นธงของพวกฤาษี” ดังนี้. บาทคาถาว่า **มหาเกตุํ ปธํสปิ** ความว่า ธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าใหญ่ เพราะมีอารมณ์มาก และมีมานะเป็นประการอันมาก เพราะต่างด้วยไสยมานะและชาติมานะเป็นต้น และกิเลสธรรมนอกนี้ ชื่อว่าธงใหญ่ เพราะอรรถว่า มีธงด้วยอรรถว่า ยกขึ้นแล้ว ได้แก่ มารผู้มีบาป. พระเถระครอบงำกระทำมารนั้นให้มีอันเสพผิดออกแล้วด้วยการก้าวล่วงอารมณ์เพราะกำจัดกำลังเสียได้.พระเถระเมื่อจะแสดงตนให้เป็นดุจคนอื่นจึงพยากรณ์พระอรหัตด้วยการอ้างถึงอรหัตคุณ ด้วยคำว่า “มหาเกตุํ ปธํสยิ” ดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระวิมลโกณฑัญญเถระ
จบ.

๕. อุกฺเขปกตวจฺฉตฺเถรคาถาวณฺณนา

๕. พรรณนาคาถาของพระอุกเขปกตวัจฉเถระ

อุกฺเขปกตวจฺฉสฺสาติ อายสฺมโต อุกฺเขปกตวจฺฉตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต อิโต จตุนวุเต กปฺเป สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต สตฺถารํ อุทฺทิสฺส มาฬํ[1] กโรนฺตสฺส ปูคสฺส[2] เอกตฺถมฺภํ อลภนฺตสฺส ถมฺภํ ทตฺวา สหายกิจฺจํ อกาสิ.

คาถาของท่านพระอุกเขปกตวัจฉเถระมีคำว่า **อุกฺเขปกตวจฺฉสฺส** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า แม้พระเถระรูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ทั้งหลาย สร้างสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล บรรลุนิติภาวะแล้ว เมื่อคนสร้างศาลาอุทิศถวายพระศาสดา เสาต้นหนึ่งใช้ไม่ได้ หาก็ไม่ได้ (ท่าน) ให้เสา(ต้นหนึ่ง) กระทำกิจเป็นสหายร่วมกัน.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **วจฺโฉ**ติสฺส โคตฺตโต อาคตนามํ. โส

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก บำเพ็ญบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์คนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ท่านมีนามตามโคตรว่า**วัจฉะ** ท่านฟังธรรมใน

---

[1] สี. สาลํ.

[2] สี. เอกสฺส ปูคสฺส.

สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา โกสลรฏฺเฐ คามกาวาเส วสนฺโต อาคตาคตานํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ธมฺมํ ปริยาปุณาติ. "อยํ วินโย อิทํ สุตฺตนฺตํ อยํ อภิธมฺโม"ติ ปน ปริจฺเฉทํ น ชานาติ.

สำนักพระศาสดา ได้ศรัทธาจึงออกบวช อยู่ในวัดใกล้บ้าน ในแคว้นโกศล เล่าเรียนธรรมในสำนักของภิกษุที่มาแล้ว ๆ. แต่ท่านไม่ทราบการกำหนดว่า ส่วนนี้เป็นวินัย นี้เป็นพระสูตร นี้เป็นพระอภิธรรม.

อเถกทิวสํ อายสฺมนฺตํ ธมฺมเสนาปตึ ปุจฺฉิตฺวา ยถาปริจฺเฉทํ สพฺพํ สลฺลกฺเขสิ. ธมฺมสงฺคีติยา ปุพฺเพปิ ปิฏกาทิสมญฺญา ปริยตฺติสทฺธมฺเม วตฺติตา เอว, ยโต ภิกฺขูนํ วินยธราทิโวหาโร. โส เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหนฺโต ปริปุจฺฉนฺโต ตตฺถ วุตฺเต รูปารูปธมฺเม สลฺลกฺเขตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา สมฺมสนฺโต น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

ภายหลังวันหนึ่งท่านถามท่านพระธรรมเสนาบดี จึงกำหนดธรรมทั้งหมดได้ตามขั้นตอน แม้ในกาลก่อนธรรมสังคายนา ชื่อว่าปิฎกเป็นต้น ท่านกำหนดไว้ในส่วนปริยัติสัทธรรมนั่นเอง อันเป็นเหตุให้เรียกภิกษุทั้งหลายโดยชื่อว่าพระวินัยธรเป็นต้น. ท่านเรียนไต่ถามพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก กำหนดรูปธรรมและอรูปธรรมที่ท่านกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกนั้น เริ่มตั้งวิปัสสนาใคร่ครวญอยู่ ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สิทฺธตฺถสฺส ภควโต
มหาปุคฺคโณ[2] อหุ
สรณํ คตา จ เต พุทฺธํ
สทฺทหนฺติ ตถาคตํ.

"ได้มีการประชุมมหาอุบาสกของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ และอุบาสกเหล่านั้นถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ เชื่อพระตถาคต.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๔/๗๙.

[2] ม. อิ. มหาปูคคโณ คเณ.

สพฺเพ สงฺคมฺม มนฺเตตฺวา
มาฬํ[๑] กุพฺพนฺติ สตฺถุโน
เอกตฺถมฺภํ อลภนฺตา
วิจินนฺติ พฺรหาวเน.

อุบาสกทั้งหลาย มาประชุมปรึกษากัน จะสร้างศาลาถวายพระศาสดา ยังไม่ได้เสาอีกต้นหนึ่ง จึงพากันเที่ยวหาอยู่ในป่าใหญ่.

เตหํ อรญฺเญ ทิสฺวาน
อุปคมฺม คณํ ตทา
อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวาน
ปริปุจฺฉึ คณํ อหํ.

เราพบอุบาสกเหล่านั้น ในป่าแล้ว จึงเข้าไปหาคณะอุบาสก ในเวลานั้นเราประนมอัญชลีสอบถามคณะอุบาสก.

เต เม ปุฏฺฐา วิยากํสุ
สีลวนฺโต อุปาสกา
มาฬํ[๑] มยํ กตฺตุกามา
เอกตฺถมฺโภ น ลพฺภติ.

อุบาสกผู้มีศีลเหล่านั้น อันเราถามแล้ว ตอบให้ทราบว่า เราต้องการจะสร้างศาลา ยังหาเสาไม่ได้อีกต้นหนึ่ง.

เอกตฺถมฺภํ มมํ เทถ
อหํ ทสฺสามิ สตฺถุโน
อาหริสฺสามหํ ถมฺภํ
อปฺโปสฺสุกฺกา ภวนฺตุ เต.

ขอท่านจงให้เสากะเรา ต้นหนึ่งเถิด ฉันจักถวายแด่พระศาสดา ฉันจักนำเสามาให้ ท่านทั้งหลายไม่ต้องขวนขวายหา.

เต เม ถมฺภํ ปเวจฺฉึสุ
ปสนฺนา ตุฏฺฐมานสา
ตโต ปฏินิวตฺติตฺวา
อคมํสุ สกํ ฆรํ.

อุบาสกเหล่านั้นเลื่อมใส มีใจยินดีแล้ว กลับจากป่านั้นมาสู่เรือนของตน ๆ.

---

[๑] สี. สาลํ.

อจิรํ คเต ปูคคเณ
ถมฺภํ อทาสหํ[๑] ตทา
หฏฺโฐ หฏฺเฐน จิตฺเตน
ปรมํ อุสฺสเปสหํ.[๒]

เมื่อคณะอุบาสกไปแล้วไม่นาน เราได้ถวายเสาในกาลนั้น เรายินดีมีจิตร่าเริง ยกเสาขึ้นก่อนเขา.

เตน จิตฺตปฺปสาเทน
วิมานํ อุปปชฺชหํ
อุพฺพิทฺธํ ภวนํ มยฺหํ
สตฺตภูมํ สมุคฺคตํ.

ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น เราได้เกิดในวิมาน ภพของเราตั้งอยู่โดดเดี่ยว ๗ ชั้น สูงตระหง่าน.

วชฺชมานาสุ เภรีสุ
ปริจาเรมหํ สทา
ปญฺจปญฺญาสกปฺปมฺหิ
ราชา อาสึ ยโสธโร.

เมื่อกลองดังกระหึ่ม บำเรอเราอยู่ทุกเมื่อ ใน ๕๕ กัป เราได้เป็นพระราชาพระนามว่ายโสธร.

ตตฺถาปิ ภวนํ มยฺหํ
สตฺตภูมํ สมุคฺคตํ
กูฏาคารวรูเปตํ
เอกตฺถมฺภํ มโนรมํ.

แม้ในกาลนั้น ภพของเราก็สูงสุด ๗ ชั้น ประกอบด้วยเรือนยอดอันประเสริฐ มีเสาต้นหนึ่งเป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ.

เอกวีสติกปฺปมฺหิ
อุเทโน นาม ขตฺติโย
ตตฺราปิ ภวนํ มยฺหํ
สตฺตภูมํ สุลงฺกตํ.[๓]

ใน ๒๑ กัป เราเป็นกษัตริย์พระนามว่าอุเทน แม้ในกาลนั้นภพของเราก็มี ๗ ชั้น ประดับอย่างสวยงาม.

---

[๑] ฉ. อหาสหํ.

[๒] สี. อุปเปสหํ, ม. อุสฺสาเปมหํ.

[๓] ฉ. สมุคฺคตํ.

ยํ ยํ โยนุปปชฺชามิ
เทวตฺตํ อถ มานุสํ
อนุโภมิ สพฺพเมตํ[๑]
เอกตฺถมฺภสฺสิทํ ผลํ.

เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือความเป็นเทวดาหรือความเป็นมนุษย์ เราย่อมเสวยผลนั้น ๆ ทั้งหมด นี้เป็นผลแห่งการถวายเสาต้นเดียว.

จตุนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ ถมฺภมททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
เอกตฺถมฺภสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ ในกาลนั้นเราได้ถวายเสาใด ด้วยบุญกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายเสาต้นเดียว.(คุณวิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา กตกิจฺจตฺตา อกิลาสุภาเว ฐิโต อตฺตโน สนฺติกํ อุปคตานํ คหฏฺฐปพฺพชิตานํ อนุกมฺปํ อุปาทาย เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ วีมํสิตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ. เทเสนฺโต จ เอกทิวสํ อตฺตานํ ปรํ วิย กตฺวา ทสฺเสนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน เพราะเป็นผู้กระทำกิจเสร็จแล้ว ใคร่ครวญพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก อาศัยความกรุณาจึงแสดงธรรมแก่คฤหัสถ์ และบรรพชิตผู้เข้ามายังสำนักของตน และเมื่อแสดงก็แสดงกระทำตนเปรียบเหมือนผู้อื่น ได้กล่าวคาถาว่า :

---

[๑] ฉ. สุขํ สพฺพํ.

๖๕. "อุกฺเขปกตวจฺฉสฺส
สงฺกลิตํ พหูหิ วสฺเสหิ
ตํ ภาสติ คหฏฺฐานํ
สุนิสินฺโน อุฬารปาโมชฺโช"ติ.[๑]
คาถํ อภาสิ.

๖๕. "ภิกษุผู้สงบดีแล้ว มีความปราโมทย์อย่างยิ่ง ย่อมกล่าวพระพุทธวจนะที่ได้เล่าเรียนมาหลายปี ในสำนักของพระอุกเขปกตวัจฉภิกษุ แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย" ดังนี้.

ตตฺถ **อุกฺเขปกตวจฺฉสฺสาติ** กตอุกฺเขปวจฺฉสฺส ภิกฺขุโน สนฺติเก วิสุํ วิสุํ อุคฺคหิตํ วินยปเทสํ สุตฺตปเทสํ อภิธมฺมปเทสญฺจ ยถา ปริจฺเฉทํ วินยสุตฺตาภิธมฺมานํเยว อุปริขิปิตฺวา[๒] สชฺฌายนวเสน ตตฺถ ตตฺเถว ปกฺขิตฺวา[๓] ฐิตวจฺเฉนาติ อตฺโถ. กรณตฺเถ หิ อิทํ สามิวจนํ.

ในคาถานั้น บทว่า **อุกฺเขปกตวจฺฉสฺส** ความว่า แห่งพระวัจฉะผู้พิจารณาในพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมนั้น ๆ ตั้งอยู่แล้วด้วยอำนาจการพิจารณาส่วนพระวินัย ส่วนพระสูตรและส่วนพระอภิธรรมที่ตนเรียนมาแยก ๆ กัน ในสำนักของภิกษุชื่อว่าอุกเขปกตวัจฉะแล้วสาธยายพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมนั่นแหละตามที่กำหนดไว้. ก็คำนี้เป็นฉัฏฐีวิภัตติใช้ในอรรถแห่งกรณะ.

สงฺกลิตํ พหูหิ วสฺเสหีติ พหุเกหิ สํวจฺฉเรหิ สมฺปิณฺฑนวเสน หทเย ฐปิตํ. "สงฺขลิตนฺ"ติปิ[๔] ปาโฐ, สงฺขลิตํ[๕] วิย กตํ เอกพทฺธวเสน วาจุคฺคตํ กตํ. ยํ

บาทคาถาว่า **สงฺกลิตํ พหูหิ วสฺเสหิ** ความว่า ที่ตั้งไว้ในหทัยด้วยสามารถแห่งการรวบรวมไว้เป็นเวลาหลายปี. ปาฐะว่า สงฺขลิตํ ก็มี คำที่เหลือว่าพระพุทธพจน์

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๒/๒๗๕.
[๒] สี. อุปปริกฺขิตฺวา.
[๓] สี. ปริกฺขิปิตฺวา.
[๔] สี. ฐปิตํ สงฺกลิตํ, สงฺขลิตนฺติปิ ปาโฐ.
[๕] ม. สงฺกลิตํ.

พุทฺธวจนนฺติ วจนเสโส. **ตนฺติ** ตํ ปริยตฺติธมฺมํ **สาสติ** กเถติ. **คหฏฺฐานนฺติ** เตสํ เยภุยฺยตาย วุตฺตํ.

อันใดที่ท่านกระทำให้คล่องปาก ด้วยอำนาจเนื่องเป็นอันเดียวกัน ประดุจกระทำรวบรวมไว้. บทว่า **ตํ** ได้แก่ **พร่ำสอน**คือกล่าวปริยัติธรรมนั้น. บทว่า **คหฏฺฐานํ** ความว่า ท่านกล่าวไว้แก่คฤหัสถ์เหล่านั้น โดยความเป็นส่วนมาก.

สุนิสินฺโนติ ตสฺมึ ธมฺเม สมฺมา นิจฺจโล นิสินฺโน, ลาภสกฺการาทึ[1] อปจฺจาสีสนฺโต เกวลํ วิมุตฺตายตนสีเสเยว ฐตฺวา กเถตีติ อตฺโถ. เตนาห "**อุฬารปาโมชฺโช**"ติ ผลสมาปตฺติสุขวเสน ธมฺมเทสนาวเสเนว จ อุปฺปนฺนอุฬารปาโมชฺโชติ. วุตฺตํ เหตํ :

บทว่า **สุนิสินฺโน** ความว่า สงบโดยชอบ ไม่หวั่นไหวในธรรมนั้น หมายความว่า ไม่หวังลาภสักการะเป็นต้น กล่าวดำรงอยู่ในวิมุตตายตนะอันเป็นประธานอย่างเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า บทว่า **อุฬารปาโมชฺโช** ได้แก่ เกิดความปราโมทย์อันโอฬารด้วยอำนาจผลสมาบัติสุข และด้วยอำนาจเทศนานั่นเทียว สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ดังนี้ว่า :

> "ยถา ยถาวุโส ภิกฺขุ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม ลภติ อตฺถเวทํ, ลภติ ธมฺมเวทํ, ลภติ ธมฺมูปสํหิตํ ปาโมชฺชนฺ"ติอาทิ.[2]

> "ดูกรอาวุโส ภิกษุแสดงธรรมตามที่สดับมาตามที่เล่าเรียนมาแก่คนเหล่าอื่นโดยพิสดารด้วยประการใด ๆ ภิกษุนั้นย่อมได้ความรู้อรรถในธรรมนั้น ความรู้ธรรมในธรรมนั้น ย่อมได้ความปราโมทย์ อัน

---

[1] สี. ลาภสกฺการาทีนิ.

[2] ที. ปา. ๑๑/๓๐๐.

ประกอบด้วยธรรม ด้วยประการนั้น ๆ เป็นต้น".

อุกฺเขปกตวจฺฉตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอุกเขปกตวัจฉเถระ จบ.

๖. เมฆิยตฺเถรคาถาวณฺณนา

๖. พรรณนาคาถาของพระเมฆิยเถระ

อนุสาสิ มหาวีโรติ อายสฺมโต เมฆิยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว กุสลพีชานิ โรเปนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปาปุณิ.[1] ตสฺมึ จ สมเย วิปสฺสี ภควา พุทฺธกิจฺจสฺส ปริโยสานมาคมฺม อายุสงฺขารํ โอสฺสชฺชิ. เตน ปฐวีกมฺปาทีสุ อุปฺปนฺเนสุ มหาชโน ภีตตสิโต อโหสิ.

คาถาของท่านพระเมฆิยเถระมีคำว่า **อนุสาสิ มหาวีโร** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้นี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ปลูกพืชคือกุศลไว้ในภพนั้นๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลบรรลุนิติภาวะแล้ว. ก็ในสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี อาศัยความสิ้นสุดลงแห่งพุทธกิจแล้ว ปลงพระอายุสังขาร ด้วยเหตุนั้น เมื่อเกิดแผ่นดินไหวเป็นต้นขึ้น มหาชนทั้งกลัวทั้งสะดุ้ง.

อถ นํ เวสฺสวโณ มหาราชา ตมตฺถํ วิภาเวตฺวา สมสฺสาเสสิ. ตํ สุตฺวา มหาชโน สํเวคปฺปตฺโต อโหสิ. ตตฺถายํ กุลปุตฺโต พุทฺธานุภาวํ สุตฺวา สตฺถริ สญฺชาตคารวพหุมาโน อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท

คราวนั้นท้าวเวสวัณมหาราชได้ประกาศความข้อนั้นให้ทราบกัน ทำให้มหาชนเบาใจแล้ว ครั้นมหาชนสดับคำของท้าวเวสวัณแล้วจึงถึงความสังเวช ในที่นั้น กุลบุตรนี้ได้ยินพุทธานุภาพ ก็เกิดความเคารพความนับถือในพระศาสดาเป็นอันมาก เสวยปีติและโสมนัสอันยิ่งด้วย

---

[1] สี. ปตฺโต.

กปิลวตฺถุสฺมึ สากิยราชกุเล นิพฺพตฺติ.

บุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดในศากยราชสกุล ณ กรุงกบิลพัสดุ์.

ตสฺส **เมฆิโยติ** นามํ อโหสิ. โส วยปตฺโต สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ภควนฺตํ อุปฏฺฐหนฺโต ภควติ ชาลิกายํ วิหรนฺเต กิมิกาลาย[๑] นทิยา ตีเร รมณียํ อมฺพวนํ ทิสฺวา ตตฺถ วิหริตุกาโม เทฺว วาเร ภควตา วาเรตฺวา ตติยวารํ วิสฺสชฺชิโต ตตฺถ คนฺตฺวา มิจฺฉาวิตกฺกมกฺขิกาหิ[๒] ขชฺชมาโน จิตฺตสมาธึ อลภิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิ. อถสฺส ภควา "อปริปกฺกาย เมฆิย เจโตวิมุตฺติยา ปญฺจ ธมฺมา ปริปากาย สํวตฺตนฺตี"ติอาทินา[๓] โอวาทํ อทาสิ. โส ตสฺมึ โอวาเท ฐตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๔] :

ท่านมีนามว่า**เมฆิยะ**. ท่านเจริญวัยแล้วออกบวชในสำนักของพระศาสดาอุปัฏฐากพระผู้มีพระภาค เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ชาลิกา ท่านเห็นป่าอัมพวันเป็นที่น่ารื่นรมย์อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำกิมิกาลา มีความประสงค์จะอยู่ ณ ที่นั้น อันพระผู้มีพระภาคทรงห้ามถึง ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๓ ก็ปล่อยไป ท่านจึงไป ณ ที่นั้น ถูกเหลือบ คือมิจฉาวิตกกัดอยู่จึงไม่ได้สมาธิจิต จึงกลับไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลความข้อนั้น คราวนั้น พระศาสดาประทานโอวาทแก่ท่านโดยนัยว่า "เมฆิยะ เมื่อเจโตวิมุตติยังไม่แก่กล้า ธรรม ๕ ประการ ก็ย่อมเป็นไปเพื่อความแก่กล้า" ดังนี้ เป็นต้น. ท่านดำรงอยู่ในพระโอวาทนั้น เจริญวิปัสสนาบรรลุ

---

[๑] สี. กิลิลฺลิกาย, ก. กิปิลกาย.

[๒] อิ. มิจฺฉาวิตกฺกมจฺฉิกาหิ.

[๓] ขุ. อ. ๒๕/๘๘/๑๒๖.

[๔] ขุ. อ. ๓๒/๑๑๙/๒๑๗.

พระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“ยทา วิปสฺสี โลกคฺโค อายุสงฺขารโมสฺสชิ ปฐวี สมฺปกมฺปิตฺถ เมทนี ชลเมขลา.	“เมื่อพระผู้มีพระภาค พระนามว่าวิปัสสี ผู้เลิศในโลก ทรงปลงพระชนมายุสังขารนั้น พื้นแผ่นดินและน้ำก็หวั่นไหว ฟ้าคะนอง.
โอคตํ[๑] วิตตํ มยฺหํ สุจิ จิตฺตํ ปปญฺจกํ[๒] ภวนมฺปิ ปกมฺปิตฺถ พุทฺธสฺส อายุสงฺเขย.	แม้ภพชื่อปปัญจกะอันสวยงาม น่าปลื้มใจ สะอาดวิจิตรของเราก็หวั่นไหว ในขณะพระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุ.
ตาโส มยฺหํ สมุปฺปนฺโน ภวเน สมฺปกมฺปิเต อุปฺปาโท นุ กิมตฺถาย อาโลโก วิปุโล อหุ.[๓]	เมื่อภพหวั่นไหวแล้ว ความสะดุ้งเกิดขึ้นแก่เราว่า ความหวั่นไหวเกิดขึ้นเพื่ออะไรหนอ แสงสว่างอันไพบูลย์ได้มีแล้ว.
เวสฺสวณฺโณ อิธาคมฺม นิพฺพาเปสิ มหาชนํ ปาณภูตํ[๔] ภยํ นตฺถิ เอกคฺคา โหถ สคารวา.[๕]	ท้าวเวสวัณมา ณ ที่นี้แล้ว ยังมหาชน ให้หายความเศร้าโศกว่า ภัยไม่มีในหมู่สัตว์ ท่านทั้งหลายจงมีอารมณ์ตั้งมั่นตั้งใจเคารพเถิด.

---

[๑] ฉ. โอตตํ.

[๒] ฉ. สุวิจิตฺตวฏํสกํ.

[๓] สี. โลโก จ วิปุโล อหุ.

[๔] ฉ. ปาณภูเต.

[๕] ฉ. สํวุตา.

อโห พุทฺโธ อโห ธมฺโม
    อโห โน สตฺถุ สมฺปทา
ยสฺมึ อุปฺปชฺชมานสฺมึ
    ปฐวี สมฺปกมฺปติ.

เราประกาศพระพุทธานุภาพว่า โอ พระพุทธเจ้า โอ พระธรรม โอ ความถึงพร้อม แห่งสัตถุศาสน์หนอ เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติ แผ่นดินก็หวั่นไหวดังนี้แล้ว.

พุทฺธานุภาวํ กิตฺเตตฺวา
    กปฺปํ สคฺคมฺห โมทหํ
อวเสเสสุ กปฺเปสุ
    กุสลํ กริตํ มยา.

บันเทิงอยู่ในสวรรค์ตลอดกัป ในกัปทั้งหลายที่เหลือ เราได้ทำกุศล.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
    ยํ สญฺญมลภึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
    พุทฺธสญฺญายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้สัญญาใด ในกาลนั้น ด้วยสัญญานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งสัญญาในพระพุทธเจ้า.

อิโต จุทฺทสกปฺปมฺหิ
    ราชา อาสึ ปตาปวา
สมิโต นาม นาเมน
    จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๑๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ยิ่งใหญ่ มีนามว่าสมิตะ มีพลมาก. (คุณวิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
    ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายเสียแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สตฺถุ สมฺมุขา โอวาทํ อภิตฺวา "มยา อรหตฺตํ อธิคตนฺ"ติ อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ได้รับโอวาทเฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดา เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผลว่า เราบรรลุพระอรหัตแล้ว จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๖๖. "อนุสาสิ มหาวีโร
สพฺพธมฺมาน ปารคู
ตสฺสาหํ ธมฺมํ สุตฺวาน
วิหาสึ สนฺติเก รโต.[๑]
ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา
กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.[๒]
คาถํ อภาสิ.

๖๖. "พระมหาวีรเจ้า ผู้ถึงฝั่งแห่งธรรม
ทั้งปวง ได้สั่งสอนเรา เราฟังธรรม
ของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในสำนัก
ของพระองค์ ได้บรรลุวิชชา ๓
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราได้
กระทำเสร็จแล้ว".

ตตฺถ **อนุสาสีติ** "อปริปกฺกาย เมฆิย เจโตวิมุตฺติยา ปญฺจ ธมฺมา ปริปากาย สํวตฺตนฺ"ติอาทินา โอวทิ อนุสิฏฺฐึ อทาสิ. **มหาวีโรติ** มหาวิกฺกนฺโต วีริยปารมิปาริปูริยา จตุรงฺคสมนฺนาคตวีริยาธิฏฺฐาเนน อนญฺญสาธารณจตุพฺพิธสมฺมปฺปธานสมฺปตฺติยา จ มหาวีริโยติ อตฺโถ.

ในคาถานั้น บทว่า **อนุสาสิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงโอวาท ประทานคำสั่งสอน โดยนัยมีอาทิว่า เมฆิยะ ธรรม ๕ ย่อมเป็นไปเพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้าแล้ว. บทว่า **มหาวีโร** ได้แก่ ผู้มีความกล้าหาญมาก. อธิบายว่า ผู้มีความเพียรใหญ่ ด้วยองค์ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเพียร อันประกอบด้วยองค์ ๔

---

[๑] ฉ. สโต.

[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๓/๒๗๕.

[๓] สี. อิ. อนญฺญสาธารณเณน.

ซึ่งเป็นเครื่องเสริมสร้างวิริยบารมี และด้วยความถึงพร้อมแห่งสัมมัปปทาน ๔ อย่าง อันไม่ทั่วไปแก่ธรรมประเภทอื่น.

สพฺพธมฺมาน ปารคูติ สพฺเพสญฺจ เญยฺยธมฺมานํ ปารํ ปริยนฺตํ ญาณคมเนน คโต อธิคโตติ สพฺพธมฺมานปารคู, สพฺพญฺญูติ อตฺโถ. สพฺเพสํ วา สงฺขตธมฺมานํ ปารภูตํ นิพฺพานํ สยมฺภูญาเณน คโต อธิคโตติ สพฺพธมฺมาน ปารคู.[1]

คำว่า **สพฺพธมฺมาน ปารคู** ความว่า ก็พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าผู้ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง เพราะทรงถึง คือบรรลุถึงซึ่งฝั่ง คือที่สุดแห่งเญยธรรมทั้งปวง ด้วยการถึงแห่งพระญาณ อธิบายว่า เป็นพระสัพพัญญู อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ทรงถึงซึ่งฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง เพราะทรงถึง คือบรรลุถึงพระนิพพานอันเป็นฝั่งแห่งสังขตธรรมทั้งหลายทั้งปวง.

ตสฺสาหํ ธมฺมํ สุตฺวานาติ ตสฺส พุทฺธสฺส ภควโต สามุกฺกํสิตํ ตํ จตุสจฺจธมฺมํ สุณิตฺวา. **วิหาสึ สนฺติเกติ** อมฺพวเน มิจฺฉาวิตกฺกเกหิ อุปทฺทุโต จาลิกา[2] วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ สมีเปเยว[3] วิหาสึ. **สโตติ** สติมา, สมถวิปสฺสนาภาวนาย

บาทคาถาว่า **ตสฺสาหํ ธมฺมํ สุตฺวาน** ความว่า สดับธรรม คือสัจจะ ๔ นั้นอันเป็นสามุกกังสิกธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น. สองบทว่า **วิหาสึ สนฺติเก** ความว่า ข้าพเจ้าถูกมิจฉาวิตกรบกวนแล้วที่ป่าอัมพวัน จึงไปจาลิกาวิหาร

---

[1] สี. สพฺพธมฺมาน ปารคูติ สพฺเพสํ วา สงฺขตธมฺมานํ ปารภูตํ นิพฺพานํ สยมฺภูญาเณน คโต, สพฺเพสํ เญยฺยธมฺมานํ ปารํ ปริยนฺตํ ญาณคมเนน คโต อธิคโตติ สพฺพธมฺมาน ปารคู, สพฺพญฺญูติ อตฺโถ.

[2] สี. วาลิกา.

[3] สี. สนฺติเกเยว.

อปฺปมตฺโตติ อตฺโถ.

พักอยู่ ณ ที่ใกล้พระศาสดาเทียว. บทว่า **สโต** แปลว่า ผู้มีสติ หมายความว่า เป็นผู้ไม่ประมาทด้วยการเจริญสมถะและวิปัสสนา.

อหนฺติ อิทํ ยถา “อนุสาสี”ติ เอตฺถ “มนฺ”ติ, เอวํ “วิชฺชา อนุปตฺตา, กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ”ติ เอตฺถ “มยา”ติ ปริณาเมตพฺพํ. **“กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ”**ติ จ อิมินา ยถาวุตฺตํ วิชฺชาตฺตยานุปฺปตฺติเมว สตฺถุ โอวาทปฏิกรณภาวทสฺสเนน ปริยายนฺตเรน ปกาเสติ. สีลกฺขนฺธาทิปริปูรณเมว[1] หิ สตฺถุ สาสนการิตา.

บทว่า **อหํ** พึงเปลี่ยนเป็น มยา ในประโยคว่า วิชฺชา อนุปตฺตา กตํ พุทฺธสฺส สาสนํ (เราบรรลุวิชาแล้ว เรากระทำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว) เหมือนอย่างเปลี่ยน (คำว่า อหํ เป็น มํ ในประโยคว่า อนุสาสิ (ได้ทรงสั่งสอนเรา) ฉะนั้น. อนึ่ง พระเถระประกาศการบรรลุวิชา ๓ นั่นเทียว ตามที่กล่าวแล้ว ด้วยการแสดงความกระทำตามพระโอวาทของพระศาสดาอันเป็นปริยายอื่น ด้วยคำนี้ว่า “**กตํ พุทฺธสฺส สาสนํ**” เพราะว่าการบำเพ็ญศีลขันธ์เป็นต้นนั่นแหละ เป็นความกระทำตามคำสั่งสอน ของพระศาสดา.

เมฆิยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาพระเมฆิยเถระ จบ.

---

[1] สี. สีลกฺขนฺธาทิปริปุณฺณา.

๗. เอกธมฺมสวนียตฺเถรคาถาวณฺณนา

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหนฺติ อายสฺมโต เอกธมฺมสวนียตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺโต กติปเย ภิกฺขู มคฺคมูเฬฺห มหารญฺเญ วิจรนฺเต ทิสฺวา อนุกมฺปมาโน อตฺตโน ภวนโต โอตริตฺวา เต สมสฺสาเสตฺวา โภเชตฺวา ยถาธิปฺเปตฏฺฐานํ ปาเปสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต กสฺสเป ภควติ โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา กตพุทฺธกิจฺเจ ปรินิพฺพุเต ตสฺมึ กาเล พาราณสิราชา กิกี นาม อโหสิ.

ตสฺมึ กาลงฺกเต ตสฺส ปุถุวินฺทราชา[1] นาม ปุตฺโต อาสิ. ตสฺส ปุตฺโต สุสาโม นาม.[2] ตสฺส ปุตฺโต กิกีพฺรหฺมทตฺโต นาม หุตฺวา รชฺชํ กาเรนฺโต สาสเน

๗. พรรณนาคาถาของพระเอกธรรมสวนียเถระ

คาถาของท่านพระเอกธรรมสวนียเถระมีคำว่า **กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินมาว่า ท่านเกิดเป็นรุกขเทวดาครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ เห็นภิกษุ ๒-๓ รูป เที่ยวหลงทางอยู่ในป่าใหญ่ สงสารจึงลงมาจากภพของตน ปลอบให้ภิกษุเหล่านั้นเบาใจ ให้ฉันอาหาร แล้วนำไปให้ถึงที่ที่ท่านประสงค์ ด้วยบุญกรรมนั้นท่านท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้งพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ ทรงอุบัติขึ้นในโลก กระทำพุทธกิจแล้ว เสด็จปรินิพพาน ครั้งนั้น(ท่าน)มาบังเกิดเป็นพระเจ้าพาราณสีพระนามว่ากิกี.

เมื่อพระเจ้าพาราณสีสวรรคต โอรสของพระองค์พระนามว่าปุถุวินทราชา ทรงเป็นพระราชา โอรสของพระปุถุวินทราชาพระนามว่าสุสามะ (เสวยราชย์ต่อมา)

---

[1] สี. ปุถุวินฺธโร ราชา.

[2] สี. อิ. สุยาโม นาม.

อนฺตรหิเต ธมฺมสฺสวนํ อลภนฺโต "โย ธมฺมํ เทเสติ, ตสฺส สตสหสฺสํ[๑] ทมฺมี"ติ โฆสาเปตฺวา เอกมฺปิ ธมฺมกถิกํ อลภนฺโต "มยฺหํ ปิตุปิตามหาทีนํ กาเล ธมฺโม สํวตฺตติ, ธมฺมกถิกา สุลภา อเหสุํ.

โอรสของพระเจ้าสุสามะ พระนามว่ากิกีพรหมทัต เสวยราชย์ เมื่อศาสนาอันตรธานจึงไม่ได้ฟังธรรม จึงให้ประกาศว่า ผู้ใดแสดงธรรมได้ เราจะให้ทรัพย์แสนหนึ่งแก่ผู้นั้น ก็ไม่ได้ผู้แสดงธรรมแม้คนเดียว จึงดำริว่า เมื่อครั้งบิดาและปู่เป็นต้นของเรา ธรรมยังเป็นไปอยู่ ผู้แสดงธรรมก็หาได้ง่าย.

อิทานิ ปน จตุปฺปทิกคาถามตฺตมฺปิ กเถนฺโต ทุลฺลโภ. ยาว ธมฺมสญฺญา น วินสฺสติ, ตาวเทว ปพฺพชิสฺสามี"ติ รชฺชํ ปหาย หิมวนฺตํ อุทฺทิสฺส คจฺฉนฺตํ สกฺโก เทวราชา อาคนฺตฺวา "อนิจฺจา วต สงฺขารา"ติ คาถาย ธมฺมํ กเถตฺวา นิวตฺเตสิ.

แต่บัดนี้บุคคลที่จะกล่าวแม้สักว่าคาถา ๔ บท ยังหาได้ยาก ตราบใดที่ธรรมสัญญายังไม่เสื่อมสูญตราบนั้น เราจักออกบวชดังนี้ จึงละราชสมบัติ, (ขณะนั้น) ท้าวสักกเทวราชเสด็จมากล่าวธรรมด้วยคาถาว่า "อนิจฺจา วต สงฺขารา" ดังนี้กะพระเจ้ากิกีพรหมทัตผู้มุ่งไปยังป่าหิมวันต์แล้วให้พระองค์เสด็จกลับ.

โส นิวตฺติตฺวา พหุํ ปุญฺญํ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เสตพฺยนคเร เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ภควติ เสตพฺยนคเร สีสปาวเน วิหรนฺเต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. ตสฺส สตฺถา อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา

พระเจ้ากิกีพรหมทัตเสด็จกลับแล้วก็บำเพ็ญบุญเป็นอันมาก (ดับขันธ์แล้ว) ก็เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ จึงมาบังเกิดในตระกูลเศรษฐี ในเสตัพยนคร เจริญวัยแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ป่าสีสปาวัน ณ กรุงเสตัพยนคร จึงเข้าเฝ้า

---

[๑] ฉ. สหสฺสํ.

"อนิจฺจา วต สงฺขารา"ติ อิมาย คาถาย ธมฺมํ เทเสสิ. ตสฺส ตตฺถ กตาธิการตาย โส อนิจฺจสญฺญาย ปากฏตรํ หุตฺวา อุปฏฺฐิตาย ปฏิลทฺธสํเวโค ปพฺพชิตฺวา ธมฺมสมฺมสนํ ปฏฺฐเปตฺวา ทุกฺขสญฺญํ อนตฺตสญฺญญฺจ มนสิกโรนฺโต วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

"ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส
สาวกา วนจาริโน
วิปฺปนฏฺฐา[2] พฺรหารญฺเญ
อนฺธาว อนุสุยฺยเร.[3]

อนุสฺสริตฺวา สมฺพุทฺธํ
ปทุมุตฺตรนายกํ
ตสฺส เต มุนิโน ปุตฺตา
วิปฺปนฏฺฐา มหาวเน.

พระศาสดาถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง.

พระศาสดาทรงตรวจดูอัธยาศัยของท่าน จึงทรงแสดงธรรมด้วยคาถาว่า "อนิจฺจา วต สงฺขารา" นี้ เพราะเหตุที่ท่านได้สร้างอธิการในครั้งนั้น ท่านจึงเกิดธรรมสังเวช ในเมื่ออนิจจสัญญาเข้าไปปรากฏชัดอยู่จึงออกบวชเริ่มตั้งการพิจารณาธรรม กระทำไว้ในใจซึ่งทุกขสัญญาและอนัตตสัญญา บากบั่นพยายามพระวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้นท่านจึงกล่าว**ไว้ในอปทาน**ว่า :

"พระสาวกทั้งหลายของพระพุทธเจ้า
พระนามว่าปทุมุตตระ เที่ยวไป
ในป่าเป็นผู้หลงทาง เหมือนคน
ตาบอดเที่ยวไปในป่าใหญ่.

บุตรของพระมุนีเหล่านั้น ระลึกถึง
พระสัมพุทธเจ้า พระนามว่า
ปทุมุตตระ ผู้เป็นนายกของโลก
หลงทางอยู่ในป่าใหญ่.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๒๐/๒๑๘.

[2] สี. วิปฺปลทฺธา.

[3] สี. อนุปิถียเร.

ภวนา โอรุหิตฺวาน
อาคมึ ภิกฺขุสนฺติเก[1]
เตสํ มคฺคญฺจ อาจิกฺขึ
โภชนญฺจ อทาสหํ.

ข้าพระองค์ (เป็นเทพบุตร) ลงจากภพมาในสำนักของภิกษุบอกทางให้แก่พระสาวกเหล่านั้น และได้ถวายโภชนาหาร.

เตน กมฺเมน ทิปทินฺท[2]
โลกเชฏฺฐ นราสภ
ชาติยา สตฺตวสฺเสน[3]
อรหตฺตํ อปาปุณึ.

ข้าแต่พระองค์ผู้จอมสัตว์ เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ ด้วยกรรมนั้น ข้าพระองค์ได้บรรลุพระอรหัตแต่อายุ ๗ ขวบ โดยกำเนิด.

สจกฺขุ นาม นาเมน
ทฺวาทส จกฺกวตฺติโน
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
ปญฺจกปฺปสเต อิโต.

ในกัปที่ ๕๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๒ พระองค์ มีพระนามว่าสจักขุ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพระองค์ทำให้แจ้งชัดแล้ว กิเลสทั้งหลาย ข้าพระองค์เผาเสียแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าข้าพระองค์ได้ทำเสร็จแล้ว ดังนี้".

ตสฺส เอเกเนว ธมฺมสฺสวเนน นิปฺผนฺนกิจฺจตฺตา **เอกธมฺมสวนีโยเตฺวว**

เพราะท่านสำเร็จกิจ ด้วยการฟังพระธรรมครั้งเดียวเท่านั้น จึงได้มี

---

[1] ฉ. อคมึ ภิกฺขุสนฺติกํ.
[2] ฉ. ทฺวิปทินฺท.
[3] ฉ. สตฺตวสฺโสหํ.

สมญฺญา อโหสิ. โส อรหา หุตฺวา อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

สมัญญาว่า **เอกธมฺมสวนีโย** (ผู้ได้สดับธรรมครั้งเดียวเท่านั้น) ท่านเป็นพระอรหันต์ เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตคุณ จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๖๗. "กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ภวา สพฺเพ สมูหตา
วิกฺขีโณ ชาติสํสาโร
นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว"ติ[1]
คาถํ อภาสิ.

๖๗. "กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ภพทั้งปวงเราถอนขึ้นได้แล้ว เรามีชาติและสงสารสิ้นแล้ว บัดนี้เราไม่มีภพใหม่อีก" ดังนี้.

ตตฺถ **กิเลสา**ติ ยสฺมึ สนฺตาเน อุปฺปนฺนา, ตํ กิเลเสนฺติ วิพาเธนฺติ อุปตาเปนฺติ วาติ กิเลสา, ราคาทโย. **ฌาปิตา**ติ อินฺทคฺคินา วิย รุกฺขคจฺฉาทโย อริยมคฺคญาณคฺคินา สมูลํ ทฑฺฒา. **มยฺหนฺ**ติ มยา, มม สนฺตาเน วา.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิเลสา** คือ ธรรมชาติที่เกิดขึ้นในสันดานใด ย่อมทำสันดานนั้นให้เศร้าหมอง คือย่อมเบียดเบียนสันดานนั้น ทำสันดานนั้นให้เร่าร้อน เหตุนั้นธรรมชาตินั้นชื่อว่ากิเลส มีราคะเป็นต้น. บทว่า **ฌาปิตา** ความว่า อันไฟ คืออริยมรรคญาณเผาแล้วพร้อมทั้งรากเหง้าดุจกอไม้เป็นต้น อันไฟไหม้ป่าไหม้แล้ว. บทว่า **มยฺหํ** คือ มยา ได้แก่อันเรา, หรือในสันดานของเรา.

ภวา สพฺเพ สมูหตาติ กามกมฺมภวาทโย สพฺเพ ภวา สมุคฺฆาฏิตา กิเลสานํ ฌาปิตตฺตา. สติ หิ กิเลสวฏฺเฏ

บาทคาถาว่า ***ภวา สพฺเพ สมูหตา*** ความว่า ภพทั้งปวงมีกามภพและกรรมภพเป็นต้น อันเราถอนขึ้นแล้ว

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๔/๒๗๕.

กมฺมวฏฺเฏน ภวิตพฺพํ. กมฺมภวานํ สมูหตตฺตา เอว จ อุปปตฺติภวาปิ สมูหตา เอว อนุปฺปตฺติธมฺมตาย อาปาทิตตฺตา. **วิกฺขีโณ ชาติสํสาโรติ** ชาติอาทิโก :

"ขนฺธานญฺจ ปฏิปาฏิ
ธาตุอายตนานญฺจ[๑]
อพฺโพจฺฉินฺนํ วตฺตมานา
สํสาโรติ ปวุจฺจตี"ติ.

วุตฺตลกฺขโณ สํสาโร วิเสสโต ขีโณ, ตสฺมา **นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว**. ยสฺมา อายตึ ปุนพฺภโว นตฺถิ. ตสฺมา วิกฺขีโณ ชาติสํสาโร. ตสฺมา จ ปุนพฺภโว นตฺถิ, ยสฺมา ภวา สพฺเพ สมูหตาติ อาวตฺเตตฺวา วตฺตพฺพํ. อถ วา วิกฺขีโณ ชาติสํสาโร, ตโต เอว นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโวติ โยเชตพฺพํ.

เอกธมฺมสวนียตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

เพราะกิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว. คือ เมื่อมีกิเลสวัฏ กรรมวัฏก็พึงมี ก็เพราะกิเลสวัฏ อันเราถอนได้แล้วนั่นเทียว แม้อุปบัติภพก็เป็นอันถอนได้แล้ว เพราะอันเราให้ถึงแล้ว ด้วยภาวะมีอันไม่บังเกิดขึ้นเป็นธรรมดา. บาทคาถาว่า **วิกฺขีโณ ชาติสงฺสาโร** ได้แก่ชาติเป็นต้นสังสาร ซึ่งลักษณะที่กล่าวไว้ว่า :

"ลำดับแห่งขันธ์และธาตุอายตนะ ที่เป็นไปอยู่ไม่ขาดสาย ท่านเรียกว่าสังสาร" ดังนี้.

สิ้นไปแล้วโดยพิเศษ เพราะฉะนั้น **บัดนี้จึงไม่มีภพใหม่อีก** เพราะไม่เกิดอีกต่อไป เพราะฉะนั้น ชาติสังสารจึงสิ้นหมดแล้ว และเพราะไม่มีการเกิดอีก เพราะพึงเปลี่ยนคำกล่าวว่า ภวา สพฺเพ สมูหตา (ภพเราถอนขึ้นหมดแล้ว) อีกนัยหนึ่ง ชาติสังสารสิ้นแล้ว พึงประกอบว่า ตโต เอว นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว ดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระเอกธรรมสวนียเถระ จบ.

---

[๑] โป. ธาตุอายตนานิ จ.

๘. เอกุทานิยตฺเถรคาถาวณฺณนา

อธิเจตโส อปฺปมชฺชโตติ อายสฺมโต เอกุทานิยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต อตฺถทสฺสิสฺส ภควโต กาเล ยกฺขเสนาปติ หุตฺวา นิพฺพตฺโต สตฺถริ ปรินิพฺพุเต "อลาภา วต เม, ทุลฺลทฺธํ วต เม, โยหํ สตฺถุธรมานกาเล ทานาทิปุญฺญํ กาตุํ นาลตฺถนฺ"ติ ปริเทวโสกมาปนฺโน[๑] อโหสิ.

อถ นํ สาคโร นาม สตฺถุ สาวโก โสกํ วิโนเทตฺวา สตฺถุ ถูปปูชายํ นิโยเชสิ. โส ปญฺจ วสฺสานิ ถูปิ ปูเชตฺวา ตโต จุโต เตน ปุญฺเญน เทวมนุสฺเสสุ เอว สํสรนฺโต กสฺสปสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต กาเลน กาลํ สตฺถุ สนฺติกํ อุปสงฺกมิ.

๘. พรรณนาคาถาของพระเอกุทานิยเถระ

คาถาของท่านพระเอกุทานิยเถระ มีคำว่า **อธิเจตโส อปฺปมชฺชโต** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้นๆ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าอัตถทัสสี ได้มาบังเกิดเป็นยักขเสนาบดี เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้วถึงความคร่ำครวญ และความโศกว่า เราไม่มีลาภหนอ เรามีศรัทธาไม่ดีหนอ ที่เราไม่ได้กระทำบุญมีทานเป็นต้น ในเวลาที่พระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่.

ครั้งนั้น พระสาวกของพระศาสดาชื่อว่าสาคระ ได้ปลอบโยนบรรเทาโศกชักชวนท่านให้ประกอบในการบูชาพระสถูปของพระศาสดา ท่านบูชาพระสถูปอยู่ถึง ๕ ปี ดับขันธ์จากอัตภาพนั้นก็เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยบุญนั้นเทียวมาบังเกิดในเรือนแห่งสกุล ครั้ง

---

[๑] สี. ปริเทวโสกสมาปนฺโน.

ศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ รู้ความแล้วจึงเข้าเฝ้าพระศาสดา ตามโอกาสอันควร.

ตสฺมึ จ สมเย สตฺถา **"อธิเจตโส"**ติ คาถาย สาวเก อภิณฺหํ โอวทิ. โส ตํ สุตฺวา สทฺธาชาโต ปพฺพชิ. ปพฺพชิตฺวา จ ปน ตเมว คาถํ ปุนปฺปุนํ ปริวตฺเตติ. โส ตตฺถ วีสติ วสฺสสหสฺสานิ สมณธมฺมํ กโรนฺโต ญาณสฺส อปริปกฺกตฺตา วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ นาสกฺขิ. ตโต ปน จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ วิภวสมฺปนฺนสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺโต วิญฺญุตํ ปตฺวา เชตวนปฏิคฺคหณสมเย พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ อรญฺเญ วิหรนฺโต สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิ.

ก็สมัยนั้น พระศาสดาทรงโอวาทพระสาวกทั้งหลาย อยู่เนือง ๆ ด้วยคาถาว่า **อธิเจตโส** เป็นต้น ท่านสดับพระโอวาทนั้นจึงเกิดศรัทธาจึงออกบวช. ก็แลครั้นบวชแล้วจึงบริกรรมคาถานั้นนั่นแหละบ่อย ๆ ท่านบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในพระโอวาทนั้นถึง ๒๐,๐๐๐ ปี ก็ไม่อาจทำคุณวิเศษให้บังเกิดขึ้น เพราะญาณอันไม่แก่กล้า ท่านจุติจากอัตภาพนั้นไปเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ ในสุคตินั่นเอง ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ จึงมาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ผู้มีสมบัติบริบูรณ์ในกรุงสาวัตถี รู้ความแล้วเห็นพุทธานุภาพ เมื่อครั้งทรงรับพระวิหารเชตวัน ได้ศรัทธา จึงออกบวชกระทำบุพกิจแล้วไปอยู่ในป่า ได้มาเฝ้าพระศาสดาแล้ว.

ตสฺมิญฺจ สมเย สตฺถา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อตฺตโน อวิทูเร อธิจิตฺตมนุยุตฺตํ ทิสฺวา **"อธิเจตโส"**ติ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ. ตํ สุตฺวา อยํ จิรกาลํ

ก็ในสมัยนั้นพระศาสดาทอดพระเนตรเห็นพระสารีบุตรประกอบเนือง ๆ อยู่ซึ่งอธิจิต ในที่ไม่ไกลพระองค์ จึงเปล่งอุทานนี้ว่า **อธิเจตโส** เป็นต้น ท่านสดับอุทานนั้น แม้

ภาวนาย[๑] อรญฺเญ วิหรนฺโตปิ กาเลน กาลํ ตเมว คาถํ อุทาเนติ, เตนสฺส **เอกุทานิโย**ติ สมญฺญา อุทปาทิ. โส อเถกทิวสํ จิตฺเตกคฺคตํ ลภิตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

อยู่ในป่าภาวนาอยู่สิ้นกาลนาน บางครั้งบางคราวก็เปล่งอุทานคาถานั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเกิดสมัญญาว่า **เอกุทานิยะ.** ภายหลังวันหนึ่งท่านได้สมาธิจิต เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"อตฺถทสฺสิมฺหิ สุคเต
นิพฺพุเต สมนนฺตรา
ยกฺขโยนึ อุปปชฺชึ
ยสํ ปตฺโต จหํ ตทา.

"ในลำดับกาล เมื่อพระสุคตเจ้าพระนามว่าอัตถทัสสี เสด็จนิพพาน ในกาลนั้น ข้าพระองค์เข้าถึงกำเนิดยักษ์และบรรลุถึงยศ.

ทุลฺลทฺธํ วต เม อาสิ
ทุปฺปภาตํ ทุรุฏฺฐิตํ
ยํ เม โภเค วิชฺชมาเน
ปรินิพฺพายิ จกฺขุมา.

ข้าพระองค์คิดว่า ความได้ด้วยยาก แสงสว่างด้วยยาก การตั้งขึ้นยาก ได้มีแก่เราแล้วหนอ เมื่อโภคสมบัติของเรามีอยู่ พระสุคตเจ้าผู้มีจักษุปรินิพพานเสียแล้ว ดังนี้.

มม สงฺกปฺปมญฺญาย
สาคโร นาม สาวโก
มมุทฺธริตุกาโม โส
อาคจฺฉิ มม สนฺติเก[๓]

พระสาวกนามว่าสาคระ รู้ความดำริของข้าพระองค์ ท่านต้องการจะถอนข้าพระองค์ขึ้น จึงมาในสำนักของข้าพระองค์กล่าวว่า

---

[๑] สี. จิรกาลภาวิตภาวนาย,
โป. อิ. จิรกาลภาวนาย.

[๒] ขุ. อ. ๓๒/๑๒๑/๒๑๙.

[๓] ฉ. สนฺติกํ.

กึ นุ โสจสิ มา ภายิ
จร ธมฺมํ สุเมธส
อนุปฺปทินฺนา พุทฺเธน
สพฺเพสํ วิชฺชสมฺปทา[๑]

จะโศกเศร้าทำไมหนอ อย่ากลัวเลย จงประพฤติธรรมเถิด ท่านผู้มีเมธาดี พระพุทธเจ้าทรงส่งเสริมวิทยาสมบัติของชนทั้งปวงว่า

โย เจ ปูเชยฺย[๒] สมฺพุทฺธํ
ติฏฺฐนฺตํ โลกนายกํ
ธาตุํ สาสปมตฺตมฺปิ
นิพฺพุตสฺสาปิ ปูชเย.

ผู้ใดพึงบูชาพระสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นนายกของโลก ยังดำรงพระชนม์อยู่ก็ดี พึงบูชาพระธาตุแม้ประมาณเท่าเมล็ดผักกาด ของพระพุทธเจ้าแม้ปรินิพพานแล้วก็ดี.

สเม จิตฺตปฺปสาทมฺหิ
สมํ ปุญฺญํ มหคฺคตํ
ตสฺมา ถูปํ กริตฺวาน
ปูเชหิ ชินธาตุโย.

เมื่อจิตอันเลื่อมใสของผู้นั้นเสมอกัน บุญก็มีผลมากเสมอกัน เพราะฉะนั้น ท่านจงทำสถูปบูชาพระธาตุของพระชินเจ้าเถิด.

สาครสฺส วโจ สุตฺวา
พุทฺธถูปํ อกาสหํ
ปญฺจ วสฺเส ปริจรึ
มุนิโน ถูปมุตฺตมํ.

ข้าพระองค์ได้ฟังวาจาของท่านพระสาคระแล้ว ได้ทำพุทธสถูป ข้าพระองค์บำรุงพระสถูปอันอุดมของพระมุนีอยู่ ๕ ปี.

เตน กมฺเมน ทิปทินฺท[๓]
โลกเชฏฺฐ นราสภ

ข้าแต่พระองค์ผู้จอมสัตว์เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ ด้วย

---

[๑] ฉ. พีชสมฺปทา.

[๒] ฉ. ปูเรยฺย.

[๓] ฉ. ทฺวิปทินฺทา.

สมฺปตฺตึ อนุโภตฺวาน
อรหตฺตํ อปาปุณึ.

กรรมนั้น ข้าพระองค์เสวยสมบัติแล้วได้บรรลุพระอรหัต.

ภูริปญฺญาว[๑] จตฺตาโร
สตฺตกปฺปสเต อิโต
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๗๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๔ พระองค์ มีพระนามว่าภูริปัญญา ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพระองค์ทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลาย ข้าพระองค์เผาแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าข้าพระองค์ได้ทำเสร็จแล้ว ดังนี้".

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา วิมุตฺติสุเขน วิหรนฺโต เอกทิวสํ อายสฺมตา ธมฺมภณฺฑาคาริเกน ปฏิภานํ วีมํสิตุํ "อาวุโส มยฺหํ ธมฺมํ ภณาหี"ติ อชฺฌิฏฺโฐ จิรกาลปริจิตตฺตา :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วอยู่ด้วยวิมุตติสุข วันหนึ่งท่านพระธรรมภัณฑาคาริกได้เชื้อเชิญเพื่อจะใคร่ครวญปฏิภาณว่า อาวุโส ท่านจงกล่าวธรรมแก่ข้าพเจ้าเถิด เพราะท่านสั่งสมมาสิ้นกาลนาน ท่านจึงกล่าวคาถานี้นั่นเองว่า :

๖๘. "อธิเจตโส อปฺปมชฺชโต
มุนิโน โมนปเถสุ สิกฺขโต

๖๘. "ความโศก ย่อมไม่มีแก่มุนีผู้มีอธิจิต
ผู้ไม่ประมาทศึกษาอยู่ในคลองแห่ง

---

[๑] ฉ. จ.

โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน
อุปสนฺตสฺส สทา สตีมโต"ติ[1]

อิมเมว คาถํ อภาสิ.

มุนีธรรมผู้คงที่ ผู้สงบระงับอยู่ มีสติทุกเมื่อ" ดังนี้.

ตตฺถ **อธิเจตโส**ติ อธิจิตฺตวโต, สพฺพจิตฺตานํ อธิเกน อรหตฺตผลจิตฺเตน สมนฺนาคตสฺสาติ อตฺโถ. **อปฺปมชฺชโต**ติ นปฺปมชฺชโต, อปฺปมาเทน อนวชฺชธมฺเมสุ สาตจฺจกิริยาย สมนฺนาคตสฺสาติ วุตฺตํ โหติ. **มุนิโน**ติ "โย มุนาติ อุโภ โลเก, มุนิ เตน ปวุจฺจตี"ติ[2] เอวํ อุภยโลกมุนเนน วา, โมนํ วุจฺจติ ญาณํ, เตน อรหตฺตผลปญฺญาสงฺขาเตน โมเนน สมนฺนาคตตาย วา ขีณาสโว มุนิ นาม, ตสฺส มุนิโน.

บทว่า **อธิเจตโส** ในคาถานั้น ได้แก่ผู้มีอธิจิต อธิบายว่า ผู้ประกอบด้วยอรหัตผลจิต อันยิ่งกว่าจิตทั้งปวง. บทว่า **อปฺปมชฺชโต** คือผู้ไม่ประมาท ท่านกล่าวอธิบายว่า ผู้ประกอบด้วยการกระทำติดต่อกันในธรรมอันหาโทษมิได้. บทว่า **มุนิโน** ความว่า ด้วยความรู้โลกทั้งสองอย่างนี้ว่า ผู้ใดรู้โลกทั้งสอง ผู้นั้นท่านเรียกว่ามุนี ด้วยเหตุนั้น หรือเพราะเป็นผู้ประกอบด้วยโมนธรรม กล่าวคือ อรหัตผลปัญญา ด้วยญาณที่เรียกว่ามุนีนั้น. แห่งมุนีนั้น.

โมนปเถสุ สิกฺขโตติ อรหตฺตญาณสงฺขาตสฺส โมนสฺส ปเถสุ อุปายมคฺเคสุ สตฺตตึสโพธิปกฺขิยธมฺเมสุ วา สิกฺขาสุ สิกฺขโต. อิทญฺจ ปุพฺพภาคปฏิปทํ คเหตฺวา วุตฺตํ. ปรินิฏฺฐิตสิกฺโข หิ อรหา, ตสฺมา เอวํ สิกฺขโต, อิมาย สิกฺขาย มุนิภาวํ ปตฺตสฺส มุนิโนติ

บาทคาถาว่า **โมนปเถสุ สิกฺขโต** ความว่า ผู้ศึกษาอยู่ในทางแห่งมุนี กล่าวคือ อรหัตญาณอันเป็นอุบายทาง หรือในธรรมโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ อนึ่ง บทนี้ท่านกล่าวถือเอาบุพภาคปฏิปทา จริงอยู่ ผู้มีสิกขาอันเสร็จแล้ว ชื่อว่า พระอรหันต์ เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษา

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๕/๒๗๕.

[2] ขุ. ธ. ๒๕/๕๐, ขุ. มหา. ๒๙/๔๐๖.

เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ. ยสฺมา เจตเทวํ, ตสฺมา เหฏฺฐิมมคฺคผลจิตฺตานํ วเสน อธิเจตโส, จตุสจฺจสมฺโพธิปฏิปตฺติยํ อปฺปมาทวเสน อปฺปมชฺชโต, อคฺคมคฺคญาณสมนฺนาคเมน มุนิโนติ เอวเมเตสํ ปทานํ อตฺโถ[1] ยุชฺชติเยว. อถ วา "อปฺปมชฺชโต สิกฺขโต"ติ ปธานเหตุ อกฺขาตาติ[2] ทฏฺฐพฺพา. ตสฺมา อปฺปมชฺชนเหตุ สิกฺขนเหตุ จ อธิเจตโสติ อตฺโถ.

อยู่อย่างนี้. ในข้อนี้พึงเห็นความอย่างนี้ว่า มุนีผู้ถึงความเป็นมุนี ด้วยสิกขานี้. ก็เพราะเหตุที่คำนี้พึงเห็นอย่างนั้น ฉะนั้น เนื้อความของบทเหล่านั้น อย่างนี้ว่า แห่งมุนีผู้มี อธิจิตด้วยอำนาจแห่งมรรคจิต ผลจิตในเบื้องต่ำ ผู้ไม่ประมาทแล้วด้วยสามารถแห่งความไม่ประมาทในการปฏิบัติเพื่อตรัสรู้สัจธรรม ๔ ผู้เป็นมุนีด้วยความประกอบพร้อมด้วยมรรคญาณอันเลิศ ย่อมถูกทีเดียว. อีกนัยหนึ่ง พึงเห็นว่าท่านกล่าวถึงเหตุอันเป็นประธานด้วยบทว่า "ผู้ไม่ประมาท ผู้ศึกษาอยู่" เพราะเหตุนั้น อธิบายว่า ผู้มีอธิจิตเพราะเหตุแห่งความไม่ประมาท และเพราะเหตุแห่งการศึกษา.

โสกา น ภวนฺติ ตาทิโนติ ตาทิสสฺส ขีณาสวมุนิโน อพฺภนฺตเร อิฏฺฐวิโยคาทิวตฺถุกา โสกา จิตฺตสนฺตาปา น โหนฺติ. อถ วา ตาทิโนติ ตาทิลกฺขณปฺปตฺตสฺส อเสกฺขมุนิโน โสกา น ภวนฺตีติ.[3] **อุปสนฺตสฺสา**ติ ราคาทีนํ อจฺจนฺตูปสเมน อุปสนฺตสฺส.

บาทคาถาว่า **โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน** ความว่า ความโศกคือความเร่าร้อนจิตอันมีความพลัดพรากจากสิ่งที่น่าปรารถนาเป็นต้นเป็นวัตถุในภายในแห่งพระมุนีผู้ขีณาสพ ผู้คงที่ ย่อมไม่มี. อีกนัยหนึ่ง บทว่า ตาทิโน ความว่า ความโศกของพระมุนีผู้อเสกขะผู้ถึงซึ่ง

---

[1] เอวเปตฺถ สมฺปทานวเสน อตฺโถ.

[2] ปรมตฺถทีปนี อุทานฏฺฐกถา ๓๒๒.

[3] ปรมตฺถทีปนี อุทานฏฺฐกถา ๓๒๓.

ลักษณะแห่งความคงที่ย่อมไม่มี. บทว่า **อุปสนฺตสฺส** ความว่า ผู้สงบระงับอยู่ด้วยความสงบล่วงส่วนซึ่งราคะเป็นต้น.

สทา สตีมโตติ สติเวปุลฺลปฺปตฺติยา นิจฺจกาลํ สติยา อวิรหิตสฺส.

สองบทว่า **สทา สตีมโต** ความว่า ผู้ไม่เว้นจากสติตลอดกาลเป็นนิตย์ด้วยการบรรลุสติอันไพบูลย์.

เอตฺถ จ “อธิเจตโส”ติ อิมินา อธิจิตฺตสิกฺขา, “อปฺปมชฺชโต”ติ อิมินา อธิสีลสิกฺขา, “มุนิโน โมนปเถสุ สิกฺขโต”ติ เอเตหิ อธิปญฺญาสิกฺขา. “มุนิโน”ติ วา เอเตน อธิปญฺญาสิกฺขา, “โมนปเถสุ สิกฺขโต”ติ เอเตน ตาสํ โลกุตฺตรสิกฺขานํ ปุพฺพภาคปฏิปทา, “โสกา น ภวนฺตี”ติอาทีหิ สิกฺขาปาริปูริยา อานิสํสา[๑] ปกาสิตาติ เวทิตพฺพํ. อยเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถา อโหสิ.

อนึ่ง ด้วยบทนี้ว่า อธิเจตโส ในคาถานี้ ได้แก่อธิจิตสิกขา ด้วยบทว่า อปฺปมชฺชโต นี้ ได้แก่อธิสีลสิกขา. ด้วยบทเหล่านี้ว่า มุนิโน โมนปเถสุ สิกฺขโต ได้แก่อธิปัญญาสิกขา. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยบทว่า มุนิโน นี้ ได้แก่อธิปัญญาสิกขา, ด้วยบาทคาถาว่า โมนปเถสุ สิกฺขโต นี้ ได้แก่ปฏิปทาอันเป็นเบื้องต้นแห่งสิกขาอันเป็นโลกุตระเหล่านั้น. พึงทราบว่าท่านประกาศอานิสงส์แห่งการบำเพ็ญศึกษาด้วยคำว่า โสกา น ภวนฺติ เป็นต้น. ก็นี้แหละเป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระ.

เอกุทานิยตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเอกุทานิยเถระ
จบ.

๙. ฉนฺนตฺเถรคาถาวณฺณนา

สุตฺวาน ธมฺมํ มหโต มหารสนฺติ อายสฺมโต ฉนฺนตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สิทฺธตฺถํ ภควนฺตํ อญฺญตรํ รุกฺขมูลํ อุปคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต มุทุสมฺผสฺสํ ปณฺณสนฺถรํ สนฺถริตฺวา อทาสิ. ปุปฺเผหิ จ สมนฺตโต โอกิริตฺวา ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ปุนปิ อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อมฺหากํ ภควโต กาเล สุทฺโธทนมหาราชสฺส เคเห ทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, **ฉนฺโน**ติสฺส นามํ อโหสิ, โพธิสตฺเตน สหชาโต.

๙. พรรณนาคาถาของพระฉันนเถระ

คาถาของท่านพระฉันนเถระมีคำว่า **สุตฺวาน ธมฺมํ มหโต มหารสํ** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร. แม้พระเถระรูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย สร้างสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ มาบังเกิดในเรือนแห่งสกุล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ เข้า ไปประทับยังควงไม้ต้นหนึ่ง มีใจเลื่อมใส จึงลาดสันถัดใบไม้ที่มีสัมผัสอันอ่อนนุ่ม ถวาย และเอาดอกไม้มาโปรยลงโดยรอบกระทำการบูชา.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในพรหมโลก บำเพ็ญบุญอื่น ๆ อีกบ้าง เวียนว่ายอยู่ในสุคตินั่นเอง ในครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคของพวกเรา มาบังเกิดในครรภ์ของนางทาสี ในปราสาทของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช. ท่านมีนามว่า **ฉันนะ** เป็นสหชาตกับพระโพธิสัตว์.

โส สตฺถุ ญาติสมาคเม ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา ภควติ เปเมน "อมฺหากํ พุทฺโธ อมฺหากํ ธมฺโม"ติ มมตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา สิเนหํ ฉินฺทิตุํ อสกฺโกนฺโต สมณธมฺมํ อกตฺวา สตฺถริ ปรินิพฺพุเต สตฺถารา อาณตฺตวิธินา กเตน พฺรหฺมทณฺเฑน สนฺตชฺชิโต สํเวคปฺปตฺโต หุตฺวา สิเนหํ ฉินฺทิตฺวา วิปสฺสนฺโต น จิเรเนว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

ท่านได้ศรัทธาในครั้งญาติสมาคมของพระศาสดา จึงออกบวช เกิดความเมตตาด้วยความรักในพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าของเรา พระธรรมเจ้า ของเรา" ดังนี้. ไม่อาจตัดความสิเนหาได้ ไม่บำเพ็ญสมณธรรม เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้วถูกสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์ตามวิธีอาณัติที่พระศาสดาทรงสั่งไว้ให้กระทำ จึงถึงความสังเวชตัดความสิเนหาได้บำเพ็ญวิปัสสนา ไม่นานเท่าไรก็บรรลุพระอรหัต ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สิทฺธตฺถสฺส ภควโต
อทาสึ ปณฺณสนฺถรํ
สมนฺตา อุปการญฺจ[2]
กุสุมํ โอกิรึ อหํ.

ปาสาเท จ คุหํ[3] รมฺมํ
อนุโภมิ มหารหํ
มหคฺฆานิ จ ปุปฺผานิ
สยเนภิวสฺสนฺติ[4] เม.

"เราได้ถวายเครื่องลาดใบไม้แด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ และได้เอาเครื่องอุปการะและดอกโกสุมโปรยลงโดยรอบ.

เราได้เสวยถ้ำ (ห้อง) อันรื่นรมย์ควรค่ามากในปราสาท ดอกไม้มีค่ามากได้ตกลงบนที่นอนของเรา.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๐๐/๑๙๗.

[2] ฉ. อุปหารญฺจ.

[3] ฉ. ปาสาเทวํ คุณํ, สี. จตุโร.

[4] ฉ. สยเน ภิสวนฺติ.

สยเนหํ ตุวฏฺฏามิ วิจิตฺเต ปุปฺผสนฺถเต ปุปฺผวุฏฺฐิ จ สยเน อภิวสฺสติ ตาวเท.	เราย่อมนอนบนที่นอนอันวิจิตรลาดด้วยดอกไม้และฝนดอกไม้ตกลงบนที่นอนของเราในกาลนั้น.
จตุนฺนวุเต อิโต กปฺเป อทาสึ ปณฺณสนฺถรํ ทุคฺคตึ นาภิชานามิ สนฺถรสฺส อิทํ ผลํ.	ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายเครื่องลาดใบไม้ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายเครื่องลาด.
จิตาสนฺถารกา[1] นาม สตฺเตเต จกฺกวตฺติโน อิโต เต ปญฺจเม กปฺเป อุปฺปชฺชึสุ ชนาธิปา.	พระเจ้าจักรพรรดิ ๗ พระองค์ พระนามว่าจิตาสันถารกะ เป็นจอมแห่งชน อุบัติแล้วในกัปที่ ๕ แต่ภัทรกัปนี้ (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	กิเลสเราเผาสิ้นแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.
อรหตฺตํ ปน ปตฺวา วิมุตฺติสุขสนฺตปฺปิโต ปีติเวควิสฺสฏฺฐํ[2] อุทานํ อุทาเนนฺโต :	ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเป็นผู้เอิบอิ่มด้วยวิมุตติสุข เมื่อจะเปล่งอุทานที่เปล่งออกด้วยกำลังปีติ จึงได้ภาษิตคาถาว่าดังนี้ :

---

[1] ฉ. ติณสนฺถรกา.

[2] สี. อิ ปีติเวควิสฺสฏฺฐ.

๖๙. "สุตฺวาน ธมฺมํ มหโต มหารสํ
สพฺพญฺญุตญฺญาณวเรน เทสิตํ
มคฺคํ ปปชฺชึ อมตสฺส ปตฺติยา
โส โยคกฺเขมสฺส ปถสฺส โกวิโท"ติ[1]

คาถํ อภาสิ.

๖๙. "เราฟังธรรม ของพระผู้มีพระภาค
อันมีรสอันเลิศที่พระผู้มีพระสัพพัญญุตญาณอันประเสริฐ ทรงแสดง
แล้ว เราปฏิบัติซึ่งหนทางคือ
อริยมรรค ๘ เพื่อบรรลุอมตธรรม
พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นผู้
ฉลาดในทาง อันเกษมจากโยคะ"

ดังนี้.

ตตฺถ **สุตฺวานา**ติ สุณิตฺวา. โสเตน คเหตฺวา โอหิตโสโต โสตทฺวารานุสาเรน อุปธาเรตฺวา. **ธมฺมนฺ**ติ จตุสจฺจธมฺมํ. **มหโต**ติ ภควโต. ภควา หิ มหนฺเตหิ อุฬารตเมหิ สีลาทิคุเณหิ สมนฺนาคตตฺตา, สเทวเกน โลเกน วิเสสโต มหนียตาย จ "มหา"ติ วุจฺจติ, ยา ตสฺส **มหาสมโณ**ติ สมญฺญา ชาตา. นิสฺสกฺกวจนญฺเจตํ "มหโต ธมฺมํ สุตฺวานา"ติ.

บทว่า **สุตฺวาน** ในคาถานั้น ความว่า ฟังแล้วคือเก็บแล้วด้วยโสตะ เงี่ยโสตลงทรงจำได้ตามแนวแห่งโสตทวาร. บทว่า **ธมฺมํ** ได้แก่ สัจธรรมทั้ง ๔. บทว่า **มหโต** ได้แก่ พระผู้มีพระภาค. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคปราชญ์ถวายพระนามว่า "มหา" (ผู้ใหญ่) เพราะทรงประกอบด้วยคุณมีศีลคุณเป็นต้นอันใหญ่ คือโอฬารที่สุด และอันชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกนับถือโดยพิเศษ ซึ่งเป็นเหตุให้พระองค์เกิดสมัญญาว่า **พระมหาสมณะ** อนึ่ง คำนี้เป็นปัญจมีวิภัติว่า "มหโต ธมฺมํ สุตฺวาน" ดังนี้.

มหารสนฺติ วิมุตฺติรสสฺส ทายกตฺตา อุฬารรสํ. **สพฺพญฺญุตญฺญาณวเรน**

บทว่า **มหารสํ** ได้แก่ มีรสอันโอฬาร เพราะให้วิมุตติรส. คำว่า **อันพระผู้มี**

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๖/๒๗๕.

เทสิตนฺติ สพฺพํ ชานาตีติ สพฺพญฺญู, ตสฺส ภาโว สพฺพญฺญุตา. ญาณเมว วรํ, ญาเณสุ วา วรนฺติ ญาณวรํ, สพฺพญฺญุตา ญาณวรํ เอตสฺสาติ สพฺพญฺญุตญฺญาณวโร, ภควา. เตน สพฺพญฺญุตญฺญาณสงฺขาตอคฺคญาเณน วา กรณภูเตน เทสิตํ กถิตํ ธมฺมํ สุตฺวานาติ โยชนา.

พระสัพพัญญุตญาณอันประเสริฐทรงแสดงแล้ว ความว่า ชื่อว่าสัพพัญญู เพราะอรรถว่า ทรงรู้สิ่งทั้งปวง ภาวะแห่งพระสัพพัญญูนั้น ชื่อว่าความเป็นพระสัพพัญญู. ชื่อว่าญาณอันประเสริฐ เพราะอรรถว่า ญาณนั้นเองประเสริฐ หรือความประเสริฐในญาณทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคชื่อว่าทรงมีพระสัพพัญญุตญาณอันประเสริฐ เพราะอรรถว่า พระองค์มีพระสัพพัญญุตญาณอันประเสริฐ ประกอบความว่า ฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาคนั้นทรงแสดงแล้ว คือตรัสบอกแล้ว หรือแสดงแล้วด้วยญาณอันเลิศ กล่าวคือพระสัพพัญญุตญาณอันเป็นเหตุกระทำ.

ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ ปรมตฺถทีปนิยํ อิติวุตฺตกวณฺณนายํ[๑] วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ. **มคฺคนฺ**ติ อฏฺฐงฺคิกํ อริยมคฺคํ. **ปปชฺชินฺ**ติ ปฏิปชฺชึ. **อมตสฺส ปตฺติยาติ** นิพฺพานสฺส อธิคมาย อุปายภูตํ ปฏิปชฺชินฺติ โยชนา. **โสติ** โส ภควา. **โยคกฺเขมสฺส ปถสฺส โกวิโท**ติ จตูหิ โยเคหิ อนุปทฺทุตสฺส นิพฺพานสฺส โย

อนึ่ง คำใดที่ควรกล่าวในเรื่องนี้ คำนั้นพึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ในอรรถกถาอิติวุตตกะ ชื่อปรมัตถทีปนี. บทว่า **มคฺคํ** ได้แก่อัษฎางค์อริยมรรค. บทว่า **ปปชฺชึ** แปลว่า ปฏิบัติแล้ว. สองบทว่า **อมตสฺส ปตฺติยา** ประกอบความว่าดำเนินไป (ปฏิบัติ)ตามอุบายเพื่อบรรลุพระนิพพาน. บทว่า **โส** ได้แก่พระผู้มีพระภาคพระองค์

---

[๑] ปรมตฺถทีปนี อิติวุตฺตกฏฺฐกถา. ๑๖๙.

ปโถ, ตสฺส โกวิโท ตตฺถ สุกุสโล.

นั้น. หลายบทว่า **โยคกฺเขมสฺส ปถสฺส โกวิโท** ความว่า ทางใดแห่งพระนิพพานอันโยคะ ๔ ไม่ประทุษร้ายแล้ว เป็นผู้ฉลาดต่อทางนั้น คือฉลาดอย่างดีในทางนั้น.

อยํ เหตฺถ อตฺโถ : ภควโต จตุสจฺจเทสนํ สุตฺวา อมตาธิคมูปายมคฺคํ อหํ ปฏิปชฺชึ ปฏิปชฺชนมคฺคํ มยา กตํ, โส เอว[๑] ปน ภควา สพฺพถา โยคกฺเขมสฺส ปถสฺส โกวิโท, ปรสนฺตาเน วา ปรมเนสุ[๒] กุสโล, ยสฺส สํวิธานมาคมฺม อหมฺปิ มคฺคํ ปฏิปชฺชินฺติ. อยเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถา อโหสีติ.

ก็ในข้อนี้มีอรรถว่า : เราฟังธรรมคือการแสดงสัจจะ ๔ ของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติซึ่งมรรคอันเป็นอุบายเพื่อบรรลุอมตะ เรากระทำซึ่งทางคือการปฏิบัติแล้ว. ก็พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงฉลาดต่อทางอันเกษมจากโยคะโดยประการทั้งปวงอย่างนี้. หรือทรงฉลาดในสันดานของคนอื่นคือใจของผู้อื่น ซึ่งแม้ข้าพเจ้าก็ได้ปฏิบัติแล้วซึ่งทางอาศัยวิธีอันดี, อนึ่ง คาถานี้แหละ เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระทีเดียวแล.

ฉนฺนตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระฉันนเถระ จบ.

---

[๑] ม. อิ. เอวํ.

[๒] ม. ปรหมเนสุ.

๑๐. ปุณฺณตฺเถรคาถาวณฺณนา

๑๐. พรรณนาคาถาของพระปุณณเถระ

สีลเมวาติ อายสฺมโต ปุณฺณตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป พุทฺธสุญฺเญ โลเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต พฺราหฺมณสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ ปตฺวา[1] กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา ฆราวาสํ ปหาย ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส ปณฺณกุฏึ กตฺวา วาสํ กปฺเปสิ.

คาถาของท่านผู้มีอายุชื่อปุณณเถระ มีคำว่า **สีลเมว** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร. แม้พระเถระรูปนั้นก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เมื่อโลกว่างจากพระพุทธเจ้า เจริญวัยแล้วถึงความสำเร็จในศิลปะแห่งพราหมณ์ เห็นโทษในกามทั้งหลาย จึงละการครองเรือนออกบวชเป็นดาบส สร้างบรรณศาลาอยู่ในหิมวันตประเทศ.

ตสฺส วสนฏฺฐานสฺส อวิทูเร เอกสฺมึ ปพฺภาเร ปจฺเจกพุทฺโธ อาพาธิโก หุตฺวา ปรินิพฺพายิ, ตสฺส ปรินิพฺพานสมเย มหาอาโลโก อโหสิ. ตํ ทิสฺวา โส “กถํ นุ โข อยํ อาโลโก อุปฺปนฺโน”ติ วีมํสาวเสน อิโต จิโต จ อาหิณฺฑนฺโต ปพฺพภาเร ปจฺเจกสมฺพุทฺธํ ปรินิพฺพุตํ ทิสฺวา คนฺธทารูนิ สงฺกฑฺฒิตฺวา สรีรํ

ในที่ไม่ไกลต่อที่อยู่ของท่านมีพระปัจเจกพุทธเจ้า ป่วยจึงปรินิพพาน ณ ที่เงื้อมเขาแห่งหนึ่ง. ในสมัยที่ท่านจะปรินิพพานได้มีอาพาธอย่างรุนแรง ท่านเห็นเช่นนั้นจึงเที่ยวไปทางโน้นทางนี้ด้วยอำนาจการใคร่ครวญว่า แสงสว่างนี้เกิดขึ้นได้อย่างไรหนอ. จึงเห็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าปรินิพพานที่เงื้อมเขา จึงไปหอบเอาฟืน

---

[1] ฉ. คนฺตฺวา.

ฌาเปตฺวา คนฺโธทเกน อุปสิญฺจิ.

ที่มีกลิ่นหอมเผาสรีระ แล้วเอาน้ำหอมประพรม.

ตตฺเถโก เทวปุตฺโต อนฺตลิกฺเข จตฺวา เอวมาห "สาธุ สาธุ สปฺปุริส, พหุํ ตยา ปุญฺญํ ปสวนฺเตน ปูริตํ สุคติสํวตฺตนิยํ กมฺมํ, เตน ตฺวํ สุคตีสุเยว อุปฺปชฺชิสฺสสิ, 'ปุณฺโณ'ติ จ เต นามํ ภวิสฺสตี"ติ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สุนาปรนฺตชนปเท สุปฺปารกปฏฺฏเน[๑] คหปติกุเล นิพฺพตฺติ, **ปุณฺโณ**ติสฺส นามํ อโหสิ.

ในที่นั้นมีเทพบุตรองค์หนึ่งสถิตอยู่ในอากาศพูดขึ้นอย่างนี้ว่า สาธุ สาธุ ท่านสัปบุรุษ กรรมอันจะยังสัตว์ให้เป็นไปในสุคติท่านบำเพ็ญไว้แล้วจะประสบบุญเป็นอันมาก. ด้วยกรรมนั้นท่านจะบังเกิดในสุคติทีเดียว. และท่านก็จะมีนามว่าปุณณะด้วย. ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลคฤหบดีชื่อสุปปารกปัฏฏนะ ในชนบทสุนาปรันตะ ท่านมีนามว่า**ปุณณะ**.

โส วยปฺปตฺโต วาณิชฺชวเสน มหตา สตฺเถน สทฺธึ สาวตฺถึ คโต. เตน จ สมเยน ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ. อถ โส สาวตฺถิวาสีหิ อุปาสเกหิ สทฺธึ วิหารํ คโต สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วตฺตปฏิวตฺเตหิ อาจริยุปชฺฌาเย อาราเธนฺโต วิหาสิ.

ท่านเจริญวัยแล้ว ไปยังกรุงสาวัตถีพร้อมกับหมู่เกวียนใหญ่ด้วยการค้าขาย และสมัยนั้นพระผู้มีพระภาคทรงประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถี. ครั้งนั้นท่านไปวิหารกับพวกอุบาสกชาวเมืองสาวัตถี ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาได้ศรัทธา จึงออกบวช แล้วอยู่ปฏิบัติอุปัชฌาย์อาจารย์ด้วยวัตรปฏิบัติ.

---

[๑] ม. สุปฺปาทก...

โส เอกทิวสํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา “สาธุ มํ ภนฺเต ภควา สงฺขิตฺเตน โอวาเทน โอวทตุ, ยมหํ (๑) สุตฺวา สุนาปรนฺตชนปเท วิหเรยฺยนฺ”ติ อาห. ตสฺส ภควา “สนฺติ โข ปุณฺณ จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา”ติอาทินา[๒] โอวาทํ ทตฺวา สีหนาทํ นทาเปตฺวา วิสฺสชฺเชสิ. โส ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา สุนาปรนฺตชนปทํ คนฺตฺวา สุปฺปารกปฏฺฏเน วิหรนฺโต สมถวิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา ติสฺโส วิชฺชา สจฺฉากาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๓] :

“ปพฺภารกูฏํ นิสฺสาย
สยมฺภู อปราชิโต
อาพาธิโก จ โส พุทฺโธ
วสติ ปพฺพตนฺตเร.

วันหนึ่งท่านเข้าเฝ้าพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาสขอพระผู้มีพระภาคโปรดโอวาทข้าพระองค์ด้วยโอวาทย่อ ๆ ซึ่งข้าพระองค์สดับแล้วจะพึงไปอยู่ในสุนาปรันตชนบท. พระผู้มีพระภาคทรงประทานโอวาทแก่ท่านโดยนัยว่า ดูกรปุณณะ รูปที่จะพึงทราบได้ด้วยจักษุมีอยู่แลเป็นต้น แล้วทรงบันลือสีหนาทวิสัชนาแล้ว ท่านถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วไปยังสุนาปรันตชนบทอยู่ที่สุปปารกปัฏฏนะ เพียรพยายามเจริญสมถวิปัสสนากระทำให้แจ้งวิชชา ๓ แล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“พระพุทธเจ้าผู้สยัมภู ไม่ทรงแพ้อะไร ๆ ทรงประชวร ทรงอาศัยยอดเงื้อมประทับอยู่ในระหว่างภูเขา.

---

[๑] อิ. “ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต”ติ อิเม ปาฐา เอตฺถนฺตเร ทิสฺสนฺติ.
[๒] ม. อุ. ๑๔/๔๘๑, สํ. สฬา. ๑๘/๗๕.
[๓] ขุ. อ. ๓๒/๔๐๔/๕๓๖.

มม อสฺสมสามนฺตา
ปนาโท อาสิ ตาวเท
พุทฺเธ นิพฺพายมานมฺหิ
อาโลโก อาสิ ตาวเท.[๑]

ขณะนั้นได้มีเสียงบันลือลั่นโดยรอบอาศรมของเรา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จนิพพาน ได้มีแสงสว่างในขณะนั้น.

ยาวตา วนสณฺฑสฺมึ
อจฺฉโกกตรจฺฉโย[๒]
พาลา[๓] จ เกสรี สพฺเพ
อภิกุชฺชึสุ[๔] ตาวเท.

หมี หมาป่า เสือดาว เนื้อร้ายและราชสีห์ มีอยู่ในไพรสณฑ์ประมาณเท่าไร ทั้งหมดนั้นได้พากันส่งเสียงร้องขึ้นในขณะนั้น.

อุปฺปาทํ[๕] ตมหํ ทิสฺวา
ปพฺภารํ อคมาสหํ
ตตฺถทฺทสาสึ สมฺพุทฺธํ
นิพฺพุตํ อปราชิตํ.

เราเห็นความอัศจรรย์นั้นแล้ว ได้ไปสู่เงื้อม ณ ที่นั้น เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้ไม่แพ้อะไร ๆ นิพพานแล้ว.

สุผุลฺลํ สาลราชํว
สตรํสึว อุคฺคตํ
วีตจฺจิตํว องฺคารํ
นิพฺพุตํ อปราชิตํ.

เหมือนพญารัง มีดอกบานสะพรั่ง เช่นพระอาทิตย์อุทัย ดังถ่านเพลิงปราศจากเปลวไฟผู้ดับสนิทแล้ว ไม่แพ้อะไร ๆ.

ติณํ กฏฺฐญฺจ ปูเรตฺวา
จิตกํ ตตฺถกาสหํ

เรานำเอาหญ้าและไม้มากองให้เต็มแล้ว ได้ทำเชิงตะกอนขึ้นบนนั้น

---

[๑] ฉ. อาโลโก อุทปชฺชถ.
[๒] สี. อจฺฉกา จ ตรจฺฉกา.
[๓] ฉ. วาฬา, โป. พฺยคฺฆา.
[๔] ฉ. อภิคชฺชึสุ.
[๕] ฉ. อุปฺปาตํ.

จิตกํ สุกตํ กตฺวา สรีรํ ฌาปยึ อหํ.	ครั้นทำเชิงตะกอนดีแล้ว ได้ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ.
สรีรํ ฌาปยิตฺวาน คนฺธโตยํ สโมกิรึ อนฺตลิกฺเข ฐิโต ยกฺโข นามํ อคฺคหิ ตาวเท.	ครั้นถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว ได้เอาน้ำหอมพรม ในขณะนั้นเทวดายืนอยู่ในอากาศได้ระบุชื่อว่า
ตํ[1] ปูริตํ ตยา กิจฺจํ สยมฺภุสฺส มเหสิโน ปุณฺณโก นาม นาเมน ยทา โหสิ[2] ตุวํ มุเน.[3]	ท่านผู้เป็นมุนี ในกาลใดท่านมีนามชื่อว่าปุณณกะ ในกาลนั้นท่านบำเพ็ญกิจแก่พระพุทธเจ้าผู้สยัมภูแล้ว.
ตมฺหา กายา จวิตฺวาน เทวโลกํ อคจฺฉหํ ตตฺถ ทิพฺพมโย คนฺโธ อนฺตลิกฺขา ปวสฺสติ.	เราจุติจากกายนั้นแล้วได้ไปสู่เทวโลก ในเทวโลกนั้น กลิ่นอันสำเร็จด้วยทิพย์ ย่อมตกลงจากอากาศ.
ตตฺราปิ นามเธยฺยํ เม ปุณฺณโกติ อหู ตทา เทวภูโต มนุสฺโส วา สงฺกปฺปํ ปูรยามหํ.	แม้ในเทวโลกนั้น เราก็มีชื่อว่าปุณณกะ ในกาลนั้นเราเป็นเทวดาหรือมนุษย์ ย่อมยังความดำริให้บริบูรณ์.
อิทํ ปจฺฉิมกํ มยฺหํ จริโม วตฺตตี[4] ภโว	ภพนี้เป็นภพที่สุดของเรา ภพที่สุดย่อมเป็นไปแม้ในภพนี้ นามของเรา

---

[1] ม. ยํ.
[2] ฉ. สทา โหหิ.
[3] สี. มุนิ.
[4] ฉ. วตฺตเต.

อิธาปิ ปุณฺณโก นาม
นามเธยฺยํ ปกาสติ.

ก็ยังปรากฏชื่อว่าปุณณกะ.

โตสยิตฺวาน สมฺพุทฺธํ
โคตมํ สกฺยปุงฺควํ
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
วิหรามิ อนาสโว.

เรายังพระสัมพุทธเจ้า พระนามว่าโคดมศากยบุตร ให้ทรงโปรดแล้ว กำหนดรู้อาสวะทั้งปวง แล้วเป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ตนุกิจฺจสฺสิทํ ผลํ.
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใด ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายพระเพลิง พระพุทธสรีระ เราเผากิเลสทั้งหลาย แล้วถอนภพขึ้นได้ทั้งหมดแล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกดังช้างตัดเชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ การที่เราได้มาในสำนักพระพุทธเจ้าของเรานี้ เป็นการมาดีแล้วหนอ วิชชา ๓ เราบรรลุแล้วโดยลำดับ คำสอนของพระพุทธเจ้าเราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เถโร พหู มนุสฺเส สาสเน อภิปฺปสาเทสิ. ยโต ปญฺจสตมตฺตา ปุริสา อุปาสกตฺตํ ปญฺจสตมตฺตา จ อิตฺถิโย อุปาสิกาภาวํ ปฏิเวเทสุํ. โส ตตฺถ รตฺตจนฺทเนน

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว พระเถระได้ยังคนเป็นอันมากให้เลื่อมใสยิ่งแล้วในศาสนา ซึ่งเป็นเหตุให้บุรุษประมาณ ๕๐๐ คน ประกาศเป็นอุบาสกและหญิงประมาณ ๕๐๐ คน ประกาศ

จนฺทนมาฬ[1] นาม คนฺธกุฏึ การาเปตฺวา "สตฺถา ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ มาฬ[2] ปฏิจฺฉตู"ติ ภควนฺตํ ปุปฺผทูเตน นิมนฺเตสิ.

ภควา จ อิทฺธานุภาเวน ตตฺตเกหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ ตตฺถ คนฺตฺวา จนฺทนมาฬํ ปฏิคฺคเหตฺวา อรุเณ อนุฏฺฐิเตเยว ปจฺจาคมาสิ. เถโร อปรภาเค ปรินิพฺพานสมเย อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

๗๐. "สีลเมว อิธ อคฺคํ
ปญฺญวา ปน อุตฺตโม
มนุสฺเสสุ จ เทเวสุ
สีลปญฺญาณโต ชยนฺ"ติ[3]
คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **สีลนฺติ** สีลนฏฺเฐน สีลํ, ปติฏฺฐานฏฺเฐน สมาธานฏฺเฐน จาติ อตฺโถ. สีลํ หิ สพฺพคุณานํ ปติฏฺฐา, เตนาห "สีเล ปติฏฺฐาย นโร

ตนเป็นอุบาสิกา. ท่านให้สร้างพระคันธกุฎีชื่อจันทนมาฬะ ด้วยไม้จันทน์แดง ในที่นั้นแล้วใช้ทูตดอกไม้ ไปนิมนต์พระผู้มีพระภาคว่า ขอพระศาสดาจงทรงรับจันทนมาฬคันธกุฎี พร้อมกับภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป.

พระผู้มีพระภาคทรงเสด็จไปรับจันทนมาฬคันธกุฎี พร้อมกับภิกษุมีประมาณเท่านั้น ด้วยอิทธานุภาพ พออรุณตั้งขึ้นพอดีก็เสด็จกลับ. พระเถระเมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตในสมัยที่ปรินิพพานในภายหลัง ได้ภาษิตคาถาว่า :

๗๐. "ในโลกนี้ศีลเท่านั้นเป็นเลิศ แต่ผู้มี
ปัญญาเป็นผู้สูงสุด ความชนะแม้มี
เพราะศีลและปัญญานี้ ทั้งในหมู่
มนุษย์และหมู่เทวดา".

บทว่า **สีลํ** ในคาถานั้น ได้แก่ ชื่อว่าศีล เพราะอรรถว่าปรกติ อธิบายว่า เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้ง และเพราะอรรถว่าเป็นที่มั่นคง. จริงอยู่ ศีลชื่อว่าเป็นที่ตั้ง

---

[1] สี. จนฺทนสาลํ.
[2] สี. สทฺธึ คนฺตฺวา สาลํ.
[3] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๗/๒๗๖.

สปญฺโญ"ติ.[๑] สมาทหติ จ ตํ กายวาจาอวิปฺปกิณฺณํ กโรตีติ อตฺโถ. ตยิทํ สีลเมว **อคฺคํ** สพฺพคุณานํ มูลภาวโต ปมุขภาวโต จ.

แห่งคุณทั้งปวง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "นรชนผู้มีปัญญาตั้งอยู่ในศีลแล้ว" ดังนี้เป็นต้น. อธิบายว่า ก็ศีลนั้นย่อมตั้งมั่นดี ย่อมกระทำกายวาจามิให้เสียหาย ศีลนี้นั้นนั่นแหละชื่อว่า**เป็นเลิศ** เพราะเป็นรากเหง้าของคุณทั้งปวง และเพราะเป็นประธานของคุณทั้งปวง.

ยถาห "ตสฺมาติห ตฺวํ ภิกฺขุ อาทิเมว วิโสเธหิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ. โก จาทิ กุสลานํ ธมฺมานํ สีลญฺจ สุวิสุทฺธนฺ"ติ,[๒] "ปาติโมกฺขนฺติ มุขเมตํ ปมุขเมตนฺ"ติ[๓] จ อาทิ. **อิธาติ** นิปาตมตฺตํ. **ปญฺญวาติ** ญาณสมฺปนฺโน. โส **อุตฺตโม** เสฏฺโฐ ปวโรติ ปุคฺคลาธิฏฺฐานาย คาถาย ปญฺญายเยว เสฏฺฐภาวํ ทสฺเสติ. ปญฺญุตฺตรา หิ กุสลา ธมฺมา. อิทานิ ตํ สีลปญฺญานํ อคฺคเสฏฺฐภาวํ การณโต ทสฺเสติ **"มนุสฺเสสุ จ เทเวสุ, สีลปญฺญาณโต ชยนฺ"**ติ จ. สีลปญฺญาณเหตุ ปฏิปกฺขชโย กามกิเลสชโย โหตีติ อตฺโถ.

เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า ดูกรภิกษุ เพราะเหตุนั้นแหละ ท่านจงชำระเบื้องต้นในกุศลธรรมทั้งหลาย ก็อะไรเป็นเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย ก็คือศีลอันบริสุทธิ์ดีนั่นเองเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย" และว่าศีลนี้เป็นมุข (ปากทาง) ศีลนี้เป็นประมุข(ประธาน) จึงชื่อว่าปาติโมกขศีล ดังนี้เป็นต้น. บทว่า **อิธ** เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **ปญฺญวา** ได้แก่ผู้สมบูรณ์ด้วยญาณ. พระเถระนั้นแสดงว่าปัญญานั้นแหละประเสริฐสุด ในคาถาอันเป็นบุคคลาธิษฐานว่า **อุตฺตโม** (สูงสุด) ประเสริฐสุดอันบวร. จริงอยู่ กุศลธรรมมีปัญญาเป็นสูงสุด ท่านแสดง

---

[๑] สํ. ส. ๑๕/๒๐.

[๒] สํ. มหา. ๑๙/๑๙๒.

[๓] วิ. มหา. ๔/๒๐๔.

ว่าศีลและปัญญาเป็นเลิศเป็นธรรมอันประเสริฐสุดนั้น ในบัดนี้โดยความเป็นเหตุว่า **“มนุสฺเสสุ จ เทเวสุ, สีลปญฺญาณโต ชยํ”** (ว่ามีชัยชนะอยู่ด้วยศีลและปัญญาในมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย” ด้วย หมายความว่า บุคคลจะมีชัยชนะต่อธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ คือมีชัยชนะต่อกามกิเลส ก็เพราะเหตุแห่งศีลและปัญญา ดังนี้).

ปุณฺณตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระปุณณเถระ จบ.

สตฺตมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาสัตตมวรรค จบ.

๘. อฏฺฐมวคฺค

๑. วจฺฉปาลตฺเถรคาถาวณฺณนา

สุสุขุมนิปุณตฺถทสฺสินาติ อายสฺมโต วจฺฉปาลตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อาจินนฺโต เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา พฺราหฺมณสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ คนฺตฺวา อคฺคึ ปริจรนฺโต เอกทิวสํ มหติยา กํสปาติยา ปายาสํ[๑] อาทาย ทกฺขิเณยฺยํ ปริเยสนฺโต วิปสฺสึ ภควนฺตํ อากาเส จงฺกมนฺตํ ทิสฺวา อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาโต ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ทาตุกามตํ ทสฺเสสิ.

ปฏิคฺคเหสิ ภควา อนุกมฺปํ อุปาทาย. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห วิภวสมฺปนฺนสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต

๘. อัฏฐมวรรค

๑. พรรณนาคาถา
ของพระวัจฉปาลเถระ

คาถาของท่านพระวัจฉปาลเถระมีคำว่า **สุสุขุมนิปุณตฺถทสฺสินา** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ถึงความสำเร็จศิลปะแห่งพราหมณ์ทั้งหลาย บำเรอไฟอยู่ วันหนึ่งถือถาดสัมฤทธิ์ใหญ่ใส่ข้าวปายาสเที่ยวแสวงหาพระทักขิไณยบุคคลเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี กำลังจงกรมอยู่กลางอากาศ คิดว่าเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ จึงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแสดงอาการว่าเป็นผู้ใคร่จะถวาย.

พระผู้มีพระภาคทรงรับแล้ว เพราะอาศัยความอนุเคราะห์ ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตร

---

[๑] สี. กํสปาติยา หวฺยเสสํ ปายาสํ.

หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **วจฺฉปาโลติสฺส** นามํ อโหสิ. โส พิมฺพิสารสมาคเม อุรุเวลกสฺสปตฺเถเรน (๑) อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทสฺเสตฺวา สตฺถุ ปรมนิปจฺจกาเร กเต ตํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา สตฺตาหปพฺพชิโต เอว วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

“สุวณฺณวณฺณํ สมฺพุทฺธํ
พตฺตึสวรลกฺขณํ[๓]
ปวนา อภินิกฺขนฺตํ
ภิกฺขุสํฆปุรกฺขตํ.
สหตฺถา กํสปาติยา
วฑฺเฒตฺวา ปายสํ อหํ
อาหุตึ ยิฏฺฐุกาโม[๔] โส
อคมึ สมฺพลึ อหํ.[๕]

ภควา ตมฺหิ สมเย
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ

พราหมณ์ผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติ. ท่านมีนามว่า **วัจฉปาละ**. ท่านเห็นอิทธิปาฏิหาริย์นั้น เมื่อพระอุรุเวลกัสสปเถระแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้วกระทำความนอบน้อมยำเกรงอย่างยิ่ง ต่อพระศาสดาในพิมพิสารสมาคม จึงได้ศรัทธาออกบวช ทั้งที่ออกบวชได้ ๗ วัน ก็เจริญวิปัสสนาจนได้อภิญญา ๖ แล้ว เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“เราต้องการจะบวงสรวงบูชายัญ จึงคดข้าวปายาสใส่ถาดสัมฤทธิ์ ด้วยมือของตนแล้วไปสู่ป่างิ้ว ได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า มีพระฉวีวรรณดังทองคำ มีพระลักษณะประเสริฐ ๓๒ ประการแวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จออกจากป่าใหญ่.

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเชษฐบุรุษของโลกประเสริฐกว่านระ เสด็จขึ้น

---

[๑] (สทฺธึ) เยภุยฺเยน ทิสฺสติ.

[๒] ขุ. อ. ๓๒/๑๒๕/๒๒๕.

[๓] ฉ. สุวณฺณวณฺโณ สมฺพุทฺโธ พาตฺตึสวรลกฺขโณ.

[๔] สี. หฏฺฐุกาโม.

[๕] ฉ. อุปเนสึ พลึ อหํ

จงฺกมํ สุสมารุฬฺโห อมฺพเร อนิลายเน.	เดินจงกรมในอากาศอันเป็นทางลม.
ตญฺจ อจฺฉริยํ ทิสฺวา อพฺภุตํ โลมหํสนํ ฐปยิตฺวา กํสปาฏึ วิปสฺสึ อภิวาทยึ	เราเห็นความอัศจรรย์นั้นแล้ว ขนลุกชูชันอันไม่เคยเป็น วางถาดสัมฤทธิ์ลงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี ทูลว่า
ตุวํ พุทฺโธสิ สพฺพญฺญู สเทวเก สมานุเส[1] อนุกมฺปํ อุปาทาย ปฏิคฺคณฺห มหามุนิ.	ข้าแต่พระมหามุนี พระองค์เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้าในโลก พร้อมเทวโลกและมนุษยโลก ขอจงทรงอนุเคราะห์ รับข้าวปายาสของข้าพระองค์เถิด.
ปฏิคฺคณฺหาสิ ภควา สพฺพญฺญู โลกนายโก[2] มม สงฺกปฺปมญฺญาย สตฺถา โลเก อนุตฺตโร.[3]	พระผู้มีพระภาคสัพพัญญูผู้นำของโลก เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยมในโลก ทรงทราบ ความดำริของเราแล้วทรงรับ.
เอกนวุเต อิโต กปฺเป ยํ ทานมททึ ตทา ทุคฺคตึ นาภิชานามิ ปายาสสฺส อิทํ ผลํ.	ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายทานใดในกาลนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายข้าวปายาส.

---

[1] ฉ. ตุวํ เทโวสิ สพฺพญฺญู สเทเว สหมานุเส.

[2] สี. สพฺพโลกคฺคนายโก.

[3] ฉ. มหามุนิ.

เอกตาฬีสิโต กปฺเป
พุทฺโธ นามาสิ ขตฺติโย
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๔๑ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์พระนามว่าพุทโธ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลาย เราเผาหมดแล้ว ฯลฯ พระพุทธศาสนาเราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สุเขเนว อตฺตนา นิพฺพานสฺส อธิคตภาวํ วิภาเวนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะประกาศว่าตนบรรลุพระนิพพานแล้วโดยง่ายทีเดียว จึงได้ภาษิตคาถานี้ว่า :

๗๑. "สุสุขุมนิปุณตฺถทสฺสินา
มติกุสเลน นิวาตวุตฺตินา
สํเสวิตพุทฺธสีลินา[๑]
นิพฺพานํ น หิ เตน ทุลฺลภนฺ"ติ.[๒]
อิมํ คาถํ อภาสิ.

๗๑. "พระโยคาวจร ผู้มีปกติเห็นเนื้อความอันสุขุมและละเอียด ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ผู้ประพฤตินอบน้อมถ่อมตน ผู้ประพฤติศีลของพระพุทธเจ้าโดยเอื้อเฟื้อ พึงได้บรรลุพระนิพพาน โดยไม่ยาก" ดังนี้.

ตตฺถ **สุสุขุมนิปุณตฺถทสฺสินา**ติ อติวิย ทุทฺทสฏฺเฐน สุขุเม,[๓] สณฺหฏฺเฐน นิปุเณ สจฺจปฏิจฺจสมุปฺปาทาทิอตฺเถ

คำว่า **มีปรกติเห็นเนื้อความอันสุขุมละเอียด** ในคาถานั้น ความว่า ชื่อว่า สุสุขุมนิปุณตฺถทสฺสี เพราะอรรถ

---

[๑] ฉ. สํเสวิตวุทฺธสีลินา.
[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๘/๒๗๖.
[๓] สี. สุสุขุเมน.

อนิจฺจตาที อาโรเปตฺวา ปสฺสตีติ สุสุขุมนิปุณตฺถทสฺสี, เตน. **มติกุสเลนา**ติ มติยา ปญฺญาย กุสเลน เฉเกน, "เอวํ ปวตฺตมานสฺส ปญฺญา วฑฺฒติ, เอวํ น วฑฺฒตี"ติ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคปญฺญาย อุปฺปาทเน กุสเลน.

ว่า ยกอรรถมีสัจจะและปฏิจจสมุปบาทเป็นต้น ชื่อว่าสุขุม เพราะอรรถว่าเห็นได้ยากอย่างยิ่ง ชื่อว่าละเอียด เพราะละเอียดอย่างยิ่ง ขึ้นสู่ความไม่เที่ยงเป็นต้นพิจารณาเห็น. ด้วยความเป็นผู้มีปรกติเห็นอรรถอันสุขุมและละเอียดนั้น. บทว่า **มติกุสเลน** ความว่า ผู้ฉลาดเฉลียวด้วยปัญญาคือความรู้ทั่ว คือผู้ฉลาดในอันยังปัญญา คือธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ให้เกิดขึ้นว่า เมื่อเป็นไปอยู่อย่างนี้ ปัญญาย่อมเจริญ อย่างนี้ย่อมไม่เจริญ.

นิวาตวุตฺตินาติ สพฺรหฺมจารีสุ นิวาตนีจวุตฺตนสีเลน,[๑] วุฑฺเฒสุ นเวสุ จ ยถานุรูปปฏิปตฺตินา.[๒] **สํเสวิตวุทฺธสีลินา**ติ สํเสวิตํ อาจิณฺณํ วุทฺธสีลํ สํเสวิตวุทฺธสีลํ, ตํ ยสฺส อตฺถิ, เตน สํเสวิตวุทฺธสีลินา. อถ วา สํเสวิตา อุปาสิตา วุทฺธสีลิโน เอเตนาติ **สํเสวิตวุทฺธสีลี**, เตน. **หี**ติ-สทฺโท เหตุอตฺโถ.

บทว่า **นิวาตวุตฺตินา** ความว่า ผู้มีปรกติประพฤติถ่อมตน ไม่พองลมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย คือด้วยการปฏิบัติอันสมควรในผู้เจริญ(สูงอายุ)และผู้ใหม่ทั้งหลาย. บทว่า **สํเสวิตวุทฺธสีลินา** ความว่า ผู้มีศีลอันเจริญอันตนซ่องเสพแล้ว สั่งสมแล้ว ชื่อว่าผู้มีศีลอันเจริญอันซ่องเสพแล้ว. ศีลนั้นมีอยู่แก่ผู้ใด เป็นผู้มีศีลอันเจริญที่ตนซ่องเสพแล้วนั้น. อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า**ผู้มีศีล**

---

[๑] สี. นิวาตนีจวุตฺตินา วุฑฺฒสีเลสุ.

[๒] สี. ปฏิปตฺติวุตฺตินา.

อันเจริญ อันตนซ่องเสพแล้ว เพราะได้ซ่องเสพแล้ว รักษาแล้วซึ่งศีลนั้น ฉะนั้น **หิ**-ศัพท์ มีเหตุเป็นอรรถ.

ยสฺมา โย นิวาตวุตฺติ สํเสวิตวุทฺธสีลี, มติกุสโล สุสุขุมนิปุณตฺถทสฺสี จ, ตสฺมา นิพฺพานํ น ตสฺส ทุลฺลภนฺติ อตฺโถ. นิวาตวุตฺติตาย หิ สํเสวิตวุทฺธสีลิตาย จ ปณฺฑิตา ตํ โอวทิตพฺพํ อนุสาสิตพฺพํ มญฺญนฺติ, เตสญฺจ โอวาเท ฐิโต สยํ มติกุสลตาย สุสุขุมนิปุณตฺถทสฺสิตาย จ วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต นจิรสฺเสว นิพฺพานํ อธิคจฺฉตีติ, อยเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถา อโหสีติ.

เพราะเหตุที่ผู้ใดมีความประพฤติถ่อมตน มีปรกติซ่องเสพศีลอันเจริญ ฉลาดในปัญญา และมีปรกติ เห็นอรรถอันสุขุมและละเอียด ฉะนั้นพระนิพพานจึงไม่เป็นของยากที่ผู้นั้นจะพึงได้ บัณฑิตทั้งหลายย่อมสำคัญผู้นั้นว่าควรโอวาทควรอนุศาสน์สั่งสอน เพราะมีความประพฤติถ่อมตนและมีศีลอันเจริญอันตนซ่องเสพแล้ว. และผู้ที่ตั้งอยู่ในโอวาทของบัณฑิตเหล่านั้นกระทำกรรมในวิปัสสนาอยู่ ด้วยความเป็นผู้มีปัญญาฉลาดด้วยตนเองและมีศีลปรกติ เห็นอรรถอันสุขุมและละเอียด ย่อมจะบรรลุพระนิพพานโดยไม่นานนัก และคาถาพยากรณ์พระอรหัตของพระเถระก็คาถานี้นั่นเทียว.

วจฺฉปาลตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวัจฉปาลเถระ
จบ.

๒. อาตุมตฺเถรคาถาวณฺณนา

ยถา กลีโร[1] สฺสุ วฑฺฒิตคฺโคติ อายสฺมโต อาตุมตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อาจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต วิปสฺสึ ภควนฺตํ อนฺตรวีถิยํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส คนฺโธทเกน คนฺธจุณฺเณน จ ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺโต อปราปรํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต กสฺสปสฺส ภควโต สาสเน ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิ, ญาณสฺส ปน อปริปกฺกตฺตา วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ นาสกฺขิ. อถ อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ เสฏฺฐิปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **อาตุโมติสฺส** นามํ อโหสิ.

๒. พรรณนาคาถาของพระอาตุมเถระ

คาถาของท่านพระอาตุมเถระมีคำว่า **ยถา กลีโร สฺสุ วฑฺฒิตคฺโค** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลายสั่งสมบุญที่เป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูลรู้เดียงสาแล้วเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี กำลังทรงพระดำเนินไปในระหว่างวิถี มีใจเลื่อมใส จึงเอาน้ำหอมและจุรณของหอมมากระทำการบูชา.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านบังเกิดในเทวโลกเวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น ไป ๆ มา ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ ได้ออกบวชบำเพ็ญสมณธรรม. แต่เพราะญาณยังมิแก่กล้าจึงไม่อาจจะทำคุณวิเศษให้บังเกิดขึ้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรเศรษฐีในกรุงสาวัตถีมีนามว่า**อาตุมะ**.

---

[1] ฉ. กฬีโร.

ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส มาตา “ปุตฺตสฺส เม ภริยํ อาเนสฺสามา”ติ ญาตเกหิ สมฺมนฺเตสิ. โส ตํ อุปธาเรตฺวา เหตุสมฺปตฺติยา โจทิยมาโน “กึ มยฺหํ ฆราวาเสน, อิทาเนว ปพฺพชิสฺสามี”ติ ภิกฺขูนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชิ. ปพฺพชิตมฺปิ นํ มาตา อุปฺปพฺพาเชตุกามา นานานเยหิ ปโลเภติ. โส ตสฺสา อวสรํ อทตฺวา อตฺตโน อชฺฌาสยํ ปกาเสนฺโต :

เมื่อท่านเป็นหนุ่มแล้ว มารดาของท่านปรึกษากับพวกญาติว่า จักนำภริยามาให้บุตรของเรา ท่านใคร่ครวญถึงเหตุนั้นแล้ว ผู้อันเหตุสมบัติตักเตือนอยู่จึงคิดว่า เราจะประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือน เราจักบวชในบัดนี้ทีเดียว ดังนี้แล้วไปหาพวกภิกษุบวชแล้ว มารดาประสงค์จะให้ท่านแม้นั้น บวชแล้วสึกออกมา จึงประเล้าประโลมด้วยอุบายต่าง ๆ ท่านไม่ให้โอกาสแก่มารดา เมื่อจะประกาศอัธยาศัยของตนจึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๗๒. “ยถา กฬีโร[1] สุสุ วฑฺฒิตคฺโค
ทุนฺนิกฺขโม[2] โหติ ปสาขชาโต
เอวํ อหํ ภริยายานีตาย
อนุมญฺญ มํ[3] ปพฺพชิโตมฺหิ ทานี”ติ[4]

คาถํ อภาสิ.

๗๒. “หน่อไม้มียอดอันงอกงามเจริญด้วย
กิ่งก้านโดยรอบ ย่อมเป็นของที่
บุคคลขุดขึ้นได้โดยยาก ฉันใด เมื่อ
คุณแม่ นำภรรยามาให้แก่ฉันแล้ว
ถ้าฉันมีบุตรหรือธิดาขึ้น ก็ยากที่จะ
ถอนขึ้นออกบวชได้ ฉันนั้น เพราะ
ฉะนั้น ฉันจะบวชในบัดนี้”.

ตตฺถ **กฬีโร**ติ องฺกุโร, อิธ ปน วํสงฺกุโร อธิปฺเปโต. **สุสูติ** ตรุโณ.

บทว่า **กฬีโร** ในคาถานั้น ได้แก่หน่อไม้ แต่ในที่นี้ท่านประสงค์เอาหน่อไม้.

---

[1] กฬีโร.

[2] ก. ทุนฺนิกฺขโส.

[3] ฉ. อนุมญฺญํ.

[4] ขุ. เถร. ๒๖/๒๐๙/๒๗๗.

วฑฺฒิตคฺโคติ ปวฑฺฒิตสาโข. **สุสุวฑฺฒิตคฺโค**ติ วา สุฏฺฐุ วฑฺฒิตสาโข[๑] สญฺชาตปตฺตสาโข. **ทุนฺนิกฺขโม**ติ เวฬุคุมฺพโต นิกฺขาเมตุํ นีหริตุํ อสกฺกุเณยฺโย. **ปสาขชาโต**ติ ชาตปสาโข[๒] สาขานมฺปิ ปพฺเพปพฺเพอุปฺปนฺนอนุสาโข.

บทว่า **สุสุ** คือยังอ่อนอยู่. บทว่า **วฑฺฒิตคฺโค** ความว่า มีกิ่งก้านเจริญงอกงาม อีกนัยหนึ่ง บทว่า **สุสุวฑฺฒิตคฺโค** ความว่า แผ่กิ่งก้านสาขาออกไปด้วยดี คือมีใบและกิ่งก้านเกิดดีแล้ว. บทว่า **ทุนฺนิกฺขโม** ความว่า ไม่อาจเอาออก คือนำออกจากกอไผ่ได้. บทว่า **ปสาขชาโต** ความว่า มีกิ่งก้านเกิดแล้วคือมีกิ่งน้อยกิ่งใหญ่เกิดขึ้นทุก ๆ ข้อแม้แห่งกิ่งทั้งหลาย.

เอวํ อหํ ภริยายานีตายาติ ยถา[๓] วํโส วฑฺฒิตคฺโค วํสนฺตเรสุ สํสฏฺฐสาขาปสาโข เวฬุคุมฺพโต ทุนฺนีหรณีโย โหติ, เอวํ อหมฺปิ ภริยาย มยฺหํ อานีตาย ปุตฺตธีตาทิวเสน วฑฺฒิตคฺโค อาสตฺติวเสน ฆราวาสโต ทุนฺนีหรณีโย ภเวยฺยํ.

บาทคาถาว่า **เอวํ อหํ ภริยายานีตาย** ความว่า หน่อไผ่ที่มียอดอันเจริญแล้วมีกิ่งน้อยกิ่งใหญ่ เกี่ยวพันกันในระหว่างหน่อ ยากที่จะนำออกจากกอไผ่ ฉันใด. แม้ข้าพเจ้าเมื่อท่านนำภริยามาให้แล้ว ก็มีความเจริญด้วยบุตรธิดาเป็นต้น จะพึงนำออกได้โดยยากจากการครองเรือนด้วยอำนาจความเกี่ยวข้อง ฉันนั้น.

ยถา ปน วํสกลีโร อสญฺชาตสาขพนฺโธ เวฬุคุมฺพโต สุนีหรณีโยว โหติ, เอวํ อหมฺปิ อสญฺชาตปุตฺตทาราทิพนฺโธ

อนึ่ง เหมือนอย่างว่า หน่อไม้ที่มีกิ่งก้านยังไม่เกิดขึ้นพันกันแล้ว ก็เป็นของง่ายที่จะนำออกจากกอไผ่ได้ ฉันใด แม้ข้าพเจ้า

---

[๑] ม. วฑฺฒิตสิโข.

[๒] สี. ชาตสาขาปสาโข.

[๓] สี. ม. สมฺปตฺต.

สุนีหรณีโย โหมิ, ตสฺมา อนานีตาย เอว ภริยาย **อนุมญฺญ มํ** อตฺตนาว มํ อนุชานาเปตฺวา **ปพฺพชิโตมฺหิ ทานี**ติ "อิทานิ ปน ปพฺพชิโต อมฺหิ. สาธุ สุฏฺฐู"ติ อตฺตโน เนกฺขมฺมาภิรตึ ปกาเสสิ, อถ วา "อนุมญฺญ มํ ปพฺพชิโตมฺหิ ทานี"ติ มาตุ กเถติ.

ผู้ยังไม่เกิดความผูกพัน ด้วยลูกเมียเป็นต้น ก็ย่อมนำออกได้โดยง่าย ฉันนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อท่านยังมิได้นำภรรยามาให้ ก็**จงยอมข้าพเจ้า**คือจงอนุญาตข้าพเจ้า **ข้าพเจ้าจะออกบวชในบัดนี้** คือท่านประกาศว่าตนยินดีในเนกขัมมะว่า ก็ข้าพเจ้าจะบวชในบัดนี้ ดีละ อีกนัยหนึ่ง ท่านกล่าวกะมารดาว่า จงอนุญาตข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะบวชในบัดนี้.

อยํ เหตฺถ อตฺโถ : ยทิปิ ตาย ปุพฺเพ นานุมตํ, อิทานิ ปน ปพฺพชิโต อมฺหิ, ตสฺมา อนุมญฺญ อนุชานาหิ มํ สมณภาเวเยว ฐาตุํ, นาหํ ตยา นิวตฺตนีโยติ. เอวํ ปน กเถนฺโต ยถาฐิโตว วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา มคฺคปฏิปาฏิยา กิเลเส เขเปตฺวา ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**① :

ก็ความในที่นี้ดังต่อไปนี้ : ถ้าหากว่าอันมารดามิได้อนุญาตมาก่อน ถึงอย่างนั้นข้าพเจ้าก็จะบวช เพราะฉะนั้นจงยอมอนุญาตให้ข้าพเจ้าได้ดำรงอยู่ในความเป็นสมณะเถิด. ข้าพเจ้าเป็นผู้อันท่านให้กลับไปมิได้แล้ว ก็เมื่อพระเถระกล่าวอยู่อย่างนี้ ทั้งที่ยืนอยู่นั่นเทียว เจริญวิปัสสนาทำกิเลสให้สิ้นไป โดยลำดับแห่งมรรคแล้วได้อภิญญา ๖ แล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"นิสชฺช ปาสาทวเร
วิปสฺสึ อทฺทสํ ชินํ

"เรานั่งอยู่ในปราสาท อันประเสริฐ
ได้เห็นพระชินเจ้าพระนามว่า วิปัสสี

---

① ขุ. อ. ๓๒/๑๒๖/๒๒๖.

กกุธํ วิลสนฺตํว สพฺพญฺญุตฺตมนาสกํ.[1]	งามดังไม้รกฟ้า ผู้เป็นสัพพัญญูเป็นผู้นำอันอุดม.
ปาสาทสฺสาวิทูเร จ คจฺฉติ โลกนายโก ปภา นิทฺธาวเต ตสฺส สตรํสิมฺหิ นิพฺพุเต.[2]	พระองค์ผู้นำของโลกเสด็จดำเนินในที่ไม่ไกลปราสาท รัศมีของพระองค์สว่างไสว ในเมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว.
คนฺโธทกญฺจ ปคฺคยฺห พุทฺธเสฏฺฐํ สโมกิรึ เตน จิตฺตปฺปสาเทน ตตฺถ กาลงฺกโต อหํ.	เราประคองน้ำหอม ประพรมบูชาพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น เราทำกาลกิริยา ณ ที่นั้น.
เอกนวุเต อิโต กปฺเป ยํ คนฺโธทกมากิรึ ทุคฺคตึ นาภิชานามิ พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.	ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ประพรมน้ำหอมใด ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.
เอกตฺตึเส อิโต กปฺเป สุคนฺโธ นาม ขตฺติโย สตฺตรตนสมฺปนฺโน จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.	ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์พระนามว่าสุคนธ์ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	เราเผากิเลสสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[1] ฉ. สพฺพญฺญุํ นมนาสกํ.

[2] ฉ. ยถา จ สตรํสิโน.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา มาตรํ อาปุจฺฉิตฺวา ตสฺสา เปกฺขนฺติยาเยว อากาเสน ปกฺกามิ. โส อรหตฺตปฺปตฺติยา อุตฺตริกาลมฺปิ อนฺตรนฺตรา ตเมว คาถํ ปจฺจุทาหาสิ.

ตตฺถ "ปพฺพชิโตมฺหี"ติ อิมินา ปเทเสน อยมฺปิ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถา อโหสิ อตฺตโน สนฺตาเน ราคาทิมลสฺส ปพฺพชิตภาวทีปนโต. เตนาห ภควา "ปพฺพาชยมตฺตโน มลํ, ตสฺมา 'ปพฺพชิโต'ติ วุจฺจตี"ติ.[1]

อาตุมตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ก็พระเถระครั้นได้อภิญญา ๖ แล้ว จึงลามารดา เมื่อมารดานั้นกำลังเพ่งดูอยู่นั่นเทียว จึงหลีกออกไปแล้วโดยทางอากาศ. ท่านได้กล่าวซ้ำคาถานั้นนั่นแหละในระหว่าง ๆ แม้ในกาลถัดไปแต่การบรรลุพระอรหัต.

คาถาพยากรณ์พระอรหัต ของพระเถระแม้นี้ได้มีแล้วโดยส่วนนี้ว่า ปพฺพชิโตมฺหิ (ข้าพเจ้าบวชแล้ว) ในคาถานั้นโดยแสดงว่ามลทินมีราคะเป็นต้น ในสันดานของตนอันตนละได้เด็ดขาดแล้ว เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ผู้ขับมลทินของตนออกไปแล้ว เหตุนั้น ผู้นั้นท่านจึงเรียกว่าบรรพชิต ดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระอาตุมเถระ จบ.

---

[1] ขุ. ธ. ๒๕/๖๗.

๓. มาณวตฺเถรคาถาวณฺณนา

๓. พรรณนาคาถา ของพระมาณวเถระ

ชิณฺณญฺจ ทิสฺวา ทุขิตญฺจ พฺยาธิตนฺติ อายสฺมโต มาณวตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ลกฺขณธโร หุตฺวา วิปสฺสิสฺส ภควโต อภิชาติยา ลกฺขณานิ ปริคฺคเหตฺวา ปุพฺพนิมิตฺตานิ สาเวตฺวา “เอกํเสน อยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี”ติ พฺยากริตฺวา นานานเยหิ โถเมตฺวา อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

คาถาของท่านพระมาณวเถระมีคำว่า **ชิณฺณญฺจ ทิสฺวา ทุขิตญฺจ พฺยาธิตํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ได้สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ รู้วิชาดูลักษณะ กำหนดพระลักษณะแห่งอภิชาติของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี ได้สดับบุพนิมิตแล้วพยากรณ์ว่าท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนเดียว ชมเชยโดยนัยต่าง ๆ ถวายบังคมแล้วกระทำปทักษิณแล้วหลีกไป.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณมหาสาลสฺส เคเห นิพฺพตฺติตฺวา ยาว สตฺตวสฺสานิ, ตาว อนฺโตฆเรเยว วฑฺฒิตฺวา สตฺตเม สํวจฺฉเร อุปนยนตฺถํ อุยฺยานํ นีโต อนฺตรามคฺเค ชิณฺณาตุรมเต ทิสฺวา เตสํ อทิฏฺฐปุพฺพตฺตา เต ปริชเน ปุจฺฉิตฺวา ชราโรคมรณสภาวํ สุตฺวา

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในสุคติอย่างเดียว ในพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในเรือนของพราหมณมหาศาล ในกรุงสาวัตถี เจริญอยู่ภายในเรือนอย่างเดียวตลอด ๗ พรรษา ในปีที่ ๗ ถูกนำไปยังสวนเพื่อแนะนำ ในระหว่างทางเห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย เพราะท่านไม่เคยเห็นคนเหล่านั้นมาก่อน จึงถาม

สญฺชาตสํเวโค ตโต อนิวตฺตนฺโต[1] วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา มาตาปิตโร อนุชานาเปตฺวา ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา นจิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[2] :

คนใกล้เคียงเหล่านั้น ก็ทราบว่าคนมีความแก่ ความป่วย และความตายเป็นสภาวะ จึงเกิดความสังเวช จึงกลับจากอุทยานนั้นไปวิหารฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ขออนุญาตมารดาบิดาแล้วออกบวชเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ชายมาเน วิปสฺสิมฺหิ
นิมิตฺตํ พฺยากรึ อหํ
นิพฺพาปยึ จ ชนตํ
พุทฺโธ โลเก ภวิสฺสติ.

"เมื่อวิปัสสีโพธิสัตว์ประสูติ เราได้พยากรณ์นิมิตว่า จักยังหมู่ชนให้ดับ จักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก.

ยสฺมิญฺจ ชายมานสฺมึ
ทสสหสฺสี ปกมฺปติ
โส ทานิ ภควา สตฺถา
ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.

เมื่อพระผู้มีพระภาคองค์ใดประสูติ หมื่นโลกธาตุย่อมหวั่นไหว บัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรมอยู่.

ยสฺมิญฺจ ชายมานสฺมึ
อาโลโก วิปุโล อหุ
โส ทานิ ภควา สตฺถา
ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.

เมื่อพระผู้มีพระภาค พระองค์ใดประสูติ ได้มีแสงสว่างอันไพบูลย์ บัดนี้พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นเป็นศาสดาผู้มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรมอยู่.

---

[1] สี. ม. อนุวตฺตนฺโต.

[2] ขุ. อ. ๓๒/๑๒๗/๒๒๗.

ยสฺมิญฺจ ชายมานสฺมึ
สริตาโย น สนฺทิสุ[๑]
โส ทานิ ภควา สตฺถา
ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.

เมื่อพระผู้มีพระภาค พระองค์ใด ประสูติ แม่น้ำทั้งหลายไม่ไหล บัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรมอยู่.

ยสฺมิญฺจ ชายมานสฺมึ
อวีจิคฺคิ[๒] น ปชฺชลิ
โส ทานิ ภควา สตฺถา
ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.

เมื่อพระผู้มีพระภาค พระองค์ใด ประสูติ ไฟในอเวจีนรกไม่ลุกโพลง บัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรมอยู่.

ยสฺมิญฺจ ชายมานสฺมึ
ปกฺขิสํโฆ น สญฺจริ
โส ทานิ ภควา สตฺถา
ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.

เมื่อพระผู้มีพระภาค พระองค์ใด ประสูติ หมู่นกไม่สัญจรไป บัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรมอยู่.

ยสฺมิญฺจ ชายมานสฺมึ
วาตกฺขนฺโธ น วายติ[๓]
โส ทานิ ภควา สตฺถา
ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.

เมื่อพระผู้มีพระภาค พระองค์ใด ประสูติ กองลมย่อมไม่พัดฟุ้งไป บัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรมอยู่.

---

[๑] ฉ. สนฺทฺยุํ.

[๒] ฉ. อวีจคฺคิ, สี. อวีจิมคฺคิ.

[๓] สี. วาตคนฺโธ นวายถ.

ยสฺมิญฺจ ชายมานสฺมึ สพฺพรตนานิ โชติสุํ[1] โส ทานิ ภควา สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.	เมื่อพระผู้มีพระภาค พระองค์ใด ประสูติ แก้วทุกชนิดส่องแสงโชติช่วง พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรมอยู่.
ยสฺมิญฺจ ชายมานสฺมึ สตฺตาสุํ ปทวิกฺกมา โส ทานิ ภควา สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.	เมื่อพระผู้มีพระภาค พระองค์ใด ประสูติ ทรงย่างพระบาทก้าวไป ๗ ก้าว บัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นศาสดาผู้มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรมอยู่.
ชาตมตฺโตว[2] สมฺพุทฺโธ ทิสา สพฺพา วิโลกยิ วาจาสภิมุทีเรสิ เอสา พุทฺธาน ธมฺมตา.	พอพระสัมพุทธเจ้า ประสูติแล้วเท่านั้น ก็ทรงเหลียวแลดูทิศทั้งปวง ทรงเปล่งอาสภิวาจา นี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.
สํเวชยิตฺวา ชนตํ ถวิตฺวา โลกนายกํ สมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา ปกฺกามึ ปาจินามุโข.	เรายังหมู่ชนให้เกิดสังเวช ชมเชยพระผู้มีพระภาคผู้นำของโลก ถวายบังคมพระสัมพุทธเจ้าแล้ว บ่ายหน้ากลับไปทางทิศปราจีน.
เอกนวุเต อิโต กปฺเป ยํ พุทฺธมภิโถมยึ	ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เรา ชมเชยพระพุทธเจ้าใด ด้วยการ

---

[1] ฉ. โชตยุํ.

[2] ฉ. จ.

ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
โถมนาย อิทํ ผลํ.

ชมเชยนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการชมเชย.

อิโต นวุติกปฺปมฺหิ
สมฺมุขาถวิกวฺหโย
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๙๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่าสัมมุขาถวิกะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

ปฐวีทุนฺทุภิ นาม
เอกูนนวุติมฺหิโต
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘๙ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่าปฐวีทุนทุภิ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

อฏฺฐาสีติมฺหิโต กปฺเป
โอภาโส นาม ขตฺติโย
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘๘ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จอมกษัตริย์ มีพระนามว่าโอภาส ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

สตฺตาสีติมฺหิโต กปฺเป
สริตจฺเฉทนวฺหโย[๑]
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘๗ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่าสริตเฉทนะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

อคฺคินิพฺพาปโน นาม
กปฺปานํ ฉฬสีติยา
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘๖ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่าอัคคินิพพาปนะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

---

[๑] สี. สทินจฺเฉทนวฺหโย.

ราชา วาตสโม นาม
กปฺปานํ ปญฺจสีติยา
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘๕ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่า วาตสมะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

ราชา คติปจฺเฉทโน นาม
กปฺปานํ จุลฺลสีติยา
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่า คติปัจเฉทนะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

รตนปชฺชโล นาม
กปฺปานํ เตอสีติยา
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘๓ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่า รัตนปัชชละ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

ปทวิกฺกมโน นาม
กปฺปานํ เทฺวอสีติยา
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘๒ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่า ปทวิกกมนะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

ราชา วิโลกโน นาม
กปฺปานํ เอกสีติยา
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๘๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่า วิโลกนะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

คิรสาโรติ นาเมน
กปฺเปสีติมฺหิ ขตฺติโย

ในกัปที่ ๘๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่า

สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

คิรสาระ สมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีพลมาก.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ
พระพุทธศาสนาเราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อธิคตารหตฺโต ปน ภิกฺขูหิ "เกน ตฺวํ อาวุโส สํเวเคน อติทหโรว สมาโน ปพฺพชิโต"ติ ปุจฺฉิโต อตฺตโน ปพฺพชฺชานิมิตฺตกิตฺตนาปเทเสน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต.

แลท่านบรรลุพระอรหัตแล้วถูกภิกษุทั้งหลาย ถามว่า อาวุโส ท่านบวชแต่ยังหนุ่มนักทีเดียว เพราะความสังเวชอะไรดังนี้ เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผลโดยอ้างระบุถึงนิมิตที่ให้ออกบวช จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๗๓."ชิณฺณญฺจ ทิสฺวา ทุกฺขิตญฺจ พฺยาธิตํ
มตญฺจ ทิสฺวา คตมายุสงฺขยํ
ตโต อหํ นิกฺขมิตูน ปพฺพชึ
ปหาย[1] กามานิ มโนรมานี"ติ[2]
คาถํ อภาสิ.

๗๓. "เราเห็นคนแก่คนเจ็บหนัก และคนที่
ตาย ถึงอายุขัยแล้ว จึงละได้ซึ่ง
กามารมณ์ อันเป็นสิ่งรื่นรมย์ใจ
แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต" ดังนี้.

ตตฺถ **ชิณฺณนฺติ** ชราย อภิภูตํ, ขณฺฑิจฺจปาลิจฺจวลิตฺตจตาทีหิ สมงฺคีภูตํ. **ทุกฺขิตนฺติ** ทุกฺขปฺปตฺตํ.[3] **พฺยาธิตนฺติ** คิลานํ. เอตฺถ จ "**พฺยาธิตนฺ**"ติ วุตฺเตปิ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชิณฺณํ** ได้แก่คนที่ถูกชราครอบงำแล้ว คือผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยอาการมีฟันหักผมหงอกผิวหนังย่นเป็นต้น. บทว่า **ทุกฺขิตํ** คือคนที่

---

[1] สี. หิตฺวาน.

[2] ขุ. เถร. ๒๖/๒๑๐/๒๗๗.

[3] สี. ทุขิตนฺติ ทุกฺขิตํ ทุกฺขสญฺญุตฺตํ, ม. ทุขิตนฺติ ทุกฺขิตํ ทุกฺขสญฺณิตํ.

ทุกฺขปฺปตฺตภาโว สิทฺโธ, "**ทุกฺขิตนฺ**"ติ วจนํ ตสฺส พาฬฺหคิลานภาวปริทีปนตฺถํ. **มตนฺ**ติ กาลงฺกตํ. ยสฺมา กาลงฺกโต อายุโน ขยํ วยํ เภทํ[1] คโต นาม โหติ, ตสฺมา วุตฺตํ "**คตมายุสงฺขยนฺ**"ติ.

ถึงความลำบาก. บทว่า **พฺยาธิตํ** คือ คนเจ็บ อนึ่ง ในคำว่า ทุกฺขิตํ นี้ แม้เมื่อกล่าวว่า **พยาธิตํ** ก็สำเร็จความว่า ผู้ถึงความลำบาก คำว่า **ทุกฺขิตํ** ท่านกล่าวเพื่อแสดงว่าผู้นั้นเจ็บหนัก. บทว่า **มตํ** คือคนที่กระทำกาละแล้ว เพราะเหตุที่ผู้ทำกาละแล้วย่อมชื่อว่าผู้ถึงความสิ้นอายุ ความเสื่อมความทำลายอายุ ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า **ถึงอายุขัยแล้ว**.

ตสฺมา ชิณฺณพฺยาธิมตานํ ทิฏฺฐตฺตา, "อิเม ชราทโย นาม น อิเมสํเยว, อถ โข สพฺพสาธารณา, ตสฺมา อหมฺปิ ชราทิเก อนติวตฺโต"ติ สํวิคฺคตฺตา. **นิกฺขมิตูนา**ติ นิกฺขมิตฺวา, อยเมว วา ปาโฐ. ปพฺพชฺชาธิปฺปาเยน ฆรโต นิคฺคนฺตฺวา. **ปพฺพชินฺ**ติ สตฺถุ สาสเน ปพฺพชฺชํ อุปคโต.

เพราะเหตุที่เห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย เพราะสลดใจว่า ธรรมดาความแก่เป็นต้นเหล่านี้ มิได้มีแก่คนเหล่านี้เท่านั้น โดยที่แท้มีทั่วไปแก่คนทั้งปวง ถึงตัวเราก็ไม่พ้นความแก่เป็นต้นไปได้. บทว่า **นิกฺขมิตุนา** ได้แก่ ออกแล้ว. หรือปาฐะก็เช่นนี้แหละคือออกจากเรือนโดยประสงค์จะบวช. บทว่า **ปพฺพชึ** คือเข้าบรรพชาในศาสนาของพระศาสดา.

ปหาย กามานิ มโนรมานีติ อิฏฺฐกนฺตาทิภาวโต อวีตราคานํ มโน รเมนฺตีติ มโนรเม วตฺถุกาเม ปชหิตฺวา,

บาทคาถาว่า **ปหาย กามานิ มโนรมานิ** ความว่า ละวัตถุกามอันชื่อว่าน่ารื่นรมย์ใจ เพราะอรรถว่า ทำใจของผู้ที่

---

[1] อิ. ขยวยเภทํ.

ตปฺปฏิพทฺธสฺส ฉนฺทราคสฺส อริยมคฺเคน สมุจฺฉินฺทเนน นิรเปกฺขภาเวน ฉฑฺเฑตฺวาติ อตฺโถ. กามานํ ปหานกิตฺตนมุเขน เจตํ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิ. มาณวกาเล ปพฺพชิตตฺตา อิมสฺส เถรสฺส **มาณโว**เตฺวว สมญฺญา ชาตาติ.

มาณวตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

ยังไม่ปราศจากราคะรื่นรมย์ยินดีโดยที่มีอารมณ์น่าปรารถนาน่าใคร่เป็นต้น. หมายความว่า ละได้โดยมิได้มีความเพ่งเล็งด้วยการถอนฉันทราคะอันเนื่องด้วยวัตถุกามนั้น ด้วยอริยมรรคได้เด็ดขาด. ก็คำเป็นคาถานี้เป็นคำพยากรณ์อรหัตผลของพระเถระโดยระบุถึงการละกามทั้งหลายเป็นสำคัญ เพราะท่านบวชในกาลที่ยังหนุ่ม พระเถระนี้จึงเกิดสมัญญาว่า **มาณพ**นั่นเอง.

พรรณนาคาถาของพระมาณวเถระ
จบ.

๔. สุยามนฺตฺเถรคาถาวณฺณนา

กามจฺฉนฺโท จ พฺยาปาโทติ อายสฺมโต สุยามนฺตฺเถรสฺส[๑] คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล ธญฺญวตีนคเร พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต พฺราหฺมณสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ ปตฺวา พฺราหฺมณมนฺเต วาเจติ.

เตน จ สมเยน วิปสฺสี ภควา มหตา ภิกฺขุสํเฆน สทฺธึ ธญฺญวตีนครํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺโฐ โหติ. ตํ ทิสฺวา พฺราหฺมโณ ปสนฺนจิตฺโต อตฺตโน เคหํ เนตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ตสฺสูปริ ปุปฺผสนฺถารํ สนฺถริตฺวา อทาสิ, สตฺถริ ตตฺถ นิสินฺเน ปณีเตน อาหาเรน สนฺตปฺเปสิ, ภุตฺตาวึ จ ปุปฺผคนฺเธน ปูเชสิ. สตฺถา อนุโมทนํ วตฺวา ปกฺกามิ.

๔. พรรณนาคาถาของพระสุยามนเถระ

คาถาของท่านพระสุยามนเถระมีคำว่า **กามจฺฉนฺโท จ พฺยาปาโท** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในธัญญวดีนคร ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี เจริญวัยแล้วถึงความสำเร็จในพราหมณศิลปะจึงสอนมนต์พราหมณ์.

ก็สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี พร้อมกับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ยังเมืองธัญญวดี พราหมณ์เห็นพระผู้มีพระภาคแล้วมีจิตเลื่อมใส ทูลนิมนต์ไปยังนิเวศน์ของตน ตกแต่งอาสนะลาดด้วยเครื่องลาด คือดอกไม้บนอาสนะถวาย. เมื่อพระศาสดาทรงประทับนั่งบนอาสนะนั้นแล้วก็อังคาสให้อิ่มหนำด้วยอาหารอันประณีต และพอเสวยเสร็จแล้วก็บูชาด้วยดอกไม้ของหอม. พระศาสดาตรัสอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับ.

---

[๑] สี. สุยามตฺเถรสฺส.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เวสาลิยํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **สุยามโน**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต ติณฺณํ เวทานํ ปารคู ปรมนิสฺสมยุตฺโต[๑] หุตฺวา เคหวาสีนํ กามูปโภคํ ชิคุจฺฉิตฺวา ฌานนินฺโน ภควโต เวสาลิคมเน ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา ขุรคฺเคเยว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

"นคเร ธญฺญวติยา
อโหสึ พฺราหฺมโณ ตทา
ลกฺขเณ อิติหาเส จ
สนิฆณฺฑุสเกฏุเภ.
ปทโก เวยฺยากรโณ
นิมิตฺตโกวิโท อหํ
มนฺเต จ สิสฺเส วาเจสึ
ติณฺณํ เวทาน ปารคู.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก บำเพ็ญบุญอย่างอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์คนหนึ่งในกรุงเวสาลี ท่านมีนามว่า **สุยามนะ**. ท่านเจริญวัยแล้ว เรียนจบไตรเพท ประกอบด้วยนิสัยอันยิ่ง จึงเกลียดการอุปโภคกามของผู้ครองเรือน จึงน้อมไปในฌานได้ศรัทธาเมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังกรุงเวสาลีจึงออกบวช ได้บรรลุพระอรหัตในขณะปลายมีดโกนจดศีรษะทีเดียว. ด้วยเหตุนั้นท่านจึงกล่าว**ในอปทาน**ว่า :

"ในกาลนั้น เราเป็นพราหมณ์อยู่ในนครธัญญวดี รู้จบไตรเพท เป็นผู้เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์ เป็นผู้ฉลาด ในตำราทำนายนิมิต พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆัณฑุ และคัมภีร์เกฏุภะ บอกมนต์กะศิษย์ทั้งหลาย.

---

[๑] สี. ปรมรมณีโย, อิ. ปรมนิยมยุตฺโต, ก. ปรมนิยมสุตฺโต.

[๒] ขุ. อ. ๓๒/๑๒๘/๒๓๐.

ปญฺจ อุปฺปลหตฺถานิ
ปิฏฺฐิยํ ฐปิตานิ เม
อาหุตึ ยิฏฺฐุกาโมหํ
ปิตุมาตุสมาคเม.

เราวางดอกอุบล ๕ กำ ไว้บนหลัง เราประสงค์จะบวงสรวงบูชายัญในสมาคมบิดามารดา.

ตทา วิปสฺสี ภควา
ภิกฺขุสํฆปุรกฺขโต
โอภาเสนฺโต ทิสา สพฺพา
อาคจฺฉติ นราสโภ.

ในกาลนั้นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี ผู้ประเสริฐกว่านระ แวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ทรงยังทิศทั้งปวงให้สว่างไสวเสด็จมา.

อาสนํ ปญฺญเปตฺวาน
นิมนฺเตตฺวา มหามุนึ
สนฺถริตฺวาน ตํ ปุปฺผํ
อติเนสึ[1] สกํ ฆรํ.

เราปูลาดอาสนะแล้ว ลาดดอกอุบลนั้น แล้วนิมนต์พระมหามุนี นำมาสู่เรือนของตน.

ยํ เม อตฺถิ สเก เคเห
อามิสํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ
ตาหํ พุทฺธสฺส ปาทาสึ
ปสนฺโน เสหิ ปาณิภิ.

อามิสอันใดที่เราตระเตรียมไว้มีอยู่ในเรือนของตน เราเลื่อมใสได้ถวายอามิสนั้นแด่พระพุทธเจ้าด้วยมือทั้ง ๒ ของตน.

ภุตฺตาวีกาลมญฺญาย
เอกํ อตฺถํ อทาสหํ[2]
อนุโมทิตฺวาน สพฺพญฺญู
ปกฺกามิ อุตฺตรามุโข.

เราทราบเวลาที่พระผู้มีพระภาคเสวยแล้ว ได้ถวายดอกอุบลกำหนึ่ง พระสัพพัญญู ทรงอนุโมทนาแล้ว บ่ายพระพักตร์กลับไปยังทิศอุดร.

---

[1] ฉ. อภิเนสึ.

[2] ฉ. ปุปฺผหตฺถมทาสหํ.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป ยํ ปุปฺผมททึ ตทา ทุคฺคตึ นาภิชานามิ ปุปฺผทานสฺสิทํ ผลํ.	ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายดอกไม้ใดในกาลนั้น ด้วยการถวายดอกไม้นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายดอกไม้.
อนนฺตรํ อิโต กปฺเป ราชาหุ[1] วรทสฺสโน สตฺตรตนสมฺปนฺโน จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.	ในกัปลำดับต่อแต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราช พระนามว่า วรทัสสนะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.
อรหตฺตํ ปน ปตฺวา นีวรณปฺปหานกิตฺตนมุเขน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :	ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผลโดยระบุถึงการละนิวรณ์ได้เป็นสำคัญ จึงได้กล่าวคาถาว่า :
๗๔. "กามจฺฉนฺโท จ พฺยาปาโท ถีนมิทฺธญฺจ ภิกฺขุโน อุทฺธจฺจํ วิจิกิจฺฉา จ สพฺพโสว น วิชฺชตี"ติ[2] คาถํ อภาสิ.	๗๔. "ความพอใจในเบญจกามคุณ ความพยาบาท ความง่วงเหงาหาวนอน ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ และความสงสัย ย่อมไม่มีแก่ภิกษุโดยประการทั้งปวง" ดังนี้.

---

[1] ฉ. ราชาหุํ.

[2] ขุ. เถร. ๒๖/๒๑๑/๒๗๗.

ตตฺถ **กามจฺฉนฺโทติ** กาเมสุ ฉนฺโท, กาโม จ โส ฉนฺโท จาติปิ กามจฺฉนฺโท, กามราโค. อิธ ปน สพฺโพปิ ราโค กามจฺฉนฺโท อคฺคมคฺควชฺฌสฺสาปิ อธิปฺเปตตฺตา, เตนาห "**สพฺพโส น วิชฺชตี**"ติ.

บทว่า **กามจฺฉนฺโท** ในคาถานั้น ได้แก่ ความพอใจในกามทั้งหลาย ชื่อว่า กามฉันทะ เพราะอรรถว่าฉันทะนั้นด้วย คือกามด้วยดังนี้ก็มี ได้แก่กามราคะ (ความกำหนัดในกาม). ก็ราคะแม้ทุกชนิด ชื่อว่ากามฉันทะ เพราะในที่นี้ท่านประสงค์เอาราคะที่มรรคอันเลิศพึงฆ่า เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **สพฺพโส น วิชฺชติ** (ย่อมไม่มีโดยประการทั้งปวงเทียว).

สพฺเพปิ หิ เตภูมิกธมฺมา กามนียฏฺเฐน กามา, ตตฺถ ปวตฺโต ราโค กามจฺฉนฺโท, เตนาห ภควา "อารุปฺเป กามจฺฉนฺทนีวรณํ ปฏิจฺจ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจนีวรณํ อวิชฺชานีวรณํ อุปฺปชฺชตี"ติ.[1] พฺยาปชฺชติ จิตฺตํ ปูติภาวํ คจฺฉติ เอเตนาติ **พฺยาปาโท**, "อนตฺถํ เม อจรี"ติ[2] อาทินยปฺปวตฺโต อาฆาโต.

เพราะธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งหมด ชื่อว่ากาม เพราะอรรถว่าอันบุคคลพึงใคร่ ความกำหนัดที่เป็นไปในกามนั้น ชื่อว่ากามฉันทะ เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า อาศัยกามฉันทนิวรณ์ในอรูป ถีนมิทธนิวรณ์ อุทธัจจนิวรณ์ อวิชชานิวรณ์ จึงเกิดขึ้น. ชื่อว่า**พยาบาท** เพราะอรรถว่า เป็นเหตุให้จิตย่อมถึงผิด คือถึงความเป็นจิตเสีย. ได้แก่ความอาฆาตที่เป็นไปโดยนัยมีว่า "ผู้นั้นได้ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา" ดังนี้เป็นต้น.

---

[1] อภิ. ป. ๔๒/๓๕๐.

[2] อภิ. สํ. ๓๔/๒๗๔, อภิ. วิ. ๓๕/๔๙๐.

ถีนํ จิตฺตสฺส อกลฺยตา อนุสฺสาหสํหนนํ, มิทฺธํ กายสฺส อกลฺยตา อสตฺติวิฆาโต, ตทุภยมฺปิ ถีนญฺจ มิทฺธญฺจ **ถีนมิทฺธํ**, กิจฺจาหารปฏิปกฺขานํ เอกตาย เอกํ กตฺวา วุตฺตํ. อุทฺธตภาโว **อุทฺธจฺจํ**, เยน ธมฺเมน จิตฺตํ อุทฺธตํ โหติ อวูปสนฺตํ, โส เจตโส วิกฺเขโป อุทฺธจฺจํ. อุทฺธจฺจคฺคหเณเนว เจตฺถ กิจฺจาหารปฏิปกฺขานํ สมานตาย กุกฺกุจฺจมฺปิ คหิตเมวาติ ทฏฺฐพฺพํ. ตํ ปจฺฉานุตาปลกฺขณํ. โย หิ กตากตกุสลากุสลูปนิสฺสโย[1] วิปฺปฏิสาโร, ตํ กุกฺกุจฺจํ.

ความที่จิตเป็นไข้ ความหดหู่ไม่มีอุตสาหะ ชื่อว่าถีนะ ความที่กายไม่ควรแก่การงาน ชื่อว่ามิทธะ คือความไม่สามารถ ถีนะและมิทธะทั้งสองอย่างนั้น ชื่อว่า**ถีนมิทธะ** ท่านกล่าวรวมเป็นอันเดียวกัน เพราะเป็นข้าศึกต่อกิจจาหาร. ความฟุ้งซ่านชื่อว่า **อุทธัจจะ** จิตย่อมฟุ้งไป ย่อมไม่สงบด้วยธรรมใด ธรรมนั้นเป็นเครื่องทำจิตให้ฟุ้งซ่านไป ชื่อว่าอุทธัจจะ อนึ่ง ในที่นี้ แม้กุกกุจจะพึงเห็นว่าท่านถือเอาแล้วเทียว เพราะเสมอกันด้วยเป็นปฏิปักษ์ต่อกิจจาหาร ด้วยศัพท์ว่าอุทธัจจะนั่นเทียว กุกกุจจะนั้นมีลักษณะทำให้เดือดร้อนในภายหลังเป็นลักษณะ. ก็ความเดือดร้อนในภายหลังมีอันเข้าไปอาศัยกุศลและอกุศลที่ทำแล้วและมิได้กระทำอันใดซึ่งกุกกุจจะอันนั้น.

วิจิกิจฺฉาติ "เอวํ นุ โข. น นุ โข"ติ สํสยํ อาปชฺชติ.[2] ธมฺมสภาวํ วา วิจินนฺโต กิจฺฉติ กิลมติ เอตายาติ วิจิกิจฺฉา, พุทฺธาทิวตฺถุโก สํสโย. **สพฺพโส**ติ อนวเสสโต. **น วิชฺชตี**ติ นตฺถิ.

ชื่อว่า **วิจิกิจฉา** เพราะอรรถว่าย่อมถึงความสงสัยว่าจะเป็นอย่างนั้นหรือไม่เป็นอย่างนั้นดังนี้. หรือเพราะเป็นเหตุให้เลือกเฟ้นธรรมสภาพลังเลลำบากใจ.ความสงสัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเป็นวัตถุ.บทว่า

---

[1] สี. อกตกตกุสลากุสลํ นิสฺสาย โย.

[2] สี. สํสยาปตฺติ.

มคฺเคน สมุจฺฉินฺนตฺตา น อุปลพฺภติ. อิทญฺจ ปททฺวยํ ปจฺเจกํ โยเชตพฺพํ. อยํ เหตฺถ โยชนา :

สพฺพโส ความว่า โดยหาส่วนเหลือมิได้. บทว่า **น วิชฺชติ** ได้แก่ย่อมไม่มี คือย่อมไม่ได้ เพราะอันมรรคถอนขึ้นได้เด็ดขาดแล้ว. พึงประกอบบททั้ง ๒ นี้เฉพาะบทหนึ่ง. ในข้อนี้มีโยชนาดังนี้ :

ยสฺส ภิกฺขุโน เตน เตน อริยมคฺเคน สมุจฺฉินฺนตฺตา กามจฺฉนฺโท จ พฺยาปาโท จ ถีนมิทฺธญฺจ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจญฺจวิจิกิจฺฉา จ สพฺพโส น วิชฺชติ, ตสฺส น กิญฺจิ กรณียํ, กตสฺส วา ปติจโยติ อญฺญาปเทเสน อญฺญํ พฺยากโรติ. ปญฺจสุ หิ นีวรเณสุ มคฺเคน สมุจฺฉินฺเนสุ ตเทกฏฺฐตาย สพฺเพปิ กิเลสา สมุจฺฉินฺนาเยว โหนฺติ. เตนาห "สพฺเพ เต ภควนฺโต ปญฺจ นีวรเณ[1] ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส"ติ.[2]

ภิกษุใดไม่มีกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะ กุกกุจจะและวิจิกิจฉาโดยประการทั้งปวง เพราะอันถอนได้เด็ดขาด ด้วยอริยมรรคนั้น ๆ แล้ว สิ่งที่จะพึงกระทำอะไรของภิกษุนั้น ย่อมไม่มี พระเถระย่อมพยากรณ์พระอรหัตคุณ ด้วยการอ้างถึงอัญญคุณว่า กตสฺส วา ปติจโย ดังนี้ เพราะเมื่อถอนนิวรณ์ทั้ง ๕ ได้เด็ดขาด ด้วยมรรคแล้ว ก็ย่อมเป็นอันถอนกิเลสทั้งปวงได้นั่นเทียว เพราะอยู่ในที่เดียวกันกับนิวรณ์นั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่าละนิวรณ์ทั้ง ๕ อันเข้าไปทำใจให้เศร้าหมองได้ทั้งหมดแล้ว ดังนี้.

สุยามนตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสุยามนเถระ
จบ.

---

[1] สี. เตนาห ภควา ปญฺจนีวรเณ.

[2] ที. มหา. ๑๐/๙๙.

๕. สุสารทตฺเถรคาถาวณฺณนา

สาธุ สุวิหิตาน ทสฺสนนฺติ อายสฺมโต สุสารทตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิชฺชาปเทสุ นิปฺผตฺตึ คนฺตฺวา กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา ฆราวาสํ ปหาย ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส อรญฺญายตเน อสฺสมํ กาเรตฺวา วิหาสิ. อถ นํ อนุคฺคณฺหนฺโต ปทุมุตฺตโร ภควา ภิกฺขาจารเวลายํ อุปสงฺกมิ.

โส ทูรโตว ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา มธุรานิ ผลานิ ปกฺขิปิตฺวา อทาสิ. ภควา ตํ ปฏิคฺคเหตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา[1] ปกฺกามิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ธมฺมเสนาปติโน ญาติพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา มนฺทปญฺญตฺตา สุสารโทติ

๕. พรรณนาคาถาของพระสุสารทเถระ

คาถาท่านพระสุสารทเถระมีคำว่า **สาธุ สุวิหิตาน ทสฺสนํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า เมื่อครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ ท่านบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ถึงความสำเร็จในบทวิชาทั้งหลาย เห็นโทษในกามจึงละฆราวาส (การครองเรือน) ออกบวชเป็นดาบส สร้างอาศรมอยู่ในราวป่า ณ หิมวันตประเทศ ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ เมื่อทรงอนุเคราะห์ท่านจึงเสด็จเข้าไปหาในเวลาภิกษาจาร.

ท่านเห็นแต่ไกลเทียว มีใจเลื่อมใส จึงลุกขึ้นต้อนรับ รับบาตรใส่ผลไม้ที่มีรสหวานถวายพระผู้มีพระภาค ทรงรับผลไม้นั้นแล้วกระทำอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับ. ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ผู้เป็นญาติของพระธรรมเสนาบดีมีนามที่

---

[1] สี. วตฺวา.

คหิตนาโม อปรภาเค ธมฺมเสนาปติสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

พวกญาติตั้งให้ว่าสุสารทะ เพราะท่านมีปัญญาอ่อน ภายหลังฟังธรรมในสำนักของพระธรรมเสนาบดี ได้ศรัทธาจึงออกบวชเจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

“อชฺฌายโก มนฺตธโร
ติณฺณํ เวทาน ปารคู
หิมวนฺตสฺสาวิทูเร
วสามิ อสฺสเม อหํ.

“เรา(เป็นพราหมณ์)ผู้เล่าเรียน ทรงจำมนต์รู้จบไตรเพท อยู่ในอาศรมในที่ไม่ไกลภูเขาหิมวันต์.

อคฺคิหุตฺตญฺจ เม อตฺถิ
ปุณฺฑรีกผลานิ จ
ปุฏเก นิกฺขิปิตฺวาน
ทุมคฺเค ลคฺคิตํ มยา.

เครื่องบูชาไฟและเมล็ดบัวขาวของเรามีอยู่ เราใส่ไว้ในห่อแล้ว ห้อยไว้บนยอดไม้.

ปทุมุตฺตโร โลกวิทู
อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห
มมุทฺธริตุกาโม โส
ภิกฺขนฺโต มมุปาคมิ.

พระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลก สมควรรับเครื่องบูชา พระองค์ทรงประสงค์จะถอนเราขึ้น จึงเสด็จมาภิกขาเรา.

ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
ผลํ พุทฺธสฺสทาสหํ

เรามีจิตเลื่อมใสมีใจโสมนัส ได้ถวายเมล็ดบัว แด่พระพุทธเจ้า

---

[1] ขุ. อ ๓๒/๑๒๙/๒๓๑

ปีติสญฺชนโน[๑] มยฺหํ
ทิฏฺฐธมฺเม สุขาวโห.[๒]
สุวณฺณวณฺโณ สมฺพุทฺโธ
อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห
อนฺตลิกฺเข ฐิโต สตฺถา
อิมํ คาถํ อภาสถ.

พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระฉวีวรรณดังทองคำ สมควรรับเครื่องบูชา ทรงยังปีติให้เกิดแก่เรา ทรงนำสุขมาให้ในปัจจุบัน ประทับยืนอยู่ในอากาศ ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า.

อิมินา ผลทาเนน
เจตนาปณิธีหิ จ
กปฺปานํ สตสหสฺสํ
ทุคฺคตึ นูปปชฺชติ.[๓]

ด้วยการถวายเมล็ดบัวนี้ และด้วยการตั้งเจตนาไว้ ผู้นี้จะไม่เข้าถึงทุคติเลย ตลอดแสนกัป.

เตเนว สุกฺกมูเลน
อนุภุตฺวาน สมฺปทา
ปตฺโตมฺหิ อจลํ ฐานํ
หิตฺวา ชยปราชยํ.

ด้วยกุศลมูลนั้นนั่นแล เราได้เสวยสมบัติแล้ว ละความชนะและความแพ้ บรรลุถึงฐานะอันไม่หวั่นไหว.

อิโต สตฺตกปฺปสเต[๔]
ราชา อาสึ สุมงฺคโล
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๗๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชมีพระนามว่าสุมังคละ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

---

[๑] ฉ. วิตฺติสญฺชนโน.

[๒] ฉ. ทิฏฺฐธมฺมสุขาวโห.

[๓] ฉ. นุปฺปชฺชสิ.

[๔] ฉ. สตฺตสเต กปฺเป.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สปฺปุริสูปนิสฺสยานิสํสกิตฺตนาปเทเสน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

๗๕. "สาธุ สุวิหิตาน ทสฺสนํ
กงฺขา ฉิชฺชติ พุทฺธิ วฑฺฒติ
พาลมฺปิ กโรนฺติ ปณฺฑิตํ
ตสฺมา สาธุ สตํ สมาคโม"ติ.[1]
คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **สาธูติ** สุนฺทรํ, ภทฺทกนฺติ อตฺโถ. **สุวิหิตาน ทสฺสนนฺติ** สุวิหิตานํ ทสฺสนํ. คาถาสุขตฺถํ อนุสฺวารโลโป[2] กโต. สีลาทิคุเณหิ สุสํวิหิตตฺตภาวานํ ปรานุทฺทยาย สุฏฺฐุ วิหิตธมฺมเทสนานํ อริยานํ ทสฺสนํ สาธูติ โยชนา.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผลโดยอ้างถึงการระบุถึงอานิสงส์ แห่งการเข้าอยู่อาศัยสัตบุรุษ จึงได้ภาษิตคาถานี้ว่า :

๗๕. "การเห็นสัตบุรุษทั้งหลาย ผู้เพียบพร้อมด้วยสีลาทิคุณ ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ เป็นเหตุตัดความสงสัยเสียได้ ทำความรู้ให้เจริญงอกงาม สัตบุรุษทั้งหลายย่อมกระทำพาลชนให้เป็นบัณฑิตได้ เพราะฉะนั้น การสมาคมกับสัตบุรุษจึงยังประโยชน์ให้สำเร็จ".

บทว่า **สาธุ** ในคาถานั้น ความว่างาม อธิบายว่าเจริญ. สองบทว่า **สุวิหิตาน ทสฺสนํ** ได้แก่การเห็นท่านสัตบุรุษผู้เพียบพร้อมดีแล้ว เพื่อสะดวกต่อการประพันธ์คาถา ท่านจึงทำการลบอักษรที่ติดตามมาเสีย. ประกอบความว่า

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๑๒/๒๗๗.

[2] สี. อนุสฺสารโลโป.

“ทสฺสนนฺ”ติ นิทสฺสนมตฺตํ ทฏฺฐพฺพํ สวนาทีนมฺปิ พหุการตฺตา. วุตฺตํ เหตํ ภควตา :

การเห็นพระอริยะทั้งหลายผู้มีอัตภาพอันเพียบพร้อมด้วยสีลาทิคุณเป็นอันดี ผู้มีธรรมเทศนาอันตั้งไว้ด้วยดี ด้วยความเอ็นดูต่อผู้อื่น เป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ. บทว่า ทสฺสนํ พึงเห็นว่าเพียงเป็นตัวอย่าง เพราะแม้การฟังเป็นต้นเป็นสิ่งที่มีอุปการะมาก. สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

เย เต ภิกฺขู สีลสมฺปนฺนา สมาธิสมฺปนฺนา ปญฺญาสมฺปนฺนา วิมุตฺติสมฺปนฺนา วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปนฺนา โอวาทกา วิญฺญาปกา สนฺทสฺสกา สมาทปกา สมุตฺเตชกา สมฺปหํสกา อลํสมกฺขาตาโร สทฺธมฺมสฺส, ทสฺสนมฺปาหํ ภิกฺขเว เตสํ ภิกฺขูนํ พหูปการํ[๑] วทามิ, สวนํ. อุปสงฺกมนํ. ปยิรูปาสนํ. อนุสฺสรณํ. อนุปพฺพชฺชมฺปาหํ ภิกฺขเว เตสํ ภิกฺขูนํ พหูปการํ วทามี”ติ.[๒]

ภิกษุเหล่านั้นเหล่าใด สมบูรณ์ด้วยศีล สมบูรณ์ด้วยสมาธิ สมบูรณ์ด้วยปัญญา สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะผู้ทำโอวาท ผู้ประกาศให้ทราบ ผู้ชี้แจง ผู้ชักชวน ผู้ทำให้อาจหาญ ผู้ทำให้ร่าเริง เพียงพอที่จะกล่าวสัทธรรม ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าแม้การเห็น การฟัง การเข้าหา การเข้าไปนั่งใกล้ การระลึกถึงเนือง ๆ ว่ามีอุปการะมากแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวแม้การบวชตามว่ามีอุปการะมากแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น.

ทสฺสนมูลกตฺตา วา อิตเรสํ ทสฺสนเมเวตฺถ วุตฺตํ, **กงฺขา ฉิชฺชตี**ติอาทิ

อีกประการหนึ่ง ในเรื่องนี้ท่านกล่าวการเห็นของภิกษุนอกนี้นั่นแหละ

---

[๑] สี. พหุการํ.

[๒] ขุ. อิติ. ๒๕/๓๑๑, ๓๑๔.

ตตฺถ[๑] การณวจนํ. ตาทิสานํ หิ กลฺยาณมิตฺตานํ ทสฺสเน สติ วิญฺญุชาติโก อตฺถกาโม กุลปุตฺโต เต อุปสงฺกมติ ปยิรุปาสติ, "กึ ภนฺเต กุสลํ, กึ อกุสลนฺ"ติอาทินา[๒] ปญฺหํ ปุจฺฉติ, เต จสฺส อเนกวิหิเตสุ กงฺขาฏฺฐานีเยสุ กงฺขํ ปฏิวิโนเทนฺติ, เตน วุตฺตํ "กงฺขา ฉิชฺชตี"ติ.

เพราะมีทัสสนะเป็นมูลเหตุ, สองบทว่า **กงฺขา ฉิชฺชติ** เป็นต้น เป็นคำกล่าวถึงเหตุในคาถานั้น. ก็เมื่อการเห็นกัลยาณมิตรเช่นนั้นมีอยู่ กุลบุตรผู้ต้องการประโยชน์มีชาติแห่งวิญญูชน ย่อมเข้าไปหา ย่อมเข้าไปนั่งใกล้กัลยาณมิตรเหล่านั้น ย่อมถามปัญหาด้วยคำมีอาทิว่า "ท่านผู้เจริญ อะไรคือกุศล อะไรคืออกุศล" ดังนี้ และกัลยาณมิตรเหล่านั้นย่อมจะบรรเทาความสงสัยในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างมิใช่น้อย แก่กุลบุตรนั้น ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ย่อมตัด ความสงสัยเสียได้" ดังนี้.

ยสฺมา จ เต ธมฺมเทสนาย เตสํ กงฺขํ ปฏิวิโนเทตฺวา ปุพฺพภาเค กมฺมปถสมฺมาทิฏฺฐึ วิปสฺสนาสมฺมาทิฏฺฐึ จ อุปฺปาเทนฺติ, ตสฺมา เตสํ **พุทฺธิ วฑฺฒติ**. ยทา ปน เต วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌนฺติ, ตทา โสฬสวตฺถุกา อฏฺฐวตฺถุกา จ วิจิกิจฺฉา ฉิชฺชติ สมุจฺฉิชฺชติ, นิปฺปริยาเยน ปญฺญา พุทฺธิ วฑฺฒติ.

ก็เพราะเหตุที่กัลยาณมิตรเหล่านั้นบรรเทาความสงสัยของกุลบุตรเหล่านั้น ด้วยธรรมเทศนา ย่อมมีความเห็นชอบในกรรมบถ และความเห็นชอบในวิปัสสนาให้เกิดขึ้นในตอนต้น เพราะเหตุนั้น **ปัญญา**ของกุลบุตรเหล่านั้น**ย่อมเจริญ**. อนึ่ง เมื่อใดกุลบุตรเหล่านั้นเจริญวิปัสสนาแล้วแทงตลอดสัจจะทั้งหลายได้ เมื่อนั้นความเคลือบแคลงสงสัยอันมีวัตถุ

---

[๑] สี. ทสฺสนเมเวตํ วุตฺตํ ตํ โข วิชฺชตีติอาทิ. ตตฺถ.

[๒] ม. อุ. ๑๔/๓๘๔

๑๖ และมีวัตถุ ๘ ย่อมขาดไป คือย่อมเด็ดขาดไป ปัญญาคือความรู้ย่อมเจริญโดยนิปปริยาย.

พาลฺยสมติกฺกมนโต เต ปณฺฑิตา โหนฺติ. โส เตหิ พุทฺธึ วฑฺเฒติ, **พาลมฺปิ กโรนฺติ ปณฺฑิตนฺ**ติ. **ตสฺมา**ติอาทิ นิคมนํ, ยสฺมา สาธูนํ ทสฺสนํ วุตฺตนเยน กงฺขา ฉิชฺชติ พุทฺธิ วฑฺฒติ, เต พาลํ ปณฺฑิตํ กโรนฺติ, ตสฺมา เตน การเณน **สาธุ** สุนฺทรํ **สตํ** สปฺปุริสานํ อริยานํ **สมาคโม**, เตหิ สโมธานํ สมฺมา วฑฺฒนนฺติ อตฺโถ.

กุลบุตรเหล่านั้น ย่อมเป็นผู้ฉลาดขึ้นเพราะก้าวล่วงความเป็นคนโง่เสียได้ กุลบุตรนั้นย่อมยังปัญญาให้เจริญได้ด้วยเหตุเหล่านั้น. หลายบทว่า **พาลมฺปิ กโรนฺติ ปณฺฑิตํ ตสฺมา** เป็นต้น เป็นคำนิคม, เพราะการเห็นคนดีทั้งหลายความสงสัยย่อมขาดไป ความรู้ย่อมเจริญโดยนัยที่กล่าวแล้ว กัลยาณมิตรเหล่านั้นย่อมกระทำคนโง่ให้เป็นบัณฑิตได้ ฉะนั้น คือเพราะเหตุนั้นการสมาคมด้วยสัตบุรุษคือพระอริยะทั้งหลาย ยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือเป็นความดี อธิบายว่า ความเจริญโดยชอบย่อมมีการตั้งลงด้วยเหตุเหล่านั้น.

สุสารทตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสุสารทเถระ
จบ.

๖. ปิยญฺชหตฺเถรคาถา-วณฺณนา

อุปฺปตนฺเตสุ นิปเตติ อายสฺมโต ปิยญฺชหตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล หิมวนฺเต รุกฺขเทวตา หุตฺวา ปพฺพตนฺตเร วสนฺโต เทวตาสมาคเมสุ อปฺปานุภาวตาย ปริสปริยนฺเต ฐตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา สตฺถริ ปฏิลทฺธสทฺโธ เอกทิวสํ สุวิสุทฺธํ รมณียํ คงฺคาย ปุลินปฺปเทสํ ทิสฺวา สตฺถุ คุเณ อนุสฺสริ “อิโตปิ สุวิสุทฺธา สตฺถุ คุณา อนนฺตา อปริเมยฺยา จา”ติ.

เอวํ โส สตฺถุ คุเณ อารพฺภ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เวสาลิยํ ลิจฺฉวิราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ยุทฺธโสณฺโฑ

๖. พรรณนาคาถาของพระปิยัญชหเถระ

คาถาของท่านพระปิยัญชหเถระมีคำว่า **อุปฺปตนฺเตสุ นิปเต** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เป็นรุกขเทวดาอยู่ในป่าหิมวันต์ อยู่ที่ระหว่างภูเขาครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาค พระนามว่าวิปัสสี ยืนฟังธรรมอยู่ในที่สุดแห่งบริษัทเพราะความที่ตนมีอานุภาพน้อยในสมาคมแห่งเทวดา ได้ศรัทธาในพระศาสดา วันหนึ่งเห็นประเทศที่เป็นเนินที่กลางแม่น้ำคงคา สะอาดสะอ้านน่ารื่นรมย์ จึงระลึกได้ถึงพระคุณของพระศาสดาว่า พระคุณของพระศาสดาบริสุทธิ์ดีและหาปริมาณมิได้ แม้ยิ่งกว่าที่นี้.

ท่านมีจิตเลื่อมใสปรารภพระคุณของพระศาสดา ด้วยอาการอย่างนี้ ด้วยบุญกรรมนั้นเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในราชตระกูลลิจฉวี ณ กรุง

อปราชิตสงฺคาโม อมิตฺตานํ ปิยหานิกรเณน **ปิยญฺชโหติ** ปญฺญายิตฺถ. โส สตฺถุ เวสาลิคมเน ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา อรญฺเญ วสมาโน วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

"ปพฺพเต หิมวนฺตมฺหิ
วสามิ ปพฺพตนฺตเร
ปุฬินํ โสภนํ ทิสฺวา
พุทฺธเสฏฺฐํ อนุสฺสรึ.

ญาเณ อุปนิธํ[2] นตฺถิ
สงฺคามํ[3] นตฺถิ สตฺถุโน
สพฺพธมฺมํ อภิญฺญาย
ญาเณน อธิมุจฺจติ.

นโม เต ปุริสาชญฺญ
นโม เต ปุริสุตฺตม
ญาเณน เต สโม นตฺถิ
ยาวตา ญาณมุตฺตมํ.

เวสาลี เจริญวัยแล้ว เป็นนักรบไม่เคยแพ้สงคราม จึงปรากฏนามว่า **ปิยัญชหะ** เพราะทำพวกอมิตรให้เสื่อมความรัก. ท่านได้ศรัทธาเมื่อครั้งพระศาสดาเสด็จไปยังกรุงเวสาลี จึงออกบวชอยู่ในป่าเจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้นท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"เราอยู่ในระหว่างภูเขา ใกล้ภูเขาหิมวันต์ ได้เห็นกองทรายอันงาม แล้วระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

ไม่มีอะไรเปรียบได้ ในพระญาณ สงครามไม่มีแก่พระศาสดา พระศาสดาทรงรู้ทั่วถึงธรรมทั้งปวงแล้ว ทรงน้อมไป(หลุดพ้น)ด้วยญาณ.

ขอนอบน้อมแด่พระองค์ บุรุษอาชาไนย ขอนอบน้อมแด่พระองค์อุดมบุรุษ ไม่มีใครเสมอด้วยพระญาณ.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๓๐/๒๓๒.

[2] ฉ. อุปนิธา.

[3] ฉ. สงฺขารํ, สี. สงฺขาตํ.

ญาเณ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
กปฺปํ สคฺคมฺหิ โมทหํ
อวเสเสสุ กปฺเปสุ
กุสลํ กริตํ[1] มยา.

เรายังจิตให้เลื่อมใสในพระญาณแล้ว บันเทิงอยู่ในสวรรค์ตลอดกัป ในกัปทั้งหลายที่เหลือ เราทำกุศล.

เอกนวุติโต กปฺเป
ยํ สญฺญมลภึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ญาณสญฺญายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้สัญญาใดในกาลนั้น ด้วยสัญญานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งสัญญาในพระญาณ.

อิโต เตสตฺตติกปฺเป[2]
เอโก ปุฬินปุปฺผิโย
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๗๓ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง มีนามว่า ปุฬินปุปผิยะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา[3] "อนฺธปุถุชฺชนานํ ปฏิปตฺติโต วิธุรา อริยานํ ปฏิปตฺตี"ติ อิมสฺส อตฺถสฺส ทสฺสนวเสน[4] อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผลด้วยสามารถแห่งการแสดงอรรถนี้ว่า การปฏิบัติของพระอริยะประเสริฐกว่าการปฏิบัติของอันธปุถุชน ดังนี้จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

---

[1] ฉ. จริตํ.
[2] ฉ. สตฺตติกปฺปมฺหิ.
[3] สี. ปตฺวา เถโร.
[4] สี. ทสฺสนวเสน อนวเสเสน.

๗๖. "อุปฺปตนฺเตสุ นิปเต
นิปตนฺเตสุ อุปฺปเต
วเส อวสมาเนสุ
รมมาเนสุ โน รเม"ติ[1]

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **อุปฺปตนฺเตสู**ติ อุณฺณมนฺเตสุ, สตฺเตสุ มานุทฺธจฺจถมฺภสารมฺภาทีหิ อตฺตุกฺกํสเนน อนุปสนฺเตสุ. **นิปเต**ติ นเมยฺย, เตสญฺเญว ปาปธมฺมานํ ปริวชฺชเนน[2] นิวาตวุตฺติ ภเวยฺย. **นิปตนฺเตสู**ติ โอกมนฺเตสุ, หีนาธิมุตฺติกตาย โกสชฺเชน จ คุณโต นิหียมาเนสุ. **อุปฺปเต**ติ อุณฺณเมยฺย, ปณีตาธิมุตฺติกตาย วีริยารมฺเภน จ คุณโต อุสฺสุกฺเกยฺย.[3]

๗๖. "เมื่อผู้อื่นยกตน ควรถ่อมตน เมื่อผู้อื่นตกต่ำ ควรยกตนขึ้น เมื่อผู้อื่นไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ควรประพฤติพรหมจรรย์ เมื่อผู้อื่นยินดีในกามคุณ ไม่ควรยินดีในกามคุณ" ดังนี้.

ในคาถานั้น บทว่า **อุปฺปตนฺเตสุ** ความว่า ยกตนขึ้น คือเมื่อสัตว์ทั้งหลายไม่เข้าไปสงบ เพราะการยกตนด้วยมานะ อุทธัจจะถัมภะและสารัมภะเป็นต้น.บทว่า **นิปเต** ความว่า พึงนอบน้อม คือพึงมีความประพฤติถ่อมตนด้วยการเว้นบาปธรรมเหล่านั้นนั่นแหละเสีย. บทว่า **นิปตนฺเตสุ** ความว่า ก้าวลง, คือเสื่อมลงจากคุณ เพราะมีอธิมุตติเลวและเพราะความเกียจคร้าน. บทว่า **อุปฺปเต** ความว่า พึงยกขึ้น, คือพึงขวนขวายบากบั่นโดยคุณ ด้วยความมีอธิมุตติอันประณีต และด้วยการปรารภความเพียร.

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๑๓/๒๗๗.

[2] สี. ปริวิวชฺชเนน.

[3] สี. คุณโต อุปฺปเตยฺย อุกฺกํเสยฺย.

อถ วา **อุปฺปตนฺเตสูติ** อุฏฺฐหนฺเตสุ, กิเลสเสสุ ปริยุฏฺฐานวเสน สีสํ อุกฺขิปนฺเตสุ. **นิปเตติ** ปฏิสงฺขานพเลน① ยถา เต น อุปฺปชฺชนฺติ, ตถา อนุรูปปจฺจเวกฺขณาย นิปเตยฺย, วิกฺขมฺเภยฺย เจว สมุจฺฉินฺเทยฺย จ. **นิปตนฺเตสูติ** ปริปตนฺเตสุ, อโยนิโส-มนสิกาเรสุ วีริยาปโยคมนฺทตาย วา ยถารทฺเธสุ สมถวิปสฺสนาธมฺเมสุ หายมาเนสุ.

อีกนัยหนึ่ง บทว่า **อุปฺปตนฺเตสุ** ความว่า ตั้งขึ้น คือยกศีรษะขึ้นจากความกลุ้มรุมในเพราะกิเลสทั้งหลายเสีย. บทว่า **นิปเต** ความว่า กิเลสเหล่านั้นไม่เกิดขึ้นด้วยประการใด พึงทำให้ตกไป คือพึงข่มด้วยพึงถอนขึ้นด้วย ด้วยการพิจารณาอันสมควรด้วยประการนั้น ด้วยกำลังแห่งการพิจารณา. บทว่า **นิปตนฺเตสุ** ความว่า ตกไปอยู่โดยรอบ. คือเมื่อธรรมคือสมถะและวิปัสสนาตามที่ปรารภไว้อย่างไร เสื่อมไปเพราะอโยนิโสมนสิการหรือเพราะมีประโยคคือความเพียรอ่อน.

อุปฺปเตติ โยนิโสมนสิกาเรน วีริยารมฺภ-สมฺปทาย จ เต อุปฺปชฺชาเปยฺย อุปฺปาเทยฺย วฑฺเฒยฺย จ.

บทว่า **อุปฺปเต** ความว่า พึงให้สมถะและวิปัสสนาเหล่านั้นตั้งขึ้น คือพึงให้เกิดขึ้นและให้เจริญขึ้น ด้วยโยนิโส-มนสิการ และด้วยความถึงพร้อมด้วยความปรารภความเพียร.

วเส อวสมาเนสูติ สตฺเตสุ มคฺคพฺรหฺม-จริยวาสํ อริยวาสญฺจ อวสนฺเตสุ สยํ ตํ วาสํ วเสยฺยาติ, อริเยสุ, วา กิเลสวาสํ ทุติยกวาสํ อวสนฺเตสุ เยน วาเสน เต อวสมานา นาม โหนฺติ, สยํ ตถา วเส.

สองบทว่า **วเส อวสมาเนสุ** ความว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลาย ไม่อยู่ด้วยมรรค-พรหมจรรย์ หรืออยู่ด้วยอริยวาส ก็พึงอยู่ด้วยการอยู่ด้วยมรรคพรหมจริยวาสและอริยวาสด้วยตนเอง. หรือในเมื่ออริยวาสทั้งหลาย ที่(เขา)ไม่อบรมอยู่

---

① โป. สี. ปฏิสงฺขานวเสน.

	อันเป็นการอยู่ด้วยกิเลสก็ตาม เป็นการอยู่ทั้ง ๒ อย่างก็ตาม. ด้วยการอันใด การอยู่เหล่านั้นชื่อว่าอวสมานา พึงอยู่เช่นนั้นด้วยเสียเอง.
รมมาเนสุ โน รเมติ สตฺเตสุ กามคุณรติยา กิเลสรติยา รมนฺเตสุ สยํ ตถา โน รเม น รเมยฺย, อริเยสุ วา นิรามิสาย ฌานาทิรติยา[๑] รมมาเนสุ สยมฺปิ ตถา รเม, ตโต อญฺญถา ปน กทาจิปิ โน รเม นาภิรเมยฺย วาติ อตฺโถ.	บาทคาถาว่า **รมมาเนสุ โน รเม** ความว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายยินดีอยู่ด้วยความยินดี ด้วยกามคุณอันเป็นความยินดีเพราะกิเลส ก็อย่ายินดีคือไม่ควรยินดีเช่นนั้นเสียเอง, หรือเมื่อพระอริยะทั้งหลายยินดีอยู่ด้วยความยินดีในฌานเป็นต้นอันหาอามิสมิได้ ก็พึงยินดีเช่นนั้นแม้ด้วยตนเอง อธิบายว่าไม่ควรยินดีหรือไม่ควรอภิรมย์แม้ในกาลบางครั้ง โดยประการอื่น จากความยินดีด้วยฌานเป็นต้นนั้น.
ปิยญฺชหตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.	พรรณนาคาถาของพระปิยัญชหเถระ จบ.

---

[๑] อิ. ฌานาภิรติยา.

๗. หตฺถาโรหปุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา

อิทํ ปุเร จิตฺตมจาริ จาริกนฺติ อายสฺมโต หตฺถาโรหปุตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ ภิกฺขุสํฆปริวุตํ วิหารโต นิกฺขนฺตํ[1] ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต ปุปฺเผหิ ปูชํ กตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

๗. พรรณนาคาถาของพระหัตถาโรหปุตตเถระ

คาถาของท่านพระหัตถาโรหปุตตเถระ มีคำว่า **อิทํ ปุเร จิตฺตมจาริ จาริกํ** ดังนี้เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระนั้นได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สร้างสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า วิปัสสี มาบังเกิดในเรือนแห่งสกุล รู้เดียงสาแล้ว วันหนึ่งเห็นพระศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จออกจากพระวิหาร มีจิตเลื่อมใส กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ทั้งหลาย นมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ หตฺถาโรหกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต หตฺถิสิปฺเป นิปฺผตฺตึ อคมาสิ. โส เอกทิวสํ หตฺถึ สิกฺขาเปนฺโต นทีตีรํ คนฺตฺวา เหตุสมฺปตฺติยา โจทิยมาโน “กึ มยฺหํ อิมินา หตฺถิทมเนน, อตฺตานํ

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลควาญช้างในกรุงสาวัตถี รู้ความแล้วถึงความสำเร็จในศิลปะช้าง. ในวันหนึ่งท่านฝึกช้างอยู่ไปยังฝั่งแม่น้ำอันเหตุสมบัติตักเตือนแล้ว คิดว่า เราจะต้องการอะไรด้วยการฝึกช้าง

---

[1] อิ. นิกฺขมนฺตํ.

ทมนเมว[๑] วรนฺ"ติ จินฺเตตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวาว จริยานุกูลํ กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต จิรปริจเยน กมฺมฏฺฐานโต พหิทฺธา วิธาวนฺตํ จิตฺตํ เฉโก หตฺถาจริโย วิย องฺกุเสน จณฺฑมตฺตวรวารณํ[๒] ปฏิสงฺขานองฺกุเสน นิคฺคณฺหนฺโต :

(๗๗.“อิทํ ปุเร จิตฺตมจาริ จาริกํ[๓]
เยนิจฺฉกํ ยตฺถกามํ ยถาสุขํ
ตทชฺชหํ นิคฺคหิสฺสามิ โยนิโส
หตฺถึ ปภินฺนํ วิย องฺกุสคฺคาโห”ติ).

คาถํ อภาสิ.

นี้ การฝึกตนเท่านั้นประเสริฐกว่า จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ฟังธรรมแล้วได้ศรัทธาจึงออกบวชเทียว รับกรรมฐานที่เหมาะแก่จริต กระทำกรรมในวิปัสสนา ข่มจิตที่แล่นไปอยู่ในภายนอกจากกรรมฐานด้วยความสั่งสมมาเป็นเวลานานด้วยขอคือปฏิสังขารประดุจดังนายหัตถาจารย์ผู้ฉลาดข่มช้างผู้ดุร้ายซับมันด้วยขอ ได้ภาษิตพระคาถาว่า :

(๗๗.“แต่ก่อนจิตนี้เคยเที่ยวไปในอารมณ์
ต่าง ๆ ตามความปรารถนา ตาม
ความต้องการ ตามความสบาย
วันนี้เราจักข่มจิตนั้น โดยอุบาย
อันชอบ เหมือนนายควาญช้าง
ผู้ฉลาด ข่มขี่ช้างผู้ซับมันไว้ได้
ด้วยขอ ฉะนั้น)”.

๗๗. ตตฺถ **อิทนฺ**ติ วุจฺจมานสฺส จิตฺตสฺส อตฺตปจฺจกฺขตาย วุตฺตํ. **ปุเร**ติ นิคฺคหกาลโต (๔) ปุพฺเพ. **อจารี**ติ วิจริ, อนวฏฺฐิตตาย นานารมฺมเณสุ

๗๗. ในคาถานั้น บทว่า **อิทํ** ท่านกล่าวเพราะจิตที่กำลังกล่าวอยู่เห็นประจักษ์กับตนเอง. บทว่า **ปุเร** ความว่า ในกาลก่อนจากเวลาที่ข่ม. บทว่า **อจาริ**

---

[๑] สี. อตฺตทมนเมว.

[๒] สี. ปภินฺนมทมตฺตวรวารณํ.

[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๒๑๔/๒๗๗.

[๔] อิ. เอตฺถนฺตเร ปฏฺฐายา"ติ ปาโฐ ทิสฺสติ.

ปริพฺภมิ. **จาริกนฺติ** ยถากามจริยํ. เตนาห "**เยนิจฺฉกํ ยตฺถกามํ ยถาสุขนฺ**"ติ. **ตนฺติ** ตํ จิตฺตํ. **อชฺชาติ** เอตรหิ. **นิคฺคเหสฺสามีติ** นิคฺคณฺหิสฺสามิ, นิพฺพิเสวนํ กริสฺสามิ. **โยนิโสติ** อุปาเยน. ยถา กึ[1] **หตฺถึ ปภินฺนํ วิย องฺกุสคฺคโห.** อิทํ วุตฺตํ โหติ :

แปลว่า เที่ยวพล่านไป, คือหมุนไปในอารมณ์ต่าง ๆ เพราะความที่จิตนั้นไม่ตั้งมั่น. บทว่า **จาริกํ** ความว่า เที่ยวไปตามความปรารถนา. เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า "**เยนิจฺฉกํ ยตฺถกามํ ยถาสุขํ**". บทว่า **ตํ** (โยค) ตํ จิตฺตํ (จิตนั้น). บทว่า **อชฺช** ได้แก่ในขณะนี้. บทว่า **นิคฺคเหสฺสามิ** ความว่า เราจักข่ม คือ จักกระทำให้มีการเสพผิดออกแล้ว. บทว่า **โยนิโส** ความว่า โดยอุบาย ถามว่า เหมือนอย่างอะไร ตอบว่า **เหมือนควาญช้างข่มช้างซับมัน** ฉะนั้น ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า :

อิทํ มม จิตฺตํ นาม อิโต ปุพฺเพ รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ เยน เยน รมิตุํ อิจฺฉติ, ตสฺส ตสฺส วเสน เยนิจฺฉกํ, ยตฺถ ยตฺถ จสฺส กาโม, ตสฺส ตสฺส วเสน ยตฺถกามํ, ยถา ยถา วิจรนฺตสฺส สุขํ โหติ, ตเถว จรณโต ยถาสุขํ ทีฆรตฺตํ จาริกํ อจริ, ตํ อชฺชปาหํ ภินฺนมทมตฺตหตฺถึ หตฺถาจริยสงฺขาโต เฉโก องฺกุสคฺคโห องฺกุเสน วิย โยนิโสมนสิกาเรน นิคฺคเหสฺสามิ, นาสฺส

ธรรมดาจิตของเรานี้แต่ก่อนได้เที่ยวจาริกไปในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปารมณ์เป็นต้น ตามที่ต้องการ ด้วยอำนาจอารมณ์ที่ตนยินดี ชื่อว่าตามความปรารถนาด้วยอำนาจอารมณ์ที่ตนต้องการ ชื่อว่าตามความสบายเพราะเที่ยวไปโดยประการที่จะมีความสุขนั่นเอง. แม้ในวันนี้เราก็จักข่มจิตนั้นโดยโยนิโสมนสิการ ประดุจนายควาญช้างผู้ฉลาด กล่าวคือนายหัตถาจารย์ฝึกช้างผู้ตกมันแล้วด้วยขอ ฉะนั้น,

---

[1] สี. ม. ยถาติ.

วีติกฺกมิตุํ ทสฺสามีติ. เอวํ วทนฺโต เอว จ เถโร วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ สจฺฉากาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

คือเราจักไม่ให้ก้าวล่วงไปแห่งจิตนั้น ดังนี้ ก็พระเถระเมื่อกล่าวอยู่อย่างนี้ เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สุวณฺณวณฺโณ ภควา[2]
วิปสฺสี ทิกฺขิณารโห
ปุรกฺขโต สาวเกหิ
อารามา อภินิกฺขมิ.
ทิสฺวานหํ พุทฺธเสฏฺฐํ
สพฺพญฺญุตํ อนาสวํ[3]
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
คตมคฺคํ[4] อปูชยึ.
เตน จิตฺตปฺปสาเทน
ทิปทินฺทสฺส ตาทิโน
หฏฺโฐ หฏฺเฐน จิตฺเตน
ปุน วนฺทึ ตถาคตํ.

พระผู้มีพระภาค พระนามว่าวิปัสสี มีพระฉวีวรรณดังทองคำ ผู้ควรแก่ทักษิณา แวดล้อมด้วยพระสาวกเป็นอันมาก เสด็จออกจากพระอาราม เราได้เห็นพระสัพพัญญู-พุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุดหาอาสวะมิได้ มีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้บูชาในทางที่เสด็จดำเนิน ด้วยจิตอันเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคผู้เป็นจอมนระ ผู้คงที่นั้น เราร่าเริงมีใจโสมนัส ถวายบังคมพระตถาคตอีก.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๓๑/๒๓๓.

[2] ฉ. สมฺพุทฺโธ.

[3] ฉ. สพฺพญฺญุํ ตมนาสกํ.

[4] ฉ. คณฺฐิปุปฺผํ, สี. ปุปฺผมตฺตํ.

เอกตาฬีสิโต กปฺเป วรุโณ[๑] นาม ขตฺติโย สตฺตรตนสมฺปนฺโน จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.	ในกัปที่ ๔๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์มีนามว่าวรุณะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.
อยเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถา อโหสีติ.	และนี้ก็เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระนั่นเทียวแล.
หตฺถาโรหปุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.	พรรณนาคาถาของพระหัตถาโรหปุตตเถระ จบ.

---

[๑] ฉ จรโณ.

๘. เมณฺฑสิรตฺเถรคาถา-วณฺณนา

อเนกชาติสํสารนฺติ อายสฺมโต เมณฺฑสิรตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยานิ ปุญฺญานิ กโรนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต กาเม[๑] ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา มหตา อิสิคเณน สทฺธึ หิมวนฺเต วสนฺโต สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส อิสิคเณน ปทุมานิ อาหราเปตฺวา[๒] สตฺถุ ปุปฺผปูชํ[๓] กตฺวา สาวเก อปฺปมาทปฏิปตฺติยํ โอวทิตฺวา กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺโต อปราปรํ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาเกเต คหปติกุเล นิพฺพตฺติ, ตสฺส เมณฺฑสิรกฺขสีสตาย **เมณฺฑสิโรเตฺวว** สมญฺญา อโหสิ.

๘. พรรณนาคาถาของพระเมณฑสิรเถระ

คาถาของท่านพระเมณฑสิรเถระมีคำว่า **อเนกชาติสํสารํ** เป็นต้น. มีอุบัติอย่างไร. ได้ยินว่า แม้พระเถระรูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย บำเพ็ญบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว ละกามทั้งหลายออกบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมพานต์กับคณะฤๅษีเป็นอันมาก เห็นพระศาสดามีใจเลื่อมใส ให้คณะฤๅษีนำดอกปทุมมากระทำการบูชาแด่พระศาสดา สั่งสอนสาวกในสัมมาปฏิบัติ กระทำกาละไปบังเกิดในเทวโลก เวียนว่ายไปมาอยู่ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลคหบดีในเมืองสาเกต. ท่านมีชื่อว่า **เมณฑสิระ** เพราะท่านมีศีรษะดังศีรษะแพะนั่นเอง.

---

[๑] สี. มราวาสํ.

[๒] ก. อาณาเปตฺวา.

[๓] ม. พุทฺธปูชํ.

โส ภควติ สาเกเต อญฺชนวเน วิหรนฺเต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา สมถวิปสฺสนาสุ กมฺมํ กโรนฺโต ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอัญชนวัน ในเมืองสาเกต ท่านเข้าเฝ้าพระศาสดาได้ศรัทธาแล้ว บวชแล้ว บำเพ็ญในสมถะและวิปัสสนาได้อภิญญา ๖ แล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"หิมวนฺตสฺสาวิทูเร
โคตโม นาม ปพฺพโต
นานารุกฺเขหิ สญฺฉนฺโน
มหาภูตคณาลโย.
เวมชฺฌมฺหิ จ ตสฺสาสิ
อสฺสโม อภินิมฺมิโต
ปุรกฺขโต สสิสฺเสหิ
วสามิ อสฺสเม อหํ.
อายนฺตุ เม สิสฺสคณา
ปทุมํ อาหรนฺตุ เม
พุทฺธปูชํ กริสฺสามิ
ทิปทินฺทสฺส ตาทิโน.
เอวนฺติ เต ปฏิสฺสุตฺวา
ปทุมํ อาหรึสุ เม
ตถา นิมิตฺตํ กตฺวาหํ
พุทฺธสฺส อภิโรปยึ.

ในที่ไม่ไกลจากภูเขาหิมวันต์ มีภูเขาชื่อโคตมะ ดาดาษด้วยต้นไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นที่อยู่ของหมู่มหาภูต (ยักษ์) ในท่ามกลางภูเขานั้น มีอาศรมที่เราสร้างไว้ เราแวดล้อมด้วยพวกศิษย์ของตน อยู่ในอาศรม(นั้น) ได้สั่งศิษย์ทั้งหลายว่า คณะศิษย์ของเรา (เมื่อมาหาเรา) จงนำเอาดอกบัวมาให้เรา เราจักทำพุทธบูชา แด่พระผู้มีพระภาคผู้จอมนระ ผู้คงที่ ศิษย์เหล่านั้น รับคำที่เราสั่งอย่างนี้แล้ว นำเอาดอกบัวมาให้เรา เรากระทำเครื่องหมายอย่างนั้น บูชาแด่พระพุทธเจ้า.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๓๒/๒๓๔.

สิสฺเส ตทา สมาเนตฺวา
สาธุกํ อนุสาสหํ
มา โข ตุเมฺห ปมชฺชิตฺถ
อปฺปมาโท สุขาวโห.
เอวํ สมนุสาสิตฺวา
ส[๑] สิสฺเส วจนกฺขเม
อปฺปมาทคุเณ ยุตฺโต
ตทา กาลํ กโต อหํ.

ในกาลนั้น เราประชุมศิษย์ทั้งหลายแล้ว พร่ำสอนด้วยดีว่า ท่านทั้งหลายอย่าประมาทนะ เพราะว่าความไม่ประมาทนำสุขมาให้ ครั้นเราพร่ำสอนบรรดาศิษย์ของตน ผู้อดทนต่อคำสอนอย่างนี้แล้ว ประกอบตนในคุณ คือความไม่ประมาท ได้ทำกาละในกาลนั้น.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา

เอกปญฺญาสกปฺปมฺหิ
ราชา อาสึ ชลุตฺตโม
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช มีนามว่าชลุตตมะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[๑] ฉ. เต.

โส อตฺตโน ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรนฺโต :

ท่านเมื่อระลึกถึงขันธ์ที่ตนเคยอยู่ในกาลก่อน ได้ภาษิตคาถาว่า :

๗๘. "อเนกชาติสํสารํ
สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ
ตสฺส เม ทุกฺขชาตสฺส
ทุกฺขกฺขนฺโธ ปรทฺธโต"ติ.[๒]

คาถํ อภาสิ.

๗๘. "เมื่อเรายังมิได้ประสบญาณ ได้เที่ยวไปในสงสาร สิ้นชาติมิใช่น้อย เรานั้นเกิดมาแล้วในกองทุกข์ กำจัดกองทุกข์เสียได้แล้ว".

ตตฺถ **อเนกชาติสํสารนฺ**ติ อเนกชาติสตสหสฺสสงฺขยํ อิทํ สํสารวฏฺฏํ, อทฺธุโน อธิปฺเปตตฺตา อจฺจนฺตสํโยเคกวจนํ. **สนฺธาวิสฺสนฺ**ติ สํสรึ, อปราปรํ จวนุปฺปชฺชนวเสน ปริพฺภมึ. **อนิพฺพิสนฺ**ติ ตสฺส นิวตฺตกญาณํ อวินฺทนฺโต อลภนฺโต. **ตสฺส เม**ติ เอวํ สํสรนฺตสฺส เม. **ทุกฺขชาตสฺสา**ติ ชาติอาทิวเสน อุปฺปนฺนทุกฺขสฺส, ติสฺสนฺนํ วา ทุกฺขตานํ[๓] วเสน ทุกฺขสภาวสฺส.

ในคาถานั้น บทว่า**อเนกชาติสํสารํ** ได้แก่ สังสารวัฏอันนับด้วยแสนชาติมิใช่น้อย เป็นเอกวจนะอัจจันตสังโยคะ (ประกอบในความว่าล่วงส่วน) เพราะท่านประสงค์เอาระยะเวลา (กาลนาน). บทว่า **สนฺธาวิสฺสํ** ความว่า ท่องเที่ยวไปแล้ว คือหมุนไปด้วยอำนาจการจุติและการเกิดไป ๆ มา ๆ. บทว่า **อนิพฺพิสํ** ความว่า เมื่อยังไม่พบคือยังไม่ได้ญาณเป็นเครื่องหยุดวัฏฏะนั้น. สองบทว่า **ตสฺส เม** ความว่า เมื่อเราท่องเที่ยวไปอยู่อย่างนี้. บทว่า **ทุกฺขชาตสฺส** ความว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้น เพราะความมีชาติ

---

[๑] ก. ปรทฺธโตติ.

[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๑๕/๒๗๘.

[๓] สี. ทุกฺขชาตีนํ.

ทุกฺขกฺขนฺโธติ กมฺมกิเลสวิปากวฏฺฏปฺปกาโร[๑] ทุกฺขราสิ. **อปรทฺโธติ** อรหตฺตมคฺคปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย ปริพฺภฏฺโฐ จุโต น อภินิพฺพตฺติสฺสติ.[๒] "อปรฏฺโฐ"ติ วา ปาโฐ, อปคตสมิทฺธิโต[๓] สมุจฺฉินฺนการณตฺตา อปคโตติ อตฺโถ. อิทเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิ.

เมณฺฑสิรตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

เป็นต้น หรือสภาวะแห่งทุกข์ด้วยอำนาจทุกขตาทั้ง ๓ ประการ.

บทว่า **ทุกฺขกฺขนฺโธ** ได้แก่กองทุกข์อันต่างด้วยกรรมวัฏ กิเลสวัฏ และวิปากวัฏ. บทว่า **อปรทฺโธ** ได้แก่ มีสภาวะหมุนไป คือเคลื่อนไปจักไม่บังเกิดขึ้นอีก จำเดิมแต่การถึงอรหัตมรรค. อีกนัยหนึ่ง ปาฐะว่า อปรฏฺโฐ หมายความว่า ปราศไปแล้ว เพราะถอนเหตุเสียได้ โดยมีความสำเร็จ ในการปราศไป. อนึ่ง นี้แหละเป็นการพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระ.

พรรณนาคาถาของพระเมณฑสิรเถระ
จบ.

---

[๑] สี. อิ. กมฺมกิเลสวิปากวเสน วฏฺฏปฺปกาโร.

[๒] สี. อิ. น ทานิ ปวตฺติสฺสติ.

[๓] สี. อปวตฺติสํสิทฺธิโต, อปวตฺติสมิทฺธิโต.

๙. รกฺขิตตฺเถรคาถาวณฺณนา

สพฺโพ ราโค ปหีโน เมติ อายสฺมโต รกฺขิตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนมานโส เทสนาญาณํ อารพฺภ โถมนํ อกาสิ. สตฺถา ตสฺส จิตฺตปฺปสาทํ โอโลเกตฺวา "อยํ อิโต สตสหสฺสกปฺปมตฺถเก[๑] โคตมสฺส นาม สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส รกฺขิโต นาม สาวโก ภวิสฺสตี"ติ พฺยากาสิ.

โส ตํ สุตฺวา ภิยฺโยโส มตฺตาย ปสนฺนมานโส อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เทวทหนิคเม[๒] สากิยราชกุเล นิพฺพตฺติ, **รกฺขิโตติสฺส** นามํ อโหสิ. โส เย สากิยโกลิยราชูหิ ภควโต

๙. พรรณนาคาถาของพระรักขิตเถระ

คาถาของท่านพระรักขิตเถระมีคำว่า **สพฺโพ ราโค ปหีโน เม** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้เดียงสาแล้ว วันหนึ่งฟังธรรมเทศนาของพระศาสดามีใจเลื่อมใส กล่าวคำสรรเสริญปรารภพระเทศนาญาณของพระศาสดา พระศาสดาทรงตรวจดูจิตที่เลื่อมใสของท่านแล้ว ทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุดแห่งแสนกัปแต่ภัทรกัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระสาวกนามว่ารักขิตะ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ.

ท่านสดับพระดำรัสนั้นมีความดีใจอย่างเหลือประมาณ บำเพ็ญบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ก็บังเกิดในตระกูลศากยราชในเทวทหนิคม. ท่านมีนามว่า **รักขิตะ** ท่านเป็นรูปหนึ่งบรรดาภิกษุ

---

[๑] สี. กปฺปสตสหสฺสมตฺถเก.

[๒] อิ. เวเทหนิคเม. ก. เวหนิคเม ขตฺติยกุเล.

ปริวารตฺถาย ทินฺนา ปญฺจสตราชกุมารา ปพฺพชิตา, เตสํ อญฺญตโร. เต ปน ราชกุมารา น สํเวเคน ปพฺพชิตตฺตา อุกฺกณฺฐาภิภูตา ยทา สตฺถารา กุณาลทหตีรํ เนตฺวา **กุณาลชาตกเทสนาย**[1] อิตฺถีนํ โทสวิภาวเนน[2] กาเมสุ อาทีนวํ ปกาเสตฺวา กมฺมฏฺฐาเน นิโยชิตา, ตทา อยมฺปิ กมฺมฏฺฐานํ อนุยุญฺชนฺโต วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[3] :

ราชกุมาร ๕๐๐ รูป ที่เจ้าศากยะและเจ้าโกลิยะ ประทานให้บวชเพื่อเป็นบริวารพระผู้มีพระภาค. แต่พระราชกุมารเหล่านั้น เหตุที่มิได้บวชด้วยความสังเวช จึงถูกความกระสันครอบงำ เมื่อพระศาสดานำไปยังสระดุเหว่าแล้วทรงประกาศโทษในกามทั้งหลาย ด้วยการชี้ถึงโทษของสตรีทั้งหลาย**ด้วยเทศนากุณาลชาดก** แล้วทรงชักชวนในกรรมฐาน ขณะนั้นภิกษุนี้ประกอบเนือง ๆ อยู่ซึ่งกรรมฐาน เจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“ปทุมุตฺตโร นาม ชิโน
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ
มหโต ชนกายสฺส
เทเสติ อมตํ ปทํ.
ตสฺสาหํ วจนํ สุตฺวา
วาจาสภิมุทีริตํ
อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวาน
เอกคฺโค อาสหํ ตทา.

“พระชินเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ ทรงแสดงอมตบทแก่หมู่ชนเป็นอันมาก เวลานั้นเราได้ฟังพระดำรัสอาสภิวาจาที่พระองค์เปล่งแล้ว ประนมกรอัญชลีเป็นผู้มีใจมีอารมณ์เดียว(กล่าวว่า).

---

[1] ขุ. ชา. ๒๘/๑๐๖.

[2] ม. โทสวิภาวเน.

[3] ขุ. อ. ๓๒/๑๓๓/๒๓๖.

ยถา สมุทฺโท อุทธีนมคฺโค
เมรุ[๑] นคานํ ปวโร สิลุจฺจโย
ตเถว เย จิตฺตวเสน วตฺตเร
น พุทฺธญาณสฺส กลํ อุเปนฺติ เต.

สมุทรเลิศกว่าทะเลทั้งหลาย เขาสุเมรุประเสริฐกว่าเขาทั้งหลาย เป็นที่สั่งสมหินฉันใด ชนเหล่าใดย่อมเป็นไปตามอำนาจจิต ชนเหล่านั้นย่อมไม่เข้าถึงเสี้ยวแห่งพระพุทธญาณฉันนั้น.

ธมฺมวิธึ[๒] ฐเปตฺวาน
พุทฺโธ การุณิโก อิสิ
ภิกฺขุสํเฆ นิสีทิตฺวา
อิมา คาถา อภาสถ.
โย โส ญาณํ ปกิตฺเตสิ
พุทฺธมฺหิ โลกนายเก
กปฺปานํ[๓] สตสหสฺสํ[๔]
ทุคฺคตึ โส น คจฺฉติ.[๕]

พระพุทธเจ้าทรงเป็นฤาษี ประกอบด้วยพระกรุณา ทรงหยุดการแสดงธรรม ประทับนั่งในท่ามกลางสงฆ์แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า ผู้ใด สรรเสริญญาณในพระพุทธเจ้าผู้นำของโลก ผู้นั้นจะไม่ต้องไปสู่ทุคติตลอดแสนกัป.

กิเลเส ฌาปยิตฺวาน
เอกคฺโค สุสมาหิโต
โสภิโต นาม นาเมน
เหสฺสติ สตฺถุ สาวโก.

ผู้นั้นจักเผากิเลสทั้งหลายได้แล้วจักเป็นผู้มีอารมณ์เดียว มีจิตมั่นคง จักได้เป็นสาวกของพระศาสดา มีนามว่าโสภิตะ.

ปญฺญาเส กปฺปสหสฺสมฺหิ
สตฺเตวาสุํ ยสุคฺคตา[๖]

ในกัปที่ ๕๐,๐๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๗ พระองค์

---

[๑] ฉ. เนรู.
[๒] สี. ธมฺมวีถึ.
[๓] สี. กปฺปานิ.
[๔] อิ. สตสหสฺเส.
[๕] ฉ. น คมิสฺสติ.
[๖] สี. สมุคฺคตา.

สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน ปหีนกิเลเส ปจฺจเวกฺขนฺโต. "**สพฺโพ ราโค**"ติ[1] คาถํ อภาสิ.

(๗๙. "สพฺโพ ราโค ปหีโน เม
สพฺโพ โทโส สมูหโต
สพฺโพ เม วิคโต โมโห
สีติภูโตสฺมิ นิพฺพุโต"ติ).

๗๙. ตตฺถ **สพฺโพ ราโค**ติ กามราคาทิปฺปเภโท สพฺโพปิ ราโค. **ปหีโน**ติ อริยมคฺคภาวนาย สมุจฺเฉทปฺปหานวเสน ปหีโน. **สพฺโพ โทโส**ติ อาฆาตวตฺถุกาทิภาเวน อเนกเภทภินฺโน สพฺโพปิ พฺยาปาโท. **สมูหโต**ติ มคฺเคน สมุคฺฆาฏิโต. **สพฺโพ เม วิคโต**

ทรงพระนามว่ายสุคคตะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณากิเลสที่ตนละได้แล้ว ได้ภาษิตคาถาว่า "**สพฺโพ ราโค**" เป็นต้น.

(๗๙. "เราละราคะได้ทั้งหมดแล้ว ถอนโทสะได้หมดแล้ว เรามีโมหะทั้งปวงไปปราศแล้ว เป็นผู้เยือกเย็นดับความร้อนได้แล้ว" ดังนี้).

๗๙. ในคาถานั้น คำว่า **ราคะทั้งหมด** ได้แก่ ราคะทั้งสิ้นมีกามราคะเป็นต้นเป็นประเภท คำว่า **ละโมหะ** ความว่า ละได้ด้วยการถอนได้เด็ดขาดด้วยอริยมรรคภาวนา. คำว่า **โทสะทั้งปวง** ได้แก่ความพยาบาททั้งสิ้นอันต่างโดยประเภทมิใช่น้อย โดยเป็น

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๑๖/๒๗๘

โมโหติ "ทุกฺเข อญฺญาณนฺ"ติอาทินา[1] วตฺถุเภเทน อฏฺฐเภโท, สงฺกิเลสวตฺถุวิภาเคน อเนกวิภาโค[2] สพฺโพปิ โมโห มคฺเคน วิทฺธํสิตตฺตา มยฺหํ วิคโต.

อาฆาตวัตถุเป็นต้น. คำว่า **ถอนได้แล้ว** คือถอนได้ด้วยมรรค. คำว่า **เรามีโมหะทั้งปวงไปปราศแล้ว** ได้แก่ โมหะ ๘ ประเภทอันต่างด้วยวัตถุมีความไม่รู้ในทุกข์เป็นต้น คือโมหะทั้งปวงอันมีวิภาคมิใช่น้อยโดยการจำแนก เป็นสังกิเลสวัตถุของข้าพเจ้าไปปราศแล้ว เพราะอันมรรคกำจัดแล้ว.

สีติภูโตสฺมิ นิพฺพุโตติ เอวํ มูลกิเลสปฺปหาเนน ตเทกฏฺฐตาย สงฺกิเลสานํ สมฺมเทว ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อนวเสสกิเลสทรถปริฬาหาภาวโต สีติภาวํ ปตฺโต, ตโต เอว สพฺพโส กิเลสปรินิพฺพาเนน ปรินิพฺพุโต อหํ อสฺมิ ภวามีติ อญฺญํ พฺยากาสิ.

คำว่า **เราเป็นผู้เยือกเย็นดับความร้อนได้แล้ว** ความว่า ถึงความเยือกเย็นเพราะไม่มีความกระวนกระวายและความเร่าร้อนเพราะกิเลสโดยหาเศษมิได้ เพราะสังกิเลสสงบราบคาบแล้วด้วยดี เพราะตั้งอยู่โดยความเป็นอันเดียวกัน ด้วยการละกิเลสอันเป็นมูลรากอย่างนี้ ต่อแต่นั้นข้าพเจ้าเป็นผู้เยือกเย็นดับความร้อนได้ด้วยการดับกิเลสโดยประการทั้งปวง พระเถระพยากรณ์พระอรหัตผลด้วยประการดังกล่าวมานี้.

รกฺขิตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระรักขิตเถระ จบ.

---

[1] อภิ. สํ. ๓๔/๒๗๔, อภิ. วิ. ๓๕/๔๙๐.

[2] สี. อฏฺฐวิภาโค.

๑๐. อุคฺคตฺเถรคาถาวณฺณนา

ยํ มยา ปกตํ กมฺมนฺติ อายสฺมโต อุคฺคตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ กโรนฺโต[1] อิโต เอกตึเส กปฺเป สิขิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สิขึ ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา ปสนฺนมานโส เกตกปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท โกสลรฏฺเฐ อุคฺคนิคเม เสฏฺฐิปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **อุคฺโค**เตฺววสฺส นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต ภควติ ตสฺมึ นิคเม ภทฺทาราเม วิหรนฺเต วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย

๑๐. พรรณนาคาถาของพระอุคคเถระ

คาถาของท่านพระอุคคเถระมีคำว่า **ยํ มยา ปกตํ กมฺมํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้า ในปางก่อนทั้งหลาย บำเพ็ญบุญในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็น พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี มีใจเลื่อมใส เอาดอกการะเกดมาทำการบูชา.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก เวียนว่ายไปมาแต่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรเศรษฐีในอุคคนิคม แคว้นโกศล ท่านมีนามว่า **อุคคะ**. ท่านรู้ความแล้วเมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภัททารามในนิคมนั้น จึงไปวิหารฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาได้ศรัทธาแล้ว ออกบวชบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ชั่วกาลไม่

---

[1] อิ. อุปจินนฺโต.

กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

"วิตฺถตาย นทิยา[๒] ตีเร
มิลกฺขุผลิโน[๓] อหุ
ตาหํ รุกฺขํ คเวสนฺโต
อทฺทสํ โลกนายกํ.
เกตกํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา
วณฺเฏ เฉตฺวานหํ ตทา
พุทฺธสฺส อภิโรเปสึ
สิขิโน โลกพนฺธุโน.
เยน ญาเณน ปตฺโตสิ
อจฺจุตํ อมตํ ปทํ
ตํ ญาณํ อภิปูเชสึ[๔]
พุทฺธเสฏฺฐ มหามุนิ.
ญาณมฺหิ ปูชํ กตฺวาน[๕]
มิลกฺขุํ อทฺทสํ[๖] อหํ
ปฏิลทฺโธมฺหิ ตํ สญฺญํ[๗]
ญาณปูชายิทํ ผลํ.

นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

ไม้การะเกดกำลังมีดอก มีอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำกว้าง ข้าพระองค์แสวงหาต้นการะเกดนั้นอยู่ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคผู้นำของโลก ในกาลนั้นข้าพระองค์เห็นต้นการะเกด มีดอกบาน จึงตัดที่ขั้วแล้วบูชาแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของโลก ข้าแต่พระมหามุนีพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ พระองค์ทรงบรรลุอมตบท อันไม่เคลื่อนด้วยพระญาณใด ข้าพระองค์บูชาพระญาณนั้น ข้าพระองค์ทำการบูชาพระญาณแล้ว ได้เห็นดอกการะเกด ข้าพระองค์เป็นผู้ได้สัญญานั้น นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระพุทธญาณ.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๑๓๔/๒๓๗.
[๒] ฉ. วินตานทิยา.
[๓] ฉ. ปิลกฺขุ ผลิโต, สี. ปิลกฺโข.
[๔] ฉ. ม. อิ. อภิปูเชมิ.
[๕] โป. ปูชยิตฺวาน.
[๖] ฉ. ปิลกฺขุมทฺทสํ.
[๗] ฉ. ปญฺญํ.

เอกตฺตึเส อิโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ญาณปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ ข้าพระองค์บูชาพระพุทธญาณด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น ข้าพระองค์ไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระญาณนั้น.

อิโต เตรสกปฺปมฺหิ
ทฺวาทสาสุํ พลุคฺคตา[1]
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๑๓ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระจ้าจักรพรรดิ ๑๒ พระองค์ ทรงพระนามว่าพลุคคตะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพระองค์ทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน วฏฺฏูปจฺเฉท[2]ทีปเนน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อพยากรณ์พระอรหัตผลด้วยการแสดงว่าตนตัดวัฏฏะได้แล้ว ได้ภาษิตคาถาว่า :

๘๐. "ยํ มยา ปกตํ กมฺมํ
อปฺปํ วา ยทิ วา พหุํ

๘๐. "กรรมใดที่เราได้ทำไว้แล้ว น้อยหรือมากก็ตาม กรรมทั้งหมดนั้นสิ้นไป

---

[1] ฉ. ผลุคฺคตา, อิ. ขลุคฺคตา.
[2] สี. วฏฺฏจฺเฉท.

สพฺพเมตํ ปริกฺขีณํ
นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว"ติ[๑]
คาถํ อภาสิ.

แล้ว บัดนี้ไม่มีการเกิดในภพใหม่".

ตตฺถ **ยํ มยา ปกตํ กมฺมนฺติ** ยํ กมฺมํ ตีหิ กมฺมทฺวาเรหิ ฉหิ อุปฺปตฺติทฺวาเรหิ อฏฺฐหิ อสํวรทฺวาเรหิ[๒] อฏฺฐหิ จ สํวรทฺวาเรหิ[๓] ปาปาทิวเสน ทานาทิวเสน จาติ อเนเกหิ ปกาเรหิ อนาทิมติ สํสาเร ยํ มยา กตํ อุปจิตํ อภินิพฺพตฺติตํ วิปากกมฺมํ.

ในคาถานั้น คำว่า **กรรมใดที่เราได้ทำไว้แล้ว** ความว่า กรรมใด กรรมคือวิบากอันใดที่ข้าพเจ้ากระทำแล้ว คือสั่งสมแล้วให้บังเกิดแล้วในสังสารวัฏอันไม่มีเบื้องต้น โดยประการมิใช่น้อย คือด้วยกรรมทวาร ๓ อุปบัติทวาร ๖ ด้วยอสังวรทวาร ๘ และด้วยอสังวรประทาน ๘ ด้วยอำนาจแห่งบาปธรรมเป็นต้น. และด้วยอำนาจแห่งการให้เป็นต้น.

อปฺปํ วา ยทิ วา พหุนฺติ ตญฺจ วตฺถุเจตนาปโยคกิเลสาทีนํ ทุพฺพลภาเวน อปฺปํ วา, เตสํ พลวภาเวน อภิณฺหปวตฺติยา จ พหุํ วา.

คำว่า **น้อยหรือมากก็ตาม** ความว่า ชื่อว่าน้อย เพราะความทุรพลแห่งวัตถุ เจตนา ประโยค และกิเลส, ชื่อว่ามากก็ตาม เพราะมีความเป็นไปเนือง ๆ โดยที่กิเลสเหล่านั้นมีกำลัง.

สพฺพเมตํ ปริกฺขีณนฺติ สพฺพเมว เจตํ กมฺมํ กมฺมกฺขยกรสฺส อคฺคมคฺคสฺส อธิคตตฺตา ปริกฺขยํ คตํ, กิเลสวฏฺฏปฺปหาเนน หิ กมฺมวฏฺฏํ ปหีนเมว

บาทคาถาว่า **สพฺพเมตํ ปริกฺขีณํ** ความว่า ก็กรรมทั้งหมดนั้น ชื่อว่าถึงความสิ้นไป เพราะบรรลุมรรคอันเลิศอันกระทำความสิ้นไปแห่งกรรมได้แล้ว.จริงอยู่

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๑๗/๒๗๘.

[๒] สี. อสํวเรหิ.

[๓] ม. สํวรทฺวาราทีหิ.

โหติ วิปากวฏฺฏสฺส อนุปฺปาทนโต, เตนาห "**นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว**"ติ. อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ มยฺหํ นตฺถีติ อตฺโถ. "สพฺพมฺเปตนฺ"ติปิ[๑] ปาโฐ. สพฺพมฺปิ เอตนฺติ[๒] ปทวิภาโค.

อุคฺคตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อฏฺฐมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

กรรมวัฏย่อมเป็นอันละได้แล้ว ด้วยการละกิเลสวัฏนั่นเทียว เพราะวิปากวัฏจะเกิดขึ้นมิได้. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **บัดนี้ไม่มีการเกิดใหม่อีก.** อธิบายว่า การเกิดในภพใหม่อีกต่อไป ย่อมไม่มีแก่ข้าพเจ้า. ปาฐะว่า "สพฺพมฺเปตํ" ก็มี. แยกบทว่า "สพฺพมฺปิ เอตํ".

พรรณนาคาถาของพระอุคคเถระ จบ.

พรรณนาวรรคที่ ๘ จบ.

---

[๑] สี. สพฺพเมเวตนฺติปิ.

[๒] สี. สพฺพเมว เอตนฺติ.

๙. นวมวคฺค

๑. สมิติคุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา

ยํ มยา ปกตํ ปาปนฺติ อายสฺมโต สมิติคุตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา ปสนฺนจิตฺโต ชาติสุมนปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน ยตฺถ ยตฺถ ภเว นิพฺพตฺติ, ตตฺถ ตตฺถ กุลรูปปริวารสมฺปทาย อญฺเญ สตฺเต อภิภวิตฺวา อฏฺฐาสิ. เอกสฺมึ ปน อตฺตภาเว อญฺญตรํ ปจฺเจกพุทฺธํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา “อยํ มุณฺฑโก กุฏฺฐี มญฺเญ, เตนายํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา วิจรตี"ติ นิฏฺฐุภิตฺวา ปกฺกามิ.

โส เตน กมฺเมน[1] พหุํ กาลํ นิรเย ปจฺจิตฺวา กสฺสปสฺส ภควโต กาเล

๙. นวมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระสมิติคุตตเถระ

คาถาของท่านพระสมิติคุตตเถระมีคำว่า **ยํ มยา ปกตํ ปาปํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. แม้พระเถระรูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคมีจิตเลื่อมใส เอาดอกมะลิมากระทำการบูชา.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านบังเกิดในภพใด ๆ ก็ครอบงำสัตว์อื่น ๆ ด้วยคุณสมบัติ รูปสมบัติ และบริวารสมบัติในภพนั้น ๆ ดำรงอยู่. แต่ในอัตภาพหนึ่ง ท่านเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เที่ยวบิณฑบาตอยู่ติเตียนขึ้นว่า สมณะโล้นนี้เห็นทีจะเป็นขี้เรื้อน เพราะเหตุนั้นจึงต้องปกปิดเที่ยวไป ดังนี้แล้วหลีกไป.

ด้วยกรรมนั้นท่านไหม้อยู่ในนรกสิ้นกาลเป็นอันมาก ครั้นกาลของพระผู้มีพระภาค

---

[1] อิ. อปุญฺญกมฺเมน.

มนุสฺสโลเก[๑] นิพฺพตฺโต ปริพฺพาชกปพฺพชฺชํ อุปคโต เอกํ สีลาจารสมฺปนฺนํ อุปาสกํ ทิสฺวา โทสนฺตโร หุตฺวา "กุฏฺฐโรคี ภเวยฺยาสี"ติ อกฺโกสิ, นฺหานติตฺเถ จ มนุสฺเสหิ ฐปิตานิ นฺหานจุณฺณานิ[๒] ทูเสสิ. โส เตน กมฺเมน ปุน นิรเย นิพฺพตฺติตฺวา พหูนิ วสฺสานิ ทุกฺขํ อนุภวิตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

พระนามว่ากัสสปะ บังเกิดในมนุษยโลก เข้าบรรพชาเป็นปริพาชก เห็นอุบาสกผู้สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตรคนหนึ่งโกรธอยู่ จึงด่าว่า เจ้าคงเป็นโรคเรื้อนและทำลายผงที่ใช้สำหรับอาบน้ำซึ่งพวกมนุษย์วางไว้ที่ท่าน้ำ. ด้วยกรรมนั้นท่านก็ไปบังเกิดในนรกอีก เสวยทุกข์อยู่สิ้นปีเป็นอันมาก ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์คนหนึ่งในกรุงสาวัตถี.

สมิติคุตฺโตติสฺส นามํ อโหสิ. โส วยปตฺโต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา สุวิสุทฺธสีโล หุตฺวา วิหรติ. ตสฺส ปุริมกมฺมนิสฺสนฺเทน กุฏฺฐโรโค อุปฺปชฺชิ, เตน ตสฺส สรีราวยวา เยภุยฺเยน ฉินฺนภินฺนา หุตฺวา ปคฺฆรนฺติ. โส คิลานสาลายํ วสติ.[๓]

ท่านมีนามว่า**สมิติคุตตะ** ท่านเป็นหนุ่มแล้ว ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาได้ศรัทธาออกบวชแล้ว มีศีลบริสุทธิ์ดีอยู่. ด้วยผลของกรรมแต่ปางก่อนของท่านจึงเกิดโรคเรื้อนขึ้น ด้วยโรคนั้นอวัยวะแห่งสรีระของท่านฉีกแตกไปโดยมาก (เลือด) ไหลออก. ท่านนอนอยู่ในโรงคนป่วย.

อเถกทิวสํ ธมฺมเสนาปติ คิลานปุจฺฉํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตตฺถ คิลาเน ภิกฺขู ปุจฺฉนฺโต ตํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา "อาวุโส ยาวตา ขนฺธปฺปวตฺติ นาม, สพฺพํ

ภายหลังวันหนึ่งพระธรรมเสนาบดีไปถามถึงการป่วยเจ็บ เมื่อกำลังถามภิกษุป่วยอยู่ในที่นั้น ก็เห็นภิกษุนั้นจึงกล่าวว่า อาวุโส ชื่อว่าขันธ์ยังเป็นไปอยู่เพียงไร

---

[๑] สี. อิ. มนุสฺสโยนิยํ.

[๒] ก. นานาจุณฺณานิ.

[๓] อิ. สยติ.

ทุกฺขเมว เวทนา. ขนฺเธสุ ปน อสนฺเตสุเยว นตฺถิ ทุกฺขนฺ"ติ เวทนานุปสฺสนากมฺมฏฺฐานํ กเถตฺวา อคมาสิ. โส เถรสฺส โอวาเท ฐตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา ฉฬภิญฺญา สจฺฉากาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

"ชายนฺตสฺส วิปสฺสิสฺส
อาโลโก วิปุโล อหุ
ปฐวี จ ปกมฺปิตฺถ
สสาครา สปพฺพตา.
เนมิตฺตา จ วิยากํสุ
พุทฺโธ โลเก ภวิสฺสติ
อคฺโค จ สพฺพสตฺตานํ
ชนตํ อุทฺธริสฺสติ.

เนมิตฺตานํ สุณิตฺวาน
ชาติปูชมกาสหํ
เอทิสา ปูชนา นตฺถิ
ยาทิสา ชาติปูชนา.
สํหริตฺวาน[2] กุสลํ
สกํ จิตฺตํ ปสาทยึ
ชาติปูชํ กริตฺวาน
ตตฺถ กาลงฺกโต อหํ.

ทุกขเวทนาสารพัดก็มีอยู่เพียงนั้น แต่เมื่อไม่มีขันธ์นั่นเทียว ความทุกข์ก็ไม่มีดังนี้ แล้วบอกกรรมฐานเนื่องด้วยเวทนานุปัสสนาแล้วก็ไป. พระเถระนั้นตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน เจริญวิปัสสนากระทำให้แจ้งอภิญญา ๖ แล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

เมื่อพระวิปัสสีโพธิสัตว์ ประสูติจากพระครรภ์ แสงสว่างได้มีอย่างไพบูลย์ และพื้นแผ่นดินพร้อมทั้งสมุทรสาครและภูเขา ก็หวั่นไหว อนึ่งพวกหมอดูพยากรณ์ว่า พระพุทธเจ้าจักมีในโลก เป็นผู้เลิศกว่าสรรพสัตว์ จักรื้อถอนหมู่ชน (จากสังสารทุกข์).

เราได้ฟังคำของพวกหมอดูแล้ว ได้ทำการบูชาพระชาติ ด้วยความดำริว่า การบูชาพระชาติเช่นนี้นั้นไม่มี (อีก) เรารวบรวมกุศลแล้ว ได้ยังจิตของตนให้เลื่อมใส ครั้นเราทำการบูชาพระชาติแล้ว ทำกาลกิริยา ณ ที่นั้น.

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๒๒/๒๒๐.
[2] ฉ. สงฺขริตฺวาน.

ยํ ยํ โยนูปปชฺชามิ
เทวตฺตํ อถ มานุสํ
สพฺเพ สตฺเต อตีโตมฺหิ[๑]
ชาติปูชายิทํ ผลํ.
ธาติโย[๒] มํ อุปฏฺเฐนฺติ
มม จิตฺตวสานุคา
น เต[๓] สกฺโกนฺติ โกเปตุํ
ชาติปูชายิทํ ผลํ.

เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ ในกำเนิดนั้น ๆ เราย่อมล่วงสรรพสัตว์ นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระชาติ แม่นมทั้งหลายย่อมบำรุงเรา เป็นไปตามอำนาจจิตของเรา เขาไม่อาจยังเราให้โกรธเคือง นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระชาติ.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ ปูชมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ชาติปูชายิทํ ผลํ.
สุปาริจริยา นาม
จตฺตุตึส ชนาธิปา
อิโต ตติยกปฺปมฺหิ
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำการบูชาใดในกาลนั้น ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลการบูชาพระชาติ ในกัปที่ ๓ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๔ พระองค์ เป็นจอมแห่งชน มีพระนามว่าสุปาริจริยะ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[๑] ฉ. อภิโภมิ.

[๒] สี. นาริโย.

[๓] ฉ. น ตา.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา ปหีนกิเลสปจฺจเวกฺขเณน[1] เอตรหิ อนุภุยฺยมานโรควเสน ปุริมชาตีสุ อตฺตนา กตํ ปาปกมฺมํ อนุสฺสริตฺวา ตสฺส อิทานิ สพฺพโส ปหีนภาวํ วิภาเวนฺโต :

๘๑. "ยํ มยา ปกตํ ปาปํ
ปุพฺเพ อญฺญาสุ ชาติสุ
อิเธว ตํ เวทนียํ
วตฺถุ อญฺญํ น วิชฺชตี"ติ
คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **ปาปนฺติ** อกุสลํ กมฺมํ. ตํ หิ ลามกฏฺเฐน ปาปนฺติ วุจฺจติ. **ปุพฺเพติ** ปุรา. **อญฺญาสุ ชาติสูติ** อิโต อญฺญาสุ ชาตีสุ, อญฺเญสุ อตฺตภาเวสุ.

อยํ เหตฺถ อตฺโถ : ยทิปิ มยา อิมสฺมึ อตฺตภาเว น ตาทิสํ ปาปํ กตํ อตฺถิ, อิทานิ ปน ตสฺส สมฺภโวเยว นตฺถิ. ยํ ปน อิโต อญฺญาสุ ชาตีสุ กตํ อตฺถิ, **อิเธว ตํ เวทนียํ**, ตํ หิ[2]

ก็ท่านได้อภิญญา ๖ แล้ว ระลึกถึงบาปกรรมที่ตนกระทำไว้ในชาติก่อน ๆ เพราะถูกโรคครอบงำอยู่ในบัดนี้ ด้วยการพิจารณากิเลสที่ตนละได้แล้ว บัดนี้เมื่อจะประกาศความที่ตนละกิเลสได้โดยประการทั้งปวง จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๘๑. "บาปกรรมใด ที่เราได้กระทำไว้แล้วในชาติอื่น ๆ ในกาลก่อน เราพึงได้เสวยผลของบาปกรรมนั้นในอัตภาพนี้เอง เรื่องบาปกรรมอื่นจะไม่มีอีกต่อไป".

คำว่า **บาปกรรม** ในคาถานั้น ได้แก่อกุศลกรรม. จริงอยู่ อกุศลกรรมนั้นท่านเรียกว่า บาป เพราะสภาวะเป็นสิ่งลามก. บทว่า **ปุพฺเพ** ได้แก่แต่ก่อน. คำว่า **ในชาติอื่น ๆ** คือในชาติอื่น ๆ จากชาตินี้, คือในอัตภาพอื่น ๆ.

ก็ในคาถานี้มีความดังต่อไปนี้ : แม้หากว่าเรามิได้กระทำบาปเช่นนั้นในอัตภาพนี้ไซร้ ผลแห่งกรรมนั้นจึงไม่เกิดในบัดนี้นั่นเทียว แต่กรรมอันใดเราได้กระทำไว้ในชาติอื่น ๆ แต่ชาตินี้มีอยู่ **ผลแห่งกรรมนั้นเราจะ**

---

[1] สี. อิ. ปหีนกิเลสปจฺจเวกฺขณมุเขน.
[2] อิ. ตหึ.

อิเธว อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว เวทยิตพฺพํ อนุภวิตพฺพํ ผลํ,

ต้องเสวยในอัตภาพนี้แน่นอน เพราะผลแห่งกรรมนั้นเป็นผลที่บุคคลพึงเสวยคือพึงเกิดในอัตภาพนี้ทีเดียว.

กสฺมา. **วตฺถุ อญฺญํ น วิชฺชตีติ** ตสฺส กมฺมสฺส วิปจฺจโนกาโส อญฺโญ ขนฺธปฺปพนฺโธ นตฺถิ, อิเม ปน ขนฺธา สพฺพโส อุปาทานานํ ปหีนตฺตา อนุปาทาโน วิย ชาตเวโท จริมกจิตฺตนิโรเธน อปฺปฏิสนฺธิกา นิรุชฺฌนฺตีติ อญฺญํ พฺยากาสิ.

ถามว่า เพราะเหตุไร. **เพราะเรื่องบาปอื่นไม่มี**. พระเถระพยากรณ์พระอรหัตผลว่า โอกาสที่กรรมนั้นจะเผล็ดผลอันเนื่องด้วยขันธ์อื่นไม่มี ก็ขันธ์ทั้งหลายเหล่านี้ย่อมดับไปไม่มีปฏิสนธิใหม่อีก เพราะดับจริมกจิตเสียแล้ว ดุจไฟที่หาเชื้อมิได้ฉะนั้น เพราะอุปาทานทั้งหลาย เราละได้แล้วโดยประการทั้งปวง.

สมิติคุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสมิติคุตตเถระ
จบ.

๒. กสฺสปตฺเถรคาถาวณฺณนา

๒. พรรณนาคาถาของพระกัสสปเถระ

เยน เยน สุภิกฺขานีติ อายสฺมโต กสฺสปตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล พฺราหมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ตีสุ เวเทสุ อญฺเญสุ จ พฺราหฺมณสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ คโต, โส เอกทิวสํ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส สุมนปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ. (๑) กโรนฺโต จ สตฺถุ สมนฺตโต อุปริ จ ปุปฺผมุฏฺฐิโย ขิปิ.

คาถาของท่านพระกัสสปเถระมีคำว่า **เยน เยน สุภิกฺขานิ** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระนี้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ เรียนจบไตรเพทและศิลปะพราหมณ์อย่างอื่นๆ อีก วันหนึ่งท่านเห็นพระผู้มีพระภาค มีใจเลื่อมใส ได้เอาดอกมะลิกระทำการบูชา และเมื่อกระทำ(การบูชา) ได้ซัดกำดอกมะลิไปโดยรอบและในเบื้องบนของพระศาสดา.

พุทฺธานุภาเวน ปุปฺผานิ ปุปฺผาสนากาเรน สตฺตาหํ อฏฺฐํสุ. โส ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา ภิยฺโยโส มตฺตาย ปสนฺนมานโส อโหสิ. อปราปรํ ปุญฺญานิ กโรนฺโต กปฺปสตสหสฺสํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส อุทิจฺจพฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. **กสฺสโปติสฺส** นามํ อโหสิ.

ด้วยพุทธานุภาพ ดอกไม้ทั้งหลายได้ตั้งอยู่ถึง ๗ วันโดยอาการเป็นบุปผาสนะ. ท่านเห็นความอัศจรรย์นั้น จึงมีความเลื่อมใสโดยมากกว่าประมาณ ท่านจึงบำเพ็ญบุญอย่างอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในสุคติเท่านั้นถึงแสนกัป ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรอุทิจจพราหมณ์คนหนึ่งในกรุงสาวัตถี. ท่านมีนามว่า**กัสสปะ.**

---

(๑) อิ. เอตฺถนฺตเร ปูชนฺติ ปาโฐ ทิสฺสติ.

ตสฺส ทหรกาเลเยว ปิตา กาลมกาสิ. มาตา ตํ ปฏิชคฺคติ. โส เอกทิวสํ เชตวนํ คโต ภควโต ธมฺมเทสนํ สุตฺวา เหตุสมฺปนฺนตาย ตสฺมึเยว อาสเน โสตาปนฺโน หุตฺวา มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อนุชานาเปตฺวา ปพฺพชิโต สตฺถริ วุฏฺฐวสฺเส ปวาเรตฺวา ชนปทจาริกํ ปกฺกนฺเต สยมฺปิ[1] สตฺถารา สทฺธึ คนฺตุกาโม อาปุจฺฉิตุํ มาตุ สนฺติกํ อคมาสิ. มาตา วิสฺสชฺเชนฺตี โอวาทวเสน

บิดาของท่านกระทำกาละเสียแต่ในเวลาที่ท่านยังเป็นเด็กอยู่เทียว. มารดาจึงบำรุงท่าน อยู่มาวันหนึ่งท่านไปวิหารเชตวัน สดับธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค เพราะเหตุที่ท่านมีเหตุสัมปทา จึงเป็นพระโสดาบันบนที่นั่งนั้นเอง แล้วไปหามารดา ให้ท่านอนุญาตแล้ว บวชแล้ว เมื่อพระศาสดาจำพรรษาแล้วปวารณาแล้ว เสด็จจาริกไปยังชนบท ตัวท่านเองก็ประสงค์จะไปกับพระศาสดาด้วย จึงไปหาโยมมารดาเพื่อขอลา. มารดาก็อนุญาต ได้ภาษิตคาถาโดยเป็นทำนองโอวาทว่า ;

๘๒. "เยน เยน สุภิกฺขานิ
สิวานิ อภยานิ จ
เตน ปุตฺตก คจฺฉสฺสุ
มา โสกาปหโต ภวา"ติ[2]

คาถํ อภาสิ.

๘๒. "ทางทิศาภาคใด ๆ มีภักษาหา
ได้ง่าย มีความเกษมและไม่มีภัย
เจ้าจงไปทางทิศาภาคนั้น ๆ เถิดลูก
ขออย่าให้เจ้าประสบความเศร้าโศก
ความเสียใจเลย".

ตตฺถ **เยน เยนา**ติ ยตฺถ ยตฺถ. ภุมฺมตฺเถ หิ เอตํ กรณวจนํ, ยสฺมึ ยสฺมึ ทิสาภาเคติ อตฺโถ. **สุภิกฺขานี**ติ สุลภปิณฺฑานิ, รฏฺฐานีติ อธิปฺปาโย. **สิวานี**ติ เขมานิ อโรคานิ. **อภยานี**ติ

สองบทว่า **เยน เยน** ในคาถานั้น ความว่า ในที่ใด ๆ ก็คำนี้เป็นตติยาวิภัติใช้ในอรรถแห่งสัตมีวิภัติ. ความว่า ในทิศาภาคใด ๆ บทว่า **สุภิกฺขานิ** ความว่า หาบิณฑบาตได้ง่าย ๆ อธิบายว่า

---

[1] อิ. อยมฺปิ.

[2] ขุ. เถร. ๒๖/๒๑๙/๒๗๙.

โจรภยาทีหิ นิพฺภยานิ, โรคทุพฺภิกฺขภยานิ ปน "สุภิกฺขานิ, สิวานี"ติ ปททฺวเยเนว คหิตานิ. **เตนา**ติ ตตฺถ, ตสฺมึ ทิสาภาเคติ[๑] อตฺโถ. **ปุตฺตกา**ติ อนุกมฺปนฺตี ตํ อาลปติ. **มา**ติ ปฏิเสธตฺเถ นิปาโต.

ก้อนข้าวแห่งแว่นแคว้น. บทว่า **สิวานิ** ได้แก่ เกษมหาโรคมิได้. บทว่า **อภยานิ** ความว่า ไม่มีภัยแต่โจรภัยเป็นต้น. ส่วนโรคภัยและทุพภิกขภัยท่านถือเอาด้วยบททั้งสองว่า "สุภิกฺขานิ สิวานิ" นั่นเอง. บทว่า **เตน** เท่ากับ ตตฺถ แปลว่า ในที่นั้น ๆ อธิบายว่า ในทิศาภาคนั้น ๆ. มารดามีความเอ็นดู จึงเรียกท่านว่า **ลูกเอ๋ย**. ศัพท์ว่า **มา** เป็นนิบาตใช้ในอรรถปฏิเสธ.

โสกาปหโตติ วุตฺตคุณรหิตานิ รฏฺฐานิ คนฺตฺวา ทุพฺภิกฺขภยาทิชนิเตน โสเกน อุปหโต มา **ภว**[๒] มาโหสีติ อตฺโถ. ตํ สุตฺวา เถโร "มม มาตา มยฺหํ โสกรหิตฏฺฐานคมนํ อาสีสติ, หนฺท มยํ สพฺพโส อจฺจนฺตเมว โสกรหิตํ ฐานํ ปตฺตุํ ยุตฺตนฺ"ติ อุสฺสาหชาโต วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว[๓] อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๔] :

บทว่า **โสกาปหโต** ความว่า เจ้าไปสู่รัฐที่เว้นจากคุณดังกล่าวแล้ว อย่าถูกความเศร้าโศกอันเกิดเพราะทุพภิกขภัยเป็นต้นขจัดแล้ว คือ**อย่าได้มี**แล้ว. พระเถระฟังคำนั้นแล้วคิดว่า โยมของเราหวังให้เราไปยังที่ที่เว้นจากความเศร้าโศกเอาเถอะ เราจะประกอบเพื่อบรรลุฐานะที่เว้นจากความเศร้าโศกล่วงส่วนโดยประการทั้งปวงให้ได้ จึงเกิดความอุตสาหะเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระ

---

[๑] อิ. ตสฺมึ ตสฺมึ ทิสาภาเคติ อตฺโถ.

[๒] อิ. มา ภวาติ.

[๓] สี. อิ. น จิรสฺเสว อรญฺเญ วสนฺโต.

[๔] ขุ. อ. ๓๒/๑๒๓/๒๒๒.

อรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

“อชฺฌายิโก มนฺตธโร
ติณฺณํ เวทาน ปารคู
อพฺโภกาเส[๑] ฐิโต สนฺโต
อทฺทสํ โลกนายกํ.
สีหํ ยถา วนจรํ[๒]
พฺยคฺฆราชํว นิตฺตสํ
ติธปฺปภินฺนมาตงฺคํ
กุญฺชรํว มเหสินํ.

“เราเป็นพราหมณ์ผู้เล่าเรียน ทรงจำมนต์รู้จบไตรเพท ยืนอยู่ในโอกาสแจ้ง ได้เห็นพระผู้มีพระภาคพระผู้นำของโลกเสด็จเที่ยวอยู่ในป่า ดังราชสีห์ ไม่ทรงสะดุ้งกลัว ดังพญาเสือโคร่ง ทรงแสวงหาคุณอันใหญ่หลวง ดังช้างกุญชรมาตังคะซับมัน ๓ ครั้ง.

เสเรยฺยกํ[๓] คเหตฺวาน
อากาเส อุกฺขิปึ อหํ
พุทฺธสฺส อานุภาเวน
ปริวาเรนฺติ สพฺพโส.
อธิฏฺฐหิ มหาวีโร
สพฺพญฺญู โลกนายโก
สมนฺตา ปุปฺผฉทนํ[๔]
โอกีรึสุ นราสภํ.

เราจึงหยิบเอาดอกไม้ซึกโยนขึ้นไปบูชาในอากาศ ด้วยพุทธานุภาพดอกไม้ซึกทั้งหลาย แวดล้อมอยู่โดยประการทั้งปวง พระสัพพัญญูมหาวีระเจ้าผู้นำของโลก ทรงอธิษฐานว่า จงเป็นหลังคาดอกไม้โดยรอบ ชนทั้งหลายได้บูชาพระนราสภะ.

ตโต สา ปุปฺผกญฺจุกา
อนฺโตวณฺฏา พหิมุขา
สตฺตาหํ ฉทนํ กตฺวา
ตโต อนฺตรธายถ.

ในลำดับนั้น แผ่นดอกไม้นั้นมีขั้วอยู่ข้างใน มีดอกอยู่ข้างนอกเป็นเพดานบังร่มอยู่ตลอด ๗ วัน แล้วหายไปจากที่นั้น เราได้เห็นความ

---

[๑] สี. อชฺโฌกาเส.
[๒] สี. เอกจรํ.
[๓] ฉ. เสเรยกํ.
[๔] ฉ. ปุปฺผจฺฉทนา

ตญฺจ อจฺฉริยํ ทิสฺวา
อพฺภุตํ โลมหํสนํ
พุทฺเธ จิตฺตํ ปสาเทสึ
สุคเต โลกนายเก.

อัศจรรย์อันไม่เคยมี น่าขนพองสยองเกล้านั้นแล้ว ยังจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธสุคตเจ้าผู้เป็นนายกของโลก.

เตน จิตฺตปฺปสาเทน
สุกฺกมูเลน โจทิโต
กปฺปานํ สตสหสฺสํ
ทุคฺคตึ นูปปชฺชหํ.
ปณฺณรสสหสฺสมฺหิ
กปฺปานํ ปญฺจวีสติ
วิลามาลาสมานา[๑] จ
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น อันกุศลมูลตักเตือนแล้ว ไม่ได้เข้าถึงทุคติเลยตลอดแสนกัป ใน ๑๕,๐๐๐ กัป ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๒๕ พระองค์ ทรงพระนามเหมือนกันว่าวิลามาลา มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ”ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว” ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา “อิทเมว มาตุ วจนํ อรหตฺตปฺปตฺติยา[๒] องฺกุสํ ชาตนฺ”ติ ตเมว คาถํ ปจฺจุทาหาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว จึงได้กล่าวซ้ำคาถานั้นแหละอีกด้วย คิดว่า คำของโยมนี้แหละเกิดเป็นขอเพื่อ(ให้เรา) บรรลุพระอรหัตดังนี้.

กสฺสปตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระกัสสปเถระ จบ.

---

[๑] ฉ. วีตมลาสมานา. สี. จิณฺณมาลาสนามา จ,
อิ จีนมาลา.

[๒] ม อรหตฺตุปฺปตฺติยา

๓. สีหตฺเถรคาถาวณฺณนา

สีหปฺปมตฺโต วิหราติ อายสฺมโต สีหตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โส กิร ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร อิโต อฏฺฐารสกปฺปสตมตฺถเก[๑] อตฺถทสฺสิสฺส ภควโต กาเล จนฺทภาคาย นทิยา ตีเร กินฺนรโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ปุปฺผภกฺโข ปุปฺผนิวสโน หุตฺวา วิหรนฺโต อากาเสน คจฺฉนฺตํ อตฺถทสฺสึ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต ปูเชตุกาโม อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิ.

ภควา ตสฺส อชฺฌาสยํ ญตฺวา อากาสโต โอรุยฺห อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล ปลฺลงฺเกน นิสีทิ. กินฺนโร จนฺทนสารํ ฆํสิตฺวา จนฺทนคนฺเธน ปุปฺเผหิ จ ปูชํ กตฺวา วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท มลฺลราชกุเล[๒] นิพฺพตฺติ,

๓. พรรณนาคาถาของพระสีหเถระ

คาถาของท่านพระสีหเถระมีคำว่า **สีหปฺปมตฺโต วิหร** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระนั้นก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ในที่สุดแห่งกัป ๑,๘๐๐ กัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้บังเกิดในกำเนิดกินนรที่ฝั่งแม่น้ำจันทภาคา ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าอัตถทัสสี มีดอกไม้เป็นภักษา นุ่งห่มดอกไม้อยู่ เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าอัตถทัสสี กำลังเสด็จไปทางอากาศมีจิตเลื่อมใสใคร่จะบูชา จึงยืนประคองอัญชลีอยู่.

พระผู้มีพระภาคทราบอัธยาศัยของท่านจึงเสด็จลงจากอากาศ ประทับนั่งขัดสมาธิ ณ ควงไม้ต้นหนึ่ง. กินนรฝนแก่นจันทน์กระทำการบูชาและด้วยดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม ถวายบังคมแล้ว กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมา

---

[๑] สี. อฏฺฐารสาธิกกปฺปสตมตฺถเก.

[๒] สี. มลฺลรฏฺเฐ มลฺลราชกุเล.

ตสฺส **สีโห**ติ นามํ อโหสิ.

บังเกิดในราชตระกูลมัลละกษัตริย์พระนามของท่านว่า**สีหะ**.

โส ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา ธมฺมํ กเถสิ. โส ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺเญ วิหรติ. ตสฺส จิตฺตํ นานารมฺมเณสุ[1] วิธาวติ, เอกคฺคํ น โหติ, สกตฺถํ นิปฺผาเทตุํ น สกฺโกติ. สตฺถา ตํ ทิสฺวา อากาเส ฐตฺวา :

ท่านเห็นพระผู้มีพระภาคแล้ว มีใจเลื่อมใส ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูอัธยาศัยของท่านแล้วทรงแสดงธรรมโปรด. ท่านฟังธรรมแล้วได้ศรัทธา จึงบรรพชาแล้วรับกรรมฐาน(ไป)อยู่ในป่า. จิตของท่านพล่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ไม่เป็นจิตมีอารมณ์เดียว. จึงไม่อาจยังประโยชน์ของตนให้สำเร็จได้ พระศาสดาทรงเห็นเหตุนั้น ทรงประทับยืนในอากาศทรงโอวาทด้วยพระคาถาว่า :

๘๓. "สีหปฺปมตฺโต วิหร
รตฺตินฺทิวมตนฺทิโต
ภาเวหิ กุสลํ ธมฺมํ
ชห สีฆํ สมุสฺสยนฺ"ติ[2]

คาถาย โอวทิ.

๘๓. "ดูกรสีหะ ท่านจงอย่าประมาท อย่าเกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน จงอบรมกุศลกรรมให้เกิดขึ้น จงละฉันทราคะในอัตภาพเสียโดยเร็วพลันเถิด".

โส คาถาวสาเน วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[3] :

พระเถระนั้น ในเวลาจบเทศนาเจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

---

[1] ฉ. นานารมฺมเณ.

[2] ขุ. เถร. ๒๖/๒๒๐/๒๗๙.

[3] ขุ. อ. ๓๒/๑๓๕/๒๓๘.

“จนฺทภาคานทีตีเร
อโหสึ กินฺนโร ตทา
ปุปฺผภกฺโข จหํ อาสึ
ปุปฺผานํ วสโน อหํ.[๑]
อตฺถทสฺสี ตุ ภควา
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ
ปวนคฺเคน[๒] นิยฺยาสิ[๓]
หํสราชาว อมฺพเร.

“เวลานั้นเราเป็นกินนรอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำจันทภาคา และเรามีดอกไม้เป็นภักษา เป็นผู้กินดอกไม้ ก็พระผู้มีพระภาคพระนามว่าอัตถทัสสีเชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านรชน เสด็จเหาะไปบนยอดป่า ดังพญาหงส์ในอัมพร.

นโม เต ปุริสาชญฺญ
จิตฺตํ เต สุวิโสธิตํ
ปสนฺนมุขวณฺโณสิ
วิปฺปสนฺนมุขินฺทฺริโย.
โอโรหิตฺวาน อากาสา
ภูริปญฺโญ สุเมธโส
สํฆาฏึ ปตฺถริตฺวาน
ปลฺลงฺเกน อุปาวิสิ.

(เรากล่าวว่า) ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระองค์บุรุษอาชาไนย จิตของพระองค์บริสุทธิ์ดี พระองค์มีสีพระพักตร์ผ่องใส พระผู้มีพระภาคผู้มีพระปัญญาดังแผ่นดิน มีเมธาดี เสด็จลงจากอากาศ ทรงปูลาดผ้าสังฆาฏิแล้วประทับนั่งโดยบัลลังก์ (ขัดสมาธิ).

วิลินํ จนฺทนาทาย
อคมาสึ ชินนฺติเก[๔]
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
พุทฺธสฺส อภิโรปยึ.

เราถือเอาแก่นจันทน์หอม ไปในสำนักพระชินเจ้า เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้บูชาแด่พระพุทธเจ้า ถวายบังคมพระสัมพุทธเจ้าเชษฐ-

---

[๑] ฉ. ปุปฺผนิวสโน ตถา, สี. จหํ,
โป. ปุปฺผนิวาสโน ตทา.

[๒] ฉ. วิปินคฺเคน.

[๓] นิยฺยาติ.

[๔] ฉ. ชินนฺติกํ.

อภิวาเทตฺวาน สมฺพุทฺธํ
โลกเชฏฺฐํ นราสภํ
ปาโมชฺชํ ชนยิตฺวาน
ปกฺกามึ อุตฺตรามุโข.

บุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ ยังความปราโมทย์ให้เกิดแล้ว บ่ายหน้ากลับไปยังทิศอุดร.

อฏฺฐารเส กปฺปสเต
จนฺทนํ ยํ อปูชยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.
จตุทฺทเส กปฺปสเต
อิโต อาสึสุ เต ตโย[1]
โรหิณี นาม นาเมน
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยแก่นจันทน์ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา ใน ๑,๔๐๐ กัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๓ พระองค์ มีพระนามว่าโรหินี มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ยา ปน[2] ภควตา โอวาทวเสน วุตฺตา "สีหปฺปมตฺโต"ติ คาถา, ตตฺถ **สีหา**ติ ตสฺส เถรสฺส อาลปนํ. **อปฺปมตฺโต วิหรา**ติ สติยา อวิปฺปวาเสน ปมาทวิรหิโต สพฺพิริยาปเถสุ สติสมฺปชญฺญยุตฺโต หุตฺวา วิหราหิ.[3] อิทานิ ตํ

ก็พระคาถาว่า สีหปฺปมตฺโต เป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ด้วยสามารถเป็นโอวาทอันใด คำว่า **สีหะ** ในพระคาถานั้นเป็นคำร้องเรียกพระเถระนั้น. สองบทว่า **อปฺปมตฺโต วิหร** ความว่า ท่านจงเว้นจากความประมาทโดยไม่อยู่

---

[1] อาสึสุ เตรส.
[2] สี. ยา ปนสฺส.
[3] อิ. วิหราติ.

อปฺปมาทวิหารํ สห ผเลน สงฺเขปโต ทสฺเสตุํ "**รตฺตินฺทิวนฺ**"ติอาทิ วุตฺตํ.

ปราศจากสติ เป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะอยู่ในอิริยาบถทั้งปวงเถิด. ท่านกล่าวคำว่า "**รตฺตินฺทิวํ**" ดังนี้เป็นต้น เพื่อแสดงการอยู่โดยไม่ประมาทนั้นพร้อมกับผลโดยสังเขปในบัดนี้.

ตสฺสตฺโถ : รตฺติภาคํ ทิวสภาคญฺจ "จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธตี"ติ[1] วุตฺตนเยน จตุสมฺมปฺปธานวเสน อตนฺทิโต อกุสีโต อารทฺธวีริโย กุสลํ สมถวิปสฺสนาธมฺมญฺจ โลกุตฺตรธมฺมญฺจ ภาเวหิ อุปฺปาเทหิ วฑฺเฒหิ จ, เอวํ ภาเวตฺวา จ **ชห สีฆํ สมุสฺสยนฺ**ติ ตว สมุสฺสยํ อตฺตภาวํ ปจมํ ตาว ตปฺปฏิพทฺธฉนฺทราคปฺปหาเนน สีฆํ[2] น จิรสฺเสว ปชห, เอวํภูโต จ ปจฺฉา จริมกจิตฺตนิโรเธน อนวเสสโต จ ปชหิสฺสตีติ. อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เถโร อญฺญํ พฺยากโรนฺโต ตเมว คาถํ ปจฺจุทาหาสีติ.

ความของคำนั้นดังต่อไปนี้ : ท่านจงเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน ไม่ท้อถอย มีความเพียรอันปรารภแล้วจงเจริญ คือทำให้เกิดขึ้นและทำให้เพิ่มขึ้นซึ่งสมถธรรม และวิปัสสนาธรรม และโลกุตรธรรมอันเป็นกุศลทั้งกลางคืนและกลางวัน ด้วยอำนาจสัมมัปปธาน ๔ โดยนัยที่ท่านกล่าวไว้ว่า ภิกษุจงทำจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมอันเป็นเครื่องกั้นด้วยการจงกรมด้วยการนั่งเป็นต้น. และครั้นยังธรรมให้เจริญแล้วอย่างนี้ ก็จะ**ละอัตภาพอันตั้งขึ้นของท่านก่อนเร็วพลัน** คือไม่นานนัก อันกระดูก ๓๐๐ ท่อนยกขึ้นแล้ว ด้วยการละฉันทราคะอันเนื่องอยู่ในอัตภาพนั้น, และผู้เป็นแล้วอย่างนี้ ก็จักละได้โดยหาส่วนเหลือลงมิได้ด้วยการดับจริมกจิต

---

[1] สํ. สฬา. ๑๘/๒๒๑, องฺ. ติก. ๒๐/๑๔๓, อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๕.

[2] สี. อิ. สีฆํ ชห.

ในภายหลัง. ก็ครั้นพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผลจึงกล่าวซ้ำคาถานั้นนั่นแหละ.

สีหตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสีหเถระ จบ.

๔. นีตตฺเถรคาถาวณฺณนา

สพฺพรตฺตึ สุปิตฺวานาติ อายสฺมโต นีตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล สุนนฺโท นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา อเนกสเต พฺราหฺมเณ มนฺเต วาเจนฺโต วาชเปยฺยํ[๑] นาม ยญฺญํ ยชิ. ภควา ตํ พฺราหฺมณํ อนุกมฺปนฺโต ยญฺญฏฺฐานํ คนฺตฺวา อากาเส จงฺกมิ.

พฺราหฺมโณ สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส สิสฺเสหิ ปุปฺผานิ อาหราเปตฺวา อากาเส ขิปิตฺวา ปูชํ อกาสิ. พุทฺธานุภาเวน ตํ ฐานํ สกลํ จ นครํ ปุปฺผปฏวิตานิกํ วิย[๒] ฉาทิตํ อโหสิ. มหาชโน สตฺถริ อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทสิ สุนนฺทพฺราหฺมโณ เตน กุสเลน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. **นีโต**ติสฺส นามํ อโหสิ.

๔. พรรณนาคาถาของพระนีตเถระ

คาถาของท่านพระนีตเถระมีคำว่า **สพฺพรตฺตึ สุปิตฺวาน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ เป็นพราหมณ์นามว่าสุนันทะ ให้พราหมณ์หลายร้อยร่ายมนต์บูชายัญชื่อว่าวาชเปยยะ. พระผู้มีพระภาคทรงเอ็นดูพราหมณ์นั้น จึงเสด็จไปยังที่บูชายัญทรงจงกรมในอากาศ.

พราหมณ์เห็นพระศาสดามีใจเลื่อมใส จึงนำดอกไม้มาพร้อมกับพวกศิษย์แล้วซัดไปในอากาศกระทำการบูชา ด้วยพุทธานุภาพที่ตรงนั้น และพระนครทั้งสิ้นได้เป็นเหมือนมีเพดานแผ่นดอกไม้ปิดแล้ว (บังข้างบน) มหาชนรู้สึกปีติโสมนัสอย่างมากมายในพระศาสดา ด้วยกุศลนั้น นันทพราหมณ์เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ จึงมาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์คนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี มีนามว่า**นีตะ**.

---

[๑] ก. วาปเชยฺยํ.

[๒] สี. ปุปฺผปเฏน วิย.

โส วิญฺญุตํ ปตฺโต "อิเม สมณา สกฺยปุตฺติยา สุขสีลา สุขสมาจารา สุโภชนานิ ภุญฺชิตฺวา นิวาเตสุ เสนาสเนสุ วิหรนฺติ, อิเมสุ ปพฺพชิตฺวา สุเขน วิหริตุํ สกฺกาติ สุขาภิลาสาย[1] ปพฺพชิตฺวาว สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา กติปาหเมว มนสิกริตฺวา ตํ ฉฑฺเฑตฺวา ยาวทตฺถํ อุทราวเทหกํ ภุญฺชิตฺวา ทิวสภาคํ สงฺคณิการาโม ติรจฺฉานกถาย วีตินาเมติ, รตฺติภาเคปิ ถีนมิทฺธาภิภูโต สพฺพรตฺตึ สุปติ. สตฺถา ตสฺส เหตุปริปากํ โอโลเกตฺวา โอวาทํ เทนฺโต :

๘๔. "สพฺพรตฺตึ สุปิตฺวาน
ทิวา สงฺคณิเก รโต
กุทาสฺสุ นาม ทุมฺเมโธ
ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี"ติ[2]

คาถํ อภาสิ.

ท่านรู้ความแล้วคิดว่า พวกสมณศากยบุตรเหล่านี้ มีปรกติเป็นสุข มีสมาจารเป็นสุข ฉันโภชนะที่ดี ๆ อยู่ในเสนาสนะที่สงบ เราก็อาจบวชอยู่เป็นสุขในพวกสมณะเหล่านี้ จึงออกบวชด้วยความหวังเฉพาะแต่ความสบายเทียว รับกรรมฐานในสำนักพระศาสดา กระทำไว้ในใจ ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ละกรรมฐานนั้นเสีย ฉันจนอิ่มถึงกับขย้อนออกมาจากท้อง (อ้วก) ยินดีแต่ในหมู่คณะตลอดวัน ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยติรัจฉานกถา แม้ในเวลากลางคืน ก็ถูกถีนมิทธะครอบงำหลับตลอดคืน. พระศาสดาทรงตรวจดูความแก่ของเหตุ (เหตุปริปากะ) ของท่านแล้ว เมื่อจะทรงประทานโอวาทได้ตรัสพระคาถาว่า :

๘๔. "คนโง่เขลามัวแต่นอนหลับตลอดทั้งคืน และคลุกคลีอยู่ในหมู่คณะตลอดวันยังค่ำ เมื่อไรจักทำที่สุดทุกข์ได้เล่า".

---

[1] อิ. อภิลาปาย.

[2] ขุ. เถร. ๒๖/๒๒๑/๒๗๙.

ตตฺถ **สพฺพรตฺตินฺ**ติ สกลํ รตฺตึ. **สุปิตฺวานา**ติ นิทฺทายิตฺวา, "รตฺติยา ปจฺฉิมํ ยามํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธตี"ติอาทินา วุตฺตํ ชาคริยํ อนนุยุญฺชิตฺวา เกวลํ รตฺติยา ตีสุปิ ยาเมสุ นิทฺทํ โอกฺกมิตฺวาติ อตฺโถ.

ในพระคาถานั้น บทว่า **สพฺพรตฺตึ** คือตลอดราตรีทั้งสิ้น. บทว่า **สุปิตฺวาน** ความว่า นอนหลับ อธิบายว่า หยั่งลงสู่ความหลับในยามทั้งสาม ในราตรีอย่างเดียว ไม่ประกอบความเพียรดังที่กล่าวไว้ว่า "จงทำจิตให้บริสุทธิ์จากอาวรณียธรรมด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปฐมยามในราตรี" ดังนี้.

ทิวาติ ทิวสํ, สกลํ ทิวสภาคนฺติ อตฺโถ. **สงฺคณิเก**ติ[1] ติรจฺฉานกถิเกหิ กายทฬฺหิพหุลปุคฺคเลหิ สนฺนิสชฺชา สงฺคณิโก, ตสฺมึ **รโต** อภิรโต ตตฺถ อวิคตจฺฉนฺโท[2] "สงฺคณิเก รโต"ติ วุตฺโต. "สงฺคณิการโต"ติปิ ปาฬิ.

บทว่า **ทิวา** คือในกลางวัน ความว่า ตลอดส่วนแห่งวันทั้งสิ้น. บทว่า **สงฺคณิเก** ความว่า ยินดีหมู่นั่งร่วมกันด้วยบุคคลผู้มากไปด้วยกายทัฬหี ซึ่งพูดแต่ติรัจฉานกถานั้น คือยินดียิ่งมีฉันทะไม่ปราศไปในกาลคลุกคลีนั้นที่ท่านกล่าว "ยินดีคลุกคลีอยู่ในหมู่คณะ" ดังนี้. บาลีว่า สงฺคณิการโต ก็มี.

กุทาสฺสุ นามาติ กุทา อสฺสุ นาม. **อสฺสู**ติ[3] นิปาตมตฺตํ, กสฺมึ นาม กาเลติ อตฺโถ. **ทุมฺเมโธ**ติ นิปฺปญฺโญ. **ทุกฺขสฺสา**ติ วฏฺฏทุกฺขสฺส. **อนฺตนฺ**ติ ปริโยสานํ. อจฺจนฺตเมว อนุปฺปาทํ กทา

บทว่า **กุทาสฺสุ นาม** แยกเป็น กุทา อสฺสุ นาม. บทว่า **อสฺสุ** เป็นเพียงนิบาต. ความในกาลไรเล่า. บทว่า **ทุมฺเมโธ** ได้แก่ผู้ไม่มีปัญญา. บทว่า **ทุกฺขสฺส** ได้แก่วัฏทุกข์. บทว่า **อนฺตํ**

---

[1] สี. อิ. สงฺคณิเก รโต วิหาโร สงฺคณิโก
[2] สี. อภิรโต อวิคตจฺฉนฺโท.
[3] สูติ เยภุยฺเยน ทิสฺสติ.

นาม กริสฺสติ, เอทิสสฺส ทุกฺขสฺสนฺตกรณํ นตฺถีติ อตฺโถ. "ทุมฺเมธ ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสสี"ติปิ ปาฬิ.

เอวํ ปน สตฺถารา คาถาย กถิตาย เถโร สํเวคชาโต วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

"สุนนฺโท นาม นาเมน
พฺราหฺมโณ มนฺตปารคู
อชฺฌายโก ยาจโยโค
วาชเปยฺยํ อยาชยิ.
ปทุมุตฺตโร โลกวิทู
อคฺโค การุณิโก อิสิ
ชนตํ อนุกมฺปนฺโต
อมฺพเร จงฺกมี ตทา.

จงฺกมิตฺวาน สมฺพุทฺโธ
สพฺพญฺญู โลกนายโก
เมตฺตาย อผริ สตฺเต
อปฺปมาณํ นิรูปธึ.[2]

คือที่สุด. ความว่า จักกระทำมิให้เกิดขึ้นส่วนเดียว เมื่อไรเล่า คือบุคคลเช่นนี้ย่อมไม่มีการกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้. พระบาลีว่า ทุมฺเมธ ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสสิ ก็มี.

ก็พระเถระเกิดความสังเวช ด้วยพระคาถาที่พระศาสดาตรัสอย่างนี้แล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"เราเป็นพราหมณ์มีนามว่า สุนันทะ ผู้รู้จบมนต์ เป็นผู้เล่าเรียน เป็นผู้ควรขอ ได้บูชายัญชื่อว่าวาชเปยยะ ในกาลนั้นพระผู้มีพระภาคพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้ทรงรู้แจ้งโลก ผู้เลิศ เป็นพระฤาษีกอปรด้วยพระกรุณา ทรงเอ็นดูหมู่ชน เสด็จจงกรมอยู่ในอากาศ.

พระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้าผู้เป็นนายกของโลก เสด็จจงกรมแล้ว ทรงแผ่เมตตาไปในบรรดาสัตว์หาประมาณมิได้ ไม่มีอุปธิ พราหมณ์ผู้รู้จบ

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๓๖/๒๓๙.

[2] ฉ. อปฺปมาเณ นิรูปธิ.

วณฺเฏ ฉิตฺวาน[๑] ปุปฺผานิ
พฺราหฺมโณ มนฺตปารคู
สพฺเพ สิสฺเส สมาเนตฺวา
อากาเส อุกฺขิปาปยิ.

มนต์ เด็ดดอกไม้ที่ขั้วแล้ว ประชุมศิษย์ทั้งหมด ให้ศิษย์ช่วยกันโยนดอกไม้ขึ้นไปในอากาศ.

ยาวตา นครํ อาสิ
ปุปฺผานํ ฉทนํ ตทา
พุทฺธสฺส อานุภาเวน
สตฺตาหํ น วิคจฺฉถ.
เตเนว สุกฺกมูเลน
อนุโภตฺวาน สมฺปทา
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
ติณฺโณ โลเก วิสตฺติกํ.

ในกาลนั้น หลังคาดอกไม้ได้มีตลอดทั่วพระนครไม่หายไป(คงมีอยู่) ตลอด ๗ วัน ด้วยพุทธานุภาพ ด้วยกุศลกรรมนั้น พราหมณ์ผู้รู้จบมนต์ได้เสวยสมบัติแล้ว กำหนดรู้อาสวะทั้งปวง ข้ามโลก ๓ และตัณหาได้แล้ว.

เอการเส กปฺปสเต
ปญฺจตึสาสุ ขตฺติยา
อมฺพรํสสนามา เต[๒]
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ใน ๑,๑๐๐ กัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์ ๓๕ พระองค์ มีพระนามเหมือนกันว่า อัมพรังสะ มีพลมาก (คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[๑] ฉ. เฉตฺวาน.

[๒] สี. อพฺภสา นาม นาเมน.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เถโร อญฺญํ พฺยากโรนฺโต ตเมว คาถํ ปจฺจุทาหาสิ.	ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล ได้กล่าวซ้ำพระคาถานี้นั่นเทียว.
นีตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.	พรรณนาคาถาของพระนีตเถระ จบ.

๕. สุนาคตฺเถรคาถาวณฺณนา

จิตฺตนิมิตฺตสฺส โกวิโทติ อายสฺมโต สุนาคตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต อิโต เอกตฺตึเส กปฺเป สิขิสฺส ภควโต กาเล พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ติณฺณํ เวทานํ ปารคู หุตฺวา อรญฺญายตเน อสฺสเม วสนฺโต ตีณิ พฺราหฺมณสหสฺสานิ มนฺเต วาเจสิ.

อเถกทิวสํ ตสฺส สตฺถารํ ทิสฺวา ลกฺขณานิ อุปธาเรตฺวา ลกฺขณมนฺเต ปริวตฺเตนฺตสฺส "อีทิเสหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต อนนฺตชิโน อนนฺตญาโณ พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ พุทฺธญาณํ อารพฺภ อุฬาโร ปสาโท อุปฺปชฺชิ.

โส เตน จิตฺตปฺปสาเทน เทวโลเก นิพฺพตฺโต[๑] อปราปรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท นาลกคาเม

๕. พรรณนาคาถาของพระสุนาคเถระ

คาถาของท่านพระสุนาคเถระมีคำว่า **จิตฺตนิมิตฺตสฺส โกวิโท** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว ถึงฝั่งแห่งไตรเพท ไปอยู่ในอาศรมในราวป่า บอกมนต์แก่พราหมณ์ถึง ๓,๐๐๐ คน.

ภายหลังวันหนึ่งท่านเห็นพระศาสดา ใคร่ครวญลักษณะของพระองค์ ร่ายลักษณะมนต์ก็เกิดความเลื่อมใสอย่างยิ่งปรารภพระพุทธญาณว่า ผู้ที่ประกอบด้วยลักษณะเช่นนี้ จักเป็นพระพุทธเจ้าผู้อนันตชินะ อนันตญาณ ดังนี้.

ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายไป ๆ มา ๆ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้

---

[๑] อิ. นิพฺพตฺติตฺวา.

อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. **สุนาโคติสฺส** นามํ อโหสิ. โส ธมฺมเสนาปติสฺส คิหิสหาโย เถรสฺส[๑] สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ทสฺสนภูมิยํ ปติฏฺฐิโต ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์คนหนึ่งในนาลกคาม ท่านมีนามว่า**สุนาคะ** ท่านเป็นสหายคฤหัสถ์ของพระธรรมเสนาบดี ไปสำนักของพระเถระฟังธรรมแล้วตั้งอยู่ในทัสสนภูมิออกบวชแล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“หิมวนฺตสฺสาวิทูเร
วสโภ นาม ปพฺพโต
ตสฺมึ ปพฺพตปาทมฺหิ
อสฺสโม อาสิ มาปิโต.[๓]
ตีณิ สิสฺสสหสฺสานิ
วาเจสึ พฺราหฺมโณ ตทา
สํสาวิตฺวาน[๔] เต สิสฺเส
เอกมนฺตํ อุปาวิสึ.

“ภูเขาชื่อวสภะ มีอยู่ในที่ไม่ไกล
ภูเขาหิมวันต์ ที่เชิงเขาวสภะนั้น
มีอาศรมที่เราสร้างไว้ ในกาลนั้น
เราเป็นพราหมณ์ บอกมนต์กะศิษย์
ประมาณ ๓,๐๐๐ คน เราสั่งสอน
ศิษย์เหล่านั้น แล้วเข้าอยู่(ในที่สงัด)
ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา
พฺราหฺมโณ มนฺตปารคู
พุทฺธเวสํ[๕] คเวสนฺโต
ญาเณ จิตฺตํ ปสาทยึ.

พราหมณ์ผู้รู้จบมนต์นั่งอยู่ ณ ที่
สมควรส่วนหนึ่งแล้ว แสวงหาเพศ
ของพระพุทธเจ้า ยังจิตให้เลื่อมใส
ในพระญาณ ครั้นเรายังจิตให้

---

[๑] ก. สตฺถุ.

[๒] ขุ. อ. ๓๒/๑๓๗/๒๔๐.

[๓] สี. อสฺสโมสิ สุมาปิโต.

[๔] ฉ. สํหริตฺวาน, อิ. สํสาเวตฺวาน.

[๕] ฉ. พุทฺธเวทํ.

ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
นิสีทึ ปณฺณสนฺถเร
ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวาน
ตตฺถ กาลงฺกโต อหํ.

เลื่อมใสในพระญาณแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ อยู่บนเครื่องลาดหญ้า กระทำกาลกิริยา ณ ที่นั้น.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยํ สญฺญมลภึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ญาณสญฺญายิทํ ผลํ.
สตฺตวีสมฺหิ[1] กปฺปมฺหิ
ราชา สิริธโร อหุ
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้สัญญาใดในกาลนั้น ด้วยสัญญานั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งสัญญาในพระญาณ ในกัปที่ ๒๗ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราช ทรงพระนามว่าสิริธร ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ภิกฺขูนํ ธมฺมเทสนาปเทเสน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล โดยอ้างถึงพระธรรมเทศนาของภิกษุทั้งหลาย จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๘๕. "จิตฺตนิมิตฺตสฺส โกวิโท
ปวิเวกรสํ วิชานิย

๘๕. "ผู้ฉลาดในการถือเอา ซึ่งนิมิตแห่งภาวนาจิต เสวยรสแห่งวิเวก เพ่ง

---

[1] ฉ. สตฺตวีสติ.

ฌายํ นิปโก ปติสฺสโต
อธิคจฺเฉยฺย สุขํ นิรามิสนฺ"ติ[1]
คาถํ อภาสิ.

ฌาน ฉลาดในการรักษากรรมฐาน
มีสติตั้งมั่น พึงบรรลุนิรามิสสุข
อย่างแน่นอน" ดังนี้.

ตตฺถ **จิตฺตนิมิตฺตสฺส โกวิโทติ** ภาวนาจิตฺตสฺส นิมิตฺตคฺคหเณ กุสโล, "อิมสฺมึ สมเย จิตฺตํ ปคฺคเหตพฺพํ, อิมสฺมึ สมฺปหํสิตพฺพํ, อิมสฺมึ อชฺฌุเปกฺขิตพฺพนฺ"ติ เอวํ ปคฺคหณาทิโยคฺยสฺส จิตฺตนิมิตฺตสฺส คหเณ เฉโก. **ปวิเวกรสํ วิชานิยาติ** กายวิเวกสํวฑฺฒิตสฺส[2] จิตฺตวิเวกสฺส รสํ สญฺชานิตฺวา, วิเวกสุขํ อนุภวิตฺวาติ อตฺโถ. "ปวิเวกรสํ ปิตฺวา"ติ[3] หิ วุตฺตํ.

ในคาถานั้น บาทคาถาว่า **จิตฺตนิมิตฺตสฺส โกวิโท** ความว่า ผู้ฉลาดในการถือเอานิมิตแห่งภาวนาจิต คือผู้ฉลาดในอันถือเอาจิตนิมิตอันควรแก่คุณมีอันยกย่องอย่างนี้เป็นต้นว่า ในสมัยนี้ควรประคองจิต, ในสมัยนี้ควรทำให้รื่นเริง, ในสมัยนี้ควรเข้าไปเพ่ง. บาทคาถาว่า **ปวิเวกรสํ วิชานิย** ความว่า รู้สึกรสแห่งจิตวิเวก อันทำให้กายวิเวกเจริญ อธิบายว่า เสวยความสุขเกิดแต่วิเวก. เพราะท่านกล่าวว่า "ดื่มรสอันเกิดแต่ความสงัดจิต".

ฌายนฺติ ปฐมํ อารมฺมณูปนิชฺฌาเนน ปจฺฉา ลกฺขณูปนิชฺฌาเนน จ ฌายนฺโต. **นิปโกติ** กมฺมฏฺฐานปริหรเณ กุสโล. **ปติสฺสโตติ** อุปฏฺฐิตสฺสติ. **อธิคจฺเฉยฺย สุขํ นิรามิสนฺติ** เอวํ สมถนิมิตฺตาทิโกสลฺเลน ลพฺเภ จิตฺตวิเวกสุเข

บทว่า **ฌานํ** ความว่า เพ่งด้วยอารัมมณูปนิชฌานก่อน และเพ่งด้วยลักขณูปนิชฌานในภายหลัง. บทว่า **นิปโก** ได้แก่ ผู้ฉลาดในการรักษากรรมฐาน. บทว่า **ปติสฺสโต** ได้แก่ผู้มีสติอันเข้าไปตั้งไว้แล้ว. คำว่า **พึงประสบความสุข**

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๒๒/๒๗๙.

[2] ม. กายวิเวกสฺส จ

[3] ขุ. ธ. ๒๕/๔๒.

ปติฏฺฐาย สโต สมฺปชาโน หุตฺวา วิปสฺสนาญาเณเนว[๑] ฌายนฺโต กามามิสวฏฺฏามิเสหิ อสมฺมิสฺสตาย นิรามิสํ นิพฺพานสุขํ ผลสุขญฺจ อธิคจฺเฉยฺย สมฺปคจฺเฉยฺยาติ อตฺโถ.

สุนาคตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อันไม่มีอามิส ความว่า เป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ ตั้งอยู่ในความสุขอันเกิดแต่วิเวกซึ่งได้ด้วยความเป็นผู้ฉลาดในสมถนิมิตเป็นต้นอย่างนี้แล้ว เพ่งอยู่ด้วยวิปัสสนาญาณ จะพึงประสบคือพึงเข้าถึงความสุขคือนิพพาน และสุขอันเป็นผลอันชื่อว่าหาอามิสมิได้ เพราะไม่เจือด้วยอามิสคือกามและอามิสคือวัฏฏะ.

พรรณนาคาถาของพระสุนาคเถระ จบ.

---

[๑] สี. วิปสฺสนาญาเณน จ.

๖. นาคิตตฺเถรคาถาวณฺณนา

อิโต พหิทฺธา ปุถุอญฺญวาทินนฺติ อายสฺมโต นาคิตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล นารโท นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา เอกทิวสํ มาฬเก นิสินฺโน ภควนฺตํ ภิกฺขุสํเฆน ปุรกฺขตํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ตีหิ คาถาหิ อภิตฺถวิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุนคเร สกฺยราชกุเล นิพฺพตฺติ, **นาคิโต**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส ภควติ กปิลวตฺถุสฺมึ วิหรนฺเต **มธุปิณฺฑิกสุตฺตํ**[๑] สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

๖. พรรณนาคาถาของพระนาคิตเถระ

คาถาของท่านพระนาคิตเถระมีคำว่า **อิโต พหิทฺธา ปุถุอญฺญวาทินํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้เป็นพราหมณ์ชื่อว่านารทะ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ วันหนึ่งนั่งอยู่ ณ มาฬกศาลา (โรง) เห็นพระผู้มีพระภาคมีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จดำเนินไปอยู่ มีใจเลื่อมใส จึงสรรเสริญด้วยคาถา ๓ คาถา. ด้วยบุญกรรมนั้นท่านบังเกิดในเทวโลก บำเพ็ญบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลศากยราช ในกรุงกบิลพัสดุ์ นามของท่านว่า **นาคิตะ** ท่านได้สดับ**มธุปิณฑิกสูตร** เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ได้ศรัทธา จึงออกบวชเจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

---

[๑] ม. มู. ๑๒/๒๒๐.

[๒] ขุ อ ๓๒/๑๓๙/๒๔๒

"วิสาลมาเฬ อาสินฺโน[1] อทฺทสํ โลกนายกํ ขีณาสวํ พลปฺปตฺตํ ภิกฺขุสํฆปุรกฺขตํ. สตสหสฺสา เตวิชฺชา ฉฬภิญฺญา มหิทฺธิกา ปริวาเรนฺติ สมฺพุทฺธํ โก ทิสฺวา นปฺปสีทติ.	เรานั่งอยู่ในโรงอันกว้างใหญ่ ได้เห็นพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ ผู้เป็นนายกของโลก ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ผู้บรรลุพลธรรม แวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ภิกษุสงฆ์ประมาณ ๑ แสน ผู้บรรลุวิชชา ๓ ได้อภิญญา ๖ มีฤทธิ์มาก แวดล้อมพระสัมพุทธเจ้า ใครเห็นแล้วจะไม่เลื่อมใสเล่า.
ญาเณ อุปนิธา ยสฺส น วิชฺชติ สเทวเก อนนฺตญาณํ สมฺพุทฺธํ โก ทิสฺวา นปฺปสีทติ. ธมฺมกายญฺจ ทีเปนฺติ[2] เกวลํ รตนากรํ วิโกเปตุํ[3] น สกฺโกนฺติ โก ทิสฺวา นปฺปสีทติ.	ในมนุษยโลกพร้อมทั้งเทวโลก ไม่มีอะไรเปรียบในพระญาณของพระผู้มีพระภาคสัมพุทธเจ้า พระองค์ใด ใครได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีพระญาณไม่สิ้นสุดแล้วจะไม่เลื่อมใสเล่า ชนทั้งหลายแสดงธรรมกาย และไม่อาจทำรัตนากรทั้งสิ้นให้กำเริบได้ ใครได้เห็นแล้วจะไม่เลื่อมใสเล่า.
อิมาหิ ตีหิ คาถาหิ นารโท อุปคจฺฉิ โส[4]	พราหมณ์นารทะนั้น ชมเชยพระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ

---

[1] ฉ. อาสีโน.

[2] ฉ. ทีเปนฺตํ.

[3] ฉ. วิกปฺเปตุํ.

[4] ฉ. นารโทวฺหยวจฺฉโส, สี. นารทวฺหวจฺฉโล.

ปทุมุตฺตรํ ถวิตฺวาน
สมฺพุทฺธํ อปราชิตํ.
เตน จิตฺตปสาเทน
พุทฺธสนฺถวเนน จ[๑]
กปฺปานํ สตสหสฺสํ
ทุคฺคตึ นุปปชฺชหํ.

ผู้ไม่แพ้ ด้วย ๓ คาถานี้แล้วเดินไปข้างหน้า ด้วยจิตอันเลื่อมใส และด้วยการชมเชยพระพุทธเจ้านั้น เราไม่ได้เข้าถึงทุคติเลยตลอดแสนกัป.

อิโต ตึสกปฺปสเต
สุมิตฺโต นาม ขตฺติโย
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ใน ๓,๐๐๐ กัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ จอมกษัตริย์ พระนามว่าสุมิตตะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สตฺถุ อวิตถเทสนตํ[๒] ธมฺมสฺส จ นิยฺยานิกตํ นิสฺสาย สญฺชาตปีติโสมนสฺโส ปีติเวคปฺปวิสฺสฏฺฐํ[๓] อุทานํ อุทาเนนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เป็นผู้มีปีติและโสมนัสอันเกิดแล้ว เพราะอาศัยพระเทศนาอันถ่องแท้ของพระศาสดา และความที่พระธรรมเป็นนิยยานิกะ เมื่อจะเปล่งอุทานอันแผ่ซ่านไปด้วยกำลังแห่งปีติ จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

---

[๑] สี. ...ถวิเตน จ.

[๒] สี. สตฺถารา อธิคตเทสนํ,
โป. สตฺถุ อธิคตเทสนตํ.

[๓] สี. ปีติเวเคน วิสิฏฺฐํ.

๘๖. "อิโต พหิทฺธา ปุถุอญฺญวาทินํ
มคฺโค น นิพฺพานคโม ยถา อยํ
อิติสฺสุ สํฆํ ภควานุสาสติ
สตฺถา สยํ ปาณิตเลว ทสฺสยนฺ"ติ[1]
คาถํ อภาสิ.

๘๖. "ในลัทธิแห่งเดียรถีย์ ภายนอกพระศาสนานี้ ย่อมไม่มีทางไปสู่นิพพานเหมือนอริยอัฏฐังคิกมรรคนี้เลย พระผู้มีพระภาค ผู้เป็นพระบรมครู ทรงพร่ำสอนภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เหมือนดังทรงแสดงผลมะขามป้อม บนฝ่าพระหัตถ์" ฉะนั้น.

ตตฺถ **อิโต พหิทฺธา**ติ อิมสฺมา พุทฺธสาสนา พาหิรเก สมเย, เตนาห "**ปุถุอญฺญวาทินนฺ**"ติ, นานาติตฺถิยานนฺติ อตฺโถ. **มคฺโค น นิพฺพานคโม ยถา อยนฺ**ติ ยถา อยํ อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เอกํเสน นิพฺพานํ คจฺฉตีติ นิพฺพานคโม, นิพฺพานคามี, เอวํ นิพฺพานคโม มคฺโค ติตฺถิยสมเย นตฺถิ อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิตตฺตา อญฺญติตฺถิยวาทสฺส. เตนาห ภควา :

ในคาถานั้น สองบทว่า **อิโต พหิทฺธา** ได้แก่ ในลัทธิอันเป็นภายนอกพระพุทธศาสนา เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **ปุถุอญฺญวาทินํ** ดังนี้ หมายความว่า แห่งเดียรถีย์ต่าง ๆ. คำว่า **มคฺโค น นิพฺพานคโม ยถา อยํ** ความว่า อริยอัษฏางคิกมรรคนี้ ชื่อว่า นิพพานคโม(ไปสู่นิพพาน) เพราะอรรถว่าไปสู่นิพพานโดยส่วนเดียว คือนำสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน ฉันใด มรรคอันไปสู่นิพพานก็ฉันนั้น ย่อมไม่มีในลัทธิอื่น เพราะลัทธิแห่งเดียรถีย์อื่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงประกาศแล้ว เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า :

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๒๓/๒๗๙.

"อิเธว ภิกฺขเว สมโณ, อิธ ทุติโย สมโณ, อิธ ตติโย สมโณ, อิธ จตุตฺโถ สมโณ, สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมเณภิ อญฺเญหี"ติ.[๑]

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะมีในศาสนานี้เท่านั้น สมณะที่ ๒ ก็มีในศาสนานี้ สมณะที่ ๓ ก็มีในศาสนานี้ สมณะที่ ๔ ก็มีในศาสนานี้ ลัทธิอื่นว่างจากสมณะอื่น" ดังนี้.

อิตีติ เอว อสฺสูติ[๒] นิปาตมตฺตํ. **สํฆนฺ**ติ ภิกฺขุสํฆํ, อุกฺกฏฺฐนิทฺเทโสยํ ยถา "สตฺถา เทวมนุสฺสานนฺ"ติ. สํฆนฺติ วา สมูหํ, เวเนยฺยชนนฺ"ติ. อธิปฺปาโย. **ภควา**ติ ภาคยวนฺตตาทีหิ การเณหิ ภควา, อยเมตฺถ สงฺเขโป. วิตฺถาโร ปน ปรมตฺถทีปนิยํ อิติวุตฺตกวณฺณนายํ[๓] วุตฺตนเยน เวทิตพฺโพ.

ศัพท์ว่า **อิติ** เท่ากับ เอว (แปลว่า นั่นเทียว) ศัพท์ว่า อสฺสุ เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **สํฆํ** ได้แก่ภิกษุสงฆ์. นี้เป็นการแสดงอย่างอุกฤษฏ์ เหมือนคำว่า "สตฺถา เทวมนุสฺสานํ". อีกนัยหนึ่ง บทว่า สํฆํ ได้แก่ประชุม ประสงค์เอาเวไนยชน. บทว่า **ภควา** ได้แก่ชื่อว่าพระภควา เพราะเหตุทั้งหลายมีความเป็นผู้มีภาคยะเป็นต้น. ในคำนี้มีความสังเขปเท่านี้. (นี้เป็นความย่อในคำนี้) ส่วนความพิสดารพึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ในปรมัตถทีปนีอรรถกถาอิติวุตตกะ.

สตฺถาติ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺเถหิ ยถารหํ อนุสาสตีติ สตฺถา. **สยนฺ**ติ สยเมว. อยเญฺหตฺถ อตฺโถ :

บทว่า **สตฺถา** ความว่า ชื่อว่าเป็นครู เพราะอรรถว่า ทรงสั่งสอนด้วยทิฏฐธรรมิกประโยชน์ สัมปรายิกประโยชน์

---

[๑] ที. มหา. ๑๐/๑๗๕. ม มู. ๑๒/๑๒๘,
องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๓๒๓.

[๒] สูติ เยภุยฺเยน ทิสฺสติ.

[๓] ปรมตฺถทีปนี อิติวุตฺตกฏฺฐกถา

"สีลาทิกฺขนฺธตฺตยสงฺคโห สมฺมาทิฏฺฐิอาทีนํ อฏฺฐนฺนํ องฺคานํ วเสน อฏฺฐงฺคิโก นิพฺพานคามี อริยมคฺโค ยถา มม สาสเน อตฺถิ, เอวํ พาหิรกสมเย มคฺโค นาม นตฺถี"ติ สีหนาทํ นทนฺโต อมฺหากํ สตฺถา ภควา สยเมว สยมฺภูญาเณน ญาตํ,[๑] สยเมว วา มหากรุณาสญฺโจทิโต หุตฺวา อตฺตโน เทสนาวิลาสสมฺปตฺติยา หตฺถตเล อามลกํ วิย ทสฺเสนฺโต ภิกฺขุสํฆํ เวเนยฺยชนํ อนุสาสติ โอวทตีติ.

นาคิตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

และปรมัตถประโยชน์ตามสมควร. บทว่า **สยํ** แปลว่า ด้วยพระองค์เองนั่นเทียว และในเรื่องนี้ความดังต่อไปนี้ :

"พระผู้มีพระภาคซึ่งเป็นศาสดาของพวกเรา ทรงบันลือสีหนาทว่า อริยมรรค อันประกอบด้วยองค์ ๘ ด้วยอำนาจแห่งองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น อันสงเคราะห์ด้วยขันธ์ ๓ มีสีลขันธ์เป็นต้น อันเป็นธรรม ยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน มีอยู่ในศาสนาของเราฉันใด ชื่อว่ามรรคย่อมไม่มีในลัทธิ อันเป็นภายนอกฉันนั้น ทรงทราบด้วยสยัมภูญาณด้วยพระองค์เองนั่นเทียว หรือเป็นผู้อัน มหากรุณาตักเตือนแล้วเอง ย่อมทรงสั่งสอนคือโอวาทภิกษุสงฆ์คือเวไนยชน ด้วยเทศนาวิลาสสมบัติของพระองค์ ดุจทรงแสดงผลมะขามป้อม บนฝ่าพระหัตถ์ฉะนั้น.

พรรณนาคาถาของพระนาคิตเถระ จบ.

---

[๑] สี. ญาณํ, อิ. ญาณิ.

๗. ปวิฏฺฐตฺเถรคาถาวณฺณนา

ขนฺธา ทิฏฺฐา ยถาภูตนฺติ อายสฺมโต ปวิฏฺฐตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ กโรนฺโต อตฺถทสฺสิสฺส ภควโต กาเล เกสโว นาม ตาปโส หุตฺวา เอกทิวสํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปสนฺนมานโส อภิวาเทตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท มคธรฏฺเฐ พฺราหฺมณกุเล อุปฺปชฺชิตฺวา อนุกฺกเมน วิญฺญุตํ ปตฺโต เนกฺขมฺมนินฺนชฺฌาสยตาย ปริพฺพาชกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ สิกฺขิตพฺพํ สิกฺขิตฺวา วิจรนฺโต อุปติสฺสโกลิตานํ พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตภาวํ สุตฺวา "เตปิ นาม มหาปญฺญา ตตฺถ[๑] ปพฺพชิตา,

๗. พรรณนาคาถา
ของพระปวิฏฐเถระ

คาถาของท่านพระปวิฏฐเถระมีคำว่า **ขนฺธา ทิฏฺฐา ยถาภูตํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย บำเพ็ญบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า อัตถทัสสี เป็นดาบสชื่อว่าเกสวะ วันหนึ่งเข้าเฝ้าพระศาสดาฟังธรรม มีใจเลื่อมใส ถวายบังคมแล้วประคองอัญชลี กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์ในแคว้นมคธ รู้ความแล้วโดยลำดับ เพราะความที่ท่านมีอัธยาศัยน้อมไปในเนกขัมมะจึงออกบวชเป็นปริพาชกศึกษาสิ่งที่ควรศึกษาในลัทธินั้นเที่ยวไป ได้ยินว่าอุปติสสปริพพาชกและโกลิตปริพพาชกออกบวชในพุทธศาสนาดำริว่า ท่าน

---

[๑] สี. ยตฺถ กตฺถ.

ตเทว มญฺเญ เสยฺโย"ติ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิ. ตสฺส สตฺถา วิปสฺสนํ อาจิกฺขิ. โส วิปสฺสนํ อารภิตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ สจฺฉากาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[1] :

เหล่านั้นเป็นผู้มีปัญญามาก ออกบวชในลัทธินั้น ลัทธินั้นเห็นจะเป็นลัทธิประเสริฐ จึงไปฟังธรรมยังสำนักพระศาสดาได้ศรัทธาแล้วบวชแล้ว. พระศาสดาตรัสบอกวิปัสสนาแก่ท่าน. ท่านปรารภวิปัสสนาแล้ว ไม่นานนักก็กระทำให้แจ้งพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"นารโท อิติ นาเมน[2]
เกสโว อิติ มํ วิทู
กุสลากุสลํ เอสํ
อคมํ พุทฺธสนฺติกํ.
เมตฺตจิตฺโต การุณิโก
อตฺถทสฺสี มหามุนิ
อสฺสาสยนฺโต สตฺเต โส
ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.

สกํ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
สิเร กตฺวาน อญฺชลึ
สตฺถารํ อภิวาเทตฺวา
ปกฺกามิ[3] ปาจินามุโข.
สตฺตรเส กปฺปสเต

"ชนทั้งหลายรู้จักเราว่า เกสวะ โดยนามว่านารทะ เราแสวงหากุศลและอกุศลอยู่ ได้ไปสู่สำนักพระพุทธเจ้า พระมหามุนีพระนามว่าอัตถทัสสี ทรงมีจิตเมตตาประกอบด้วยพระกรุณา พระองค์ผู้มีจักษุ เมื่อทรงปลอบสัตว์ทั้งหลายให้เบาใจ ทรงแสดงธรรมอยู่.

เรายังจิตของตนให้เลื่อมใสประนมกรอัญชลีเหนือเศียรเกล้า ถวายบังคมพระศาสดาแล้วบ่ายหน้ากลับไปทางทิศประจิม ใน ๑,๗๐๐ กัป แต่ภัทรกัปนี้ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราช

---

[1] ขุ. อ. ๓๒/๑๔๐/๒๔๓.

[2] ฉ. นามํ.

[3] ฉ. ปกฺกามึ.

ราชา อาสิ มหีปติ
อมิตฺตตปโน[1] นาม
จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

เป็นใหญ่ในแผ่นดิน พระนามว่า
อมิตตตปนะ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล จึงได้ภาษิตพระคาถาว่า :

๘๗. "ขนฺธา ทิฏฺฐา ยถาภูตํ
ภวา สพฺเพ ปทาลิตา
วิกฺขีโณ ชาติสํสาโร
นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว"ติ[2]
คาถํ อภาสิ.

๘๗. "เราเห็นเบญจขันธ์ ตามความ
เป็นจริงได้แล้ว ทำลายภพทั้งปวง
ได้แล้ว ชาติสงสารสิ้นแล้ว บัดนี้
ภพใหม่ไม่มี" ดังนี้.

ตตฺถ **ขนฺธาติ** ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา, เต หิ วิปสฺสนุปลกฺขณโต[3] สามญฺญลกฺขณโต จ ญาตปริญฺญาทีหิ ปริชานนวเสน วิปสฺสิตพฺพา. **ทิฏฺฐา ยถาภูตนฺติ** วิปสฺสนาปญฺญาสหิตาย มคฺคปญฺญาย "อิทํ ทุกฺขนฺ"ติอาทินา

คำว่า **ขันธ์ทั้งหลาย** ในคาถานั้น ได้แก่ อุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ ก็ขันธ์เหล่านั้นพึงพิจารณาให้เห็นด้วยอำนาจการกำหนดรู้ด้วยญาตปริญญาเป็นต้น โดยเข้าไปกำหนดด้วยวิปัสสนาและโดยสามัญญลักษณะ. สองบทว่า **ทิฏฺฐา ยถาภูตํ**

---

[1] ฉ. อมิตฺตาปโน.
[2] ขุ. เถร. ๒๖/๒๒๔/๒๗๙.
[3] สี. วิปสฺสนูปคภาวลกฺขณโต.

อวิปรีตโต ทิฏฺฐา.

ความว่า เห็นโดยไม่วิปริตโดยนัยมีอาทิว่า "นี้ทุกข์" ด้วยมรรคปัญญาอันประกอบด้วยวิปัสสนาปัญญา.

ภวา สพฺเพ ปทาลิตาติ กามภวาทโย สพฺเพ กมฺมภวา อุปฺปตฺติภวา จ มคฺคญาณสตฺเถน ภินฺนา วิทฺธํสิตา. กิเลสปทาลเนเนว หิ[1] กมฺโมปปตฺติภวา ปทาลิตา นาม โหนฺติ. เตนาห "**วิกฺขีโณ ชาติสํสาโร นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว**"ติ. ตสฺสตฺโถ เหฏฺฐา วุตฺโตเยว.

บาทคาถาว่า **ภวา สพฺเพ ปทาลิตา** ความว่า กรรมภพและอุปัติภพทั้งปวง มีกามภพเป็นต้นอันตนทำลายแล้ว กำจัดแล้วด้วยศัสตราคือมรรคญาณ. ก็กรรมภพและอุปปัตติภพ ย่อมชื่อว่าทำลายแล้วด้วยการทำลายกิเลสนั่นเทียว เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **"ชาติสงสารสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี"** ดังนี้. ความของคำนั้น ได้กล่าวไว้ในหนหลังนั่นเทียว.

ปวิฏฺฐตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระปวิฏฐเถระ
จบ.

---

[1] สี. กิเลสานํ ปตาลเนเนว หิ มคฺคปญฺญาย.

๘. อชฺชุนตฺเถรคาถาวณฺณนา

อสกฺขึ วต อตฺตานนฺติ อายสฺมโต อชฺชุนตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล สีหโยนิยํ นิพฺพตฺโต เอกทิวสํ อรญฺเญ อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสินฺนํ สตฺถารํ ทิสฺวา "อยํ โข[๑] อิมสฺมึ กาเล สพฺพเสฏฺโฐ ปุริสสีโห"ติ ปสนฺนมานโส สุปุปฺผิตสาลสาขํ ภญฺชิตฺวา สตฺถารํ ปูเชสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติ, **อชฺชุโน**ติสฺส นามํ อโหสิ.

๘. พรรณนาคาถา
ของพระอัชชุนเถระ

คาถาของท่านพระอัชชุนเถระมีคำว่า **อสกฺขึ วต อตฺตานํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมอยู่ซึ่งกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี บังเกิดในกำเนิดสีหะ วันหนึ่งเห็นพระศาสดาประทับนั่ง ณ ควงไม้ต้นหนึ่งในป่า มีใจเลื่อมใส คิดว่า ท่านผู้นี้จะเป็นบุรุษผู้ประเสริฐกว่าผู้อื่น จะเป็นบุรุษผู้สีหะในเวลานี้ จึงหักกิ่งรังที่มีดอกบานดีแล้วบูชาพระศาสดา. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดในตระกูลเศรษฐี ณ กรุงสาวัตถี. นามของท่านว่า **อัชชุนะ.**

โส วิญฺญุตํ ปตฺโต นิคณฺเฐหิ กตปริจฺจโย หุตฺวา "เอวาหํ อมตํ อธิคมิสฺสามี"ติ วิวฏฺฏชฺฌาสยตาย ทหรกาเลเยว

ท่านรู้ความแล้วทำความคุ้นเคยกับพวกนิครนถ์ คิดว่า เราจักบรรลุอมตะด้วยอาการอย่างนี้ เพราะเป็นผู้มีอัธยาศัย

---

[๑] สี. โน.

นิคณฺเฐสุ ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ สารํ อลภนฺโต สตฺถุ ยมกปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ สาสเน ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ อารภิตฺวา น จิรสฺเสว อรหา อโหสิ.[1] เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[2] :

ในวิวัฏฏะ จึงบวชในพวกนิครนถ์ ในเวลาที่ตนยังเป็นเด็กอยู่นั้นเทียว เมื่อไม่ได้สาระในลัทธินั้น เห็นพระศาสดาแสดงยมกปาฏิหาริย์ จึงได้ศรัทธาจึงมาบวชในศาสนาปรารภวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้เป็นพระอรหันต์. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

“มิคราชา ตทา อาสึ
อภิชาโตสุ เกสรี
คิริทุคฺคํ คเวสนฺโต
อทฺทสํ โลกนายกํ.
อยํ นุ โข มหาวีโร
นิพฺพาเปติ มหาชนํ
ยนฺนูนิมํ[3] อุปาเสยฺยํ.
เทวเทวํ นราสภํ.

“ในเวลานั้น เราเป็นราชสีห์พญาเนื้อมีสกุล เราแสวงหาห้วงน้ำบนภูเขา ได้เห็นพระผู้มีพระภาคผู้เป็นนายกของโลก จึงดำริว่าพระมหาวีรเจ้าพระองค์นี้ ย่อมยังมหาชนให้ดับได้ ถ้าเช่นนั้นเราพึงเข้าไปเฝ้าพระองค์ผู้ประเสริฐกว่าเทวดา ผู้องอาจกว่านระเถิด.

สาขํ สาลสฺส ภญฺชิตฺวา[4]
สโกฏํ[5] ปุปฺผมาหรึ
อุปคนฺตฺวาน สมฺพุทฺธํ
อทาสึ ปุปฺผมุตฺตมํ.

เราจึงหักกิ่งรัง แล้วนำเอาดอกมาพร้อมด้วยกระออมน้ำ(ใส่กระออมน้ำมา) เข้าไปเฝ้าพระสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้ถวายดอกรังอันงาม ใน

---

[1] โป. อิ. อรหตฺตํ ปาปุณิ.

[2] ขุ. อ. ๓๒/๑๔๑/๒๔๔.

[3] ฉ. ยนฺนูนาหํ.

[4] ม. สมฺมา ตสฺส ภชิตฺวาน.

[5] ฉ. สโกสํ.

เอกนวุเต อิโต กปฺเป ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ ทุคฺคตึ นาภิชานามิ ปุปฺผทานสฺสิทํ[1] ผลํ.	กัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลการถวายดอกไม้.
อิโต จ นวเม กปฺเป วิโรจนสนามกา ตโย อาสึสุ ราชาโน จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.	และในกัปที่ ๙ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราช ๓ พระองค์ ทรงพระนามว่าวิโรจนะ มีพลมาก ฯลฯ.
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.
อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อนุตฺตรสุขาธิคมสมฺภูเตน ปีติเวเคน อุทานํ อุทาเนนฺโต :	ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเปล่งอุทานด้วยกำลังปีติ อันเกิดแต่การบรรลุอนุตตรสุข จึงได้ภาษิตคาถาว่า :
๘๘. "อสกฺขึ วต อตฺตานํ อุทฺธาตุํ อุทกา ถลํ วุยฺหมาโน มโหโฆว[2] สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌหนฺ"ติ[3] คาถํ อภาสิ.	๘๘. "เราอาจยกตนจากน้ำ คือกิเลสขึ้นบนบกคือนิพพานได้ เหมือนคนที่ถูกห้วงน้ำใหญ่พัดไปแล้ว ยกตนขึ้นจากน้ำ ฉะนั้น เรารู้แจ้งสัจจะทั้งหลายแล้ว" ดังนี้.

---

[1] สี. ปุปฺผปูชายิทํ

[2] ฉ. มโหเฆว.

[3] ขุ. เถร. ๒๖/๒๒๕/๒๘๐.

ตตฺถ **อสกฺขินฺติ** สกฺโกสึ. **วตาติ** วิมฺหเย นิปาโต. อติวิมฺหยนียํ เหตํ, ยทิทํ สจฺจปฏิเวโธ. เตนาห :

> "ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว, กตมํ นุ โข ทุกฺกรตรํ วา ทุรภิสมฺภวตรํ วา, ยํ สตฺตธา[1] ภินฺนสฺส วาลสฺส โกฏิยา โกฏึ ปฏิวิชฺเฌยฺยา"ติอาทิ.[2]

อตฺตานนฺติ นิยกชฺฌตฺตํ สนฺธาย วทติ. โย หิ ปโร น โหติ โส อตฺตาติ. **อุทฺธาตุนฺติ** อุทฺธริตุํ, "อุทฺธฏุนฺ"ติปิ ปาโฐ. **อุทกาติ** สํสารมโหฆสงฺขาตา อุทกา.

ถลนฺติ นิพฺพานถลํ. **วุยฺหมาโน มโหเฆวาติ** มหณฺณเว วุยฺหมาโน วิย. อิทํ วุตฺตํ โหติ : ยถา นาม คมฺภีรวิตฺถเต อปฺปติฏฺเฐ มหติ อุทโกเฆ

บทว่า **อสกฺขึ** ในคาถานั้น คือ **เราอาจ**. ศัพท์ว่า **วต** เป็นนิบาตใช้ในความงงงวย คือคำนี้เป็นคำทำให้งงงวยอย่างยิ่ง ได้แก่การรู้แจ้งสัจจะ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า :

> "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร อันไหนหนอจะทำได้ยาก ยิ่งกว่ากัน หรือมีความยากกว่ากัน คือบุคคลพึงเอาปลายขนทรายที่ท่านแยกออก ๗ เสี่ยงจรดกัน" ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **อตฺตานํ** ความว่า ท่านกล่าวหมายถึงทำธรรมอันอยู่ภายในตน คือคนที่มิใช่คนอื่นนั้นคือตนเอง. บทว่า **อุทฺธาตุํ** ความว่า เพื่อยกขึ้น. ปาฐะว่า อุทฺธฏุํ ก็มี. บทว่า **อุทกา** ความว่า จากน้ำ กล่าวคือสงสารอันเป็นเสมือนห้วงน้ำใหญ่.

บทว่า **ถลํ** ได้แก่บนบกคือนิพพาน. บาทคาถาว่า **วุยฺหมาโน มโหเฆว** ความว่า เหมือนลอยอยู่ในห้วงน้ำใหญ่. ท่านกล่าวอธิบายว่า เหมือนอย่างบุรุษ

---

[1] ม. สตธา.

[2] สํ. มหา. ๑๙/๕๖๖.

เวคสา วุยฺหมาโน ปุริโส เกนจิ อตฺถกาเมน อุปนีตํ ผิยาริตฺตสมฺปนฺนํ[๑] ทฬฺหนาวํ ลภิตฺวา สุเขเนว ตโต อตฺตานํ อุทฺธริตุํ สกฺกุเณยฺย ปารํ ปาปุเณยฺย, เอวเมวาหํ สํสารมโหเฆ กิเลสาภิสงฺขารเวเคน วุยฺหมาโน สตฺถารา อุปนีตํ สมถวิปสฺสนุเปตํ อริยมคฺคนาวํ ลภิตฺวา ตโต อตฺตานํ อุทฺธริตุํ นิพฺพานถลํ ปตฺตุํ อโห อสกฺขินฺติ.

ถูกห้วงน้ำใหญ่ ซึ่งไม่มีเกาะทั้งลึกทั้งกว้าง พัดไปอยู่ด้วยกำลัง ได้เรือที่มั่นคงอันสมบูรณ์ด้วยพายและถ่อ ซึ่งผู้ใคร่ประโยชน์ไร ๆ นำเข้าให้แล้ว ก็อาจเพื่อยกตนจากห้วงน้ำใหญ่นั้นได้ คือพึงถึงฝั่งได้ฉันใด แม้เราก็ฉันนั้น เราลอยอยู่ด้วยกำลังกิเลสาภิสังขารอันเป็นห้วงน้ำใหญ่คือสงสาร ได้เรือคืออริยมรรคที่กอปรด้วยสมถะและวิปัสสนา ซึ่งพระศาสดานำมอบให้แล้วอาจเพื่อยกตนขึ้นจากกิเลสสังขารนั้น คืออาจบรรลุบท คือพระนิพพานนั้นฉันนั้น.

ยถา ปน อสกฺขิ, ตํ ทสฺเสตุํ "**สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌหนฺ**"ติ อาห. ยสฺมา อหํ ทุกฺขาทีนิ จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ปริญฺญาปหานสจฺฉิกิริยาภาวนาปฏิเวเธน ปฏิวิชฺฌึ อริยมคฺคญาเณน อญฺญาสึ, ตสฺมา อสกฺขึ วต อตฺตานํ อุทฺธาตุํ อุทกา ถลนฺติ โยชนา.

พระเถระกล่าวว่า "**เราแทงตลอดสัจจะทั้งหลาย**" ดังนี้ เพื่อแสดงถึงความสามารถตามที่ตนได้แสดงแล้ว. ประกอบความว่า เพราะเหตุที่เราแทงตลอดอริยสัจ ๔ มีทุกขสัจเป็นต้น ด้วยการแทงตลอด ด้วยการกำหนดรู้การละการทำให้แจ้ง และการเจริญ คือได้รู้ด้วยอริยมรรคญาณ เพราะเหตุนั้น เราจึงอาจยกตนขึ้นจากน้ำสู่บนบกได้ ดังนี้.

อชฺชุนตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอัชชุนเถระ จบ.

---

[๑] อิ. ปิยาริตฺตสมฺปนฺนํ.

๙. (ปฐม)เทวสภตฺเถรคาถาวณฺณนา

อุตฺติณฺณา ปงฺกปลิปาติ อายสฺมโต เทวสภตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต สิขิสฺส ภควโต กาเล ปาราวตโยนิยํ[1] นิพฺพตฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ปิยาลผลํ อุปเนสิ. สตฺถา ตสฺส ปสาทสํวฑฺฒนตฺถํ ตํ ปริภุญฺชิ. โส เตน อติวิย ปสนฺนจิตฺโต หุตฺวา กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา จิตฺตํ ปสาเทติ.

๙. พรรณนาคาถาของพระเทวสภเถระ (รูปที่ ๑)

คาถาของท่านพระเทวสภเถระมีคำว่า **อุตฺติณฺณา ปงฺกปลิปา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ยังสั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี บังเกิดในกำเนิดนกพิราบ วันหนึ่งเห็นพระศาสดามีใจเลื่อมใส นำผลมะหาดเข้าไปถวายพระศาสดาเพื่อจะทำศรัทธาของนกนั้นให้เจริญขึ้น จึงทรงเสวยผลไม้นั้น. ท่านมีจิตเลื่อมใสอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนั้นจึงเข้าเฝ้าสุดแต่จะมีโอกาส ถวายบังคมแล้วทำจิตให้เลื่อมใส.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺโต อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท อญฺญตรสฺส มณฺฑลิกรญฺโญ ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺโต ตรุณกาเลเยว รชฺเช ปติฏฺฐิโต รชฺชสุขมนุภวนฺโต

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก บำเพ็ญบุญทั้งหลายอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรของพระเจ้ามัณฑลิกราชพระองค์หนึ่ง ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ในเวลาที่ยังเด็กอยู่

---

[1] สี. อิ. ปาราปตโยนิยํ.

วุฑฺโฒ[๑] สตฺถารํ อุปสงฺกมิ, ตสฺส สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิ. โส ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ สํเวคชาโต รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

ทีเดียว เสวยความสุขในราชสมบัติอยู่ เป็นผู้ใหญ่ขึ้น จึงเข้าเฝ้าพระศาสดา. พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดท่าน ท่านสดับธรรมแล้วได้ศรัทธาเกิดความสังเวช สละราชสมบัติออกบวชบำเพ็ญกรรมในวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ปโรธโก[๓] ตทา อาสึ
ปรมานุปโรธโก
ปพฺภาเร เสยฺยํ กปฺเปมิ
อวิทูเร สิขิสตฺถุโน.
สายํ ปาตญฺจ ปสฺสามิ
พุทฺธํ โลกคฺคนายกํ
เทยฺยธมฺโม จ เม นตฺถิ
ทิปทินฺทสฺส ตาทิโน.

ปิยาลผลมาทาย
อคมํ พุทฺธสนฺติกํ
ปฏิคฺคเหสิ ภควา
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ.

"ในกาลนั้น เราเป็นพรานเที่ยวไปฆ่าสัตว์อื่นเป็นอย่างมาก สำเร็จการนอนอยู่ที่เงื้อมเขา ไม่ไกลพระศาสดาพระนามว่าสิขี เราได้เห็นพระพุทธเจ้าอัครนายกของโลก ทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า ก็เราไม่มีไทยธรรมสำหรับถวายแด่พระศาสดาผู้จอมสัตว์ ผู้คงที่.

เราได้ถือเอาผลมะหาด ไปสู่สำนักพระพุทธเจ้า พระผู้มีพระภาคเชษฐบุรุษของโลก ผู้ประเสริฐกว่านระ ทรงรับ ต่อแต่นั้นเราได้

---

[๑] สี. วุฑฺโฒสทฺโท น ทิสฺสติ.

[๒] ขุ. อ. ๓๒/๑๔๒/๒๔๕.

[๓] ฉ. ปาราวโต, อิ. ปาราพโต.

ตโต ปรํ อุปาทาย ปวาริ ตํ[1] วินายกํ เตน จิตฺตปฺปสาเทน ตตฺถ กาลํ กโต อหํ.	ถือเอาผลมะหาดไปปวารณาพระองค์ผู้นำวิเศษด้วยจิต อันเลื่อมใสนั้น เราได้ทำกาลกิริยา ณ ที่นั้นเอง.
เอกตฺตึเส อิโต กปฺเป ยํ ผลํ อททึ อหํ ทุคฺคตึ นาภิชานามิ ผลทานสฺสิทํ ผลํ. อิโต ปณฺณรเส กปฺเป ตโย อาสึสุ มาลภิ[2] สตฺตรตนสมฺปนฺนา จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.	ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลมะหาดใด ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้ ในกัปที่ ๑๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๓ พระองค์ พระนามว่ามาลภิ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.	กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.
อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ปหีนกิเลสปจฺจเวกฺขณวเสน อุปฺปนฺนโสมนสฺโส อุทานํ อุทาเนนฺโต :	ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเกิดความโสมนัส ด้วยการพิจารณาถึงกิเลสที่ละได้แล้ว เมื่อจะเปล่งอุทานได้ภาษิตคาถาว่า :
๘๙. "อุตฺติณฺณา ปงฺกปลิปา ปาตาลา ปริวชฺชิตา	๘๙. "กามราคะเพียงดังเปือกตม และฉันทราคะเพียงดังหล่ม เราข้ามพ้น

---

[1] ฉ. ปริจารี.

[2] ฉ. ตโย อาสุํ ปิยาลิโน.

มุตฺโต โอฆา จ คนฺถา จ
สพฺเพ มานา วิสํหตา"ติ[๑]
คาถํ อภาสิ.

แล้ว เราเว้นทิฏฐิราคะเพียงดังบาดาลแล้ว เราพ้นจากโอฆะและกิเลสเครื่องร้อยรัด ทั้งกำจัดมานะหมดสิ้นแล้ว".

ตตฺถ **อุตฺติณฺณาติ** อุตฺตริตา อติกฺกนฺตา. **ปงฺกปลิปาติ** ปงฺกา จ ปลิปา จ. ปงฺโก วุจฺจติ ปกติกทฺทโม. "ปลิโป"ติ คมฺภีรปุถุโล มหากทฺทโม. อิธ ปน ปงฺโก วิยาติ ปงฺโก, กามราโค อสุจิภาวาปาทเนน จิตฺตสฺส มกฺขนโต.

บทว่า **อุตฺติณฺณา** ในคาถานั้น ความว่า ข้ามได้แล้วคือก้าวล่วงแล้ว. บทว่า **ปงฺกปลิปา** คือเปือกตมและเลน. เปือกตมตามปกติ ท่านเรียกปังกะ เปือกตมที่หนาแน่นทั้งลึกทั้งหนาชื่อว่าปลิปะ แต่ในที่นี้กิเลสชื่อว่าปังกะ เพราะอรรถว่าเหมือนเปือกตม. กามราคะก็ชื่อว่าเปือกตม เพราะเปื้อนจิตโดยการให้ถึงความไม่สะอาด.

ปลิโป วิยาติ ปลิโป, ปุตฺตทาราทิวิสโย พหโล ฉนฺทราโค วุตฺตนเยน สมฺมกฺขนโต ทุรุตฺตรณโต จ. เต มยา อนาคามิมคฺเคน สพฺพโส อติกฺกนฺตาติ อาห "อุตฺติณฺณา ปงฺกปลิปา"ติ.

กิเลสชื่อว่าปลิปะ เพราะเหมือนเปือกตม. ฉันทราคะอันหยาบ มีบุตรทาระเป็นต้นเป็นวิสัย ก็ชื่อว่าปลิปะ เพราะแปดเปื้อนและข้ามได้ยาก โดยนัยที่กล่าวแล้ว. กิเลสเหล่านั้นเราข้ามได้แล้วโดยประการทั้งปวง ด้วยอนาคามิมรรค. ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า "อุตฺติณฺณา ปงฺกปลิปา".

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๖๖/๒๘๐.

ปาตาลาติ ปาตายาลนฺติ ปาตาลา, มหาสมุทฺเท นินฺนตรปเทสา.[๑] เกจิ ปน นาคภวนํ "ปาตาลนฺ"ติ วทนฺติ. อิธ ปน อคาหทุรวคฺคาหทุรุตฺตรณฏฺเฐน[๒] ปาตาลา วิยาติ ปาตาลา, ทิฏฺฐิโย. เต จ มยา ปฐมมคฺคาธิคเมเนว สพฺพถา วชฺชิตา สมุจฺฉินฺนาติ อาห "**ปาตาลา ปริวชฺชิตา**"ติ.

บทว่า **ปาตาลา** ได้แก่บาดาล เพราะ**ตกไปภายใต้** ได้แก่ประเทศที่น้อมลงไปในมหาสมุทร แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า นาคพิภพชื่อว่า "บาดาล" แต่ในที่นี้ กิเลสชื่อว่าบาดาล เพราะอรรถว่าเหมือนบาดาล เพราะอรรถว่า หยั่งไม่ได้ หยั่งลงยากและขึ้นก็ยาก. ได้แก่ทิฏฐิทั้งหลาย ก็ทิฏฐิเหล่านั้นเราเว้นแล้วคือถอนได้แล้วโดยประการทั้งปวง ด้วยการบรรลุมรรคทีแรกนั้นเทียว. ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า "**ปาตาลา ปริวชฺชิตา**".

มุตฺโต โอฆา จ คนฺถา จาติ กาโมฆาทิโอฆโต อภิชฺฌากายคนฺถาทิคนฺถโต จ เตน เตน มคฺเคน มุตฺโต ปริมุตฺโต, ปุน อนภิกิรณอคนฺถนวเสน อติกฺกนฺโตติ อตฺโถ.

บาทคาถาว่า **มุตฺโต โอฆา จ คนฺถา จ** ความว่า พ้นคือพ้นโดยรอบแล้วจากโอฆะมี ๓ โอฆะเป็นต้น และจากคันถะมีอภิชฌากายคันถะเป็นต้น ด้วยมรรคนั้น ๆ หมายความว่า ก้าวล่วงแล้ว เพราะไม่กระทำให้ยิ่งเรี่ยรายและไม่ร้อยรัดอีกต่อไป.

สพฺเพ มานา วิสํหตาติ นววิธาปิ มานา อคฺคมคฺคาธิคเมน วิเสสโต สงฺฆาตํ วินาสํ อาปาทิตา สมุจฺฉินฺนา. "มานวิธา หตา"ติ เกจิ ปฐนฺติ, มานโกฏฺฐาสาติ

บาทคาถาว่า **สพฺเพ มานา วิสํหตา** ความว่า มานะทั้ง ๙ เราถอนแล้วให้ถึงความย่อยยับวินาศไปโดยพิเศษด้วยการบรรลุมรรคอันเลิศ บางอาจารย์กล่าวว่า

---

[๑] อิ. นินฺนตาปเทสา.

[๒] สี. อคาธทุรุตฺตรณฏฺเฐน.

อตฺโถ. “มานวิสา”ติ อปเร, เตสํ ปน มานวิสสฺส ทุกฺขสฺส ผลโต มานวิสาติ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ.

(ปฐม)เทวสภตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

“มานวิธา หตา” ดังนี้. ความว่า ส่วนแห่งมานะทั้งหลาย อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า “มานวิสา (มานะอันเป็นพิษ)” ดังนี้. พึงทราบเนื้อความของอาจารย์เหล่านั้นว่า ชื่อว่ามานะอันเป็นพิษ ก็เพราะมานะอันเป็นพิษนั้นมีผลเป็นทุกข์ ดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระเทวสภเถระ (รูปที่ ๑) จบ.

๑๐. สามิทตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา

ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตาติ อายสฺมโต สามิทตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ. อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร อตฺถทสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต สตฺถริ ปรินิพฺพุเต ตสฺส ถูเป ปุปฺเผหิ ฉตฺตาติฉตฺตํ กตฺวา ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **สามิทตฺโต**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส อนุกฺกเมน วิญฺญุตํ ปตฺโต พุทฺธานุภาวํ สุตฺวา อุปาสเกหิ สทฺธึ วิหารํ คโต สตฺถารํ ธมฺมํ เทเสนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส เอกมนฺตํ นิสีทิ.

๑๐. พรรณนาคาถาของพระสามิทัตตเถระ

คาถาของท่านพระสามิทัตตเถระ มีคำว่า **ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร. พระเถระแม้นี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าอัตถทัสสี รู้ความแล้ว เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้วเอาดอกไม้มากระทำเป็นฉัตรน้อยฉัตรใหญ่ กระทำการบูชาพระสถูปของพระศาสดานั้น.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก บำเพ็ญบุญต่อ ๆ ไป เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์คนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ ท่านมีนามว่า **สามิทัตตะ** ท่านรู้ความแล้วโดยลำดับ ได้ฟังพุทธานุภาพจึงไปวิหารกับพวกอุบาสก เห็นพระศาสดากำลังทรงแสดงธรรมอยู่ มีใจเลื่อมใส จึงนั่งอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง.

สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา ตถา ธมฺมํ เทเสสิ, ยถา สทฺธํ ปฏิลภิ สํสาเร จ สํเวคํ. โส ปฏิลทฺธสทฺโธ สํเวคชาโต ปพฺพชิตฺวา ญาณสฺส อปริปกฺกตฺตา กติปยกาลํ อลสพหุลี[1] วิหาสิ. ปุน สตฺถารา ธมฺมเทสนาย สมุตฺเตชิโต วิปสฺสนาย กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ตตฺถ ยุตฺตปฺปยุตฺโต วิหรนฺโต น จิเรเนว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[2] :

พระศาสดาทรงตรวจดูอัธยาศัยของท่าน จึงทรงเทศนาโดยควรแก่อัธยาศัยซึ่งท่านจะได้ศรัทธาและความสังเวชในสงสาร. ท่านได้ศรัทธาแล้ว เกิดความสังเวชจึงออกบวช เพราะญาณของท่านยังไม่แก่กล้า จึงมากไปด้วยความเกียจคร้านอยู่เสียชั่วกาลเล็กน้อย. ต่อมาเป็นผู้อันพระศาสดาทรงให้อาจหาญแล้วด้วยธรรมเทศนา จึงรับพระกรรมฐานในวิปัสสนา จึงประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้วในกรรมฐานนั้น ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ปรินิพฺพุเต ภควติ
อตฺถทสฺสีนรุตฺตเม
ฉตฺตาติฉตฺตํ[3] กาเรตฺวา
ถูปมฺหิ อภิโรปยึ.
กาเลน กาลํ อาคนฺตฺวา
นมสฺสึ โลกนายกํ
ปุปฺผจฺฉทนํ กตฺวาน
ฉตฺตมฺหิ อภิโรปยึ.

"เมื่อพระผู้มีพระภาค พระนามว่า
อัตถทัสสี ผู้สูงสุดกว่านระ
ปรินิพพานแล้ว เราให้ช่างทำฉัตร
เป็นชั้น ๆ บูชาไว้ที่พระสถูป ได้มา
นมัสการพระพุทธเจ้า ผู้เป็นนายก
ของโลกตามกาลอันสมควร และ
ได้ทำหลังคาดอกไม้บูชา (ยกขึ้น)
ไว้ที่ฉัตร ใน ๑,๗๐๐ กัป เราได้

---

[1] อิ. อาลสฺยพหุลี.
[2] ขุ. อ. ๓๒/๑๔๓/๒๔๗.
[3] อิ. ฉตฺตาธิฉตฺตํ.

สตฺตรเส กปฺปสเต
เทวรชฺชมการยึ
มนุสฺสตฺตํ น คจฺฉามิ
ถูปปูชายิทํ ผลํ.

เสวยเทวสมบัติ ไม่ไปสู่ความเป็นมนุษย์เลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระสถูป.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ภวา สพฺเพ สมูหตา
นาโคว พนฺธนํ เฉตฺวา
วิหรามิ อนาสโว.
สฺวาคตํ วต เม อาสิ
พุทฺธเสฏฺฐสฺส สนฺติเก
ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา
กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว เราถอนภพทั้งหมดขึ้นได้แล้ว เราตัดกิเลสเครื่องผูก ไม่มีอาสวะอยู่ ดุจพญาช้างตัดโซ่เครื่องผูกไป ฉะนั้น เรามาในสำนัก ของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เป็นการมาดีแล้วหนอ เราบรรลุวิชา ๓ แล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้กระทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

โส อปรภาเค ภิกฺขูหิ "กึ ตยา อาวุโส อุตฺตริมนุสฺสธมฺโม อธิคโต"ติ ปุฏฺโฐ สาสนสฺส นิยฺยานิกภาวํ อตฺตโน จ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺตึ เตสํ ปเวเทนฺโต อญฺญาพฺยากรณวเสน :

ภายหลังท่านถูกภิกษุทั้งหลายถามว่า "อาวุโส ท่านบรรลุอุตตริมนุษยธรรมแล้วหรือ" เมื่อจะประกาศว่าศาสนาเป็นนิยานิกธรรม และการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมของตนแก่ภิกษุเหล่านั้น ได้ภาษิตคาถา โดยเกี่ยวกับการพยากรณ์พระอรหัตผลว่า :

๙๐. "ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตา
ติฏฺฐนฺติ ฉินฺนมูลกา

๙๐. "เบญจขันธ์เรากำหนดรู้แล้ว ตัดรากขาดแล้วตั้งอยู่ ชาติสงสารสิ้นแล้ว

วิกฺขีโณ ชาติสํสาโร
นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว"ติ[1]

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตา**ติ มยา อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา "อิทํ ทุกฺขํ, เอตฺตกํ ทุกฺขํ, น ตโต ภิยฺโย"ติ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ญาตา วิทิตา ปฏิวิทฺธา.[2] ติฏฺฐนฺติ **ฉินฺนมูลกา**ติ ตถา ปริญฺญาตตฺตาเยว มูลภูตสฺส สมุทยสฺส สพฺพโส ปหีนตฺตา เต อิทานิ ยาว จริมกจิตฺตนิโรธา ติฏฺฐนฺติ ฉินฺนมูลกา, จริมกจิตฺตนิโรเธน ปน อปฺปฏิสนฺธิกาว นิรุชฺฌนฺติ. เตนาห "วิกฺขีโณ ชาติสํสาโร นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว"ติ. ตสฺสตฺโถ เหฏฺฐา วุตฺโตเยว.

สามิทตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

นวมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา

ปฐโม ภาโค นิฏฺฐิโต.

บัดนี้ภพใหม่ไม่มี".

คำว่า **เบญจขันธ์เรากำหนดรู้แล้ว** ในคาถานั้น ความว่า อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้ เรากำหนดรู้แล้วทราบแล้ว รู้แจ้งแล้ว ด้วยปริญญา ๓ คือ "นี้ทุกข์ ทุกข์มีประมาณเท่านี้ ไม่มียิ่งไปกว่านี้" ดังนี้. คำว่า **ตัดรากขาดแล้วตั้งอยู่** ความว่า ขันธ์เหล่านั้นบัดนี้ตัดรากขาดแล้วตั้งอยู่ ตลอดถึงความดับจริมกจิต เพราะสมุทัยอันเป็นมูลเรากำหนดได้แล้ว คือละได้โดยประการทั้งปวง แต่ย่อมดับไป ไม่มีปฏิสนธิอีกเพราะดับจริมกจิตได้ ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ชาติสงสารสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี" ดังนี้ ความของคำนั้นข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในหนหลังแล้ว.

พรรณนาคาถาของพระสามิทัตตเถระ
จบ.

พรรณนาวรรคที่ ๙ จบ.

ภาคที่ ๑ จบ.

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๒๗/๒๘๐.

[2] ม. ปฏิลทฺธา.

วิกฺขีโณ ชาติสํสาโร
นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว"ติ[1]

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตาติ** มยา อิเม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา "อิทํ ทุกฺขํ, เอตฺตกํ ทุกฺขํ, น ตโต ภิยฺโย"ติ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ญาตา วิทิตา ปฏิวิทฺธา.[2] ติฏฺฐนฺติ **ฉินฺนมูลกา**ติ ตถา ปริญฺญาตตฺตาเยว มูลภูตสฺส สมุทยสฺส สพฺพโส ปหีนตฺตา เต อิทานิ ยาว จริมกจิตฺตนิโรธา ติฏฺฐนฺติ ฉินฺนมูลกา, จริมกจิตฺตนิโรเธน ปน อปฺปฏิสนฺธิกาว นิรุชฺฌนฺติ. เตนาห "วิกฺขีโณ ชาติสํสาโร นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว"ติ. ตสฺสตฺโถ เหฏฺฐา วุตฺโตเยว.

สามิทตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

นวมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา

ปฐโม ภาโค นิฏฺฐิโต.

บัดนี้ภพใหม่ไม่มี"

คำว่า **เบญจขันธ์เรากำหนดรู้แล้ว** ในคาถานั้น ความว่า อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้ เรากำหนดรู้แล้วทราบแล้ว รู้แจ้งแล้ว ด้วยปริญญา ๓ คือ "นี้ทุกข์ ทุกข์มีประมาณเท่านี้ ไม่มียิ่งไปกว่านี้" ดังนี้. คำว่า **ตัดรากขาดแล้วตั้งอยู่** ความว่า ขันธ์เหล่านั้นบัดนี้ตัดรากขาดแล้วตั้งอยู่ ตลอดถึงความดับจริมกจิต เพราะสมุทัยอันเป็นมูลเรากำหนดได้แล้ว คือละได้โดยประการทั้งปวง แต่ย่อมดับไป ไม่มีปฏิสนธิอีกเพราะดับจริมกจิตได้ ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ชาติสงสารสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี" ดังนี้ ความของคำนั้นข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในหนหลังแล้ว.

พรรณนาคาถาของพระสามิทัตตเถระ จบ.

พรรณนาวรรคที่ ๙ จบ.

ภาคที่ ๑ จบ.

---

[1] ขุ. เถร. ๒๖/๒๒๗/๒๘๐.

[2] ม. ปฏิลทฺธา.

เถรคาถาอฏฺฐกถาย
สํวณฺณิตปทานํ ปทานุกฺกโม
(ทุติยภาค)

องฺเก

อ

อคฺคํ ๒๕๖
องฺกุสคฺคโห ๓๐๑
อจาริ ๒๙๙, ๓๐๐
อชรํ ๖, ๗
อชฺช ๓๐๑
อญฺชนํ วนํ ๑๔๕
อญฺชสํ ๓๔
อฏฺฐงฺคิกํ ๓๔
อฏฺฐเปสิ ๕๒
อตฺตานํ ๓๕๗, ๓๖๐
อตฺถุ ๑๐๘, ๑๑๐, ๑๑๑
อตฺโถ ๑๖๓, ๑๖๔
อธิคจฺเฉยฺย ๓๔๕
อธิเจตโส ๒๓๕, ๒๓๖, ๒๔๐
อธิวาสเย ๕
อนคาริยํ ๑๐๖
อนริยํ ๑๑๕
อนามนฺเตตฺวา ๒๘

องฺเก

อ

อนาสนฺนวรา ๒๑, ๒๗
อนิเกตวิหาโร ๓๙
อนิพฺพิสํ ๓๐๗
อนุ ๖๖
อนุตฺตรํ ๘
อนุปตนฺติ ๖๓, ๖๕, ๖๖
อนุปฺปตฺตา ๑๔๖
อนุมญฺญ ๒๕๖, ๒๖๗
อนุสาสิ ๒๒๒, ๒๒๖
อเนกชาติสํสารํ ๓๐๔, ๓๐๗
อเนโช ๕๒
อนฺตํ ๓๑๘
อปทาเน ๒, ๙, ๑๘, ๒๔, ๓๐, ๕๐, ๕๗
๖๔, ๗๐, ๙๔, ๙๘, ๑๑๑, ๑๑๙,
๑๒๓, ๑๔๘, ๑๕๖, ๑๖๐, ๑๘๓,
๑๘๙, ๒๐๙, ๒๑๕, ๒๒๓, ๒๓๑,
๒๓๗, ๓๐๕, ๓๑๐, ๓๑๕, ๓๒๑,
๓๒๗, ๓๓๙, ๓๔๓, ๓๔๗, ๓๕๔,
๓๕๘, ๓๖๓, ๓๖๙

องฺเก

อ-อา

อปรทฺโธ ๓๐๘
อปสฺสนฺตญฺจ ๑๙๒
อปุรกฺขโต ๔๕
อปฺปี ๓๑๗
อปฺปฏิมสฺส ๖๗
อปฺปมชฺชโต ๒๓๕, ๒๔๐
อปฺปมตฺโต ๗๖, ๘๖, ๑๔๐, ๓๓๓
อภยานิ ๓๒๖
อมตสฺส ๓๔, ๒๔๗
อโมฆา ๑๕๑
อมฺม ๘๗, ๙๐, ๙๑
อยํ ๑๕๔, ๓๕๐
อรญฺญสฺมึ ๔
อริยํ ๓๔
อสกฺขึ ๓๕๗, ๓๖๐
อสญฺญตา ๔๔
อสิตาสุ ๘๔
อสิโต ๕๒
อสฺมิ ๓๑๓
อสฺสุ ๓๓๘
อหํ ๑๐๕, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๒๒๘, ๒๖๖
อาคโต ๗๖

องฺเก

อา

อาชญฺโญ ๙๖, ๙๙
อานีตาย ๒๖๖
อาสนฺทึ ๑๔๑, ๑๔๔
อาหุ ๑๕๔

อิ

อิชฺฌึสุ ๑๗๑, ๑๘๕, ๑๘๖
อิติ ๓๕๑
อิโต ๓๔๗, ๓๕๐
อิทํ ๒๙๙, ๓๐๐
อิทฺธิยา ๔๘, ๕๑, ๕๒
อิธ ๘๕, ๙๒, ๒๕๖
อิเธว ๓๒๓

อุ

อุกฺเขปกตวจฺฉสฺส ๒๑๔, ๒๑๙
อุตฺตโม ๒๕๖
อุตฺติณฺณา ๓๖๒, ๓๖๕
อุทกา ๓๖๐
อุทฺธจฺจํ ๒๘๔
อุทฺธาตุํ ๓๖๐
อุปสนฺตสฺส ๒๔๑
อุปสมนฺติ ๑๒๕

องฺเก

อุ

อุปฺปตนฺเตสุ ๒๙๓, ๒๙๖, ๒๙๗
อุปฺปเต ๒๙๖, ๒๙๗
อุปฺปนฺโน ๒๑๑, ๒๑๒
อุพฺภโต ๙๓

เอ

เอกตฺตนิรตํ ๑๑๘

โอ

โอคฺคยฺห ๑๔๕
โอฆา จ คนฺถา ๓๖๖
โอมฏฺโฐ ๕๔, ๕๕, ๖๐, ๖๑

ก

กงฺขา ๒๙๐
กตํ ๑๔๖, ๒๒๘
กตกิจฺจํ ๒๐๔, ๒๐๕
กรสฺสุ ๑๐๗
กลีโร ๒๖๕
กามํ ๑๐๗
กามจฺฉนฺโท ๒๘๓
กาเม ๙๒
กิเลสา ๒๒๙, ๒๓๓

องฺเก

ก

กุกฺกุฬา ๙๓
กุฏิกา ๑๓๗, ๑๕๙, ๑๖๒, ๑๖๙
กุฏิกา กตา ๑๕๑, ๑๖๙
กุทาสฺสุ ๓๓๘
กุมารีหิ ๑๖๓
กุสลี ๒๐
เกตุนาเยว ๒๑๒
เกตุหา ๒๑๒
โกวิโท ๒๔๗, ๓๔๒, ๓๔๕

ข

ขนฺธา ๓๕๓, ๓๕๕
ขลิตฺวา ๙๙, ๑๐๐
ขุชฺชเกหิ ๘๓, ๘๔
โข ๗๕, ๗๖

ค

คหฏฺฐานํ ๒๒๐
คามา ๒๘
คิทฺธา ๒๐๔

จ

จ ๔๔, ๖๖, ๑๐๖, ๑๒๑, ๑๒๔

องฺเก

จ

จชิตฺวาน ๙๒
จริตกํ ๓๘, ๓๙
จาริกํ ๒๙๙, ๓๐๑
จิตฺตํ ๑๑๘, ๑๒๕, ๑๓๗, ๑๓๙, ๒๙๙
จิตฺตนิมิตฺตสฺส ๓๔๒, ๓๔๕
จิหจิหาภินทิเต ๑๑๖
จุตา ๒๐๐, ๒๐๓, ๒๐๔

ฉ

ฉนฺนา ๑๓๗
ฉิชฺชติ ๒๙๐
ฉินฺนมูลกา ๓๗๑, ๓๗๒

ช

ชยํ ๒๕๖
ชห ลีรํ ๓๓๔
ชาติสุ ๓๒๓
ชาโต ๒๑๑, ๒๑๒
ชานาหิ ๑๕๑
ชิณฺณํ ๒๗๐
ชีรมาเนน ๖, ๗
ชีวนฺตํ ๙๑

องฺเก

ฌ

ฌาปิตา ๒๒๙, ๒๓๓
ฌายํ ๓๔๕
ฌาเยยฺย ๔๕

ฑ

ฑํเสหิ ๑, ๔
ฑยฺหมาเนน ๕๖

ต

ตโต ๒๘
ตตฺร ๕
ตทาจรํ ๓๒. ๓๓
ตปฺปมาเนน ๗
ตสฺมา ๔๕, ๒๙๒
ตหึ ๑๖๔
ตาทิโน ๖๗, ๒๔๑
เต ๑๐๘, ๑๑๐, ๑๕๑, ๑๗๑, ๑๘๕, ๑๘๖
เตน ๓๒๗

ถ-ท

ถลํ ๓๖๐
ถินมิทฺธํ ๒๘๔

องฺเก

ท

ทสฺสนสมฺปนฺนํ ๑๐๐
ทิฏฺฐา ๓๕๓, ๓๕๕
ทิวา ๓๓๘
ทุกฺขกฺขนฺโธ ๓๐๘
ทุกฺขชาตสฺส ๓๐๗
ทุขิตํ ๒๗๐, ๒๗๖, ๒๗๗
ทุนฺนิกฺขโม ๒๖๖
ทุมวฺหยาย ๒๑๑
ทุมฺเมโธ ๓๓๘
เทว ๑๓๗
เทโว ๑๒๗, ๑๓๖
เทสิตํ ๒๔๗
โทสสํหิตํ ๑๑๕
โทโส ๓๑๒

ธ

ธมฺมํ ๒๒๗, ๒๔๖
ธรณี ๑๒๑, ๑๒๔

น

นควิวรคโต ๖๖
นงฺคลาสุ ๘๔, ๘๕
นโม ๑๐๘, ๑๑๐

องฺเก

น

นวา ๑๕๔
นานาชนปทํ ๔๒, ๔๔, ๔๗
นาริโย ๑๖๔
นิกฺขมิตูน ๒๗๗
นิคฺคเหสฺสามิ ๓๐๑
นิจฺจเมว ๒๗
นิปโก ๓๔๕
นิปตนฺเตสุ ๒๙๖, ๒๙๗
นิปเต ๒๙๓, ๒๙๖, ๒๙๗
นิพฺพานคโม ๓๕๐
นิพฺพุตึ ๘
นิพฺพุโต ๓๑๓
นิรามิสํ ๘, ๓๔๕
นิวาตวุตฺตินา ๒๖๒
นิวาตา ๑๓๗
โน ๒๙๘

ป

ปกตํ กมฺมํ ๓๑๗, ๓๑๙
ปงฺกปลิปา ๓๖๒, ๓๖๕
ปจฺเจสํ ๑๘๖
ปญฺญวา ๒๕๖
ปณฺฑรเกตุนา ๒๑๑

องฺเก

ป

ปติติฏฺฐติ ๙๙, ๑๐๐
ปติสฺสตา ๗๕, ๗๖
ปติสฺสโต ๓๔๕
ปตฺติยา ๓๔, ๒๔๗
ปตฺถยสิ ๑๓๗
ปถสฺส ๒๔๗
ปทกฺขิณกมฺมํ ๔๐
ปทาลิตา ๓๕๖
ปธํสยิ ๒๑๒
ปปชฺชึ ๒๔๗
ปพฺพชึ ๒๗๗
ปพฺพชิโต ๑๐๕, ๑๐๖, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๖๖, ๑๖๘, ๑๖๙, ๒๖๗
ปรมํ สนฺตึ ๘
ปริกฺขีณํ ๓๑๗
ปริญฺญาตา ๓๖๘, ๓๖๙, ๓๗๑, ๓๗๒
ปริวชฺชิตา ๓๖๖
ปวสฺส ๑๓๗
ปวิเวกรสํ ๓๔๕
ปสฺสนฺตํ ๑๙๒
ปสฺโส ๑๘๘, ๑๙๒
ปหีโน ๓๐๙, ๓๑๒
ปาเณสุ ๒๐

องฺเก

ป

ปาตาลา ๓๖๖
ปาปี ๓๒๓
ปารคุํ ๕๓
ปิยสฺมึ ๑๙
ปิหยนฺติ ๑๙๗, ๑๙๘
ปุตฺตก ๓๒๗
ปุถุอณฺณวาทินํ ๓๔๗
ปุนพฺภโว ๒๓๔, ๓๑๘, ๓๕๖
ปุนราคตา ๒๐๔
ปุพฺเพ ๓๒๓
ปุราณิยา ๑๕๓
ปุเร ๒๙๙, ๓๐๐
โปสิโย ๒๙, ๒๘

ผ

ผนฺทติ ๑๑๘
ผุฏฺโฐ ๑, ๔

พ

พหิทฺธา ๓๔๗, ๓๕๐
พหุํ ๓๑๗
พุทฺธสฺส ๑๔๖, ๒๒๘
พุทฺธิ ๒๙๑

องฺเก

พ

พฺยาธยิสฺสสิ ๑๐๗
พฺยาธิตํ ๒๗๐, ๒๗๖
พฺยาปาโท ๒๘๓
พฺรหาวเน ๔

ภ

ภควา ๓๕๑
ภทฺโท ๙๖, ๙๙
ภว ๓๒๗
ภวราคปฺปหานาย ๖๑
ภวา สพฺเพ ๓๓๓, ๓๕๖
ภาสติ ๒๑๙
ภิกฺขุ ๑๕๐, ๑๕๔, ๑๕๖

ม

มํ ๙๑, ๒๖๗
ม ๒๘
มตํ ๘๗, ๙๐, ๙๑, ๒๗๗
มติกุสเลน ๒๖๒
มตฺถเก ๕๖
มโนรมา ๑๖๒, ๑๖๓
มโนรมานิ ๒๗๗
มยฺหํ ๑๓๗, ๒๒๙, ๒๓๓

องฺเก

ม

มหโต ๒๔๖
มหาเกตุํ ๒๑๒
มหารสํ ๒๔๖
มหาวีโร ๒๒๒, ๒๒๖
มโหเฆว ๓๖๐
มา ๓๒๗
มานา ๓๖๖
มาลุโต ๑๒๔
มุตฺโต ๓๖๕, ๓๖๖
มุนิโน ๒๔๐
เม ๑๐๖, ๑๑๘, ๑๕๙, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๙,
เม ๑๐๖, ๑๑๘, ๑๓๗, ๑๖๙, ๑๗๑, ๑๘๕, ๑๘๖, ๓๐๙
โมนปฺปเถสุ ๒๔๐
โมโห ๓๑๓

ย

ยถา ๑๙
ยถาปิ ๑๕, ๑๙, ๙๖, ๙๙
ยถาภูตํ ๓๕๓, ๓๕๕
ยถาสุขํ ๓๐๑
ยทตฺโถ ๑๘๖

องฺเก

ย

ยนฺติ ๔๒, ๔๓, ๔๔, ๔๗
ยสสฺส ๓๔
เยน เยน ๓๒๕, ๓๒๖
เยสํ ๑๖๔
โย ๓๔, ๔๘, ๕๑
โยคกฺเขมํ ๘
โยคกฺเขมสฺส ๒๔๖, ๒๔๗
โยนิโส ๓๐๑

ร

รฏฺฐจริยา ๔๔, ๔๕
รตํ ๒๐๔, ๒๐๕
รโต ๓๓๘
รตฺตินฺทิวํ ๓๓๔
รมฺมํ ๒๐๔, ๒๐๕

ล

ลภเต ๓๒, ๓๓

ว

วฑฺฒติ ๓๔, ๒๙๑
วฑฺฒิตคฺโค ๒๖๖
วต ๓๕๗

องฺเก

ว

วตฺถุ ๓๒๔
วสฺสติ ๑๒๗, ๑๓๖
วสฺเสหิ ๒๑๙
วา ๘๗, ๙๐, ๙๑, ๑๒๑
วาติ ๑๒๔
วิคโต ๓๑๒
วิจรนฺตา ๔๔
วิจิกิจฺฉา ๒๘๔
วิชานตา ๒๗
วิชานิย ๓๔๕
วิชฺชาวิมุตฺตึ ๑๘๖
วิชฺชุตา ๖๓, ๖๕, ๖๖
วิเนยฺย ๔๕
วิปฺปมุตฺโตสิ ๑๑๑
วิราชย ๑๕๔
วิวรณํ ๖๓, ๖๕, ๖๖
วิสํหตา ๓๖๖
วิหรํ ๑๑๑
วิหร ๘๖, ๓๓๐, ๓๓๓
วีตราโค ๑๕๐
วุฑฺฒมา ๑๐๖
วุยฺหมาโน ๓๖๐
เวทนียํ ๓๒๓

องฺเก

ว

โว ๗๖

ส

สํฆํ ๓๕๐, ๓๕๑
สํเสวิตวุทฺธสีลินา ๒๖๒
สคฺคคามินํ ๑๙๘
สงฺกปฺปํ ๑๑๕
สงฺกลิตํ ๒๑๙
สงฺคณิเก ๓๓๘
สงฺคามสีเสว ๕
สตํ ๒๙๒
สติ ปญฺญา ๑๐๖
สตีมโต ๒๔๒
สโต ๕, ๒๒๗
สตฺติยา ๕๔, ๕๕, ๖๐
สตฺถา ๓๕๑
สทฺธาเทยฺยา ๑๖๒
สทฺธาย ๑๐๕, ๑๖๙
สนฺธาวิสฺสํ ๓๐๗
สปฺปิกาภิรุเตหิ ๑๑๗, ๑๑๘
สพฺพญฺญุตญฺญาณวเรน ๒๔๖
สพฺพตฺถ ๒๐
สพฺพธมฺมาน ปารคู ๒๒๗

องฺเก

ส

สพฺพรตฺตึ ๓๓๖, ๓๓๘
สพฺพสงฺคาติคตํ ๕๒
สพฺพโส ๒๘๔
สพฺโพ ราโค ๓๐๙, ๓๑๒
สมาคโม ๒๙๒
สมาธึ ๔๔
สมุสฺสยํ ๓๓๔
สมูหตา ๒๓๓
สมูหโต ๓๑๒
สีลํ ๒๕๕
สยํ ๓๕๑
สาธุ ๓๖, ๓๘, ๓๙, ๒๘๖, ๒๘๙, ๒๙๒
สามญฺญํ ๔๐
สารมฺภํ ๔๕
สาสนํ ๑๔๖, ๒๒๘
สาหุ ๘๓
สิกฺขโต ๒๔๐
สิญฺจติ ๑๒๑, ๑๒๔
สิวานิ ๓๒๖
สีติภูโต ๓๑๓
สีลปญฺญาณโต ๒๕๖
สีห ๓๓๓

องฺเก

ส

สุ ๔๕
สุขํ ๓๐, ๓๒, ๓๓, ๓๔๕
สุขตฺโถ ๓๐, ๓๒, ๓๓
สุขา ๑๓๗
สุเขน ๒๐๕
สุคีตํ ๑๓๖
สุตํ ๓๖, ๓๘, ๓๙
สุตฺวาน ๒๒๗, ๒๔๖
สุนิสินฺโน ๒๒๐
สุปิตฺวาน ๓๓๖, ๓๓๘
สุภิกฺขานิ ๓๒๕, ๓๒๖
สุมุตฺติโก ๗๘, ๘๒, ๘๓

องฺเก

ส

สุวิหิตาน ๒๘๖, ๒๘๙
สุสมาหิตํ ๑๒๕, ๑๓๗, ๑๓๙
สุสมาหิตจิตฺโต ๑๕๑
สุสุ ๒๖๕
สุสุขุมนิปุนตฺถทสฺสิตา ๒๕๙, ๒๖๑
สุสุวฑฺฒิตคฺโค ๒๖๖
โส ๙๓
โสกา ๒๔๑
โสกาปหโต ๓๒๗

ห

หตฺถิปฺปภินฺนํ ๓๐๑
หิ ๒๖๒

อนุโมทนากุศลการสร้างพระคัมภีร์

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อความถูกต้องแห่งพระสัทธรรม เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ผู้ศึกษาประพฤติปฏิบัติด้วยสัมมาทิฐิ อันจะนำมาซึ่งการปฏิบัติที่บริสุทธิ์และเข้าถึงพระนิพพาน

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ เพื่อสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพโลภิกขุ ขออานิสงส์แห่งกุศลจงเป็นพลวปัจจัยให้ท่านได้พบแสงสว่างแห่งปัญญา หยั่งถึงพระสัทธรรมอันลึกซึ้งของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และขอให้ท่านทั้งหลายประสบความสุขสวัสดีด้วยเหตุแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญในครั้งนี้ตลอดกาลนาน เทอญ

สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ
การให้ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง

(ขุ. ธ. ๒๕/๓๔/๖๓)

รายนามผู้บริจาคสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑.	คุณอมรทัต นิรัติศยกุล ผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง	๑๒,๐๐๐.-
๒.	จังหวัดสงขลา	๑๐,๐๐๐.-
๓.	จังหวัดสมุทรสงคราม	๑๐,๐๐๐.-
๔.	คุณเกษมศักดิ์ แสนโภชน์	๑๐,๐๐๐.-
๕.	จังหวัดพิษณุโลก	๙,๖๖๕.-
๖.	จังหวัดมุกดาหาร	๙,๓๔๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๗.	จังหวัดมหาสารคาม	๗,๖๗๐.-
๘.	คุณอนุวัฒน์ เมธีวิบูลวุฒิ ผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา	๗,๑๐๐.-
๙.	คุณวิจิตร วิชัยสาร ผู้ว่าราชการจังหวัดสุราษฎร์ธานี	๖,๙๐๐.-
๑๐.	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๖,๕๐๐.-
๑๑	สำนักงานจังหวัดประจวบคีรีขันธ์	๖,๔๐๐.-
๑๒.	จังหวัดอำนาจเจริญ	๖,๔๐๐.-
๑๓.	จังหวัดพัทลุง	๖,๒๕๐.-
๑๔.	จังหวัดสระแก้ว	๖,๐๐๐.-
๑๕.	คุณจุฑามาศ ประทีปะวณิช ผู้ว่าราชการจังหวัดสิงห์บุรี	๖,๐๐๐.-
๑๖.	จังหวัดเพชรบูรณ์	๕,๐๓๔.-
๑๗.	จังหวัดลำพูน	๕,๐๐๐.-
๑๘.	คุณสุรอรรถ ทองนิรมล ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ	๕,๐๐๐.-
๑๙.	จังหวัดสุพรรณบุรี	๕,๐๐๐.-
๒๐.	จังหวัดหนองคาย	๕,๐๐๐.-
๒๑.	จังหวัดราชบุรี	๔,๗๑๐.-
๒๒.	จังหวัดเลย	๔,๕๖๙.-
๒๓.	จังหวัดยโสธร	๔,๐๐๐.-
๒๔.	โรงพยาบาลอุดรธานี	๓,๐๐๐.-
๒๕.	จังหวัดพิจิตร	๒,๙๐๐.-
๒๖.	สำนักงานขนส่งจังหวัดระยอง	๒,๘๖๐.-
๒๗.	จังหวัดหนองบัวลำภู	๒,๕๐๐.-
๒๘.	เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัดร้อยเอ็ด	๒,๔๗๐.-
๒๙.	สำนักงานอัยการจังหวัดอุดรธานี	๒,๒๒๐.-
๓๐.	จังหวัดลพบุรี	๒,๐๕๐.-
๓๑.	สำนักงานทางหลวงชนบทจังหวัดยะลา	๒,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๓๒.	คุณอุโฆษา ปฐมาจารย์กุล ผู้อำนวยการโรงพยาบาลสกลนคร	๒,๐๐๐.-
๓๓.	สำนักบริหารจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ๑๐ จังหวัดอุดรธานี	๒,๐๐๐.-
๓๔.	สำนักงานเหล่ากาชาดจังหวัดอุดรธานี	๒,๐๐๐.-
๓๕.	ที่ว่าการอำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี	๒,๐๐๐.-
๓๖.	สำนักงานสรรพากรพื้นที่อุดรธานี	๒,๐๐๐.-
๓๗.	จังหวัดสตูล	๑,๗๖๐.-
๓๘.	สำนักงานเทศบาลนครอุดรธานี	๑,๖๑๗.-
๓๙.	สำนักงานจังหวัดยะลา	๑,๔๓๐.-
๔๐.	คุณภากุละ อาวัชณากร	๑,๔๐๐.-
๔๑.	สำนักงานขนส่งจังหวัดสุราษฎร์ธานี	๑,๔๐๐.-
๔๒.	สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดยะลา	๑,๒๓๐.-
๔๓.	ที่ว่าการอำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย	๑,๐๙๐.-
๔๔.	สำนักงานพัฒนาธุรกิจการค้า จังหวัดพิษณุโลก	๑,๐๒๐.-
๔๕.	ที่ว่าการอำเภอเมืองเพชรบุรี	๑,๐๐๐.-
๔๖.	คุณบุณยสิทธิ์ สุวรรณรัตน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดยะลา	๑,๐๐๐.-
๔๗.	ศาลจังหวัดยะลา แผนกคดีเยาวชนและครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๔๘.	สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดระยอง	๑,๐๐๐.-
๔๙.	อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ	๑,๐๐๐.-
๕๐.	คุณบุญส่ง วิจักษณบุญ	๑,๐๐๐.-
๕๑.	กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๒๓ สกลนคร	๑,๐๐๐.-
๕๒.	ที่ทำการปกครองจังหวัดสุโขทัย	๑,๐๐๐.-
๕๓.	สำนักงานจังหวัดสุโขทัย	๑,๐๐๐.-
๕๔.	การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดสุโขทัย	๑,๐๐๐.-
๕๕.	โครงการชลประทานสุราษฎร์ธานี	๑,๐๐๐.-
๕๖.	สำนักงานทางหลวงชนบทจังหวัดอุดรธานี	๑,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๕๗.	สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุดรธานี เขต ๒	๑,๐๐๐.-
๕๘.	สำนักงานที่ดินจังหวัดอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๕๙.	ที่ว่าการอำเภอเมืองอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๖๐.	สำนักงานไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดอุดรธานี	๙๐๐.-
๖๑.	สำนักงานเทศบาลตำบลศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย	๗๘๐.-
๖๒.	สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	๗๔๐.-
๖๓.	สำนักงานท้องถิ่นจังหวัดระยอง	๗๒๗.-
๖๔.	สำนักงานแขวงการทางจังหวัดยะลา	๗๐๐.-
๖๕.	สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดระยอง	๗๐๐.-
๖๖.	โรงพยาบาลพะเยา	๖๘๐.-
๖๗.	สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดสุโขทัย	๖๑๐.-
๖๘.	สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดยะลา	๖๐๐.-
๖๙.	สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุโขทัย	๖๐๐.-
๗๐.	ศูนย์วิจัยและบำรุงพันธุ์สัตว์ยะลา	๕๒๐.-
๗๑.	สำนักงานประปาศรีสะเกษ	๕๒๐.-
๗๒.	คุณวิทยา ประสงค์วัฒนา	๕๐๑.-
๗๓.	สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดพะเยา	๕๐๐.-
๗๔.	กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๕๒ พะเยา	๕๐๐.-
๗๕.	สำนักงานอัยการจังหวัดพะเยา	๕๐๐.-
๗๖.	สำนักงานคลังจังหวัดพะเยา	๕๐๐.-
๗๗.	คุณวิชชา นวมโคกสูง	๕๐๐.-
๗๘.	สำนักงานที่ดินจังหวัดเพชรบุรี	๕๐๐.-
๗๙.	สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบุรี	๕๐๐.-
๘๐.	สำนักงานอัยการจังหวัดยะลา	๕๐๐.-
๘๑.	อำเภอรามัน จังหวัดยะลา	๕๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๘๒.	สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดยะลา	๕๐๐.-
๘๓.	ประกันสังคมจังหวัดร้อยเอ็ด	๕๐๐.-
๘๔.	สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดระยอง	๕๐๐.-
๘๕.	สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ระยอง	๕๐๐.-
๘๖.	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยอง	๕๐๐.-
๘๗.	สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๘๘.	อำเภอบึงบูรณ์ จังหวัดศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๘๙.	อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๙๐.	อำเภอศรีรัตนะ จังหวัดศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๙๑.	อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๙๒.	อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๙๓.	สำนักงานเกษตรจังหวัดศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๙๔.	สำนักงานทางหลวงชนบท จังหวัดศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๙๕.	โรงพยาบาลศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๙๖.	โครงการชลประทานศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๙๗.	กิ่งอำเภอศิลาลาด จังหวัดศรีสะเกษ	๕๐๐.-
๙๘.	คุณกนกพร บุศเศรฐ หัวหน้าสำนักงานการค้าภายในจังหวัดสกลนคร	๕๐๐.-
๙๙.	ปศุสัตว์สกลนคร	๕๐๐.-
๑๐๐.	ศูนย์ควบคุมโรคติดต่อ นำโดยแปลงที่ ๖๓ สกลนคร	๕๐๐.-
๑๐๑.	สำนักงานจังหวัดสมุทรสาคร	๕๐๐.-
๑๐๒.	สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดสุโขทัย	๕๐๐.-
๑๐๓.	สำนักงานสรรพากรพื้นที่สุราษฎร์ธานี	๕๐๐.-
๑๐๔.	คุณระวีวรรณ คงภิบาล สำนักงานสรรพากรพื้นที่อำนาจเจริญ	๕๐๐.-
๑๐๕.	สำนักงานคลังเขต ๔ อุดรธานี	๕๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๐๖.	ที่ว่าการกิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม อุดรธานี	๕๐๐.-
๑๐๗.	วิทยาลัยเทคนิคอุดรธานี	๕๐๐.-
๑๐๘.	สำนักงานสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี	๕๐๐.-
๑๐๙.	สำนักงานคลังจังหวัดอุดรธานี	๕๐๐.-
๑๑๐.	สำนักงานสรรพสามิตพื้นที่อุดรธานี	๕๐๐.-
๑๑๑.	สำนักงานสัสดีจังหวัดอุดรธานี	๕๐๐.-
๑๑๒.	สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดยะลา	๔๘๐.-
๑๑๓.	สำนักงานที่ดินจังหวัดสุโขทัย	๔๒๐.-
๑๑๔.	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี	๔๐๐.-
๑๑๕.	สำนักงานสหกรณ์จังหวัดระยอง	๔๐๐.-
๑๑๖.	สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดอุดรธานี	๓๔๙.-
๑๑๗.	วิทยาลัยการอาชีพเชียงคำ จังหวัดพะเยา	๓๐๗.-
๑๑๘.	สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดเพชรบุรี	๓๐๐.-
๑๑๙.	สำนักงานเกษตรจังหวัดเพชรบุรี	๓๐๐.-
๑๒๐.	สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเพชรบุรี	๓๐๐.-
๑๒๑.	คุณยงยุทธ ไตรสุทธิ์ ปลัดจังหวัดร้อยเอ็ด	๓๐๐.-
๑๒๒.	สำนักงานประกันสังคมจังหวัดระยอง	๓๐๐.-
๑๒๓.	สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดศรีสะเกษ	๓๐๐.-
๑๒๔.	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ	๓๐๐.-
๑๒๕.	สำนักงานสหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษ	๓๐๐.-
๑๒๖.	สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดศรีสะเกษ	๓๐๐.-
๑๒๗.	คุณจิราภรณ์ ศิริประเสริฐ	๓๐๐.-
๑๒๘.	สำนักงานสรรพสามิตพื้นที่จังหวัดสกลนคร	๓๐๐.-
๑๒๙.	คุณสมพร คงวิทยากุล	๓๐๐.-
๑๓๐.	สำนักงานท้องถิ่นจังหวัดสุโขทัย	๓๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๓๑.	สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุดรธานี	๓๐๐.-
๑๓๒.	สำนักงานท้องถิ่นจังหวัดอุดรธานี	๓๐๐.-
